B 2/6

Digitized by Google

NAZIONALE
BIBLIOTECA VITT. EMANUELE
8
13 — A
36
ROMA

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
21. C

11-D-24

11. 429

34

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VETERIS INTERPRETIS

CUM

BEZA aliisq; RECENTIORIBUS

COLLATIO

IN

QUATUOR EVANGELIIS,

&

APOSTOLORUM ACTIS.

Bibl: Secr: Coll: Rom: Soc: Jesu

IN QUA

Annon sæpiùs absque justa satis causa hi ab illo discesserint

DISQUIRITUR.

Autore *JOHANNE BOISIO*, Ecclesiæ Eliensis Canonico.

Opus Auspiciis Reverendi Præsulis, LANCELOTI, Wintoniensis Episcopi, τοῦ μακαρίτου, cœptum & perfectum.

Maluit pius Interpres minùs Latinè aliquid dicere, quàm minùs propriè. August. in Psal. 50. Tom. 8. Col. 493.

Interpres Vetus Latinus haud paulò melior est, quàm vulgo existimant. Drus. Quæst. lib: 2. quæst. 81.

LONDINI,

Typis *T: Roycroft*, Impensis *R: Littlebury*, apud quem prostant venales in vico *Parvæ Britanniæ*, ad Insigne Unicornis, MDC LV.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Digitized by Google

Digitized by Google

LECTORI S.

PEſſimè licet & aliàs, nullo merito ſuo, vapularet Vetus, nunquam tamen tam acceptus eſt malè, atque poſt feſtinatas, unam, alteram, plures verſiones novas, adeò jam tùm ingraveſcente, ut in duplum iret malo. Aegrè habuit hoc è doctis multos, haud paucos quibus literæ tum humaniores omnes, tum ſacræ præſertim cordi. Nec immeritò equidem: Id enimverò quod res eſt rati; ut longâ temporum ſerie ſcilicet, omniúmque retrò Eccleſiarum uſu non frequentata magis, quàm conſecrata obſoleſceret verſio, non in deſuetudinem ſolam, ſed in contemptum etiam exitura. Quòd ſi Autoris noſtri valuiſſet votum, (& obtinuiſſet utique, niſi ſi partium ſtudio abrepti plerique, ſuo quiſque privato magis velificaſſet ingenio, quàm in commune Eccleſiæ conſuluiſſet bono) ut quam in adornanda verſione nova poſuiſſent Novi, eam in in-

 terpolando

Digitized by Google

terpolando, & ad incudem revocando Vetere impendiſſent operam, horas ſuas haud paulò meliùs collocaſſent, majori cum fructu utiq; nec minori cum laude; conflaſſent certè

—— & rixæ multò minus, invidiæque.

Non quin iis etiam, quicunq; tandem fuerint, qui in pulvere hoc non ſacro magis quàm erudito deſudaverint, ſua ſit laus, ſua laurea; ſed quòd quæ ſanctæ ſemel placuerint Eccleſiæ, non ſint ea temerè pro privati vel cujuſcunq; arbitrio ſolicitanda, multò minùs ut uni ulli ſit integrum ea pro libitu vel refingere, vel antiquare. Sua ſit Almæ matri Eccleſiæ ſarta-tecta autoritas, ſuus ſit ſanctis Patribus ſalvus honos, quorum venerandæ canitiei ſi qui non aſſurrexerint, vel placitis contraiverint, nec filiorum in cenſum illis, nec fratrum nobis venient. Ubi obſerves mihi, Lector, & obſervando ingemiſcas, ſeculi in ſenium vergentis genium, ingeniumque mundi ad interitum properantis. Nulla nunc dierum allubeſcit Reformatio, niſi

ubi

ubi ſubverſis ad ruta uſque ſubſtructionibus, nova conſurgunt omnia. Imò nova adeò nunc ſpiramus ſuſpiramuſq; omnia, nova lumina, Angliam novam, novum orbem, quintam novamq; Monarchiam, novum quintumq; ſi Deo placet (*Spiritûs*) Evangelium; ac ſi abjuratis Orthodoxorum partibus in caſtra conceſſeramus Novati, Novatoreſque audiremus rectiùs, quàm Reformati. Et tamen quàm minimè pauca ſunt, amabò te, Lector, illa, ad quæ, cùm tractata, ut habet Horatius, poſſent niteſcere, eâ re ſolùm connivemus homines, quòd inoleverint? Quis Davidicos quos vocamus numeros, vernaculo ſermone noſtro rythmis peſſimis, ſenſu pejori redditos; invitâ Minervâ, Muſis averſis, Apolline nullo; à minorum gentium, imò minimè gentium Poetis: Hos inquam, properatos licet veriùs quàm accuratos, quis plebi noſtræ hactenus abrogatum ivit? Quod ſi fervidior paulò quis, juſtóque audentior interdictum vellet, Deus bone! quas turbas daret? ut cœlum

terræ miſceret populus, & luctu lamentíſque perſonarent omnia? Hos cum materno ſimul imbibiſſe ſe lacte, pendentes ab ubere, & ab utero recentes. In his ſe linguæ primùm laxaſſe frænos, & offenſantis loquelæ imbuiſſe conatus. His à teneris uſq; aſſueviſſe, nec poſſe, emeritos licet, ſerò dediſcere, quæ tam manè pueri didiciſſent. Denique, cum his ſe Spiritum & hauſiſſe primum, & reddituros noviſſimum. His inducti, veniā dedimus. Et tamen quod in carminibus nihili, & Cyrrhâ procul & Sione natis, indulgemus faciles, & reſcindere vel non volumus, vel non audemus, ne benè ſcilicet poſita moverentur malè; hoc Veteri Interpreti, tam erudito quàm qui maximè, omníq; laude digno denegamus iniqui; eo ipſo non in ipſum tantùm, ſed in omnem omnium ætatum Eccleſiam turpiter ingrati. Audi mihi, ſed in aurem, Lector, ne ſubaudiat populus: Peſſima omnium, noviſſima licet, Reformandi ratio, deſtruere ut aſtruas, quam qui hactenus inſtiterunt viam, permutationem nobis

Digitized by Google

bis procurarunt, nihil minus quàm Homericam, χάλκεα χρυσείων, pro æreis aurea, ſed Horatianâ planè, pro quadratis rotunda: hoc eſt, pro firmis & perennibus, evanida & peritura: cùm enim veterum pænè omnium ea ſit indoles, id ingenium, quòd ſolida, ut plurimùm, ſint, ſuique ſemper ſimilia, cubi inſtar, vel tetragoni: Sphæræ configurentur rectiùs nova pleraque, quæ facili negotio, impulſu leviſſimo, contactu vel ipſo dimovetur, utì quæ in puncto ſtet, nec quo conſiſtat habeat. Everrit domum ſuam vidua Evangelica, non evertit; malè ob id licet & olim audiit, hodiéq; vapulet Vetus, quē tamen & qui incuſant ſequũtur, σφάλμα ejus, ut maximè literarium, in vitam ipſam, errore omnium maximo, verſione peſſimâ transferentes. Sed unde æſtus abripuit, eò nos recipiamus, hoc eſt, de diverticulo in viam. Malè ſic acceptum, mulctatúmque Veterem cùm ægrè ferrent alii, nulli hoc indignius viſum facinus, quàm Lanceloto, τῷ πάνυ, noſtro, Elienſi tum, Wintonienſi poſt Epiſcopo, viro, de

quo ſilere ſatius eſſet, quàm pauca dicere ; ſtupendo ævi ſui miraculo, oraculoq; Qui in linguis Mithridates, in artibus Ariſtoteles, ita unus complexus eſt omnes, ut quas tenerent cæteri ſingulas ſinguli , eas obtineret ille unus univerſas. Hic cùm Vulgato cuperet haud vulgariter , ſed quominus manum operi admoliretur ipſe , & recrudeſcenti indies medicinam faceret malo, publicis & Regni & Eccleſiæ diſtineretur negotiis, qui Regi ſuo cum ab Eleemoſynis, tum ab utriuſq; Regni Conſiliis, provinciam hanc, ſpiſſam ſanè illam atq; arduam, Johanni noſtro, viro, ſi quis alius, τὰ τοιαῦτα δεινῷ, demandavit ; cujus in Græcis curam, accurationemq; vel Annotationes ejus in D. Chryſoſt: ingenioſiſſimè elucubratæ, publiciq; juris factæ, & abundè olim Orbi teſtatam fecerunt , hodiéq; teſtimonium, liquidum planè id, luculentumque exhibent. Quam Spartam ſuam quomodo ornaverit hic noſter, tuum ſit, Lector, non noſtrum judicare. Tantum eſt quod nunc te volumus; de cætero, utaris, fruaris, & ex voto valeas tuo.

Digitized by Google

AUTORUM
In hoc opere laudatorum
CATALOGUS.

ADriani Εἰσαγωγὴ 281.447
Adricomius 116
Andocides *Orator* 200
Anianus 447
Apollonius *Grammat.* 239.240. 265
P. Arbiter 27
Ariſtinætus 441
Ariſtoteles 371. 426
Arrianus *de Geſtis Alexandri* 163
Aſcentii *Epitome Elegant. Laur: Vallæ* 324
Athanaſius 37
Athenæus 148. 167. 201. 298. 375. 422. 426. 427. 491. 507.
Auguſtinus 50.69.87.94.202,203.209,278. 279,296.297.310.319.335.340.348.442. 470.
Auſonius 12. 21. 24. 120.

B

Balſamon 99
Baſileus Seleuciæ *Epiſc.* 315

Baſileus

Basileus *magnus*. 12.48. 56.216.228.274.394 507
Buchananus 133
Budæus 167.232.257.264.452.455.473 480
Buxtorphius 49

C

Jul: Cæsar *Comment:* 54. 67
Calvinus 297
Joac: Camerarius 52.115.162.395.410
Ang. Caninius 28.160
Canones *Apostolorum* 287
If: Casaubonus 15.26.29.46.52.58.62.84.100 128.141.146.148.172. 199 201.227.309. 329.342.346.350 353.365.383.425.427. 429.443.447.495. 514.515.
Cassiodori *Variar:* 163
Chrysostomus 16.23.32.35.38.40.48.51.55 57.59.83.95. 100. 171.211.235.242.282. 292.295.296.297.303.317.335.375.390. 410.415.424. 429.446.447.456.464.469. 482.488.489.502.504.507.
Cicero 97.68.78.79.90.214.267.275.290. 361.362.376.401.485.497. 502.
Claudianus 278
Mart: Crusius 160
Cujacius 172
Curopalates 511
Cyprianus 214

D

Demosthenes 239.429.468

Donatus

Donatus 305. 503
Drusius 10.30.54.61.261.313.321.329.367.393.437
Andr: Dunæus 15. 245

E

Epictetus 77. 222
Erasmus 220.227.267.444
Eusebius 103.128.
Eustathius 18.30.62.97.99.259.395
Euthimius 110
Etymolog: *Magn*: 59.239

F

Nic: Fullerus 97.159.171.237
Fornerius 151.810

G

Theod: Gaza 90.230 376
Galenus 508. 509
A: Gellius 7. 94 120
Jo: Geometra 25
Glossarium Vetus 17.35.59.69 70.74 82.83 91. 120.151.217.321.327.342 344.396.397
Grotius 20. 29.

H

Hieronimus 12.32.142
Heinsius 279
Herodianus 75

Hesiodus 231.505
Hesychius 59.115.122.145.160.267.271
400.408.410.415.430.484
Himerius *Orat:* 329.504
Homerus 54.132.309.
Horatius 290.342.361

I

Ignatius 216
Josephus *96.166*
Isidorus Pelusiota 215
Isocrates 90
Justinus 132
Juvencus 332

K

Pet. Kirstenius 338

L

Lactantius 36.87.236.231
Laertius 25.92.490
Leiturgia Jacobi 48.512.
Leo *Magnus* 62.340
Lexicon *Graco-Latinum vetus.* 17.27.35.54
69.82 90.91.94.111.113.151.160.168
179.217.220.271.321.327.342.344.397
Just: Lipsius 146
Linacer 324
Lucanus 396
Lucianus 56.208.209.271.269.501
Lucilius 46

Lucretius 311
Lutherus 210. 331. 401

M

Macarius 393
Maldonatus 110
Manilius 161
Martialis 236.371
Maſius *in Joſ.* 83.86
Maximus Tyrius 415
Melanchthon 6.48.195 239.278.431.
Mercerus 228
Meurſius 472.473
Mollerus 202
Moſcopûlus 278
Muretus 245

N

Nannii *Miſcellanea*
Nanſius *in Johan.* 309.310.315.331
Nazianzenus 216
Nemeſius 307
Nicephorus Calliſtus 206
Nilus *de Primatu* 48
Nonius 236
Nonnus *Scholiaſtes Nazianzeni* 2
Nonnus Paraphraſtes 230.279.330.332.333
334.343.344
Greg: Nyſſenus 473

Oecumenius

Digitized by Google

Hesiodus 231.505
Hesychius 59.115.122.145.160.267.271 400.408.410.415.430.484
Himerius *Orat:* 329.504
Homerus 54.132.309.
Horatius 290.342.361

I

Ignatius 216
Josephus 96.166
Isidorus Pelusiota 215
Isocrates 90
Justinus 132
Juvencus 332

K

Pet. Kirstenius 338

L

Lactantius 36.87.236.231
Laertius 25.92.490
Leiturgia Jacobi 48.512.
Leo *Magnus* 62.340
Lexicon *Graco-Latinum vetus.* 17.27.35.54 69.82 90.91.94.111.113.151.160.168 179.217.220.271.321.327.342.344.397
Just: Lipsius 146
Linacer 324
Lucanus 396
Lucianus 56.208.209.271.269.501
Lucilius 46

Lucretius 311
Lutherus 210. 331. 401

M

Macarius 393
Maldonatus 110
Manilius 161
Martialis 236.371
Masius *in Jos.* 83.86
Maximus Tyrius 415
Melanchthon 6.48.195 239.278.431.
Mercerus 228
Meursius 472.473
Mollerus 202
Moscopûlus 278
Muretus 245

N

Nannii *Miscellanea*
Nansius *in Johan.* 309.310.315.331
Nazianzenus 216
Nemesius 307
Nicephorus Callistus 206
Nilus *de Primatu* 48
Nonius 236
Nonnus *Scholiastes Nazianzeni* 2
Nonnus Paraphrastes 230.279.330.332.333
334.343.344
Greg: Nyssenus 473

O

Oecumenius	348. 359 369 394 426.439
Onuphrius	133
Origenes	296
Ovidius.	105. 275

P

Persius	62. 240. 342.393
Petrus Alexandrinus	333
Phædrus	237
Philemon	504
Philo-Judæus	103 274
Phocylides	36.38
Photius	469
Plato	63. 211. 395
Planudes	491 & 502
Plautus	28. 105 . 291
Plinius *Major*	219 309
Plinius *Junior*	23.24.89.275
Plutarchus	12
J. Pollux. *Onom*:	224
Polybius	107.108.397.502
Priscianus	8
Prudentius	24 101.132.278

Q

Quintilianus	54

R

Conr: Ritterhusius	237

Jos:

Digitized by Google

S

Jos: Scaliger 16. 24. 28. 42. 43. 70. 118.120 126.127.164.165.334.367. 466.511
Scholiastes *Græcus in N.T.* 349.380
Scholiastes Theocriti 211
Seneca 215.225,431.510.514.
Sedulius 93
Laur. Sifanus *passim*
H: Stephanus 4. 111.113. 208.231.412.428. 504
Socrates 415. 509
Sozomenus 358
Stobæus 240
Strabo 448
Suetonius 52.62. 80.132.242.433:434.504 511
Suidas 41.59. 108.131.145.166.223.271.332 344.376. 379. 404.427.447
Sulp: Severus 214
Sylburgius 334
Syrus Interpres 164. 170.417.435.483

T

Terentius 52.53.67.93.312
Tertullianus 134
Theocritus 231
Theodoretus 39. 103. 137. 415.508.
Theognis 100.505
Theophrasti *Charact:* 208.505.
Theophylactus 39. 57. 71. 72.73. 75.82.86 98. 107.108.109:119.130. 141. 146.155. 157.170.224.234.247.251.273:279. 290 318.331.345.348.353.355.362.367.409 425.426.430.469.470.476.439.508,514.

Thucydides 208
Tremellius 202
Triclinius *Scholiast: Sophoclis* 114
Turnebus 78
Tzetzes 505

V

Vadianus. 142
Valla 116
Varro 236
Virgilius 52
G. Vossius 7.9.11.37.308

W

Wouerius 27

X

Xenophon 41

Z

Hieron: Zanchius 437

Google

Veteris Novi Testamenti Interpretis cum Recentioribus collatio, in quâ annon sæpius absque justâ satis causâ hi ab illo discesserint, disquiritur.

MATTH. CAP. I.

MATTH. I. V. 16. Ἐγεννήθη Ἰησοῦς] Vetus interpres, *natus est Jesus*: Beza, *genitus est Jesus ille*. Sed quare, *ille*, cum in Græco contextu non sit, ὁ Ἰησοῦς, sed Ἰησοῦς, sine articulo? Quòd si Græcè legeretur, ὁ Ἰησοῦς, ne sic quidem opus esset dicere, *Jesus ille*, nihilò certè magis quàm v. 6. *ille rex*, pro ὁ Βασιλεύς. Ὁ λεγόμενος] quod proximè sequitur, nihil aliud est, quam, ὅστις λέγεται.

V. 17, αἱ γενεαὶ] Vet. *generationes*: Beza, *progenies*. Cùm, αἱ γενεαί, hîc sint, תולדות, idque Bezâ ipso fatente: et doctissimi quique veteris Testamenti Interpretes, pro תולדות *generationes* ubique ferè dicere soleant: non video cur hîc *generationis* vocabulum repudiari, aut cuiquam displicere debeat.

V.18. ὕτως ἦν] Vet. *sic erat* : Beza : *ita fuit:* non necessaria, ut mea fert opinio, correctione. Nam si, ἦν, ἀορίστως capitur Græcè, cur non *erat* etiam Latine? Ibid. τὸ *desponsata*, veteris interpretis, sine causa, in *desponsa* vertitur, cùm eadem sit utriusque vocabuli significatio, nec minus probum sit illud, quàm hoc.

V.19 Παραδειγματίσαι] Vet. *traducere*. Rectè, si unâ voce Græcum verbum exprimi velis: nam qui à vetere hîc interprete discedunt, coguntur pro unâ Græcâ dictione, duas minimùm Latinas ponere, quod certè non displicet. Nonnus ille qui annotationes scripsit in Nazianzeni λόγυς σηλιτδυτικὺς, pag. 157. annot. 36. κὶ ὐκ ἔλυσεν αὐτὺς ὁ Ἥφαιστος, ἀλλ' εἴασεν αὐτὺς εἰς παραδειγματισμὸν αὐτῶν, &c. Loquitur de Marte et Venere captis a Vulcano et artificiosè retentis, quò in ipso actu adulterii Diis Deabusque omnibus spectaculo essent. Ibid. λάθρα] vet. *occultè*, alii *clàm* : parvo admodum discrimine.

V.21. Ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν] Vet. *à peccatis eorum* : Alii *à peccatis ipsius*, numero sine causa mutato. Nam si figurata syntaxis Græcè locum habet, quidni etiam Latinè? vide 1. Tim. 2. v. 15. et Luc. 2. v. 13.

V.22. Τὸ ῥηθὲν] Vet. *quod dictum est* : alii, *quod ait*. Mutationis causam requiro.*

*Infra cap. 2. v. 22. τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν· *quod dictū est per prophetas.*

V.23. Ἡ παρθένος] Vet. *Virgo* sic et interpretes Esaiæ. alii, *Virgo illa*, et, *Virgo quædam*, non necessariis, ut mihi videtur, additionibus.

V.25. Οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν] Judith, cap. 16. v. 22. κὶ ὐκ ἔγνω ἀνὴρ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῆς. 1. Sam. 1. 19. κὶ ἔγνω τὴν

Ἄνναν γυναῖκα αὐτοῦ &c. Ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον] Vet. *donec peperit filium ſuum primogenitum*. Rectè ut opinor.

Cap. II.

VErſ: 1. Satis eſt cum Vetere interprete dicere: *in Bethleem Judaea.* Quod ſi explicationis ergo addenda ſunt aliqua, in annotationibus quàm in contextu rectius collocentur. Idem dicatur de multis aliis locis.

Cap. III.

VErſ: 3. Vet. *rectas facite ſemitas ejus*. Nihil muto, niſi pro, *rectas* malis *planas*. v. 4. Vet. *zonam pelliceam, et mel ſylveſtre.* Ne hæc quidem ſolicitanda puto.

V. 9. Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς] Sic mihi placent aliorum interpretationes, ut malim tamen: *ne pulchrum ducite : ne glorioſum ducite* : μὴ ἔνδοξον ἡγήσασθε.

V. 10. Vet. *in ignem mittitur*; cur diſpliceat non video.

V. 11. Vet. *calceamenta*. Non malè.

V. 14. διεκώλυεν] Vet. *prohibebat :* quod ſatis eſt. Nam qui dicunt, *obnixe prohibebat*, plus aliquantò quàm ſatis ſit dicere videntur. Nam ut διαλοιδορεῖν nihil aliud eſt quàm λοιδορεῖν, et διακάμπτειν quàm κάμπτειν, ſic διακωλύειν nihil eſſe aliud videtur quàm κωλύειν, ſaltem hoc loco. Theophyl. igitur nequaquam hîc dubi-

tavit verbo simplici uti; κωλύει, dicens, αὐτὸν Ἰωάννης. Sic nimis arguti sunt, qui vim præpositionis παρὰ in παραλαβεῖν, supra cap. 1. v. 20 animaduerti jubent, idque teste H. Stephano, Appendicis ad aliorum scripta de Dialecto Attica pag: 119. Sic ergo H. Stephanus. Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. Hîc, inquit, *dici non potest quàm varia in verbo* παραλαβεῖν, *sub præpositione* παρὰ, *latere credita sunt: at hic Luciani locus in Toxari Mathæum et propriè et simul simpliciter loquutum esse ostendit.* μάλιστα δὲ αὐτὸν ἠνία θυγάτηρ αὐτῃ, ἐπίγαμος ἤδη καὶ ὀκτωκαιδεκέτις οὖσα, ἣν οὐδὲ μετὰ πάσης τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς (ἥνγε πρὸ τῆς καταδίκης ἐκέκτητο,) ἠξίωσεν ἄν τις τῶνγε ἀδόξων, καὶ πενήτων ῥαδίως παραλαβεῖν, οὕτω κακοδαίμονα οὖσαν τὴν ὄψιν. Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ] *Ego à te debeo bapt.* Si minùs hoc placet, at placeat Erasmi versio: *Mihi opus est.*

V. 17. Vet. *Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui*] Adeo trita sunt hæc verba, et a patribus etiam ipsis frequentata, ut loco suo movenda non videantur. Quod si aliter interpretari libeat, rectius id fiat in margine, hoc modo: *in quo mihi complacui*, i. in quo acquiesco. Sic et antiquitati suus constabit honos, nec lector utili admonitione fraudabitur. De particulâ, *ille*, monui suprà.

Cap. IV.

Vers. 6. Sic Latinè reddendum censeo, partim è vetere Interprete, partim ex aliis: *Et dicit ei; Si filius Dei es, mitte teipsum deorsum. Scriptum est enim; Quia angelis suis mandabit de te,*

et

et in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. Cur non dicatur, *mitte*, pro βάλε, causam nullam idoneam video, et τὸ *in manibus*, prorsus respondet, τῶ ἐπὶ χειρῶν. In reliquis leve aut nullum est discrimen. Si nusquam discederetur à Vetere Interprete, nisi ubi necesse est (nusquam autem necesse est, nisi ubi sensu incolumi verba ejus retineri non possunt) non tanta esset inter illum et alios dissonantia, sed revocarentur multa quæ posteriores interpretes rejecerunt. Non male itaque collocaret quis operam, si veterem Interpretem daret iis duntaxat locis interpolatum, ubi a Græcis sic recedit, ut necessariò sit deserendus. Hoc ego jam conor atque meditor, et si operæ-pretium sit quod facio, Deum oro, ut proficiam, quod institui; sin minus, ut det mihi mentem, studia et conatus meos ad alia, quæ potiora sint et magis ex usu, transferendi.

V. 8. Duæ voces, *iterùm*, et *excelsum* retinendæ videntur, quid enim interest dicas nè *iterùm* an *rursum*, *excelsum* an *sublimem*?

V. 9. Πεσὼν] Vetus, *cadens*: alii, *procidens*. Neutrum malè. Igitur *cadens* sit in contextu, *procidens* in margine, quia fortasse erunt quibus magis hoc placeat.

V. 10. Ὕπαγε Σατανᾶ] vetus, *Vade Satana*: alii, *Abi Satana*, varietatem captantes sine causâ. Si magis placet, *abi*, ponatur, ut dixi, in margine. Nam quod ad has minutias attinet, perparùm refert, siccine an aliter dicas.

V. 11. Ἀφίησιν] vetus, *reliquit*, pro quo malim, *relinquit*, nec dissimile veri est, ex scrip-

toris vitio, pro *relinquit*, *reliquit*, in libros irrepsisse.

V. 12. *Quod Johannes traditus esset*] non displicet. Quæ adduntur explicationis causâ, à posterioribus interpretibus, rectiùs conferantur in marginem, nisi mavis inter scholia reponere. Ἀνεχώρησε] *secessit*, vel, *rediit*.

V. 16. Ὁ καθήμενος] *sedens*, *qui sedet*: Vet. *qui ambulabat*. alii, *positus*. Ego præfero versionem, quæ proximè accedit ad Græca. Quocirca hoc ipso versu, pro, τοῖς καθημένοις, malim cum Vet. interp. dicere, *sedentibus*, quàm cum aliis, *positis*. Hæbraismum etiam Veteris interpretis retinendum puto: *lux orta est eis*; quia Græcè est, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς.

V. 17. Receptissimam in Ecclesia loquendi formulam; *pœnitentiam agite*, nolim penitùs excludi; sed si minus in contextu, at in margine saltem locari. Sed, me autore, ne è contextu quidem excludetur. Melanchthon: [Postil. parte 1. pag. 457.] *Sed nos loquamur cum Ecclesiâ: Ne pudeat nos materni sermonis. Ecclesia est mater nostra. Sic autem loquitur Ecclesia*, &c.

V. 18. Παρὰ τὴν θάλασσαν] vetus, *juxta mare*: alii, *ad mare*. At quid est, *ad*, nisi *juxta*? Ibid. absque satis justâ causâ, τὸ, *mittentes*, mutatur in τὸ, *jacientes*.

V. 19. Δεῦτε ὀπίσω μου] Vetus, *venite post me*: satis expressè et fideliter.

V. 20. Εὐθέως, Vetus, *continuò*, & proximo versu, *statim*, nec tamen inconstantiæ insimulandus est; *continuò* enim est *statim*, et, *statim continuò*, et utrumq; εὐθέως. Ἀφέντες τὰ δίκτυα]

relictis

relictis retibus. Non reprehendo.

V. 21. *Jacobum Zebedæi*] in contextu et in margine, i. *filium Zebedæi.* Καταρτίζοντας] vet. *reficientes*: alii, *sarcientes.* Neutrum improbandum.

V. 22. Ἀφέντες τὸ πλοῖον] i. *relicto navigio,* vel, *dimisso navigio.*

V. 23. Περιῆγεν, Rectè Vetus: *circumibat.* Est enim περιῆγεν, præt. imperfecti temporis.

V. 24. Συνεχομένους] i. *qui variis morbis et cruciatibus tenerentur.*

Cap. V.

Vers: 1. Non malè fortassè sic reddatur Latinè: *Visâ autem turbâ ascendit in montem, et ut consedit ipse, accesserunt ad eum discipuli ejus.* vel, *et quum consedisset ipse, accesserunt, &c.*

V. 4. Παρακληθήσονται] Vetus, *consolabuntur*: Rectè. Hoc ergo in contextu, et in margine vel scholiis; *consolationem accipient.* *Consolor* enim est verbum *commune*, sicut docet Gellius, noct. Atticarum lib. 15. cap. 13. Igitur nolim hunc locum quasi è manibus Grammaticorum extorqueri. Scripturæ interpres (qui immeritò nimis sæpe vapulat) reprehendi non debeat, quòd Mathæi cap. 2. v. 18. παρακληθῆναι vertat *consolari*, pro, *consolationem accipere.* Aliquot pòst annis quàm hæc scripsissem, incidi in scripta quædam Ger. Vossii, ubi vulgatus interpres sic defenderetur. *Priscianus citat*

hoc

hoc Asinii Pollionis. *Sed cum ob ea quæ speraveram, dolebam, consolabar ob ea quæ timui.* Ut vulgatus.

V. 5. Κληρονομήσουσι τὴν γῆν] Vetus, *possidebunt terram:* alii, *obtinebunt*, alii verò *hæreditatis jure possidebunt.* Sed quid opus tam multis? Lexicographis et Ludimagistris studio sit, vocabulorum originationes expendere, curioséque tradere; at bonis et eruditis interpretibus non convenit fortasse tam anxia diligentia. Ut οἰκοδομεῖν ναῦν, est *ædificare navem*, et οἰνοχοεῖν ὕδωρ, *fundere aquam*, sic κληρονομεῖν γῆν, *possidere terram*, nec aliter sonat apud 70. interpretes multis in locis. Luc. 10.25. et 18. 18. διδάσκαλε τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω, *Quid faciendo vitam æternam possidebo?* Sic non Vetus modò, sed è recentioribus doctissimi quique Matth. 25: v. 34. κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου, i. *possidete regnum paratum vobis. &c.*

V. 11. *Beati estis*, pro Μακάριοί ἐστε, *cur non admittatur?*

V. 12. *Merces vestra copiosa est in cœlis*] Græcè μισθὸς πολὺς, *i.* ἄφθονος καὶ πλούσιος. Interpretatio elegans, non modò indigna quæ rejiciatur. De minutiis illis, sive minutis discrepantiis, veluti ubi *ita enim*, pro *sic enim* ponitur, et *verò* pro *autem*, et *que* pro *et*, et *igitur* pro *ergò*, et sexentis id genus aliis, non opus est, ut lector amplius admoneatur.

V. 15. Ἐπὶ λυχνίαν] *super candelabrum:* λάμπει] *lucet*, Probæ interpretationes.

V. 17.

Digitized by Google

V. 17. Μὴ νομίσητε] Vetus, *Nolite putare*: Beza, *Ne existimate.* Non habeo quod in alterutro reprehendam. Post, *nolite putare*, subjungo, *quòd veni*, & sic in aliis consimilibus locis, *quoniam*, et *quia* in *quòd*, mutandum censeo. Aliôqui nihil est quod in toto versu displiceat. οὐκ ἦλθον καταλῦσαι] *Non veni solvere.* Veterem hîc interpretem defendit eruditissimus Vossius his verbis. *A præpositione regitur infinitivus, cum jungitur verbis motum ad locum significantibus. Cujus rei exempla sunt aliquot apud veterem Scripturæ interpretem. In iis hoc.* Non veni solvere legem, sed adimplere, *pro*, ad solvere, h. e. *ad solutionem, adimplere.* Tum addit Voss: *Scio nonnullos, more suo, propterea sugillare interpretem. Verum cogitare debuerunt crebrò sic loqui optimos scriptores.* Voss. de Construct: pag: 188.

V. 18. οὐ μὴ παρέλθῃ] Vetus, *non præteribit*: Beza, *nequaquam præterierit*, acsi plus esset, οὐ μὴ παρέλθῃ quàm οὐ παρελεύσεται. Hoc ut alicubì obtineat, certè ubique non valet, sicut promptum est ostendere ex collatione Evangelistarum inter se. Nam interdum in unâ eâdemque narratione, quæ ab uno Evangelistâ cum duplici efferuntur negatione, ab alio negantur simpliciter. Matthæus itaque, cap. 24. v. 2. habet, οὐ μὴ ἀφεθῇ, pro quo Lucas, cap. 21. v. 6. οὐκ ἀφεθήσεται. Rursus apud Marcum cap. 13. v. 2. legimus, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ, cum Lucas loco citato habeat, ὃς οὐ καταλυθήσεται. Infra cap. 26. v. 29. οὐ μὴ πίω, etiam a recentioribus interpretibus redditur, *non bibam*, et Luc. 1. v. 15. οὐ μὴ πίῃ, *non bibet.*

V. 21.

V. 21. Τοῖς ἀρχαίοις] *antiquis.* i. ab antiquis, sive veteribus. Τῶν ἀρχαίων *nomine*, ut inquit vir doctissimus, *non semper intelliguntur antiqui a multis retro seculis, sed ii crebro notantur qui præcesserunt nos.* ראשנים קדמנים *priores.*

V. 23. Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου] Vetus: *Si ergo offers munus tuum.* Recte, ut puto, nisi quis malit: *Si ergo obtuleris. Si offers,* i. si offerre vis, et conaris: si offerre paras et instituis. De conatu enim et proposito agendi, non autem de actu ipso intelligendum hoc verbum videtur. Sic Matth. 26. v. 25. ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, *qui prodebat eum,* sc. proposito et conatu: nondum enim facto sive actu prodidisse eum ex historiâ liquet. Huc pertinet annotatio quædam non spernenda doctiss: viri Joh: Drusii in Sulpitii Severi lib: 1. Sulpitius dicit de Ozia rege Judæ: *Jamq; Ægyptum terrore nominis sui concusserat, elatusq; secundis rebus, illicita præsumens, incensum Deo obtulit, quod solis facere sacerdotibus fas erat.* Ad quem locum Drusius: *Obtulit,* inquit, i. *offerre voluit. Nam quo minus offerret, impeditus fuit a sacerdotibus, Sic alibi pugnavit exponitur, pugnare cogitavit. Nam verba quandoq; conatum duntaxat designant.* Hæc Drusius, Porro, si πρόσφερε, versu proxime sequente, sit *offer,* cur hoc versu non erit, τὸ, προσφέρῃς, *offers,* vel *obtuleris?* Leves inter interpretes dissonantias, satis erit vel nominasse, quales sunt, *memineris,* pro, *recordatus fueris,* et, *Contra,* pro *adversum,* hoc versu et sequente, *omittte* pro *relinque,* et *illic* pro *ibi,* et *coram* pro *ante,* et *abi* pro *vade,* &c.

V. 25.

Digitized by Google

V. 25. Ἴσθι εὐνοῶν] Vetus, *Esto consentiens*: Beza, *Esto amicus*. Nescio utram interpretationem præferendam putem. Ibid: μήποτε, Vetus, *ne forte*: alii, *nequando*. Μήποτε respondet Hebræorum פן: פן autem a doctissimis viris, ubique redditur, *ne forte*. Et quid est *ne forte*, nisi *ne quando*? Igitur qui è Latinis Græca faciunt, si quando incidunt in, *ne forte*, per μήποτε solent exprimere. Exempla sunt obvia. Jam quod objicitur de fortunâ, quæso te, lector, num licet, Luc. 10.31. κατὰ συγκυρίαν, *forte*, vel *casu*, salva religione, vertere, et non licebit hîc sine Paganismi suspicione, μήποτε pro *ne forte* exponere? vide 1 Cor: 16. 6. τυχὸν. Vide Piscatoris Scholia in Marc: 14. v: 2. vbi *ne forte*, strenue defenditur. Negat enim Græcorum ποτὲ, eo modo quo hic ponitur usurpatum, aliter quam per *forte*, Latine exprimi posse.

V. 26. *Novissimum quadrantem*] Græce, ἔσχατον. Quis habet hîc quod meritò improbet?

V. 28. Ἤδη ἐμόιχευσεν αὐτὴν] Vetus, *machatus est eam*: Non recte. Vossius initio cap: 21. de constructione: Stuprare aliquam *dixero, uti & adulterare aliquam, quomodo loquitur Suetonius: ac non temere dicam* mæchari aliquam, *etsi sic loquatur Vetus interpres*, Mat c. 5. v: 28.

V. 29. Σκανδαλίζει σε] Vetus, *scandalizat te*, verbo, hoc sensu, notissimo Christianis. Igitur loco suo moveri nolim, etsi minus fortasse satisfecerit auribus delicatioribus. Quæ hujus loco ab aliis ponuntur interpretibus, sedem sibi quærant in margine.

V. 31. Ἀποστάσιον] i. βιβλίον ἀποστασίου, כריתת ספר

ספר Deut: 24. v: 1. Vet: *libellum repudii*, quod retinendum puto, sed ita, ut in margine ascribatur: vel, *libellum discessionis*.

V: 33. Τοὺς ὅρκους σου] Vetus, *juramenta tua*: Non male.

V: 37. Ναὶ, ναὶ, οὒ, οὔ] Vetus, *est*, *est*. &c. Hanc interpretationem planissime confirmat Ausonius, edyllio 17. ubi pro, eo quod Græci dicunt, *ναὶ καὶ οὔ*, Ausonius habet *est & non*, pari utique syllabarum numero; quod non esset si *ναὶ* pro *etiam* exponeretur. Porrò non erit abs re, si Basilii verba initio lib. de Sp: sancto, cum initio Ausoniani edyllii comparentur. Ausonius sic: *Est & non, cuncti monosyllaba nota frequentant. His demptis nihil est hominum quod sermo volutet*, &c. Quid Basilius? τὸ ναὶ, inquit, καὶ τὸ οὒ, συλλαβαὶ δύο, ἀλλ᾽ ὅμως τὸ κράτιστον τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ ὁ ἔσχατος ὅρος τῆς πονηρίας τὸ ψεῦδος, τοῖς μικροῖς τούτοις ῥήμασι πολλάκις ἐμπεριέχεται.

V: 40. Σοι κριθῆναι] *tecum judicio contendere*, Vetus, nec malè: Illud autem longè optimè, quod τὸν χιτῶνα, *tunicam* dixerit et τὸ ἱμάτιον *pallium*. Vide Casaub: contra Baronium pag: 495. Hieron. ad Paulinum [Tomi ultimi Epistolarum pag: 10.] *Si habes in potestate rem tuam, Vende: si non habes, projice. Tollenti tunicam & pallium relinquendum est.* Plutarcarchus *præceptis nuptialibus*: Ὁ ἥλιος, inquit τὸν Βορέαν ἐνίκησε· ὁ γὰρ ἄνθρωπος τοῦ ἀνέμου βιαζομένου τὸ ἱμάτιον ἀφελέσθαι, καὶ λαμπρὸν καταπνέοντος, μᾶλλον ἔσφιγγε, καὶ συνεῖχε τὴν περιβολήν. τοῦ δὲ ἡλίου μετὰ τὸ πνεῦμα θερμοῦ γενομένου, θαλπόμενος, εἶτα καυματιζόμενος, καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἱματίῳ προσ-

ἀπεδύσατο,

ἀπεδύσατο, i. etiam tunicam cum pallio exuit. Vide Theophylactum. Vide etiam Act: 14. v: 14.

V: 44. Ἐπηρεαζόντων] Vetus, *Calumniantibus*, non contemnendâ professò interpretatione. Nam ἐπηρεάζω est *calumnior*, et ἐπήρεια *calumnia*. Vetus Glossarium, *calumnia*, ἐπήρεια, et Lexicon Græco-latinum vetus, ἐπηρεάζω, *calumnior*, *tento* : ἐπήρεια, *tentatio*, *calumnia*. Observa, ἐπηρεάζω, *tento*: nam et Theophylactus illam τοῦ ἐπηρεάζειν significationem agnoscere videtur, ubi hunc locum explicans, ait, πᾶς γὰρ ὁ διώκων καὶ πειράζων ἐλαφρύνει ἡμῖν τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων τιμωρίαν. πειράζων, i. ut suspicor, omnes calumniandi et τοῦ συκοφαντεῖν καὶ καταλογεῖν occasiones malitiose captare tentans, si quo possit modo famam alterius denigrare. 1 Pet: 3. 16. οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἀναστροφὴν, i *qui calumniantur*; nec multò ibi aliter Beza. Græca Scholia, οἱ ἐπηρεάζοντες, ἀντὶ τοῦ οἱ λογοπραγοῦντες, οἱ πικρῶς ἐξετάζοντες, quod plane sycophantarum et obtrectatorum est. Herodianus l: 7. ἄνεσις γὰρ πᾶσα, μᾶλλον δὲ καὶ πρόκλησις δέδοτο συκοφάνταις ἐς τὸ ἐπηρεάζειν καὶ κινεῖν πράγματα προγονικὰ, εἰ τύχοι, καὶ ἄγνωστα, καὶ ἀνεξέλεγκτα. Igitur ego hîc non discedendum arbitror à Vetere Interprete, tametsi quæ in diversam afferuntur partem lectu dignissima existimem.

V. 45. pro *qui*, apud veterem interpretem legendum fortasse, *quia* : Græce enim est ὅτι, sed si, *qui*, legas, eadem erit sententia, nec abhorret à vero, veterem interpretem exemplari usum esse, in quo pro ὅτι, ὃς, vel ὅστις, legeretur. Vide infrà cap: 6. v: 5.

V: 46.

V: 46. Ἔχετε] i. ἕξετε. Sic *habetis*. i. *habebitis*.

V:47. Vet: Καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε] *Et si salutaveritis*: Beza et alii, *Et si complexi fueritis*: genere mutato in speciem. Nam putant hîc intelligi, non tralatitias quasvis salutationes, quibus leviter notos, aut etiam ignotos dignari solemus, sed complexus illos familiares et amicos, quibus non nisi arctiore nobiscum societate junctos excipimus. Fateor rectè hæc dici et probabiliter: sed tamen ea est apud me veteris interpretis veneratio, ut velim, *salutaveritis*, poni in contextu, *complexi fueritis*, in margine. Neque hoc est, glandibus vesci velle post repertas fruges, sed antiquitatis canitiei τὴν προτοκαθεδρίαν concedere.

Ibid. τί περισσὸν ποιεῖτε;] i. *Quid eximium facitis? quid excellens? quid singulare?* Pro, οὕτω ποιοῦσιν, in fine versus, vetus interpres legisse videtur, τοῦτο ποιοῦσιν, et sic in fine præcedentis versus, legisse similiter videtur, τοῦτο, pro, τὸ αὐτό. Utrobique enim habet, *hoc faciunt*.

Cap. VI.

VErs: 2. Μὴ σαλπίσῃς] i: μὴ σαλπίσῃ, *ne tubâ canendum cura*: activum pro medio. Καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις] *& in vicis*: Sic Act: 9. 11. πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην Εὐθεῖαν, *in vicum* &c. Ibid: ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν] i. *habent mercedem suam*: hoc est, nihil amplius habebunt. Ἀπέχω, hîc est *habeo*, ut Philipp: 4. v: 18. ἀπέχω δὲ πάντα, *habeo autem omnia*:

Digitized by Google

omnia: quæ versio est veteris interpretis (et est proba certè versio,) etiamsi hîc præsens in præteritum mutaverit. Vide, A. Donæi notas ad Chrysost: col: 475. et 476. Genes:43.v:23. Τὸ ἀργύειον ὑμῶν εὐδοκιμῶν ἀπέχω: ubi Vetus etiam interpres: *pecuniam quam dedistis mihi probatum ego habeo. Habent ergo mercedem suam*, i: frustra aliam mercedem expectent, et ut vernaculo sermone dicimus, **they have all they are like to have.** Cæterum sciat lector, si quis, *receperunt*, retinere malit, me non repugnaturum, præsertim cum noverim Suidam sic scribere: ἀπέχω, i: ἀπέλαβον, et apud Theophylactum legi, Ἐπαινέμενοι γὰρ τὸ πᾶν ἀπέλαβον παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

V: 3. Rectè Vetus, *te autem faciente elemosynam*, nisi quòd Latinitas fortasse requirat, *dante*, pro, *faciente*.

V:5. Ὅτι φιλεσῖν] Vetus, *qui amant*, ut supra v: 45. præced. capitis, *qui solem suum oriri facit*, pro, ὅτι τ ἥλιον αὐτῦ ἀνατέλλει. Collatio horum duorum locorum facit ut existimem veterem interpretem sic de industria locutum, ac si elegantius nimirum esset, ὅτι per relativum, quam per conjunctionem exponere. Vide infra hujus cap: v: 26.

V: 6. Εἴσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σε] Vetus, *intra in cubiculum tuum*, recte; ταμιεῖον, i: κοιτῶνα, Suidas. At κοιτὼν quid est nisi *cubiculum*?

V: 7. Μὴ βαττολογήσητε] Vetus, *nolite multum loqui*, quam interpretationem non esse prorsus repudiandam pluribus docet eruditiss: Casaubonus, exercitationibus Baronianis suis, pag:

pag: 325, et 326. Sed cum βαττολογεῖν, plus sit aliquanto, quàm πολυλογεῖν, ut loco citato doctiss: vir demonstrat, consentaneum certe fuerit, ne Latine quàm Græcè minùs dicatur, Græcum vocabulum etiam in Latina versione retinere, hoc modo, μὴ βαττολογήσητε, i: *ne utimini battologiâ* : Hujus interpretationis author est Casaubonus loco prædicto. Ἐν πολυλογίᾳ] *in multiloquio*, vel *propter multiloquium*.

V: 11. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον] i. τὴν τῆς ἡμέρας τροφήν. Chrysost: Homil: 54. in Genesin, pag: 426. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς τῆς εὐχῆς ῥήμασιν ὅρους ἡμῖν καὶ κανόνας τιθεὶς, μέχρι τίνος δεῖ τὴν περὶ τῶν βιωτικῶν αἴτησιν ποιεῖσθαι, τὰ ῥήματα ἐκεῖνα λέγειν ἡμᾶς ἐκέλευσε, τὰ πάσης φιλοσοφίας γέμοντα, τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, ἀντὶ τοῦ, τὴν τῆς ἡμέρας τροφήν. Jos: Scaliger Epistolâ 444. pag: 810. Ἐπιούσιος ἄρτος *elegantissime formatum*, ἀπὸ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, *non ut major pars Veterum & recentiorum*, ἀπὸ τῆς οὐσίας, *quod est ineptissimum. Tunc enim dicendum fuisset*, ἐπούσιον, *non* ἐπιούσιον. Igitur ἄρτος ἐπιούσιος *est quod Hebraismus multis verbis locutus est* : לחם חקנו דבר יום ביומו ἄρτον τοῦ μέτρου ἡμετέρου τὸν καθ' ἡμέραν. *Omninò bene* quotidianum *Vetus interpres vertit*. Vide Caninii locos pag: 53. &c. tit: *De pane quotidiano*.

V: 14. Τὰ παραπτώματα] i. *peccata, lapsus, delicta*.

V: 16. Μὴ γίνεσθε ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποὶ] i. *ne estote tristes*, sive *tetrici ut hypocritæ*. Ordo enim est, Μὴ γίνεσθε σκυθρωποὶ ὥσπερ οἱ ὑποκριταί.

ὑποκριταὶ. Ibid. ἀφανίζουσι] Vetus, *exterminant*: alii, *obscurant*, *deformant*, *corrumpunt*. Ex his tribus, τὸ *corrumpunt*, maxime placet, quia Chrysostomi authoritate confirmatur. Sic enim Chrysostomus ἀφανίζουσι τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν, τελέσι, διαφθείρουσι, ἀπολλύουσιν. Hoc ipsum autem significat τὸ *exterminant*, apud veterem saltem interpretem. Quocircâ, causa non fuit cur interpretatio ejus tanquam parum apposita rejiceretur. Parùm fortassè eleganter verbum ἀφανίζουσι sic reddidit, sed appositè, ut qui maxime. Si enim illi concedi æquum est, ut suo more, et suo quasi idiomate loquatur, id plane expressit hoc verbo, quod alii verbo *Corrumpunt*. Igitur Vetus interpres librorum Apocryphorum (qui an idem sit cum hoc nostro, non satis scio,) multis in locis, ἀντὶ τοῦ ἀφανισμοῦ, *exterminium* habet, et ἀντὶ τοῦ ἀφανίζω *extermino*. 2. Maccab: 5. 13. Græce est, γυναικῶν καὶ τέκνων ἀφανισμὸς; Latinè, mulierum et natorum exterminia, 3. Esd: 6. 33. ὁ κύριος ἀφανίσαι πάντα βασιλέα, ὃς ἐκτενεῖ χεῖρα; i: ex versione Latini interpretis: *Dominus extermin. et omnem regem, qui manum suam extenderit*, 4. Esd: 9. 34. *cum fuerit exterminatum*, i: ὅταν ἀφανισθῇ, et versu sequente *exterminantur*, i: ἀφανίζονται; Cæterum ne quis de hoc dubitet quòd τῷ ἀφανίζω τὸ *extermino* optime respondeat, audiat præterea quid dicant Glossarium Vetus, et Vetus Lexicon Græco-Latinum: Glossarium, *exterminat*, ἀφανίζει. *Exterminare*, ἐξορίσαι, ἀφανίσαι, [Non negat esse, ἐξορίσαι, sed addit etiam ἀφανίσαι] *Exterminavi* ἠφάνισα. Lexicon Græcolatinum,

C ἀφανίζω,

ἀφανίζω, *extermino, disperdo, deformo, depravo*; [vide quæ habeat hîc *extermino* ἰσοδυναμοῦντα ῥήματα] ἀφανισμὸς *interitus* [hoc eſt, *exterminum*, ſi cum Vet: interprete loquimur,] ἀφανιστὴς, *extermiantor*. Ex his ſatis liquet, quid ſentiendum ſit de antiquâ hoc loco interpretatione: nimirum probam eſſe eam et appoſitam, ſi modò, verbum *extermino*, pro *disperdo* ſeu *corrumpo*, probum et legitimum cenſeri debeat. De verbo ἀφανίζω unum ſubjungam exemplum ex Euſtathio, quia cum hoc loco bene quadrare videtur. Sic itaque Euſtathius in Odyſſ: ζ pag: 261. Δηλοῖ δὲ ἐν τούτοις ὁ ποιητὴς, ὡς τὸ σῶμα λουτροῖς τε τημελούμενον κάλλιον γίνεται, καὶ ἱματίων δὲ λαμπρῶν περιθέσει, εἰς τὸ κάλλιον ἐξαλλάττεται· ὥσπερ αὖ πάλιν αὐχμοῦ πιναρότης, καὶ κακὰ σπεῖρα τὸ λαμπρὸν εἶδος ἀφανίζουσι; hoc eſt, *His verbis ſignificat Poeta, corpus et balneorum uſu pulchrius fieri, & ſplendido amictu plurimùm decorari: ſicut rurſus ſqualida illuvies & pannoſæ veſtes formam per ſe bonam corrumpunt ac devenuſtant.* Ibid. ὅπως φανῶσι] Vetus, *ut pareant*. Rectè: *Pareo* enim eſt, φαίνομαι, et malè meretur de Criticis et criticorum doctrinâ, qui hoc verbum ut ἀδόκιμον rejicit. Vide infra cap. 23. v. 27. et 28. et cap. 24 v. 27.

V: 19 Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν &c] Vetus, *Nolite theſaurizare vobis* &c. quod non diſplicet, quia et antiquum eſt, et nemo eſt qui non intelligat. Decet enim Eccleſiam ſuo quodam modo loqui, nec nimis anxiè accommodare ſeſe ad aures eorum, qui nihil niſi purè Latinum ferunt. Ibid: Σὴς καὶ βρῶσις] Excerpta ex

Veteribus

Digitized by Google

Veteribus Lexicis Græcol. col. 258. *Tinea*, σὴς κὴ βρωτήρ, Videndum ergo annon hic βρῶσις capi possit ἀντὶ τοῦ βρωτῆρος, vel inverso ordine dicito cum Vetere interprete, *tinea & ærugo.*

V: 23. ὀφθαλμὸς πονηρὸς] *oculus nequam*: Bene, ut puto.

V. 26. *Quæ non serunt*] ὅτι οὐ σπείρουσι, vide supra v. 5. hujus cap.

V: 28. καταμάθετε] i: *considerate*, vel *videte, contemplamini*, Gen: 34. v. 1. Ἐξῆλθε Δεῖνα καταμαθεῖν τὰς θυγατέρας; i: *ut videret*. Sic Job. 35. v. 5. καταμαθὲ δὲ νέφη, *intuere nubes*: et Sirach. cap. 9 v 8. ἀπόστρεψον ὀφθαλμὸν ἀπὸ γυναικὸς εὐμόρφου, κὴ μὴ καταμάνθανε κάλλος ἀλλότριον; i. *Averte oculum à muliere formosâ, & ne contemplare pulchritudinem alienam*: et sic v. 5. ejusdem cap: παρθένον μὴ καταμάνθανε, *virginem ne contemplare.* Hæc pauca attuli exempla (cum multò plura liceret) ne quis nimis superstitiose faciem ipsam verbi observans, interpretatione illâ, tanquam novâ aut impropriâ offenderetur. Ibid. οὐ κοπιᾷ] Vetus, *non laborant*, quâ interpretatione meliorem non requiro.

Cap. VII.

VErs: 3. οὐ κατανοεῖς] Vetus, *non vides*, et idem Luc. 6. 41. *non consideras*. Utrumq; recte; nam κατανοεῖν et βλέπειν sæpè ταυτοδυναμοῦσι, et ut βλέπειν sæpè transfertur à corpore ad animum, sic κατανοεῖν interdum ab animo ad

corpus. Sirach. 41. v. 27. *καὶ ἀπὸ κατανοήσεως γυναικὸς ὑπάνδρου*] i. e. *& ob contemplationem maritatæ mulieris.* Exod. 19. 21. *κατανοῆσαι*, *ad videndum.* Jacob: 1. 23. et 24. *κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον*, *consideranti faciem*; *κατενόησεν ἑαυτὸν*, *consideravit seipsum.* Sirach. 23. 29. *ὀφθαλμοὶ κυρίου μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροι εἰσιν, ἐπιβλέποντες ἐπὶ πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων, καὶ κατανοοῦντες εἰς ἀπόκρυφα μέρη*, i. *intuentes in absconditas partes.* Hîc *ἐπιβλέποντες*, et *κατανοοῦντες* ut participia ejusdem notionis conjunguntur. Act: 7. 31. *προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι*, i. e. *accedente illo ut consideraret*, vel *ut videret*; nam Hebraicè Exod: 3. v. 4. est לראות et apud 70. interpretes, *ἰδεῖν*, Sic Act: 7. 32. *οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι*, id est, Hæbraicè ירא מהביט & Græcè secundum 70. *εὐλαβεῖτο κατεμβλέψαι.* Igitur ego non dubitarim in locis prædictis ex Actis Apostolorum desumptis, pro, *κατανοῆσαι*, utrobique Latine dicere: *videre*, vel, *aspicere.*

V: 4. *ἐκβάλω*] *ejiciam*, i. e. *eximam*, et sic deinceps.

V. 5. *τὴν δοκὸν*] *trabem*: alii, *trabem illam*, *λεπτομερέστερον τοῦ δέοντος.*

V. 6. *μήποτε*] *ne forte*, vide supra cap 5. v. 25.

V. 9. *Ἢ τίς ἐστιν* &c.] Vetus, *Aut quis est*, & Erasmus, *An quisquam est?* Beza, *Nam quis est?* Chrysostomum fortasse secutus, apud quem, pro, *ἢ τίς*, est *τίς γὰρ.* Ego, *ἢ*, pro particula, *φέρε*, accipio, tum hîc, tum infrà Matth. 12. 29 et totum versum sic non incommodè exponi posse censuerim, *age*, vel *cedò num quis est*

est ex vobis homo? &c. vel, *num quis est ex vobis?* [*homo* namque redundat] *qui si filius suus panem ab ipso petierit, dabit ei lapidem?* alii, *Age, numquis est ex vobis, qui lapidem dabit filio suo, si panem ab ipso petierit?* Quæ Græce implicatiora sunt, sic videntur explicanda, et in ordinem meliorem redigenda.

V: 11. πονηροὶ ὄντες] Vetus, *quum sitis mali;* Non male: Ovid, *Nux ego juncta viæ cum sim sine crimine vitæ,* i: ἀναίτιος ὤν. Δόματα] *data,* recte. Grotius: *Bene Vetus interpres* δόματα, data, *transtulit. Est enim ea vox Latinis etiam substantiva. Glossarium Vetus,* δόσις, datum. Plenius datorum, *de Deo dixit Ausonius.*

V: 12. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νόμος, &c.] Vetus, *hæc enim est lex,* &c. alii, *ista enim est lex.* Quare, *ista,* potius quam *hæc?* Similiter versu sequente, quæro ab iisdem: Quare, *introite,* potius quàm, *intrate?* quare, *quoniam,* potius quàm, *quia?* quare, *in exitium,* potius quàm, *ad perditionem?* quare, *multique sunt,* potius quàm, *& multi sunt?*

V: 14. Pro, *Quàm angusta*] apud Veterem interpretem, legendum quis forte putaret: *Quoniam angusta,* quia Græci nostri codices habent, ὅτι στενή. Sed cum Theophylactus legat, τί, et præterea, τί, θαυμαστικῶς poni dicat, pro, βαβαὶ πόσον ἐστὶ στενή, nihil ego certe mutandum censeo. Cæterum Chrysostomus legit, Καὶ στενὴ ἡ πύλη, quod ego cæteris lectionibus antepono. Ibid. τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς] Vetus, *arcta via:* Non displicet, cum, τεθλιμμένη, ut liquet, τῷ εὐρύχωρος, op-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ponatur. Eſt igitur, τεθλιμμένη, pro, στενὲ-χωρος.

V: 25. ἡ βροχή] *Pluvia*, recte, et ſic προσέπεσον] *irruerunt*: Neque enim prohibet quicquam quò minus una Latina dictio duabus Græcis reſpondeat, ut verbi gratiâ, nihil prohibet quo minus, τὸ, *irruo*, et τῦ ἐφορμᾶν, et τῦ προσπίπτειν, ſit interpretamentum. Parum ſolide ergo ratiocinantur, qui ſic colligunt: *irruerunt*, reſpondet τῷ ἐφώρμησαν, ergo non reſpondet, τῷ προσέπεσον. Idem cum προσέπεσον eſt et προσέκοψαν, ſequente verſu. Ergo nec ibi perperam dicitur: *irruerunt in domum illam.* Si tam parati eſſemus ad defendendum veterem, atque ad refellendum ſumus alacres, imò ſi ſtudium defendendi, contrarii ſtudii pars eſſet dimidia, plurima profectò quæ jam caſtigantur, incaſtigata, et intacta manerent.

V: 27. πτῶσις] eſt et *ruina* et *caſus*. Igitur non multùm refert utro modo interpretetis.

V: 28. ὅτε συνετέλεσε] Vetus, *cum conſummaſſet*: alii, *finiſſet*. Neutrum improbandum.

Cap. VIII.

VErſ: 4. Neſcio cur magis placeat; *Vide ut nulli dicas*, quam, *Vide nemini dixeris.* Ibid. *In teſtimonium illis*; id eſt, ut hînc quis ſim, intelligant. Nam opera Chriſti de Chriſto teſtabantur. Infra Joh: 5. v: 26.

V: 5. παρακαλῶν αὐτὸν] Vetus, *rogans eum*: Eraſ-

Erasmus, *obsecrans*: Beza, *precans*: Omnes recte, ut opinor; nam ut uni Græcæ dictioni una Latina, quasi maritetur propriave dicetur, in tanta præsertim vocum idem significantium in utraque lingua varietate, hoc certe exigere parum mihi æquum aut consultum videtur. Quis igitur jure mihi succenseat, si pro his Ausonii: *Pene rogans*: Græce dixero: μονονυχὶ παρακαλῶν, vel μονονυχὶ δεόμενος, vel μονονυχὶ ἀντιβολῶν καὶ ἱκετεύων? Ut sit subtile nescio quod inter hæc discrimen, tamen eôdem cuncta redeunt, et sensum eundem mentibus legentium representant.

V: 17. τὰς ἀσθενείας ἡμῶν] Vetus, *infirmitates nostras*: quod nonnulli rejiciunt, ut impropriè et parum Latinè dictum. Et ut hîc, *infirmitas*, ἀντὶ τῆς ἀῤῥωστίας, rejicitur, sic infra Matth: 25. v: 36. *infirmus*, ἀντὶ τοῦ ἀῤῥώστου, et *infirmus fui*, ἀντὶ τοῦ ἠῤῥώστησα. Sed si recte rejiciuntur, hæc tum secundum Plinium elegantiss: illum Scriptorem, Latine et proprie loqui nescivisse, fatendum est. Sic ergo Plinius Epistolâ 26. lib: 7. *Nuper me admonuit amici cujusdam languor, optimos esse nos dum infirmi sumus*: [hoc est, νοσοῦντας, ἀσθενοῦντας, ἀῤῥωστοῦντας] *Quem enim infirmum*, [νοσοῦντα] *aut avaritia aut libido solicitat? Tunc Deos, tunc hominem se esse meminit &c.* Quid, quæso, aliud hîc dicit Plinius tametsi Ethnicus, quàm quòd Chrysostomus sanctiss: Pater, istis quæ nunc subjicio verbis: ὡς τὰ πολλὰ οἱ ἄνθρωποι, νοσοῦντες μὲν μέμνηνται τοῦ Θεοῦ, τῆς δὲ ἀῤῥωστίας ἀπαλλαγέντες ῥαθυμότεροι γίνονται? Idem Plinius paulò pòst eâdem Epistolâ: *Possum ergo quod pluribus*

verbis, pluribus etiam voluminibus Philosophi docere conantur, ipse breviter tibi mihique præcipere. ut tales esse sani perseveremus, quales nos futuros profitemur infirmi. Infirmi: id est, νοσοῦντες, ἀῤῥωστοῦντες. Idem rursus Epistola 16. lib. 8. *Confecerunt me infirmitates meorum, mortes etiam, et quidem juvenum. Infirmitates*: id est, ἀσθένειαι, ἀῤῥωστίαι, *languores*. Pulcherrima hæc loca sunt, et digna quæ legantur, non verborum duntaxat causâ.

V: 17. ποταπός ἐστιν οὗτος] id est, ποῖος, ut Luc: 1. 29. ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Manilius lib: 2. pag: 51. *ex emendatione Scaligeri*; *Nunc quid sit, cujasve, canam, quove ordine constet*. Ad quem locum Scaliger: Ἑλληνίζει, cujas, *pro*, quale, ποταπόν, id est, ποῖον. Sic in Evangelio, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος, id est, ποῖος, et apud Prudentium: *Deumque, quem colat, aut jussu cujatis venerit*. Ibid. ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι, καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ] id est, *cum et venti et mare obediant ei*.

V: 29. ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς;] id est, *Venisti hûc ante tempus ad torquendum nos?*

V: 30. Ante μακράν negatio facile omitti potuit.

V: 33. καὶ ἀπελθόντες εἰς τὴν πόλιν] Vetus, *et venientes*, &c. id est, quum venissent. Marc: 3. 13. καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν, *et venerunt ad eum*, Vetus, Beza, et Piscator, Marc: 14. v. 10. ἀπῆλθε, *venit*, Beza: alii, *quum abjissent* Sed, *venissent*, locum hîc habere potest, imo debet, si verum modo sit quod a doctissimo quodam et linguæ utriusque peritissimo viro sæpius accepi,

accepi, ἀπέχεσθαι esse, *adire*, et ἀπεῖσιν, *adducere*, et ἀποβλέπειν, *aspicere*, et ἀποπλεῖν, *adnavigare*. Et ne quis commentum suum putaret, authorem citavit Festum. Ego existimo perpetuum hoc non esse, sed tamen esse ubi τὸ ἀπελθεῖν, melius exponatur per simplex *ire*, aut etiam *adire*, *advenire*, *venire*, quàm per *abire*, si præsertim jungatur cum præpositione εἰς, ut hoc loco, aut cum πρὸς, ut aliàs sæpe: καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων] id est, *dæmoniacorum illa*, servatâ Græcâ ellipsi.

V: 34. παρεκάλεσαν] *rogârunt*; quod si hîc παρακαλῶ, sit *rogo*, *cur non etiam alibi?* vide infra cap: 14. v. 36.

CAP. IX.

VErs: 10. ἐλθόντες] i. *qui tum aderant*: ad verbum; *qui venerant*, vel, *quum venissent*.

V. 12. χρείαν ἔχουσιν &c.] Joh: Geometra paradiso, tetrasticho 89. Ἐξ ὀρέων κατέβαινε χθιζὰ ἄστεα τίμιος ἀνήρ. Καὶ συνέμικτο κακοῖς αἱ δράσιν· εἶπε δέ τις. Τοῖος ἐὼν τοιοῖς δὲ συνέρχεαι; εἶπεν, ὁρῶ γὰρ, Τοὺς ἀσκληπιάδας πλήσιον ἀσθενέων. Laërtius in Antisthene: Ὀνειδιζόμενός ποτε ἐπὶ τῷ πονηροῖς συγγίνεσθαι, Καὶ οἱ ἰατροὶ, φησὶ, μετὰ τῶν ἀσθενούντων εἰσὶν, ἀλλ' οὐ πυρέττουσι.

V. 14. πολλὰ] i. πύκνα, *crebrò*, *frequenter*. Luc: 5. 33.

V. 16. οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου &c.] Vetus, *Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum Vetus*: Malim;

lim; *particulam*, vel, *portiunculam panni rudis*: aliòqui nihil muto. ὁ νέος: Nemo qui sapit, è rudi et recenti panno sumit, quod veteri et detrito addat. Nam ut inquit Lucas, duplex hinc incómodum nascitur. primum quòd recens est violatur. et deinde nova cum veteribus parum decorè aut utiliter commiscentur. Ῥάκος est *pannus*. Casaub. in Suetonii Augustum pag: 85. *Pannos* Latini appellant ῥάκη. Τὸ πλήρωμα, nisi Marcus aliquantulum obstaret 4ti. esse casus putarem, hoc nimirum sensu; *Tollit*, [sc. vestium sarcinator] *supplementum ejus*, [sc. vestimenti veteris,] *e vestimento*, [sc. novo, quemadmodum liquere potest ex collatione Lucæ cum Matthæo] *et fit pejor scissura.* [hoc est, scinditur novus pannus veteris vestimenti, reficiendi causâ, et nova ac vetera, cum dissimilima sint, firmiter coire nequeunt.] Hæc affero dogmatis tantùm causâ, non autē ut affirmem aliquid, nedum ab aliorū doctissimis laboribus vel tantillum detraham.

V: 20. δώδεκα ἔτη] *duodecim annis*, vel, *duodecim annos:* neutrum male.

V: 23. Malim; *Et quum ingressus esset Jesus domum Præfecti*] vel cum Vet. interprete; *cum venisset Jesus in domum, &c.* Εἰς enim hîc *ingressum termini*, ut loquuntur Grammatici, denotat. Ibid. τοὺς αὐλητάς] *tibicines*. Tibias olim in funeribus adhibitas, testis est Ovidius Fastorum 6. his verbis;

Temporibus veterum tibicinis usus avorum
Magnus, et in magno semper honore fuit.
Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mæstis tibia funeribus.

Idem

Idem Tristium quinto Elegiâ prima.

Tibia funeribus convenit ista meis. Petronius Arbiter Satir. pag: 177. *licet ad tibicines mittas*: id est, ut nos dicimus Anglicè; you may send to the Clark to ring the Bell for you. Lege ad eum locum Animad. Woverii, pag: 473.

V. 31. διεφήμισαν αὐτὸν] i. *dissiparunt famam ejus, divulgarunt, diffuderunt, disperserunt, prædicarunt.*

V. 35: καὶ * τὰς κώμας] Vetus, *et castella*, et sic aliis in locis, veluti, Matth. 10. 11. et Luc. 5. v. 17. Lexicon Græco lat. Vetus, Κώμη, *villa, castellum, vicus.* ** Vide infra cap. 14. v. 15.*

V. 36. Pro, ἐσπλαγχνίσθη] satis fuerit dixisse *misericordiâ commotus est*: Anxiæ enim illæ et penè dixeram superstitiosæ interpretationes, quæ veluti minima mansa in os inserunt, ut mea est sententia, scholiis sive annotationibus multò aptius, quàm contextui ipsi convenerint. *Vide infra c. 14. v. 14.*

V. 37. ὁ μὲν θερισμὸς πολύς &c.] *Messis quidem multa* &c. id est, Multi sunt qui doceantur, sed pauci qui doceant. Nam ut messis copiosa falcem flagitat, sic vocem doctoris populi ignorantia.

CAP. X.

VErs: 1. ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν &c.] id est, *dedit eis potestatem ejiciendi spiritus impuros, et sanandi*: &c. ad verbum: *adversus spiritus impuros ut ejicerent.* Vide Marc. 3. 15.

καὶ

καὶ πᾶσαν μαλακίαν] Vetus, *et omnem infirmitatem.* Vide supra cap. 8. v. 17.

V. 3. Ματθαῖος ὁ τελώνης] Vetus, *Mattheus publicanus* : alii, *Matthæus ille publicanus*, nimis curiosè, et ut arbitror ambiguè. Nam qui audit, *ille publicanus*, nonne statim de Matthæo sentiet, ut de Publicanorum coryphæo? At id non ait Matthæus. Quod si fuisse eum, non esse publicanum intelligi volumus, satis id patebit ex narrationis ipsius serie ut explicationis causâ nihil addatur.

V. 4. Σίμων ὁ Καναναῖος] Pro, Καναναῖος, rectiùs legas Καννίτης, ut primus, quod sciam, notavit doctissimus Angelus Caninius. Ejus verba, quia non admodum facilia fortasse cuivis sunt inventu, hîc ascribere placuit: Simon Cananæus *perperàm scribitur à Latinis, cum scribendum proculdubio sit* Cannæus, *vel* Cannita, *ut Græcè quoque* Καννίτης, *nisi Evangelistis credere nolumus, qui* ζηλωτὴν, zelotem, *vel* æmulatoren *interpretantur. Porrò* zelator Hebraicè et Syriacè dicitur קנא *Scribendum ergo Latinè*, Cannæus, *vel* Cannita, *Græce*, καννίτης. *Nam* Cananæorum *nomen, quod crebrum est in Scripturis, librariis parum doctis imposuit.* Hæc Caninius, quibus adjunguntur Scaligeri hæc Elenchi Trihæresii, cap. 1. et 2. *Fuerant*, inquit, *et alii* ζηλωταί, *sive* Kannæi, *corpus devotum*, σύστημα θεοσεβὲς, καὶ τάγμα εὐλαβὲς, *sanctimoniæ vitæ, ac observationi legis deditum, ex quo ad Christi discipulatum transiit Simeon Kannaus* Matth. 10. 4. Rursus cap. 20. קני καννναῖος, ὁ ζηλωτής, Matth. 10. 4. Qui hæc legerit facilè intelliget

get quomodo respondendum sit objectionibus duabus Bezæ: Cur *Cannites* scribatur à קנא et cur apud Lucam appellativo ζηλωτής explicetur. *Cannites* est à קנא vel, קַנִּי, cum geminationis signo in ventre, à קנא in Piel, nec est nomen gentile, sed sectæ et professionis, et *corporis cujusdam devoti*, quemadmodum loquitur accutiss: doctiss: q; Scaliger: Rectè ergo Casaubonus contra Baronium: *Nemo, inquit, nescit illud cognomen apud Matthæum* 10. 4. Κανανίτης, vel, Καννίτης, *non esse*, ἐθνικόν, *à patria illius, verum professionis potius, aut pietatis et zeli elogium, cujus interpretamentum posuit Lucas 6. 15.* ὁ ζηλωτής. Κανανίτης, tamen idem est quod ζηλωτής, neque opus est, ut in Καννίτης mutetur, si doctissimo Grotio credimus

V. 5. παραγγείλας αὐτοῖς] id est, *et mandavit eis.*

V. 8. δωρεὰν ἐλάβετε &c.] id est, *gratis*, vel; *dono accepistis.* Nihil enim refert utro modo interpreteris.

V. 9 μὴ κτήσησθε χρυσόν &c.] Vetus, *Nolite possidere*: alii, *Ne comparate*; quod non displicet. Sed tamen videndum, an Vetus interpretatio adeo mala sit, ut salvâ hujus loci sententiâ admitti nequeat. Primum sciendum est, τὸ κτήσεσθε, & τὸ κτᾶσθαι, ab illis ipsis qui veterem hîc interpretem reprehendunt, alibi, hoc est, Luc. 21. 19. et 1. Thess. 4. 4. in *possidete* et *possidere*, mutari. Non est ergo *possidendi* significatio tam aliena ab hoc verbo, quin possit ei interdum competere: Deinde, cum *comparare*, sive, *acquirere in balteo* speciem habeat durius-

duriusculæ locutionis: non enim acquiruntur res in balteis ponuuntur, vel hanc unam ob causam apud judices non nimis rigidos, Vetus interpres excusandus videatur. Tertiò, *possidere*, quid hîc est nisi *habere*? Laxius enim sumi videtur, nec ita ut ad dominium et possessionem propriè dictam restringi debeat. Non ergo dicit Vetus interpres, *Nolite esse domini & possessores auri et argenti*, &c. Sed, *Nolite possidere*, hoc est, habere, et portare, [Luc. 9. 3. et 10. 4.] *aurum & argentum in balteis vestris.* Quòd si qui non rectè sentientes, è verbis hisce prave et contra mentem interpretis intellectis, erroribus suis patrocinium quæsierint, illorum utique culpa est, non in interpretis. Commodiùs fortasse potuisset loqui, sed rectè eum sensisse est probabile.

V. 15. Vetus versio non displicet.

V. 16. καὶ ἀκέραιοι] Eustath: in Iliad: 6. pag: 476. ἴσως δὲ ἐκ τοῦ ῥηθέντος θερμαίζειν, ἀκέραιος ὁ ἁπλοῦς, καὶ πρᾶυ θεμὸς, καὶ μή τινα κεραΐζων.

V. 17. Drusius animad: .lib: 2. cap. 37. sic hunc locum exponit. *Tradent vos judicibus*, [לסנהדרין] *qui in synagogis suis flagellabunt vos.* Ibid. ἐν ταῖς συναγωγαῖς] Vetus, in synagogis: Rectè; adeo enim est hæc vox nota et celebris, ut in aliam commutanda non videatur.

V. 18. εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσι] Vetus, *in testimonium illis et gentibus*: Sic velim in contextu, quia Græcis Latina prorsus respondent. Quòd si perspicuitatis causâ addi

vis

vis aliquid aut mutari, de eo admoneatur lector in scholiis, aut in annotationibus ore libri appositis.

V. 19 δοθήσεται γὰρ ὑμῖν &c.] Vetus, *dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini*: alii, *illo momento quod loquamini*. At Græcè est, τί, non ὅ, aut ὅ, τι. Igitur si κατὰ πόδας, interpretari volumus, *quid*, non *quod*, dicendum est. *Dabitur quid loquamini*, id est, sermo quo utamini.

V. 20 οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες] Vetus, *Non enim vos estis qui loquimini*: quod quidam mutant in hunc modum: *non enim vos estis ii qui loquuntur*. Quæri ergo potest, sitne οἱ λαλοῦντες, pro οἱ λαλεῖτε, an οἱ λαλοῦσι, exponendum? Ego existimo, ἐστε οἱ λαλοῦντες, nihil aliud esse, quàm λαλεῖτε. Et sic Theophilactus breviter: οὐχ ὑμεῖς λαλεῖτε, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, sc. λαλεῖ. Totius igitur versus sic fortasse non malè reddatur Latinè: *Non enim vos loquimini*, [vel, *estis loquentes*, ut servetur Hellenismus, et ita Vetus interpres, Marc: 13. 11.] *sed Spiritus Patris vestri loquitur in vobis*. Quæ Græci per verbum substantivum et participium cum articulo plenius efferunt, ea Latini simpliciùs contenti sunt indicare, sensu tamen eodem manente.

οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, *vide an conferri possit cum his cap. 11. vers. 3.* Συ εἶ ὁ ἐρχόμενος, *&c.*

V. 22. ὁ δὲ ὑπομείνας] Vetus, *qui autem perseveraverit*: alii, *qui sustinuerit*. Hoc probo, illud præfero, si non ob aliud, at vetustatis causâ, à qua absque justiore aliquâ ratione discedendum non puto. *Perseveraverit*, id est, firmus et constans fuerit, nec tentationibus succubuerit. Vide Marc: 13. 13.

V. 23.

V: 23. οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ ἕως ἂν ἔλθῃ &c.] Chrysoſtomo interprete: οὐ φθάσετε περιελθόντες τὴν παλαιστίνην, καὶ εὐθέως ὑμᾶς καταλήψομαι, *Nondum finem facietis Palæſtinam peragrandi, et ego ſtatim vobiſcum adero.*

V. 25. καὶ ὁ δοῦλος] Antiptoſis, pro, τῷ δούλῳ. Non malè igitur Vetus, *et ſervo*, ne ſi nobiſcum quidem, ὁ δοῦλος, legerit: Nam fieri quidem poteſt, ut aliam à noſtra lectionem ſecutus fuerit.

V. 27 κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων] Vetus, *prædicate ſuper tecta*: Optimè; Δῶμα, enim reſpondet Hebræo גג id eſt, *tecto*, neque dubitare de eo quis poteſt, qui Græca cum Hebræis contulerit. Hieronymus etiam ita clarè pro hac interpretatione facit, ut non ſit cur conetur quiſpiam refellere. Verba ejus hæc ſunt Epiſtola ad Suniam et Fretelam: Δῶμα *in orientalibus provinciis id ipſum dicitur quod apud Latinos* tectum. *In Palæſtina enim, Ægypto, vel ubi ſcripti ſunt divini libri, vel interpretati ſunt, non habent in tectis culmina, ſed* Domata, *quæ Romæ vel ſolaria, vel Meniana vocant*; id eſt, *plana tecta, quæ tranſverſis trabibus ſuſtentantur. Denique, et in Actis Apoſtolorum, Petrus quando aſcendit in* doma, *in tectum ædificii aſcendiſſe credendus eſt. Et quando præcipitur nobis, ut faciamus* domati *noſtro coronam, hoc præcipitur, ut in tecto faciamus per circuitum quaſdam eminentias, ne facilis in præceps lapſus ſit, et in Evangelio:* Quæ, *inquit*, auditis in aure, dicetis ſuper domata, id eſt, *ſuper tecta.*

V. 32. Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ &c.] Vetus, *qui confitebitur*: et rectè faciunt, qui

ſequuntur eum, non ita recte qui deſerūt. Nam cùm ita familiare ſit hoc verbum Chriſtianis auribus, ut jam quaſi in idioma Eccleſiæ tranſierit, cauſa non eſt omnino, cur alio aliquo tametſi elegantiore commutetur.

V. 35. *Veni enim ut faciam diſſidere * hominem à patre ſuo, et filiam à matre ſua, et nurum à ſocru ſua.* i.e. ſilium.

V. 42. ποτήριον ψυχροῦ μόνον] *poculum frigidæ ſolum.* Ut Græcis in uſu eſt, ψυχρὸν, pro, ψυχρὸν ὕδωρ, ſic Latinis, *frigida*, pro frigida aqua. Suetonius Claudio cap. 40. *Inter cauſas ſuffragationis ſuæ poſuit, quod pater ejus frigidam ægro ſibi tempeſtivè dediſſet.* Sed hoc pueris etiam notum puto.

Cap. XI.

VErſ: 2. ἐν δεσμωτηρίῳ] Vetus, *in vinculis*, et ſic Beza, in omnibus, quod ſciam, editionibus, ni forte in noviſſima omnium, (quam cum hæc ſcribebam, non habebam ad manum,) ſeipſum correxerit. Eraſmus, *in carcere*, quod rectius videtur. Eſt enim δεσμωτήριον τοῦ τύπου τοπικοῦ, ut loquuntur Grammatici. Sed tamen qui vincula pro *carcere* ponunt, non ſunt reprehendendi. Eſt enim tropica, nec inelegans locutio, imò fortaſſe nec idoneâ authoritate deſtituta.

V. 3. Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος;] vetus, *Tu es qui venturus es?* Beza, *Tune is es qui venturus eras?* Eraſmus, *Tu es ille qui venturus eſt?* alii, non multum ab Eraſmo diſcedentes: *Tunè*

is es, qui venturus eras? Erasmus, *Tu es ille, qui venturus est?* alii non multum ab Erasmo discedentes: *Tune is es, qui venturus est?* Ego κατὰ πόδας totam quæstionem sic verto: *Tu is es qui venit, an alium expectamus?* Præsens enim tempus ἐμφατικώτερον videtur, tam Latinè, quàm Græcè. *Tu is es qui venit* [id est, qui tam certò venturus est, ac si jam præ foribus adesset] *an alium expectamus?* [id est, expectare quotidie debemus?] τὸ προσδοκῶμεν continuum, nec interruptum actum denotat.

V. 5. ἀναβλέπουσι] vetus, *Vident*, et sic Luc: 4. v. 18. ἀνάβλεψιν, *visum*: Rectè utrumque, sic ut ab aliis ante me annotatum est. καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται] vetus ad verbum, *& pauperes Evangelizantur*: quod repudiandum non videtur, quia et antiquum est, et Græcis planè respondet, nec ita malè Latinum est, quin possit unâ cum multis aliis locutionibus, quas Ecclesia sibi vendicat, locum suum tueri. Sic proximo versu, *qui non fuerit scandalizatus*: me certe non offendit, quia libenter audio Scripturam suo quodam modo, suoque velut idiomate loquentem.

Vide supra cap. 5. v. 29.

V. 19. φάγος καὶ οἰνοπότης] id est, Hebraicè, זולל וסבא [Deut. 21. 20.] *epulo, et ebriosus.*

V. 22. πλὴν λέγω ὑμῖν] id est, *veruntamen*, sive, *attamen dico vobis*, et sic v. 24.

V. 25. Ἐξομολογοῦμαί σοι] vetus, *Confiteor tibi*: alii, *Gloriam tibi tribuo*, et *Celebro te*. Sed ego, *confiteor*, retineo, dans illi laudandi et celebrandi, gratiasq; agendi significationem. Nam quo jure, ἐξομολογοῦμαι, pro, εὐχαριστῶ, accipitur;

accipitur; eodem et *confiteor*, pro, *gratias ago*, accipi posse neutiquam est dubium, et quis nescit *confessionem* apud Theologos esse duplicem, *laudis*, et *fraudis*? Chrysost: τὸ ἐξομολογοῦμαι ἐνταῦθα, τὸ, εὐχαριστῶ ἐστι. Idem hom: 56. in Genesin τὸ ἐξομολογήσομαι ἐνταῦθα, εὐχαριστήσω, καὶ δοξάσω τὸν θεόν. Et author Comment: Græci in Psal: ριη, operum Chrysost: tom: 1. pag: 980. lin: 24. Ἐξομολόγησιν τὴν εὐχαριστίαν καλεῖ. ἀπεκάλυψας] Vetus, *revelasti*: alii, *detexisti*, mutatione minimè, ut puto, necessariâ. Idem dicendum et de aliis locis, ubi verbum *revelandi*, aliis ejusdem notionis cedere jubetur: νηπίοις] Vetus, *parvulis*; id est, פתאים rectè, alii minus recte, *infantibus*, vide Drusii Præterita.

V. 28, Δεῦτε πρός με &c.] vetus, *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos.* Ne Momus quidem hîc, ut opinor, facilè inveniat quod reprehendat: ἀναπαύσω] id est, *reficiam, refocillabo.*

V. 30. ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός] vetus, *Jugum enim meum suave.* Pulchrè, nec rectè faciunt qui corrigunt. Sunt enim mandata Christi, non solum εὐβάστακτα, sed etiam ἡδέα, τοῖς πιστοῖς, sc. καὶ τοῖς εὐσεβέσι, et dictio, χρηστός, cum Latino, *suavis*, bellè congruit. Sap. 8. v. 1. Διατείνει δὲ ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας εὐρώστως, καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς, id est, ut sæpissime citatur hic locus, ab omnium ætatum præstantissimis Theologis: *et disponit omnia suaviter.* Glossarium vetus: *Suaves* χρηστοὺς, *Suaves* χρηστοί, *Suavis* χρηστὸς, ἡδύς, *Suaviter* χρηστῶς. Lexicon Græco-lat: Vetus, χρηστός, *frugalis, suavis, utilis, jocundus.*

Cap. XII.

VErs: 4 οὐκ ἐξὸν ἦν] id est οὐκ ἐξῆν, Periphrasis: Non malè igitur Vetus, *non licebat.*

V. 5. καὶ ἀναίτιοί εἰσι] Vetus, *et sine crimine sunt*: rectè; αἰτία enim *culpa, crimen.* Et paulo post, τοὺς ἀναιτίους, *innocentes*, rectè etiam.

V. 25. πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα &c.] Lactantius, lib. 3. cap. 4. *Nihil potest sine interitu sibi esse contrarium*: Phocylides; ἀεὶ δ' ὁμόνοιαν ἔχουσιν· Εἰ γὰρ ἔρις μακάρεσσιν ἔην, οὐκ ἂν πόλος ἔστη· Vetus hîc interpres, pro, ἐρημοῦται, habet, *desolabitur*, mutato sc. tempore, quod non displicet, quia mox in proxima clausula sequitur, οὐ σταθήσεται, *non stabit.*

V. 28. ἄρα] Vetus, *igitur*; Erasmus, *ergo*; Beza, *nempe*: Quæro quid intersit, aut si aliquid intersit num justa fuerit mutationis causa.

V: 30. ὁ μὴ συνάγων] *qui non congregat*: Recte.

V 34. & 38. Pro, δύνασθε & θέλομεν, malim, *potestis*, & *volumus*, quàm *possitis*, & *velimus*, ut sic Latinis cum Græcis omni ex parte conveniat. Quod si qua est Enallage, (quam tamen non puto necessariam) cur non æque locum habeat in rivo ac in fonte?

V. 39. Γενεά] Vetus, *Generatio*: alii, *Gens*. Neutrum improbo. Ibid. Si καὶ, pro, ἀλλὰ, Græcè, cur non, *et*, pro, *sed*, Latine?

V. 44.

V. 44. σεσαρωμένον] vetus, *scopis mundatam*: Erasmus, *scopis purgatam*: alii, *Versam*. Sed cum hoc ambiguum sit; illa ita aperta, ut nullus ambiguitati locus esse possit; miror cur hoc illis prætulerint. Beza ipse verba hæc Athanasii dial 4. de Trinitate pag: 156. ὐ κενὸς ἐγεννήθη καὶ σεσαρωμένΘ, sic vertit; *Non est genitus vacuus et scopis purgatus*. Vossius de Analogia lib. 3. cap 30. *Quia non à* verto [sic enim lego, pro *vertendo*] *sed à* verro, [sic enim lego, pro *verrendo*] *etiam in supino* versum *dicimus: hinc eruditus interpres*, Matth. 12. σεσαρωμένον *transtulit*, versum, *ubi vulgatus habet*, scopis mundatum.

V. 45. καὶ γίνεται τὰ ἔχατα τῦ ἀνθρώπυ ἐκείνυ, &c.] vetus, *& fiunt novissima hominis illius pejora prioribus*. Nihil muto, nisi quòd in margine illam etiam interpretationem ascribi velim, quæ è recentiorum officina prodiit.

V. 46. εἱστήκεισαν ἔξω] vet. *stabant foris*: alii, *astiterunt foris*. Sed videtur esse plusquamperfectum, pro imperfecto, à themate ἑστήκω, *asto, maneo, permaneo*. Vide seq: cap: v. 2.

Cap. XIII.

VErs: 1. ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν] Vetus, *sedebat secus mare*, et sic paulo post παρὰ τὴν ὁδὸν, *secus viam*, Psal. 1. παρὰ τὰς διεξόδυς τῶν ὑδάτων, *secus decursus aquarum*, id est, prope, propter, juxta.

Digitized by Google

V. 2. ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν] Vetus, *in littore*: Ut mea est sententia, non malè.

V. 5: βάθος γῆς] vet: *altitudinē terræ*: alii, *profūdā terrā*, &, *profūditatē terræ*, Perparū intereſt

V. 7. καὶ ἀνέβησαν] Vetus, *et creverunt*, optime ſane, non ſolum ſi ſenſum ſpectes, quod omnes fatentur, ſed ſi verba. Nam *creſcere*, quid eſt, niſi aſcendere et dilatare ſeſe, ſed ſuo tamen quodam et peculiari modo? Igitur contextus habeat, *creverunt*: ora libri, Græcè, *aſcenderunt*, aut tale quid.

V. 9. ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω] Chryſoſt. Homiliâ ſecundâ in poſteriorem ad Corinthios [tomi tertii pag: 553] formulam precationis Eccleſiaſticæ, quâ petit Eccleſia, ut catechumenis, et rudibus aures cordis aperiantur, ſic profert in medium, ut ſimul illuſtret, et veluti ſcholiis ſuis exornet, in hunc modum: Εἶτα καὶ ὑπαγορεύει [ſc. ὁ τῆς ἐκκλησίας νόμος] ἱκετηρίας τὸν τρόπον· τίς δὲ οὗτός ἐστιν, ἵνα διανοίξῃ [ſc. ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτίρμων Θεὸς] τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Μέμυκε γὰρ ἔτι, καὶ βέβυσται, ὦτα δὲ οὐ ταῦτά φησι τὰ ἔξωθεν, ἀλλὰ τὰ τῆς διανοίας, ὥστε ἀκοῦσαι ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, &c. οὐδὲ γὰρ ἤκουσαν τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων, ἀλλὰ πόρρω πού, καὶ μακρὰν ἑστήκασι· κἂν ἀκούσωσι δὲ, οὐκ ἴσασι τὰ λεγόμενα· συνέσεως γὰρ δεῖται πολλῆς ἐκεῖνα, οὐκ ἀκροάσεως μόνης. τὰς ἔνδον δὲ οὐδέπω ἔχουσιν ἀκοάς. Dicit hîc Chryſoſt: ad myſteria cæleſtia percipiendum non eſſe ſatis, ut aures quis corporis apertas habeat, niſi etiam cordis aures divinitùs ei fuerint purgatæ. Nec abhorret ab hoc loco τὸ τοῦ Φωκυλίδου· Οὐ χωρεῖ μεγάλην διδαχὴν ἀδίδακτος ἀκουή· οὐ γὰρ δὴ νοέουσιν οἱ μηδέποτ' ἐσθλὰ μαθόντες.

V. 10. *in parabolis*] id est, parabolas.

V. 15. *Incrassatum est &c.*] Detur hoc veteri interpreti, ut suo modo loquatur, tametsi non ita eleganter, dummodo sensus recte et fideliter exprimatur. Ibid. *καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν*] Vet. *et oculos suos clauserunt.* Theoph: in Marc: 4. p. 148. *αὐτοὶ γὰρ οὐ βλέπουσιν ἑκουσίως καμμύοντες. Claudere oculos*, plus est aliquantò, quàm, *connivere. Connivemus* sæpe inviti, et casu aliquo, at ex oculorum debilitate (unde *μύωπες* Græcè, qui vitio oculorum crebrò nictant,) aut qui claudit obfirmatè oculos, noctem ipse sibi facit, et pervicaciam suam prodit. Non nego *connivere*, dici etiam de iis, qui dissimulant se videre, quod vident; sed, si rectè observavi, non de quibusvis promiscue, sed de iis duntaxat, qui scelera aliorum aut delicta sic prætereunt, acsi non vidissent. Igitur cùm sermo hîc sit de præfractis et obstinatis, qui oculos de industriâ claudunt, ne lucem clarissimam videre cogantur, multò malim dicere, *oculos suos clauserunt*, quàm *oculis suis conniverunt.* Sic enim aptius et significantius pertinacia animi declaratur. Theodoretus initio lib. 9. de providentia: *Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἑκόντες ὁρᾶν οὐκ ἐθέλουσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς μύουσι, καὶ τὰ ὦτα βύουσι, καὶ τῆς πανταχόθεν φερομένης φωνῆς ἐπαΐειν οὐκ ἐθέλουσι*, &c. id est, *Quoniam autem multi suâ sponte nolunt videre, sed et oculos claudunt et aures obturant, et vocem undique ad eos delatam audire recusant.* His verbis insignis lucis et veritatis contemptus indicatur.

V. 23. ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεὶς, &c.] Chrysostomus tom. 5. pag: 144. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς μετὰ προθυμίας τὰ σπέρματα καταβάλλομεν, ὅτι καθαρὰν ὁρῶμεν τὴν ἄρουραν, οὐδαμοῦ ἄκανθαν ἀποπνίγουσαν, οὐδὲ ὁδὸν πατουμένην, οὐδὲ πέτραν ἄγονον, ἀλλὰ βαθεῖάν τινα καὶ λιπαρὰν χώραν, ὁμοῦ δεχομένην τὰ σπέρματα, καὶ τὸν σταχὺν ἡμῖν παρέχουσαν.

V. 28. *Inimicus homo*] Rectè.

V. 40. πυρὶ κατακαίεται] Vetus, *igni comburuntur*: alii, *igni exuruntur* : Leve discrimen.

V. 41. vetus, *omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem*] Nihil muto, ut nec principio versus sequentis.

V. 44. Vetus, *et præ gaudio illius, vadit, & vendit.* &c] alii, *et præ gaudio, quod accipit ex eo*, &c. Sed qui sic interpretantur, nimiùm diffidunt captui lectoris, aut saltem ea ponunt in contextu, quæ margini, aut scholiis meliùs convenirent.

V. 45. Vetus, *homini negotiatori*] Vide suprà v. 28. et infra v. 52.

V: 46. ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην] id est, fortasse *Unionem exaluminatum*, sicut Plinius loquitur: *Inter Uniones enim primæ notæ sunt, ac proinde maximi pretii, qui exaluminati dicuntur.*

V. 48. vetus, *Quam, quùm impleta esset*] Rectè.

V. 53. μετῆρεν ἐκεῖθεν] id est, μετέβη ἐκεῖθεν, *transiit illinc, migravit illinc.*

V. 57. ἄτιμος] Vetus, *sine honore* : alii, *inhonoratus.*

V: 58.

V. 58. ἐποίησε δυνάμεις] Vetus, *fecit virtutes*: alii, *edidit*, magis accommodantes sese ad Latinorum consuetudinem, quàm Ecclesiæ; id quod non hîc solummodò fit.

Cap. XIIII.

VErs: 2 ἐνεργοῦσιν] Vetus, *operantur*: alii, *agunt*, acsi hoc quàm illud Græco verbo aptiùs responderet.

V: Quintum totum à Vet: interprete rectè expressum puto.

V. 7. ὃ ἐὰν αἰτήσηται] Ovid. Metamorph. 2.

——— Quodvis pete munus, et illud
Me tribuente feres: promissis testis adesto,
Diis juranda palus, oculis incognita nostris.

V. 8. προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς] vet: *præmonita*: alii, *producta*. Sed vox, *præmonita*, non est temerè repudianda. Προβιβάζειν enim authore Suida, est παραινεῖν, πείθειν, προάγειν, id est, *admonere*, sive *præmonere*, *persuadere*, *impellere*. Parùm igitur refert utrùm dicamus, *præmonita*, an, *persuasa*, an *impulsa*: nam eôdem redeunt interpretationes istæ omnes. Sed cùm, *præmonita*, a multis retrò seculis locum hîc obtinuerit, nihil causæ video; cur ex avita jam sede sit depellenda. Xenophon, Ἀπομνημ: ἀ πάντας δὲ τοὺς διδάσκοντας ὁρῶ, αὐτοὺς δεικνύντας τε τοῖς μανθάνουσιν, ἧπερ αὐτοὶ ποιοῦσιν ἃ διδάσκουσι, καὶ τῷ λόγῳ προβιβάζοντας. id est, *et sermone præmonentes*. Magistri discipulis suis bifariàm prosunt, partim reipsâ ostendendo quid fieri ab illis oporteat, partim præmonendo,

nendo, et præcepta tradendo. Filia Herodiadis non sua sponte petiit Johannis Baptistæ caput, sed suadente et præmonente matre. Anglicè, being set on, & fore-councelled by her mother Ibid. ἐπὶ πίνακι] vetus, *in disco*, id est, Anglicè, in a dish.

V. 9. Καὶ ἐλυπήθη ὁ βασιλεὺς] id est, *Et pænituit regem*, subaudi *spopondisse*. Ovid: Metamorph: 2. *Pœnituit jurasse patrem*; i. e. Græcè, ἐλυπήθη ὁ πατὴρ, ὅτι ὡμοσε] vetus, et Beza, *contristatus est*.

V. 25. ἀπῆλθε πρὸς αὐτοὺς] Vetus, *venit ad eos*: vide suprà, v. 33. cap: 8.

V: 26. Malim: *Et cùm vidissent eum discipuli super mare ambulantem, turbati sunt, &c.*]

V: 27. μὴ φοβεῖσθε] vetus, *nolite timere*: alii, *ne timete*: vide suprà cap: 7. v: 1.

V: 32. ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος] vetus, *cessavit ventus*: Erasmus, *conquievit*: Beza, *pacatus fuit*: Dicas etiam licet, *posuit*, *resedit*: Virg: *Quùm venti posuere, omnisque repente resedit Flatus*. Gellius noct: Att: lib: 2. cap: ultimo, *Fluctus, qui flante Aquilone maximi et crebrissimi excitantur, simul ac ventus posuit, sternuntur et conflaccescunt, et mox fluctus esse desinunt. Ventus posuit*: id est, ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος.

V: 35. πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας] vetus, *omnes malè habentes*, quod non displicet: *Male habentes*: id est, malè affectos.

CAP.

Cap. XV.

VErs: 3. Διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν] vetus, *propter traditionem vestram*: id est, ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε, Marc: 7. v: 9. Bona interpretatio, nec est cur quis emendare tentet.

V. 5. Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς] vetus, *Munus quodcunque est ex me, tibi proderit:* alii, *Donum est quocunque à me juvari posses*: Alii præsenti in futurum mutato, *Donum erit, quocunque a me juvari posses.* Mihi in locis hoe genus perplexis, et obscuris; pro optimis interpretibus sunt, qui verbis usquequaque adhærent, nec tam ponderant ea quàm numerant. Quòd si quid addendum videbitur juvandi lectoris causâ, quantò rectius id in Scholia, aut marginales Annotationes, quàm in Contextum ipsum conjiciatur? Ego igitur verba simpliciter sic reddenda censuerim: *Quicunque dixerit patri aut matri, Munus quod ex me tibi profuerit,* [sive, *utile tibi fuerit, in usum tuum cesserit,*] *nec honorabit patrem suum, aut matrem suam.* Hîc totidem Græcis totidem Latina opponuntur, ut non sit cur queratur quispiam, nativum Græci contextus vultum interpretationis audaciâ violari. Jam si explicationem vis, audi quid summi vir judicii * Jos: Scaliger, tametsi obiter, dexterrimè tamen in hunc locum commentatus fuerit: *Non solùm Rabbini*, inquit, *sed et Doctores Latini, notissimas, et vulgo tritissimas sententias dimidiatas solent citare. Ita etiam prover-*

* *Elenchi cap. 9.*

proverbia apud omnes Nationes aliquando inchoata proferuntur. Quum igitur quis offerebat Korban, dicebat: Hoc Korban quod ego Deo offero, prosit mihi & meis. Hoc pacto putabat se liberum debita caritate in parentes, et defunctum omni pietatis officio erga ipsos illo dono, quod Deo obtulisset, ita ut, si a parentibus provocatus, aut admonitus officii esset, aut de alimoniis dandis, aut de aliis officiis præstandis, eos ille submoveret exceptione illius oblationis: Nisi quod ego pro te obtuli, me hoc omni onere liberat. Supplenda igitur est primùm exceptio illa filii adversus patrem: Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, πάσης με πρός σε τιμῆς καὶ ὑπηρεσίας ἐλευθεροῖ. *Deinde continuanda et supplenda itidem sententia Pharisæorum:* ὃς ἂν εἴπῃ, τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, πάσης με πρός σε τιμῆς ἐλευθεροῖ, καὶ οὐ μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἀναίτιός ἐστιν, aut tale aliquid. Idem pauló post, sic legendum et intelligendum hunc locum docet, ac si bis poneretur index ille decurtatæ sententiæ, *& cetera*: semel post, *profuerit*, et iterùm post, *matrem suam*, in hunc nimirùm modum: *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri*, Donum, quod ex me tibi profuerit, *& cætera*, nec honoraverit patrem suum, et matrem suam, *& cætera.* Secundum Scalig: ergo duplici supplemento opus est: alii, unico contenti sunt, ut Beza: alii ne unum quidem necessarium putant, ut Junius. Sed qui uno duntaxat loco supplendum aliquid existimant, de loco ipso non consentiunt: alii enim supplementum ponunt, in medio versu, post ὠφεληθῇς, alii veró in fine post μητέρα αὐτοῦ. Liberum est

Digitized by Google

unicuique, quam velit expositionem exhisce tàm diversis sequi. A me verò si quis quærat quid sentiam, planè profiteor, me non perspicere, cujus potiùs sententiæ palma tribuenda sit, quàm Scaligeri. Est enim perspicua valdèq; probabilis, et (quod ego haud parùm æstimo,) nihil est in ea coactum aut violentum, aut Hellenismo repugnans. Jam quod ait Scaliger, proverbia aliquando decurtata proferri, ejus rei insigne habemus exemplum apud Suidam, in Adagio, ἀπὸ καταδυομένης. Deest enim, ὅ, τι ἂν λάβῃς, κέρδος, hoc est, *quicquid acceperis, lucrum.* Cùm dicunt Græci proverbialiter, ἀπὸ καταδυομένης, id est, *E nave subeunte aquas, & jam jam submergendâ*; intelligenda sunt hæc: *quicquid acceperis, lucrum.* Metaphora, inquit Suidas, â mercatoribus, qui si quid è navi pessum eunte, et fundum petente, et, uno verbo, sidente, [Angl: sinking,] acceperint, in lucro solent deputare.

Lege Theophylactum in hunc locum, quem secum facere dicit Scaliger, sed an id ita sit prudenti lectori expendendum relinquo.

V. 6. *propter traditionem vestram*] vide suprà v: 3. hujus capitis.

V. 8. πόῤῥω] vetus, *longè*: alii, *procul.* Sed cur, *procul*, potiùs quàm, *longe*, nisi æquum putamus, ut τὸ μακρὰν per *longe*, et τὸ πόῤῥω, per *procul*, semper exprimatur?

V. 9. vetus, *mandata hominum*] Græcis nihil adjiciens: alii, *quæ sunt mandata hominum*, perspicuè fateor, et diligenter, sed diligentiâ, quæ marginem melius quàm contextum deceat

V: 11 vetus, *Non quod intrat in os, &c.*] Rectè per totum versum.

V. 13. πᾶσα φυτεία] vetus, *omnis plantatio*, id est, omnis planta. Nam si φυτεία ἀντὶ τῆ

φυτεύ-

φυτεύματος sive φυτοῦ ponitur, cur non *plantatio* item pro *planta*?

V. 14. ὁδηγῇ] vetus, *ducatum præstet*, id est, *dux fuerit*, *præierit*. Sed simplicissima est interpretatio: *si cæcus cæcum duxerit*.

V. 16. ἀκμὴν] id est, ἔτι, Suidas et Hesychius.

V. 18. κοινοῖ] id est, μολύνει, μιαίνει, καταστιλοῖ, Theophylactus.

V. 22. γυνὴ χαναναία ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων, &c.] Vide Chrysostomi hom: 44. in Genesin, ubi luculentam habes totius istius narrationis paraphrasin.

V. 23 ἠρώτων] vetus, *rogabant*: Rectè, ut et paulò post in eodem versu, ὅτι, *quia*.

V. 27. Ναὶ Κύριε] id est, Isaaco Casaubono interprete, notis suis in hunc locum: *Obsecro te Domine*: pro qua interpretatione facere videtur, ἀιτιολογικὴ particula, γὰρ, quæ proximis verbis sequitur, rectiúsque subjicitur, ναὶ, obsecranti, quàm concedenti; ut sensus sit: " Obsecro te Domine ne nega hoc mihi. Nam " ut catella sim, tamen et catellæ ipsæ vescun- " tur micis, nec penitùs excluduntur.

V. 28. ἐκάθητο ἐκεῖ] id est, *sedebat illic*.

V: 32. καὶ ἀπολῦσαι αὐτοὺς νήστεις οὐ θέλω] Lucilius Epigrãmatographus, ἀνθολ. ἐπιγραμ. lib. 2. c: 40. Ποιητὴς πανάριστος ἀληθῶς ἐστιν ἐκεῖνος, Ὅστις δειπνίζει τῶν ἀκροασαμένους. Ἢν δ' ἀναγινώσκῃ καὶ νήστιας οἴκαδε πέμψῃ, Εἰς αὐτὸν τρεπέτω τὴν ἰδίαν μανίην. Ib. μήποτε ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ] vet: *ne deficiãt in via*: alii, *ne viribus deficiant*; sed satis est, *deficiant*, per se positum, ut nihil addatur. 2. Sam: cap: 17. v. ult: καὶ προσήνεγκαν τῷ Δαβὶδ καὶ τῷ λαῷ τῷ

μετ'

μεῖ αὐτῷ, φαγεῖν, ὅτι εἶπεν, ὁ λαὸς πεινῶν καὶ ἐκλελυμένος καὶ διψῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ.

CAP. XVI.

VErſ: 2. ὀψίας γενομένης] vetus, *facto veſpere* : non malè, quia Latina Græcis adæquatè, ut ſic loquar, reſpondent.

V: 4. μοιχαλίς] vetus, *adultera*, quod rectiùs videtur, quàm *adulterina*.

V: 5. ἐπελάθοντο] id eſt, *ſenſerunt ſe oblitos fuiſſe panes ſumere* : Sic enim malo, quàm τὸ ἐλθόντες, exprimere, per, *irent*, acſi nimirum idem valeret, ac πορευόμενοι, quod ſanè duriuſculum eſt.

V. 7. ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν] vetus, *quia panes non accepimus* : alii omittunt cauſalem particulam, ſed ſine cauſa, cùm et ſequente verſu, ubi hæc eadem repetuntur, exprimendam agnoſcant, nec hoc verſu ſit otioſa : *quia panes non accepimus* ; ſc. *hoc dicit*, τοῦτο λέγει. Eſt oratio conciſa, et elliptica.

V: 9. οὔπω νοεῖτε] vetus, *nondum intelligitis*, pro quo nonnulli ſubſtituunt, *nondum animum advertitis* : rectène an ſecus prudens lector æſtimet.

Sic v. 11. τὸ *intelligitis*, retinendum puto.

V. 12. vetus, *a doctrina Phariſæorum* : Rectè ; at non ita rectè, qui dicunt, *a fermento doctrinæ*, quia nimiùm ſibi permittunt in textu ipſo interpolando.

V. 13. *Cæſarea Philippi*] ſatis eſt.

V. 16. *Tu es Chriſtus filius Dei vivi*, [vel, *viventis*]

viventis.] Beza, *Tu es Christus ille*, &c. Piscator, *Tu es Christus, Filius ille Dei viventis.* Melancthon Postill: parte 3. pag: 238. *In Græco est*, ὁ υἱὸς, *in Latino absurde diceretur*, Tu es ille Filius Dei viventis.

V. 17. Miror cur verbum, *revelavit*, quibusdam non satisfaciat.

V. 18. ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ &c.] Chrysost: hom: 21. in Joh: τῷ μὲν γὰρ Πέτρῳ οὐδὲν ὕστερον προστέθηκεν ὁ Χριστός, ἀλλ' ὡς ἀπηρτισμένης αὐτῷ τῆς πίστεως, τὴν ἐκκλησίαν ἔφησεν, ἐπὶ τὴν ὁμολογίαν οἰκοδομήσειν τὴν ἐκείνου. Idem hom: 2. in Genes. pag. 8. lin: 37. ἡμεῖς δὲ τῆς πέτρας ἐχώμεθα τῆς ἀρραγοῦς. id est, *Nos vero petræ infractæ adhæreamus*: hoc est, veritati historiæ Mosaicæ. Liturgia Jacobi pag: 26. εἰς στηριγμὸν τῆς ἁγίας σου καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, ἣν ἐθεμελίωσας ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς πίστεως, ἵνα πύλαι ᾅδου μὴ κατισχύσωσιν αὐτῆς. Basilius hom: εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν παροιμιῶν, pag. 182. αὕτη ἡ φρόνησις χαρίζεται τῷ οἰκοδομοῦντι τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν τὸ θεμέλιον αὐτοῦ τιθέναι ἐπὶ τὴν πέτραν, τουτέστι, τῇ εἰς Χριστὸν ἐπερείδεσθαι, ὥστε ἄσειστον &c. Nilus de prim: Papæ lib. 2. p: 25 Τοῦτο γὰρ καὶ φορτικόν, καὶ οὐ πόῤῥω τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος, περιγράφειν τῇ Ῥώμῃ τὴν ἐκκλησίαν. ἀλλ' ᾠκοδόμησε δὲ αὐτὴν ἐπὶ τῇ θεολογίᾳ τοῦ Πέτρου, καὶ ἐπὶ πᾶσιν, οἳ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας φύλακες ἔσονται. Ibid. οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς] vetus, *non prævalebunt adversus eam*, vel, *non prævalebunt ei*, hoc est, viribus suis eam non superabunt.

ἐγερθῆναι *hic est*, ἀναστῆναι. *vide Marc*: 8. 31.

V. 21. ἐγερθῆναι] vetus, *resurgere*: alii, *suscitari*. Sed cùm, qui suscitantur, etiam resurgant, quid, quæso, sensui officiet, si veterem hîc interpretem sequamur, nec hîc solùm, sed alibi etiam Matth: 11. 5.?

Ἵλεως

V. 22. Ἵλεώς σοι Κύριε] Syriacè חס לך vel, חס לך Vide Buxtorfii abbreviaturas, pag:76. vetus, *Absit a te Domine.* optimè sanè, utcunque viri præclari, nec unquam satis laudati, aliter sentiant. Si communem τοῦ ἵλεως usum spectes, sonat, *propitius*, sed si peculiarem illum usum respicias, quem habet aliquoties apud Græcos Bibliorum interpretes, nemo, opinor, negaverit, veterem hîc interpretem rem acu tetigisse. חלילה apud Hebræos est interjectio prohibentis et abominantis, pro quâ Latini dicunt, *absit*, et adjunctis pronominibus primæ et secundæ personæ, *absit mihi*, sive *a me*, et *absit tibi*, sive *a te*: Græci verò interpretes ejus loco utuntur nunc, μὴ γένοιτο, nunc μὴ εἴη, nunc μηδαμῶς, et interdum ἵλεως. Exempla hujus τοῦ ἵλεως usus subjiciam, quô res extrà dubium ponatur. 2. Sam: 20. 20. Mulier quædam sapiens suspectum habet Joabum ac si in animo illi esset oppidum Abelum perdere. Joab hanc â se suspicionem quàm longissimè amoliens, dicit חלילה חלילה לי id est, *Absit, absit hoc â me*, Græcè verò ex versione τῶν ὁ, ἵλεώς μοι, ἵλεώς μοι. Sic cap: 23. ejusdem libri v. 17. David validissimè recusans de aqua Bethleemiticâ bibere חלילה לי inquit, id est, Græcè, ἵλεώς μοι, pro quo in Anglicis Bibliis est, far be it from me: Similiter 1. Paral. 11. 19. ubi eadem res iterùm narratur Hebraicè est חלילה לי et Græcè, ἵλεώς μοι. Porrò cùm Mattathias [1. Maccab. 2.] jussus deserere legem Dei, suo suorumque nomine magnâ voce respondet: ἵλεως ἡμῖν, nonne hoc vult: חלילה לנו id est, μὴ γένοιτο

ἡμῖν, quemadmodum legimus Josuæ cap: 24. v. 16.? Scio illo loco, veterem Latinum interpretem, pro ἵλεως ἡμῖν, habere, *propitius sit nobis Deus*, sed non alio, credo sensu quàm si dixisset: *Absit à nobis*. Nihil enim prohibet, quò minùs ex consuetudine Biblici Hellenismi, *absit à nobis*, et *propitius sit nobis Deus*: eodem modo accipiantur, eundemque usum habeant. Dico igitur ἵλεως σοι, apud Matthæum, respondere interjectioni Hebræorum חלילה לך, multóque meliùs exprimi per, *absit a te*, quàm per, *propitius tibi esto*, si modò, *propitius tibi esto*, vox sit obsecrantis, non autem recusantis, et cum singulari quadam vehementiâ prohibentis aut negantis. Augustinus enarratione Psal: 126. col: 1480. utramque interpretationem conjungit, sic hunc locum recitans: *Absit a te, propitius esto tibi, non fiet istud*. Non est tamen veri dissimile, posteriorem interpretationem additam fuisse à studioso aliquo, vel interlineali spatio, vel in margine, atque ita deinde, ut fit, in contextum irrepsisse. Ad extremum scire oportet, τὸ ἵλεως, apud Græcos Bibliorum interpretes, aliâs respondere Hebræorum nomini שלום, ut Genes. 43. v. 23. aliâs interjectioni חלילה quemadmodum superiùs indicavimus.

V. 23. vetus, *Vade post me Satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum*] Omnia proba et recta, si quid ego video: *Non sapis ea quæ Dei sunt, &c.* id est, res æstimas non ex decreto et consilio Dei, sed ex hominum judicio, sensúque carnis. Chrysost: in hunc locum: τί δέ ἐστιν, οὐ

φρονεῖς

φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων; Ἐκεῖνος ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, καὶ γηΐνῳ πρᾶγμα ἐξετάζων, ἐνόμισεν αἰσχρὸν εἶναι τοῦτο, καὶ ἀπρεπές. Καθικνούμενος τοίνυν αὐτοῦ, φησιν· οὐ τὸ ἐμὲ παθεῖν ἀπρεπὲς, ἀλλὰ σὺ σαρκικῇ γνώμῃ τούτοις ψηφίζῃ· ὡς εἰ κατὰ Θεὸν ἤκουες τῶν λεγομένων, τῆς σαρκικῆς διανοίας ἀπαλλαγεὶς, ᾔδεις ἂν ὅτι ἐμοὶ μάλιστα τοῦτο πρέπον ἐστί, &c.

V. 24. Placet vetus interpres.

V. 26. ἀντάλλαγμα] vetus, *commutationem*: id eſt λύτρον, ſive redemptionis pretium. Id enim ſignificare videtur, ἀπάλλαγμα hoc loco: ἀντάλλαγμα, Hebraicè מחיר: vide Prov: 17. v: 16.

V: 28. οὐ μὴ γεύσωνται] vetus, *non guſtabunt*: quod ſatis eſt; vide ſupra cap: 5. v: 18. Ibid. ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ] vetus, *in regno ſuo*: Rectè.

V: 26. τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ] vetus, *animæ verò ſuæ detrimentum patiatur*: optimè, ſine dubio optimè.

Cap. XVII.

VErſ. 9. τὸ ὅραμα] vetus, *viſionem*: id eſt, id quod vidiſtis.

V: 10. ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον] vetus, *quod Eliam oporteat primùm venire*: pro quo dicere etiam licet: *Eliam primum venire oportere*: alii, *oportere ut Eljas primum veniat*. Sed ſi benè obſervavi, apud puriores linguæ Latinæ authores, vix invenias ubi, *ut*, poſt, *oportet* exprimatur. *Trajectio vide infra Cap. 26. v. 24*

Digitized by Google

V: 18. Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ] id est, τῷ δαιμονίῳ. Pulchre ergo Beza: *Et increpavit dæmonium.*

V: 19. Τότε προσελθόντες, &c] vetus, *Tunc accesserunt*, &c. *& dixerunt*: alii, *Tunc adeuntes dixerunt*, neglectâ præteriti significatione in προσελθόντες, quod aliâs ab iis fieri non solet: Igitur Matth: 22. v: 29. pro, *Respondens Jesus dixit eis*: malit fortasse quispiam: *Respondet Jesus, & dixit eis.* Græcè enim est, ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. Leviculum hoc esse non nego, et si verum fateri volumus, Participia præsentis terminationis apud Latinos ἀορίστως sæpè significant. Sic *deplorans* apud Suetonium, est ὀλοφυράμενος, non ὀλοφυρόμενος, (ut ab eruditiss: Casaub: annotatum est,) et apud Terentium, *adveniens* ἐλθὼν, non ἐρχόμενος, et apud Virg: *linquens*, λιπὼν, non λείπων.

V: 20. Μετάβηθι] id est, *transi*, vel, *migra.*

V: 21. εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ] id est, *nisi per intentissimam precationem*: ἐν προσευχῇ ἐκτενεῖ, qualis esse solet eorum, qui jejuniis carnem perdomuerunt. Ἓν διὰ δυοῖν, aut quidpiam tale. Act: 14. 23. προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, *cùm precati essent cum jejuniis.*

V: 23. Καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν] vetus, *Et occident eum*: alii, *Et trucidabunt eum.* Cæterum differentia, si qua ponitur, inter *occido*, et *trucido*, non est tanti, ut propterea vetus interpres sit relinquendus. Ibid. ἐγερθήσεται] id est, ἀναστήσεται, interprete Theophylacto. Quare causa non fuit, cur recentiores interpretes

Digitized by Google

terpretes veteris τὸ *resurget* , repudiarent.

V: 24. προσῆλθον] vetus, *accesserunt* : alii, *venerunt* : cùm aliis in locis quamplurimis τὸ προσῆλθον per *adierunt*, exprimant. Hîc autem, *venerunt*, eò minùs convenit, quia ingratum sit auribus, si post, *venissent*, *venerunt*, proximè sequatur. Igitur malo *accesserunt*, aut *adierunt*.

Cap. XVIII.

VErs: 1. μείζων ἐστὶν] vetus, ad verbum, *major est*, Græcâ enallage retentâ. *Major*, id est, maximus.

V. 2. παιδίον] vetus, *parvulum* : alii, *puerulum*, quod non improbo, ut neque *parvulum*, quamvis docti viri annotarint, veterem interpretem hoc nomine meritò reprehendi, quòd παιδίον *parvulum* reddiderit. Quid ita? Quia, *parvulus* non tam de *ætate*, quàm de *staturâ* dicitur De *statura* non nego, sed et *de ætate* dicitur, ni valde fallor. Quid? cùm Terentius dicit, *emi te à parvulo*, et *à parvulo eduxit*, staturamne an *ætatem* intelligit? Ætatem opinor. Joach: igitur Camerarius, vir absque controversiâ doctiss: et linguæ utriusque peritissimus, minimè veritus est, παιδίον, *parvulum* interpretari. Sic enim ille, comment: utriusque linguæ, col. 18. *Nunc igitur ætates persequamur, quarum est prima, secundum Hippocratem, septennium à partu proximum, nominatúrque in hac παιδίον*, id est, parvulus.

Idem non ita multò post, τυτθὸς, parvulus. Iliad. ψ. Εὖτέ με τυτθὸν ἐόντα, et παῖδα νέον γεγαῶτα, Odyss: τ. *In quibus locis loquitur Hom. non tam de statura, quam de ætate.* Immeritò itaque vapulat hîc vetus interpres. Quintilianus lib: 1. cap: 2. fol: 5. a: *Namque eorum parvis cognitio gratior est, quos ediscere inter lusum licet.* Idem cap: 4. fol: 7. b. *Denique cùm parvulum verberibus coegeris, quid juveni facias, &c.* Cæsar de bello Gallico lib: 6. eo loco, ubi Germanorum mores describuntur: *Ab parvulis duritiei ac labori student.*

V. 6. Lego: *Quicunque autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui credunt in me, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundo maris.*

V: 7. Retineo *scandalis*, et sic deinceps. Retineo etiam, *veniant*, et *venit*.

V: 8. Deest μᾶλλον, ante, ἢ δύο χεῖρας, cujus ellipseως plurima sunt exempla, apud Hebræos, Græcos, et Latinos, sicut a doctiss. viris jam olim annotatum est. Ego unum duntaxat exemplum proferam è Psal: 55 v: 9. *Maturarem fugam mihi quam ventus a turbine excitatus*: id est, magis quàm, sive ociùs quàm ventus, &c. vide Drusii Prov: class: 2. lib: 5. adag: 66. Alii hîc, καλὸν, pro κρεῖττον, accipiunt. Sed mihi magis placet ellipsis, quàm enallage.

V. 9 μονόφθαλμον] id est, *luscum*, vel, *coclitem*: Coclites enim ii sunt Latinis, qui Græcis μονόφθαλμοι, et ἑτερόφθαλμοι.

V: 10. διὰ παντός] id est, πάντοτε, ἀεί, διηνεκῶς. Rectè vetus, *semper*.

V: 17.

V: 17. παρακέσῃ] id est, καταφρονῇ ὁ μηδένα ποιήσασθαι λόγον, Chrysost: ὅταν ᾗ καὶ τούτων καταφρονήσῃ, τότε αὐτὸν καὶ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐξάξει. Et pauló post: Διὰ τοι τοῦτο καὶ πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον ἐπέστησε κριτήριον, καὶ οὐκ εὐθέως ἐξέκοψεν, ἵνα κἂν τοῦ πρώτου παρακέσῃ, τῷ δευτέρῳ εἴξῃ, κἂν τούτου μηδένα ποιήσασθαι λόγον, τὴν μέλλουσαν καταπλαγῇ τιμωρίαν, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ψῆφον τε καὶ δίκην.

V: 21. τότε προσελθὼν αὐτῷ ὁ πέτρος εἶπε] id est, *Tunc accessit ad eum Petrus*: vel, *Tunc adiit eum Petrus*, *& dixit.* Vide supra cap: 17. v: 19.

V: 26. μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ] vetus, *Patientiam habe in me*: id est, Patiens erga me esto; patienter me expecta: alii, *differ iram in me*, *et cohibe iram erga me.* Atqui non petit servus a rege, ut differat iram suam, sed ut diem solutionis comiter et clementer prorogeт. Ira debetur facinerosis, non imparatis à pecunia, et qui solvendo non sunt. Chrysostomus igitur et Theophilactus dicunt servum quæsivisse solùm ἀναβολὴν καιροῦ καὶ προθεσμίας ὑπέρθεσιν. id est, *dilationem diei & prorogationem temporis.* Obiter autem hîc monendum, προθεσμίαν, ut mihi videtur, vitiosè legi apud Theophylactum, pro, προθεσμίας ὑπέρθεσιν. Qui vertunt, μακροθύμησον, *differ iram*, animum videntur intendisse, in originem vocis potius quam in usum, quod qui faciunt, facilè de via deflectant. Sirachidæ dictum est, c: 29. v: 11. πλὴν ἐπὶ ταπεινῷ μακροθύμησον, h. e. Drusio interpete: *veruntamen erga humilem longanimis esto*: cujus dicti hæc est sententia:

Digitized by Google

Ne sis nimis rigidus in exigendo debito ab eo qui fortunis suis omnibus lapsus est, sed si minus ad condictum diem pecuniam a te mutuò acceptam representaverit, placide et patienter ferto. Nihil igitur impedit quò minus et hic dicamus μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ, id est, *Longanimis erga me esto*: Jacob: 5. 7. ἰδοὺ ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ id est, Beza interprete: *patienter eum expectans*.

V: 27. Satis est; *commotus misericordiâ*, sine *intimâ*, quod de aliis omnibus id genus locis dictum intelligatur. Ibid. Τὸ δάνειον] vetus, *debitum*: Rectè.

V: 28. καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε] id est, *et comprehensum illum præfocabat*, sive, *prehensum illum suffocabat*, hoc est, fauces illi premebat, seu collum obtorquebat, quemadmodum, ni fallor, locum hunc enarrat Camerarius. Lucianus dialogo Charonis, Mercurii, et Menippi: Καὶ μὴν ἄγξω σε, νὴ τὸν Πλούτωνα, ὦ μιαρὲ, ἢν μὴ ἀποδῷς verba sunt Charonis naulum à Menippo rigidissimè exigentis, et ni repræsentet, minitantis se illum jam jam præfocaturum. Festivissimus est dialogus, et pulchrè describit rigidum debiti exactorem, in quo nulla sit vel mica τῆς μακροθυμίας. D. Basilius κατὰ τῶν τοκιζόντων, de fæneratorum in exigendo sævitiâ, ἐὰν παρείῃς τοῦ δώματος, ἕλκει πρὸς ἑαυτὸν καὶ κατασύρει, ἐὰν ἔνδον σεαυτὸν κατακρύψῃς, ἐφέστηκε τῇ αὐλαίᾳ, καὶ θυροκρουστεῖ, ἐπὶ γαμετῆς καταισχύνει, ἐπὶ φίλων καθυβρίζει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἄγχει, &c. Hîc ἄγχω est πνίγω.

V: 34. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, &c.] Hîc locus

locus fuit iræ, non antea, cum nihil irâ dignum commisisset.

Cap. XIX.

VErs: 1. μετῆρεν] vetus, *migravit*: quod cur cuiquam displiceat, fateor me non videre. Μετῆρεν enim quid est nisi μετέβη? Supra cap: 13. v: 53. μετῆρεν ἐκεῖθεν, id est, *migravit*, sive, *transiit illinc*. Chrysost: ibi, quærens cur Christus μετῆρεν ἐκεῖθεν, verbis, non sensu mutatis, ait: τίνος ἕνεκεν καὶ μεταβαίνει; Sic Theophylactus, μεταβαίνει δὲ, ἵνα καὶ ἄλλυς ὠφελήσῃ τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Μετῆρεν, ergo, μετέβη, *transiit*, *migravit*, ἀπῆρε. Ibid. πέραν τοῦ Ιορδάνου] vetus, *trans Jordanem*, alii, *trajecto Jordane*: alii, *secus Jordanem*. De media interpretatione nihil dico. Prima et ultima sic conciliari possunt. Certum est, *trans*, & *citra* de eodem loco dici posse, mutato respectu. Nam quod habitantibus trans Jordanem *citra* est, id *cis* Jordanem degentibus, ultra est, et vice versâ. Præterea, *secus* sive *secundum* flumen ea sumi, quæ proximè illi adjacent tam cis quàm ultrà. Hinc fit, ut עבר Hebraicè, et Græcè πέραν, triplicem sortiantur interpretationem, et nunc per *trans*, (quod usitatissimum est et maximè proprium) nunc per *citra*, et aliquoties per *secus* et *secundum* exponantur. De πέραν pro *citra* exempla habemus clarissima Numb: 22. v. 1. & Deut: 1. v. 1. et 5. Est etiam ubi non alio modo

modo commodiùs, quam per *secus*, aut *secundum* exponi posse videtur, ut Jos: 5. v. 1. 1 Maccab. 9. v: 34 Matth: 4 15. Joh: 1. 28. et 10. 40. J. Casaub: notis in Joh: 1. πέραν, inquit, *ex Hebræorum idiotismo, non semper ulteriorem ripam, sed simpliciter* τὴν παραποταμίαν *notat*. Est ergo πέραν, et *trans*, et *citra*, et *secus*, sive *secundum*, sed *trans*, propriè et primariò, *citra*, et *secus*, secundario quodam modo. Quòd si πέραν, hujus Hebraismi capax sit, et tam latè extendatur, cur non et *trans*, saltem iis locis, ubi τῷ πέραν largius sumpto respondet? Hoc duntaxat quæro, statuo verò nihil.

V. 4. ὅτι ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς &c.] id est, *quòd qui fecit ab initio*, [sc. hominem] *masculum et feminam fecit eos*. Adde, *hominem*, et pro *quia*, pone *quod*, et quid, quæso, desideres in veteri interpretatione?

V: 5. καὶ προσκολληθήσεται] vetus, *et adhærebit*: alii, *et agglutinabitur*. Sed illud mihi σεμνότερον videtur. Vide Luc: 15. v: 15.

V. 7. βιβλίον ἀποστασίου] Vide supra cap: 5. v: 31.

V. 8. ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτω] vetus, *ab initio autem non fuit sic*: alii, *ceterùm a principio non fuit ita*: quæro, quid intersit.

V. 10. *Si ita est causa hominis cum uxore*: id est, si ita est conditio hominis cum uxore.

V: 11. χωροῦσι] vetus, *capiunt*, quod multo rectius mihi videtur, quam, *capaces sunt*.

Sic

Sic statim post, *Qui potest capere, capiat*: multò magis auribus meis placet, quam, *Qui potest capax esse, capiat.*

V: 16. Διδάσκαλε ἀγαθὲ] Vetus, *Magister bone*, pro quo alii malunt, *Doctor bone*, à veteri interprete sine causâ, opinor, discedentes. Glossarium vetus, *Magister*, ἐπιστάτης, ἔξαρχος, διδάσκαλος. Lexicon Græco-lat: vetus, Διδασκαλία, *doctrina, Magisterium.* Διδάσκαλος, *Doctor, Præceptor, Magister.*

V. 20. τί ἔτι ὑστερῶ;] Vetus, *quid adhuc mihi deest?* Rectè, et sic proximo versu: ὕπαγε *vade*, & δεῦρο, *veni.* Nam si δεῦτε, Matth. 11. 28. est, *venite*, consentaneum omnino videtur ut δεῦρο etiam sit, *veni.* Hesych: Δεῦρο, ἐνθάδε ἐλθὲ, id est, *huc veni*, vel separatim, *huc veni*, et Suidas, σημαίνει δεῦρο, καὶ τὸ ἐλθὲ. Sic Joh. 11. 43. δεῦρο ἔξω, *veni foras, exi foras.* Etymologus magnus σημαίνει, δεῦρο, καὶ ἔξελθε, ὡς ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ· Λάζαρε δεῦρο ἔξω, ἀντὶ τοῦ ἔξελθε. Marc: 10. 21. δεῦρο, ἀκολούθει μοι. *Veni, sequere me*, Beza.

V: 22. ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά] vetus, servato Hellenismo, *erat enim habens multas possessiones.* Dico, servato Hellenismo, quia non ignoro virum maximum, Hæbraismum hîc facere, (ni culpa sit Typographi,) cùm tamen Græci quàm Hebræi, justius multò periphrasin istam sibi vendicent.

V: 25. ἐξεπλήσσοντο σφόδρα] id est, *valde percellebantur, valde obstupescebant, mirabantur valde.*

V. 29. ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου] vetus, *propter nomen meum*, et sic Chrysostomus hom: 40.

in

in Genesin, pag: 325. lin: 28. ὅστις ἂν καταλίπῃ πατέρα ἢ μητέρα, &c. διὰ τὸ ὄνομά μου, &c. Ibid: κληρονομήσει, *possidebit*. vide infra cap: 5. v: 5.

Cap. XX.

VErs: 2. ἐκ δηναρίου] id est, *denario*, vel, *de denario*.

V. 5, ὡσαύτως] id est, παραπλησίως, ὁμοίως, *similiter*: Parùm igitur refert, utrum pro ὡσαύτως, *similiter* dicatur, an, *itidem*.

V: 10. Ἐλθόντες δὲ οἱ πρῶτοι ἐνόμισαν &c.] id est, *venerunt autem primi, et existimarunt*, &c. Vide supra annotationes meas in Matth: 17. 19..

V: 12. μίαν ὥραν ἐποίησαν] vetus, *unam horam fecerunt*, id est, fecerunt opus, sive operati sunt, Hebraicè, עשׂו Ruth 2. 19. ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשׂית יהי מכירך ברוך ותגד לחמותה את אשר עשׂתה עמו ותאמר שׁם האישׁ אשר עשׂיתי עמו היום בעז id est, Græcè ex versione τῶν ο· Καὶ εἶπεν αὐτῇ ἡ πενθερὰ αὐτῆς, ποῦ συνέλεξας σήμερον, καὶ ποῦ ἐποίησας; εἴη ὁ ἐπιγνούς σε εὐλογημένος· καὶ ἀνήγγειλε Ῥοὺθ τῇ πενθερᾷ αὐτῆς ποῦ ἐποίησε, καὶ εἶπε τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς μεθ᾽ οὗ ἐποίησα σήμερον Βοόζ. Hîc, ut perspicuum est, ἐποίησας et ἐποίησε, et ἐποίησα sunt, *fecisti opus*, sive, *operata es*, et *fecit opus*, sive, *operata est*, et *feci opus*, sive *operata sum*, nec aliter a veteri ibi Latino interprete accipiuntur.

Anglicè,

Anglicè thou wroughtest, she wrought, I wrought. Qui 70. interpretes non legit, aut minus legit accurate, is sciat se non adeo idoneum, qui scripta Evangelica Apostolica de Græco in Latinum, aut alium aliquem sermonem transferat, ut ut in aliis Græcis Scriptoribus multum diuque fuerit versatus.

V: 19. καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται] vetus, *et tertiâ die resurget*: Alii, *sed tertia*, &c. perspicuè fateor, et diligenter: Sed nescio quomodo malo ego nativum quasi vultum Græcæ orationis in Latina contemplari, quam scholiis, quantumvis doctis, interpolatum. Atque idem dico de v: 22. cap: 13. & de aliis consimilibus locis compluribus.

V: 22. πιεῖν τὸ ποτήριον, &c.] vide Drusii prouerbiorum class: 1. lib: 3. adag. 37. et 38.

V: 23. ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται &c.] vetus, ad verbum, *sed quibus paratum est*: alii, addunt, *dabitur*, quod nemo non addendum videt; igitur vel omittere licebit, vel reponere in margine.

V: 24. οἱ δέκα] id est, *reliqui decem*.

V: 28. οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι] hoc est, *non venit ut ministraretur sibi, sed ministraret, et daret.* Observatio enim est doctorum virorum, ubi verbum præteriti temporis præcesserit, consentaneum esse, ut verbum quod subjiciatur, imperfecti sit temporis potius quàm præsentis. Hoc, ut non sit perpetuum, tamen magna ex parte valet, nec causa est cur non et hîc valere debeat.

Ibid.

Ibid. λύτρον] Eustathius in Iliad: ά: τὸ λύεσθαι, καὶ τὸ λυτρὸν κυρίως ἐπὶ ἐξωνήσεως αἰχμαλώτου τίθενται.

V: 31. ἐπετίμησεν αὐτοῖς &c.] Vetus, *increpabat eos ut silerent*: hoc est, increpans eos, jussit, vel jubebat silere. Verbum *prægnans*, ut loquuntur Grammatici. Sic, *sitit* apud Persium, pro, sitiens promit, et *cænat*, apud Suetonium, pro cænando exprimit. Vide Is: Casaubonum.

V: 34. pro σπλαγχνισθεὶς] satis est si dicatur Latinè: *Misericordiâ commotus*.

CAP. XXI.

VErs: 5. καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου] id est, *et pullum filium asinæ*. Sic enim restringitur aliquoties τὸ ὑποζύγιον, Ut Exod: 20. v. 17. & alibi.

V. 9. ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις] vetus, *Hosanna in altissimis*: Rectè, nec desidero ampliùs. Quòd si quæ addenda videbuntur explicationis et perspicuitatis causâ, ea locum sibi quærant oportet in margine, aut annotationibus majoribus, non autem in ipso contextu.

V. 19 καὶ λέγει αὐτῇ, Μηκέτι, &c.] id est, ut Leo magnus, eleganter loquitur Sermone 7. de jejunio: *perpetuâ eam sterilitate damnavit*.

V: 21. τὸ τῆς συκῆς] id est, *ficus illud*, vel, *ficus hoc*: vide supra cap: 8. v: 33.

V: 22. πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε] vetus, *omnia quæcunque petieritis*: non malè.

V: 28. Vetus interpres legisse videtur, ἄνθρωπός τις. Ibid. καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ] vetus, *et accedens ad primum*: alii, *et accedens ad priorem*. Sed cur *priorem* potiùs, quàm *primum*? Nonne enim sequitur paulo post, *et accedens ad secundum*? At *secundus* rectius cohæret tum primo, quàm cum *priore*, quia *primus* et *secundus*, ejusdem ambo sunt συστοιχίας. *Priori* certe respondet *posterior*, ut *primo secundus*: hujus ergo mutationis nullam satis justam causam video: Infra v: 36. hujus capitis, ubi πρῶτος cum δεύτερος non expressè confertur, etiam vetus ipse interpres, pro πρώτων, non dubitavit, *prioribus*, Latine, dicere, πλείονας τῶν πρώτων, *plures prioribus*.

V. 29. μεταμεληθείς] vetus, *pænitentiâ motus*, et infra cap: 27. v: 3. *pœnitentiâ ductus*: utrumque recte.

V: 30. vetus, *Ego Domine*] Nihil muto. Nam si Græca satis aperta sunt, quid ni et Latina? Facies ipsa Græci sermonis mihi placet, etiam ubi ἐναλλαγαὶ sunt, et ἐλλείψεις. Quòd si lectori imperito consulendum est, quàm facile id fiat brevi aliquâ annotatiunculâ in margine?

V: 31. *Fecit voluntatem patris*] recte.

V: 32. plenius et melius uidetur, *in via justitiæ*, quàm *viâ justitiæ*: in extremo versu lego, *vos autem vidistis, nec pænitentiam postea egistis, ut crederitis ei*.

V. 34. λαβεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ] vetus, *ut acciperent*

perent fructus ejus : Piscator, *ut acciperet*, sc. ὁ οἰκοδεσπότης Sensus eôdem redit, nec refert multum, dicamusne, servos domini sui nomine, an Dominum per servos accepisse.

V. 35. ἔδειραν] vetus, *ceciderunt*, et sic etiam Beza, nisi quod *ceciderunt*, in *caciderunt* mutarit, quâ de causa nescio. Piscator, *verberarunt* : sed leves omnino sunt rationes, quæ contra τὸ *ceciderunt* afferuntur, veluti quod ambiguum sit : nam hæc primaria est ratio ; ut enim aliâs sit ambiguum, certè hîc non est. Quòd non sit a *cado*, syntaxis ipsa docet ; quòd non significet *occido*, verbum proxime sequens declarat. Aliôquin inanis esset et Apostolo indigna tautologia.

V: 36. *similiter*, pro ὡσαύτως] non displicet. Vide supra cap: 20, v. 5.

V. 38. ἰδόντες τὸν υἱὸν] vetus, *videntes filium*, id est, ut viderunt filium, vel, viso filio, participio præsentis terminationis ἀορίστως sumpto. Vide supra, cap: 17. v: 19.

V: 42. Λίθον, ὃν &c.] vetus, *Lapidem quem* &c. simplicissimè nobis referens genuinam Apostolici sermonis faciem, quod mihi certe, nec hîc, nec alibi improbatur.

V: 44. λικμήσει αὐτόν] vetus, *conteret eum* : alii, *dissipabit*. Neutram interpretationem repudio, Dan: 2. 44. de regno potentissimo Christi, λεπτυνεῖ καὶ λικμήσει πάσας τὰς βασιλείας, id est, *comminuet, et consumet*, &c.

V. 45. ἔγνωσαν ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει] vetus, *cognoverunt quod de ipsis diceret* : Recte, nisi quis malit, pro, *diceret*, *loqueretur*. Ego tamen nihil muto.

V. 46.

V: 46. ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους] vide suprà cap: 14. v: 5.

Cap: XXII.

VErs: 2. Ὡμοιώθη] id est, ὁμοία ἐστί, vide Matth: 13.

V: 3. κεκλημένους] vetus, *invitatos*: Rectè. Pro, *vocare*, autem malim, *vocatum*. *Et misit servos suos vocatum invitatos ad nuptias.*

V: 4. τοῖς κεκλημένοις] vetus, ut prius, *invitatis*, quod nescio cur cuiquam improbetur: atque idem dico de, δεῦτε, *venite*, in fine versus.

V: 5. οἱ δὲ ἀμελήσαντες ἀπῆλθον] vetus, *illi autem neglexerunt, et abierunt*: quo non requiro melius. Ibid. εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν] vetus, *in villam suam*: alii, *in agrum suum*, vel, *in rus suum*. Probæ interpretationes omnes, si quid ego video; De *villa* tamen non nihil dubitatur, quia domum eam agrestem potiùs, quàm agrum denotat. At villa in agro est, et si Jurisconsultis credimus, *Ager*, et *rus*, et *villam* significat, totamque eam possessionem, quæ in agro extra urbem est, complectitur. Sic Lexicon Græco-Latinum vetus, ἀγρός, *ager*, *villa*, *rus*; certè, vulgari loquendi consuetudine, *rus ire*, dicuntur, qui domum alicujus rure habitantis, eunt. Quocircà, εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν, ex recepto ubique loquendi more, exponi potest; *in villam suam*, in agro, scilicet, positam et extructam.

V: 9. ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν] vetus, *ad exitus viarum*: alii, *ad compita viarum*; ſed *viarum* redundat. Nam, διέξοδοι per ſe non ſunt *compita*, ſed διέξοδοι ὁδῶν, Prov: 1. 20. et 21. Σοφία ἐν ἐξόδοις ὑμνεῖται, &c. Cæterum an διέξοδοι ὁδῶν id planè ſint quod *compita* Latinè, ambigi poteſt. Ego exiſtimo per διεξόδους ὁδῶν, vias illas intelligi quæ nunquam vacuæ ſunt, ſed tranſeuntium, et huc ac illuc commeantium pedibus perpetuò teruntur: quales ferè, ſunt viæ ducentes ad aulam principis, aut plateæ nobiliſſimæ quæque in civitatibus celebrioribus. Nam ut διέξοδοι ὑδάτων, Pſal. 106. ſunt loca irrigua, et aquoſa, per quæ aqua indeſinenter decurrit. ſic διέξοδοι ὁδῶν dici videntur de viis, maximè celebribus, in quibus agmina ultrò citróque curſitantium jugiter conſpiciuntur. Ego itaque vulgatam verſionem tantiſper retinendam puto, dum melior deſideratur.

V. 12. ὁ δὲ ἐφιμώθη] Vetus, *At ille obmutuit*: alii, *at illi os occluſum eſt*: rectè, ſi pueros docendos ſuſcepiſſent. Alioqui vim verbi pulchrè expreſſit vetus interpres, nec erat cur ab illo vel latum unguem diſcederent. Lexicon Græco-latinum vetus: φιμοῦμαι, *obmuteo*, id eſt, obmuteſco; Marc: 1. v: 25. φιμώθητι, *obmuteſce*, ex illorum etiam interpretatione, qui à vetere hîc interprete diſcedunt.

V: 15. συμβούλιον ἔλαβον] vetus, *conſilium inierunt*: alii, *conſilium ceperunt*. Sed ſi rectè obſervavit vir doctus quidam, *conſilium capere*, apud Latinos, non eſt conſultare, ſive deliberare, ſed è duobus pluribúſve conſiliis unum

unum aliquod eligere, eique acquiescere. Hoc confirmat multis exemplis è probatissimis linguæ Latinæ authoribus petitis, inprimis è Cæsare, Cicerone, et Terentio. Terentius: *Hoc consilium quod cepi, rectum esse et tutum scito.* Cæsar *Postero die consilium ceperunt ex oppido profugere.* Huic observationi ut non est temerè fides deroganda, ita an in universum et sine exceptione admittenda sit, aliis judicandum relinquo. συμβόλιον λαμβάνειν, Græcè est *consultare*, [βουλεύεσθαι] hoc certum est: sed an *consilium capere*, Latine, pro eodem similiter sumi possit, id non perinde certum. Imò sunt, ut dixi, qui id planissimè negent; Cic: de officiis, lib: 3. pag. 393. *quum autem consilium principes cepissent, cognationem* Superbi, *nomenque* Tarquiniorum, *et memoriam regni esse tollendam: consilium cepissent*, id est, decrevissent.

V: 16. πρόσωπον ἀνθρώπων] vetus, *personam hominum*: Piscator, *faciem hominum*, et sic vetus etiam interpres, Marc: 12. 14. Sed cùm aures non solùm doctorum, sed etiam imperitæ ubivis penè gentium multitudinis, tamdiu *personæ* vocabulo in hac loquendi formulâ assuefactæ fuerint, ut aliter loquentem vix sint intellecturi: non possum certè adduci, ut juxta cum illis sentiam, qui pro *personâ*, *faciem* aut hîc, aut aliis similibus in locis substituendam existimant.

V. 22. Bene redditur à vetere interprete.

V: 24. ἐπιγαμβρεύσει] vetus, *ducet*; alii, *ducet affinitatis jure*, nimis, ut mihi videtur, operosè.

Satis enim est, si dicas, *ducet*, cùm veteri interprete. Quòd si qui nesciunt, quæ sit verbi propria vis, Scholio-graphos, et Lexico-graphos consulant, qui abunde id monstrabunt. Gen. 38. v: 5. Inquit Judas ad Onan: εἴσελθε πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ ἐπιγάμβρευσαι αὐτήν. id est, *Ingredere ad uxorem fratris tui, & ducito illam.* Anglicè, **and marry her:** 1. Maccab: 10. v:54. καὶ νῦν δός μοι τὴν θυγατέρα σου εἰς γυναῖκα, καὶ ἐπιγαμβρεύσω σοι, [id est, *gener ero tibi*] et mox v. 56. καὶ ἐπιγαμβρεύσω σοι καθὼς εἴρηκας, id est, *socer ero tibi.*

V. 26. ἕως τῶν ἑπτά] vetus, *usque ad septimum*; alii magis ad verbum: *usquè ad septem illos.* Sed videtur esse Enallage *Cardinalis* numeri, pro *Ordinali*: ἕως τῶν ἑπτὰ, i. ἕως τοῦ ἑβδόμου.

V. 34. ὅτι ἐφίμωσε] vetus, *quòd silentium imposuisset.* Optime; vide supra v. 12. hujus capitis. *Convenerunt etiam in unum*, pro, συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, non displicet.

V: 37. τῇ διανοίᾳ σου] vetus, *mente tuâ*: alii, *cogitatione tuâ.* Ego priorem interpretationem probam esse existimo, nec emendatione indigere. Ut sic sentiam facit Ciceronis authoritas et aliorum. Cic. Oratore ad Brutum, de Isocrate; *Inest enim naturâ philosophia in hujus viri mente quædam: mente*, id est διανοίᾳ. Platonis etenim hæc in Phædro exprimere voluit Cicero; φύσει γὰρ ἔνεστί τις φιλοσοφία τῇ τοῦ ἀνδρὸς διανοίᾳ. Sic 2. Maccab. 5. 17. pro, ἐμετεωρίζετο τὴν διάνοιαν ὁ Ἀντίοχος, doctissimi viri non refugerunt dicere: *elatus est mente Antiochus.* Potuerunt hîc *cogitationis* uti vocabulo, sed, *mentis*, maluerunt. Addantur hic Glossarium vetus, et vetus Lexicon

con Græco-Latinum. In Glossario igitur sic legitur: *Mens*, διάνοια, νοῦς, ἔννοια, et in Lexico similiter; Διάνοια, *animus, sensus, mens. Mens* itaque τῇ διανοίᾳ, si his tam locupletibus credimus, non malè respondet.

V: 41. Συνηγμένων δὲ τῶν φαρισαίων] vetus, *Congregatis autem Pharisæis*; rectè. Sic v:44. *à dextris meis*, pro, ἐκ δεξιῶν μου, non displicet, etiamsi Hebraicè, Psal. 110.1. sit, לימיני *ad dextram meam.* Qui novum enim fœdus vertunt, Græcæ orationis, non Hebraicæ, profitentur se interpretes.

V. 46. λόγον] *verbum*, id est, quicquam:

CAP. XXIII.

VEr:3. πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν τηρεῖτε, καὶ ποιεῖτε· κατὰ δὲ &c.] Pulcherrimè August: tractatu 46. in Evangelium Johannis: *Inde lædit* [sc. mercenarius] *unde malè facit, non undè bona dicit. Botrum carpe, spinam cave. Quomodo dixi, Botrum carpe, spinam cave, cum Dominus dicat: Nunquid colligunt de spinis uvam, aut de tribulis ficus? Verum est omninò, & tamen etiam verum ego dixi: botrum carpe spinam cave: quia botrus aliquando de radice vitis exortus, pendet in sepe: crescit palmes, inseritur spinis, & portat fructum spina non suum. Non enim spinam vitis attulit, sed spinis palmes incubuit. Noli interrogare nisi radices. Quære radicem spinæ, extra invenies à vite: quære originem uvæ, vitis hanc protulit ex radice. Cathedra ergo Mosis vitis erat: Pharisæorum mores spinæ erant. Doctrina vera per malos, palmes in sepe. Botrum inter spinas*

 cante

caute lege, ne, dum quæris fructum, laceres manum: et cùm audis bona dicentem, ne imiteris mala facientem. Quæ dicunt, facite, legite uvas: quæ autem faciunt, facere nolite, cavete ſpinas. Huc uſque Auguſtinus, ſanè quàm eleganter et dilucide.

V: 5. πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν] τὰ φυλακτήρια, id eſt, τὰ ἀσάλευτα, ut loquuntur 70. Exod: 13. v: 16. et Deut: 6 v: 8. Gloſſarium vetus: φυλακτήριον, *Servatorium, Amolimentum, Amoletum, Pravia,* vel ut Joſ Scalig. corrigit, *Præbra.* Joſ: Scaliger Elenchi Tri-Hæreſii cap: 7. pag: 61. et 62. טטפות inquit. *Septuaginta interpretes,* ἀσάλευτα, id eſt amuleta *verterunt. Itaque idem eſt,* ἀσάλευτον καὶ φυλακτήριον. *Utrumque enim eſt* amuletum. Idem cap: ſequente; *Neque minùs Dominus noſter Jeſus Chriſtus phylacteria et fimbrias geſtavit, quam Phariſæi.* Et pauló poſt eod: cap: *Chriſtus, non quidem Phylacteria damnat, quum lex illa præcepiſſet, et ipſemet, ut alii omnes Judæi, ea geſtaret, ſed ambitionem Phariſæorum exagitat, qui ut ſupra alios ſanctiſſimi eſſe viderentur, ac Legis præceptorum obſervantiſſimi ea latiora quam reliqui Judæi, geſtarent. Quòd dilatarent igitur, non quod ferrent,* hoc eſt, *ambitionem, non obſervationem damnavit Dominus.* Hæc è diſſertatione viri longe doctiſſimi tranſcribenda duxi, quò ſi non meis, at alienis verbis lucem aliquam huic loco facerem.

V: 6. * τό, *in ſynagogis*] retinendum cenſeo. Quare enim aliter loquamur?

V. 7. ἐν ταῖς ἀγοραῖς] vetus, * *in foro,* numero quidem

Vide infra hujus cap. u 34.

Vide ſupra, cap: 11. v. 16.

quidem mutato, ſed ex uſu, credo, Latinæ lin-
guæ.

V. 8. εἷς γάρ ἐστιν ὑμῶν ὁ καθηγητὴς &c.] vetus, *unus eſt enim magiſter veſter*: Non male; καθηγητὴς enim eſt διδάσκαλος, et διδάσκαλος *magiſter*; vide ſupra, cap: 19 v. 16.

V: 11. *major veſtrum*] id eſt, maximus veſtrum.

V: 12. *humiliabitur*, et *humiliabit*, pro, ταπεινωθήσεται et ταπεινώσει, me non offendunt.

V. 14. κατεσθίετε] id eſt, *voratis*, *exeditis*: Ibid. καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι] id eſt, καὶ διὰ προσχήματος τοῦ μακρὰ προσεύχεσθαι, ut Theophylactus exponit: *idque ſub prætextu*, ſeu, *per prætextum longarum precum*. καὶ, id eſt καὶ ταῦτα, *idque*.

V. 16. ὀφείλει] vetus, *debet*, id eſt, reus eſt, et ſic v. 18.

V. 27. καὶ πάσης ἀκαθαρσίας] vetus, *et omni ſpurcitiâ*: alii, *omnique immunditiâ*: acſi *ſpurcitia*, non tam late pateret quàm ἀκαθαρσία. Certe *ſpurcitia* et *immunditia* promiſcue uſurpantur, id quod nemo negabit. Igitur alterum eorum expellere, ut alterum introducas, magis fortaſſe videatur curioſum, quam neceſſarium.

V: 30. ἐν ταῖς ἡμέραις] vetus, *in diebus*: id eſt, temporibus. Ibid. ἐν τῷ αἵματι] vetus, *in ſanguine*: id eſt, in cæde. Utrobique enim veterem interpretem ſequor, ſed ita, ut expoſitionis loco, novas etiam verſiones adjungam, quod et aliâs ſæpiſſime facio.

V: 33. πῶς φύγητε] id eſt, πῶς φεύξεσθε. Sic Marc: 2. 20. ὅτε ἀπαρθῇ i. e. ὅταν ἀπαρθήσεται, *quùm tolletur.* Secundum enim Aoriſtum Subjunctivi, magnam habet cognationem cum futuro Indicativi, ſicut patet ex negativis hiſce locutionibus, οὐ μὴ παρέλθῃ, pro, οὐ παρελεύσεται, & οὐ μὴ ἀφεθῇ, pro οὐκ ἀφεθήσεται. Infra cap: 24. v: 21. οὐδὲ οὐ μὴ γένηται, i. e. οὐδ' ἔσται, *neque erit.* Igitur dico cum veteri interprete: *quomodo fugietis &c.*

V: 34. *ex illis*] id eſt, ex illis nonnullos. In fine verſus; ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν] *ex civitate in civitatem*, vel, *ex urbe in urbem.* Quid hîc ſit obſcuritatis neſcio.

V. 35. ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς] id eſt, *qui effunditur ſuper terram.* Sic Mat. 11. 7. κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον, *arundinem quæ à vento agitetur.*

V: 36. ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην] id eſt, ἐπὶ τοὺς τότε ὄντας Ἰουδαίους. Theophylactus.

V: 37. ἡ ἀποκτείνουσα, &c.] i. *quæ occidis*, vel, *quæ trucidas Prophetas, et lapidas eos qui*, &c.

V: 39. οὐ μή με ἴδητε] vetus, *non me videbitis*: vide ſupra cap. 5. v. 18. Theophylactus in fine hujus cap. Μετὰ τὸ σταυρωθῆναι, οὐκ εἶδον αὐτὸν, οὐδὲ ἴδωσιν ἄχρις ἂν ἐνστῇ ἡ παρουσία αὐτοῦ. i. e. *poſt quàm crucifixus eſſet, non viderunt eum neq; videbunt donec advenerit*: alii, *nequaquam me videbitis.* Sed ſupra docui perparum referre utrum dicas οὐ μὴ ἴδητε. an, οὐχ ὁράσετε, vel, οὐκ ὄψεσθε. Cap. proxime ſequentis, v: 2. omnes, quod ſciam interpretes, pro, οὐ μὴ ἀφεθῇ habent, *non relinquetur* i. e. οὐκ ἀφεθήσεται. vide Marc: 13. 2.

Cap. XXIV.

VErſ: 1. Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ] id eſt, *Et egrediebatur Jeſus è templo*: *Vide Marc: 13. 1.* videtur enim talis eſſe pleonaſmus participii, qualiseſt, in ᾤχετο ἀπιὼν: Et tamen ἐπέχω: al i trajectionem hîc faciunt, ſic in ordinem redigendam: Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ἐπορεύετο. Atque ita etiam legi in Exemplari quodam teſtatur Dominus Beza.

V. 5. ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου] vetus, *in Nomine meo*: hoc eſt, ſub Nomine meo, et ut Theophylactus loquitur, ἀνακηρύττοντες ἑαυτοὺς Χριστοὺς, *pro Chriſto ſe venditantes*. Si, *in Nomine meo*, quid habet ambiguitatis, facile id tollent verba proxime ſequentia: λέγοντες, Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός. Igitur cauſa non fuit cur repudiaretur vulgata verſio tanquam ambigua

V: 6. ἀλλ' οὔπω ἐστὶ τὸ τέλος] vetus, *ſed nondum eſt finis*: Quid reprehendis? alii tamen, *nondum erit finis*. Sed ſi ἐστὶ, pro, ἔσται, accipis, cur non etiam *eſt*, pro, *erit*? Auſim dicere, veterem hîc ἑρμηνευτὴν feciſſe officium boni, et fidelis interpretis.

V: 8. πάντα δὲ ταῦτα, ἀρχὴ ὠδίνων] id eſt, *Hæc autem omnia initium ſunt dolorum*. Qui addunt *partus*, poſt, *dolorum*, plus æquo ſunt ſolliciti, ne quid αἱ ὠδῖνες ſignificent, lector non intelligat.

V: 9. Sequor veterem interpretem, et ſic etiam verſ. 10. niſi quis malit: *alii alios prodent*, *&* *odio habebunt alii alios*, pro,

pro, *invicem tradent, et odio habebunt invicem.*

V. 11. ἐξεγερθήσονται] *ſurgent*: recte.

V: 13. ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, &c.] vetus, *Qui autem perſeveraverit ad finem uſque &c.* vide ſupra cap: 10. v: 22.

V: 14. ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ] vetus, *in univerſo orbe*: alii, *in univerſa terra*: alii, *in toto terrarum orbe.* οἰκουμένη eſt *orbis*, et *orbis terrarum.* Lexicon Græco-latinum vetus; οἰκουμένη, *orbis, orbis terrarum*: Gloſſarium, *Orbis*, κύκλος, οἰκουμένη. Inter primam ergo et poſtremam interpretationem, perparum intereſt, ut quæ ambæ probæ ſint, Græciſque adamuſſim reſpondeant.

V. 15. τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως] vetus, *abominationem deſolationis*: quæ interpretatio eô magis placet, quia ne latum quidem pilum diſcedit â Græcis,. Quod ſi cui obſcurior hæc locutio viſa fuerit, vel in ſcholiis, vel in margine facile illuſtretur. Novæ interpretationes, quantum addunt ad claritatem hujus loci, tantum de majeſtate detrahunt. Ibid. ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ] vetus, *ſtantem in loco ſancto*: recte.

V. 17. ἐπὶ τοῦ δώματος] id eſt, *in tecto*, vel, *ſupra tectum*: vide ſupra cap: 10. v: 27.

V: 22. οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ] id eſt, *non ſervaretur ulla caro*, ut recte Piſcator.

V: 23. ὧδε ἢ ὧδε] *hic aut illic*, ut v. 40. ὁ εἷς καὶ ὁ εἷς *unus et alter.*

V: 24. Ἐξεγερθήσονται] vetus, **ſurgent*: vide ſupra v: 11. hujus capitis. Ibid. τέρατα] vetus *prodigia*; Hebraicè, מופתים 2. Theſſ: 2. 9.

* *Vide Marc:* 13 *v.* 8.

ἐν

ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους· id eſt, Beza interprete: *cum omni potentia, et ſignis, ac prodigiis mendacibus.*

V. 26. ἐν τοῖς ταμείοις] vetus, *in penetralibus* - alii, *in conclavibus*: Neutrum rejiciendum. Sit ergò illud in contextu, hoc in margine.

V: 28. τὸ πτῶμα] Beza, *cadaver*: optime. Reſpondet autem, πτῶμα, in hac ſignificatione Hebræorum מפלה Judicum cap. 14. v: 8. ויסר לראות את מפלת האריה id eſt, Græcè è verſione τῶν ο, καὶ ἐξέκλινεν ἰδεῖν τὸ πτῶμα τοῦ λέοντος. πτῶμα ergo מפלה: id eſt, *cadaver*: alii, conferunt cum נבלה quod *cadaver* item ſignificat, et a verbo fit ſignificante item *cado*; Herodianus lib: 4. pag: 94. τὰ δὲ πτώματα φερόμενα μεθ' ὕβρεως, πάσαις ἁμάξαις ἐπιτεθέντα, ἔξω τῆς πόλεως κομισθέντα, σωρηδὸν κατεπίμπρατο, ἢ ὅπωσδὴ ἐῤῥίπτετο. πτώματα, id eſt, *cadavera.*

V. 32. καὶ τὰ φύλλα ἐκφύῃ] verbum ἐκφύῃ alii tranſitive, alii intranſitive accipiunt Cæterùm de hoc ego haud magnopere contenderim, cum ſenſus idem ſit, ſive hoc, ſive illo modo accipias. Sciendum eſt tamen apud Theophilactum, (ni culpa ſit typographi) in Marc: 13. v: 28. eſſe ἐκφυῆ τὰ φύλλα, id eſt, *enata ſunt folia*: Eſt enim ἐκφυῆ paſſivæ vocis.

V. 34. οὐ μὴ παρέλθῃ] id eſt, οὐ παρελεύσεται, Sicut Theophilactus, exponit hæc ipſa verba, Marc: 13. u: 30. et ſic v: proxime ſequente; οὐ μὴ παρέλθωσι, id eſt, παρελεύσονται.

V, 36.

V. 36. Sic lego Latinè ; *De die autem illa & hora nemo ſcit (ne angeli quidem cœlorum) niſi pater meus ſolus* ; *niſi*, refertur ad, *nemo*. Eodem modo, *niſi* ſupra cap: 12. v: 4. refertur, ad dictionem, *nemini*, tametſi non expreſſam, latentem tamen in rel qua oratione, et ſic in lucem educendam : *Quomodo intraverit in domum Dei, et panes propoſitionis comederit, quos non licebat ei edere. neque iis qui cum eo erant, [nec cuiquam alii] niſi ſolis ſacerdotibus*; vel *nec ulli ex iis qui cum eo erant, niſi*, &c.

Verſ. 38. et 39. Sic lego Latinè ; *ſicut diebus ante diluvium edebant, & bibebant, ducebant uxores, et nuptui tradebant, ad eum uſque diem, quo intravit Noe in arcam : Nec cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes : ita erit et adventus filii hominis.* Hîc data eſt opera, ne a veteris interpretis veſtigiis, niſi ubi neceſſum eſſet, vel tantillùm recederetur. *Nec cognoverunt*; id eſt, curarunt, [ſc. quid diceret Noë] *donec venit diluvium* ; id eſt, donec evenit id quod prædixerat, & vis diluvii eos omnes abripuit, & è medio ſuſtulit. Cognoverunt vera eſſe quæ Noë dixerat, ſed ſerò, cùm jam nulla elabendi ratio viáve ſupereſſet.

V: 40. παραλαμβάνεται] vetus, *aſſumetur* ; recte. Et ſic verſ: 43. ἔρχεται *venturus eſſet.*

V: 45. ὃν κατέστησεν ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ] id eſt, *quem conſtituit dominus ejus ſuper familiam ſuam*, vel, *ſuper famulitium*

tium ſuum; ſuper famulos ſuos. ἐπὶ τῆς θεραπείας id eſt, ἐπὶ τῆς οἰκετίας. Θεράπων, οἰκέτης, & θεραπεία, οἰκετία. Epictetus enchiridii cap: 46 δίον τροφὰς, πόμα, ἀμπεχόνην, οἰκίαν, οἰκετίαν, id eſt, *veluti cibum, potum, amictum, ædes, ſervitium.* Quemadmodum autem hîc dicitur, κατέστησεν ἐπὶ τῆς θεραπείας, ſic Act. 6. 3: καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης, & cap: proximè hoc ipſum caput ſequente, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω, & 1. Maccab:6. 14. καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἐπὶ πάσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

V: 47. ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτὸν] id eſt, *ſuper omnia bona ſua conſtituet eum*, ſicut rectè vetus interpres.

V-48. χρονίζει ὁ κύριός μου ἐλθεῖν] id eſt, ad ſenſum, non ad verbum: *Diù erit antequam Dominus meus veniat: Dominus meus tardè aderit: tardè redibit, &c.*

V: 49. ἐσθίειν δὲ καὶ πίνειν] id eſt, *edere præterea & bibere,*

V: 51. Καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει] id eſt, *Et dividet eum*, ſive *diſſecabit eum, partemque ejus ponet cum hypocritis.* Dignum hypocritis ſupplicium eſt, ut, qui duplici ſunt corde in duo diſſecentur; cujus ſupplicii inſigne exemplum habemus in Metio Suffetio apud Livium. Ego itaq; à vetere interprete in hujus loci verſione diſcedendum non puto, quem ſi minùs eleganter, certè tuto & fideliter videtur reddidiſſe.

CAP. XXV.

VErs. 5. Χρονίζοντος] id est, *Morante, tardante, moram faciente* &c. Cic: Tuscul: 2. prope finem de Cleobi et Bitone: *cum enim illam ad solenne et statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longe ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta: tunc juvenes ii &c. morarenturque jumenta*; id est, Græce, χρονίζόντων ἢ τῶν ὑποζυγίων. ἐνύσαξαν πᾶσαι καὶ ἐκάθευδον] id est, *cesserunt omnes somno, et dormiverunt*. Νυςάζω, est *dormito*, quod quidem si minùs placet, quia continuo sequitur, dormiverunt, quærenda est periphrasis. Nam si quid ego video νυςάζω, per *nicto*, non tam aptè exprimitur *Nicto* respondet potius, τῷ σκαρδαμύττω, quàm τῷ νυςάζω. Turnebus lib: 25. Adversar: cap: 15. Dormito *non est sæpe dormio, sed dormire cupio*. Plautus: Te dormitare aiebas, mensa sublata est, cubitum hinc abimus. *Sic in sancto Evangelio, quod ἐνύσαξαν, Græce scriptum est*, dormitarunt, *reddidit interpres eleganter, quod qui dormire cupiunt, caput tenere non possunt*.

V. 10. ἀπερχομένων ἢ αὐτῶν ἀγοράσαι] id est, *Dum autem abibant emptum*: *Interea autem dum emptum abibant*.

V: 13. ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν, οὐδὲ τὴν ὥραν, &c.] id est, *quia nescitis diem, nedum horam*; οὐδὲ, pro, μήπτε Sic enim postulat sententiæ ratio, ut quod minus est præcedat, quod majus sequatur. Plus est enim scire quâ horâ quis quàm

Digitized by Google

quàm quâ die venturus ſit. Aliôqui verterem: *quia neſcitis diem et horam*: vel, *diem aut horam*: vel, *nec diem nec horam noſtis.*

V. 14. Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος ἀποδημῶν, &c] Vide Chryſoſt. hom. 41. in Geneſin, Savilianæ editionis pag. 330. Eſt autem hic λόγος ἐλλειπτικὸς, ſive ἀνανταπόδοτος. Deeſt enim poſterior pars ſimilitudinis, et laudandus eſt vetus interpres, qui maluerit Græcam ellipſin ſervare, quam de ſuo aliquid adjicere. Vel enim ſuâ ſponte lector quid addendum ſit facile conjiciet, vel ſi adjuvandus eſt, modeſtiæ erit noſtræ brevi potius ſcholio illi conſulere, quàm aliquid in contextum, (niſi res ipſa flagitet) infulciendo. ἀποδημῶν] *peregre proficiſcens*, id eſt, *peregre* profecturus.

V. 15. κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν] id eſt, *ſecundum propriam facultatem.* Cur enim cautiores ſimus, magiſvè religioſi quàm Sp: ſanctus? Si Spiritus S: non dubitavit dicere κατ' ἰδίαν, cur nos vereamur dicere, *ſecundùm propriam*?

V. 16. καὶ ἐποίησεν ἄλλα πέντε] vetus, *et lucratus eſt alia quinque*: alii, *et fecit*. Recte: *fecit* enim eſt ἐκέρδησε. Exemplum profert, Beza è quarta in Verrem cui adjungi poteſt et hoc è lib. primo de divinatione: *Mileſius Thales, ut objurgatores ſuos convinceret, oſtenderetque etiam Philoſophum, ſi commodum ei eſſet pecuniam facere poſſe, omnem oleam antequam florere cæpiſſet, coemiſſe dicitur.* Sed ne nimis cupide à veteri interprete receſſiſſe videamur, non erit abs re, ſi in contextu ponatur, *lucratus eſt*, et in margine: Græce, *fecit*: hoc ſi feciſſent tum hîc tum alibi recentiores interpretes, nemo, ut opinor, illos non approbaſſet. V: 20.

V: 20, ἐπ' αὐτοῖς] id eſt, *ſuper illa*, ut cum Suetonio loquamur. Ad eundem ſenſum vetus interpres ; *alia quinque ſuper-lucratus ſum.*

V. 24. ἔγνων σε, &c.] id eſt, *ſciebam te hominem durum eſſe, metentem, ubi non ſeminaſti, et inde congregantem, ubi non ſparſiſti.*

V: 26 πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρὲ] vetus, *ſerve male et piger* ; optimè : at alii, *ſerve male et cunctator*, & *ſerve male, et ignave. Cunctator* eſt μελλητὴς, & *ignavus*, ἀργός. *piger* verò τῷ ὀκνηρὸς plane reſpondet. Nonne enim talis eſt συζυγία, inter ὀκνῶ, ὄκνος, & ὀκνηρὸς, qualis inter, *pigror, pigritia, et piger ?* Igitur ſi κυριολεξίας anxiè ſectari libet, neque concedere, ut una Græca vox communem cum multis Latinis habeat ſignificationem, haud ſcio, an in tanta dictionum copiâ, quibus Latini deſidioſum deſignant, ulla reperiri poſſit ; quæ cum Græcorum, ὀκνηρὸς, melius conveniat, quàm vox Latina, *piger.* Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα ὦ ὀκνηρὲ, [עצל] *Vade ad formicam piger.* Et ejuſdem cap: [Prov: 6. v: 9] ἕως τίνος ὀκνηρὲ κατακείσαι; *Uſque quo piger dormies ?* Prov: 22. 13. προφασίζεται, καὶ λέγει ὀκνηρὸς, Λέων ἐν ταῖς ὁδοῖς, *Dicit piger, Leo eſt foris.* Sed quid opus eſt λύχνον ἅπτειν ἐν μεσημβρίᾳ ;

V: 29. τῷ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται, καὶ περισσευθήσεται] id eſt, *omni enim habenti abunde dabitur*, ſive, *affatim et copioſe dabitur* ; περισσῶς καὶ ἀφθόνως δοθήσεται. Habent enim hæc verba ſpeciem quandam figuræ illius quæ dicitur ἓν διὰ δυοῖν, & ut aliâs *ſubſtantivum* pro *adjectivo* ponitur, ita hîc *verbum* videtur poni pro *adverbio.*

verbio. Idem dico de his verbis Lucæ 6. 48. ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, id est, βαθέως ἔσκαψε, he digged deep: Et sic habent Anglicæ nostræ versiones pleræque omnes. Porro videndum annon locus esse debeat huic figuræ, etiam Marc: 10. 21. ubi sic legimus: ὁ δ' Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν, id est, ut ego interpretor μαλὰ φαιδρῶς ἐνεβλεψεν αὐτῷ. Sed de hac re suo loco copiosius, si Deus volet.

V: 30. εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον] vetus, *in tenebras exteriores*: recte.

V. 31. ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ] id est, *in gloria sua.*

V: 33. ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ] vetus, *a dextris suis*, vide supra cap: 22. v: 44.

V. 35. καὶ συνηγάγετέ με] sc: εἰς τὴν οἰκίαν ὑμῶν, *domum vobiscum duxistis; sub tectum vestrum recepistis*: Judic: 19. 15. καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ συνάγων αὐτοὺς εἰς οἰκίαν, & v: 18. καὶ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ συνάγων με εἰς τὴν οἰκίαν. Pro συνάγων Hebraicè, utrobique est מאסף id est, *colligens, congregans.*

V. 36. ἠσθένησα] id est, *infirmus fui*, vide supra cap: 8. v: 17. Ibid: καὶ ἐπεσκέψασθέ με] vetus, *& visitastis me*: alii, *et invisistis me.* Ego, τὸ *visitastis*, non repudio, quia verbum est in hoc sensu tritissimum, maximéq; familiare.

V: 37. ἐθρέψαμεν] vetus, *pavimus*: alii, *aluimus*, sive *nutrivimus*: Recte, non nego; sed id non recte, quod inter voces finitimæ significationis ita curiosè distinguant, ut quod uni tribuitur alteri tribui nolint. Βόσκω, inquiunt,

est *pasco*: ergo τρέφω, non est *pasco*. Imò et τρέφω, nonnunquam est, *pasco*, & βόσκω, *alo*. Hesychius; βόσκων, τρέφων: βόσκομαι, τρέφομαι. Vetus Lexicon Græco-latinum: *Pascit*, τρέφει. et Glossarium: *Pascit*, βόσκει; τρέφει. Nihil ergo obstat, quò minus cum vetere interprete, pro ἐθρέψαμεν, *pavimus* hîc dicamus, præsertim cùm τὸ πεινῶντα præcedat. *Pascimus* enim esurientes sive famelicos, sicut potum damus sitientibus.

V: 41. πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, &c.] id est, *Discedite*, vel, *abite a me ô maledicti*. Nescio cur quippiam in hac interpretatione desideretur.

CAP. XXVI.

VErs: 2. Οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας, &c.] id est, *Scitis post biduum Pascha fore: et filius hominis tradetur, ut crucifigatur*. Hoc est, Post biduum Pascha futurum, hoc scitis; sed quod nescitis, de eo jam vos moneo, futurum tum etiam ut filius hominis tradatur, ut crucifigatur. Apud Theophylactum plena distinctio ponitur, post γίνεται, sed ut plenâ distinctione non sit opus, certe multo clarior erit sententia, si γίνεται à καὶ mediâ distinctione separetur, id quod nonnullis interpretibus placere video. Duo enim sunt membra, neque dicit Christus scire discipulos, quòd tunc tradendus & crucifigendus esset: hoc enim nesciebant; sed quòd tunc instaret, atque hinc

occasionem

occasionem sumit monendi eos de appropinquante passione, sive, de propinquitate mortis suæ. Igitur οἴδατε ὅτι, non est repetendum in posteriore membro, post, καὶ. Chrysostomus, οὐκ εἶπεν ὅτι οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας παραδίδομαι· ἀλλὰ τί; οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται, &c. γίνεται, id est, ἔσται. παραδίδοται, id est, παραδοθήσεται.

V:5 μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ] id est, *non in festo*, sub: prehendemus, &c. vel, *ne in festo*, sub: prehendamus, &c.

V: 7. μύρου βαρυτίμου] Vetus, *Unguenti pretiosi*: alii, *unguenti gravis pretii*, hoc est, valde pretiosi: longe pretiosissimi, πολυτίμου. Nam βαρύτιμος, & πολύτιμος, aliquanto plus sunt quàm τίμιος, tametsi est ubi confundantur. Glossarium vetus; *Pretiosum*, πολυτίμητον, βαρύτιμον, τίμιον.

V. 8. Ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ &c.] id est, *Videntes autem discipuli ejus*, &c. Quare autem *discipuli*, cùm Joh. 12. 4. uni Judæ Iscariotæ hoc tribuatur? Est synecdoche quædam, cujus in sacris Scripturis exempla non desunt; Josuæ cap: 7. v: 1. *commiserunt filii Israël peccatum contra anathema*: ad quem locum doctissimus Masius, scribit: *Israëlitæ hîc dicuntur peccasse κατὰ συνεκδοχὴν, quo loquendi schemate sæpe utitur sacra narratio; præsertim quando de cætu hominum, societate vitæ ita inter se conjunctorum est mentio, ut tanquam corpus unum ex membris diversis coagmentatum esse videatur. Tunc enim ut communis vitæ conditionis, ita et virtutum et vitiorum, hoc est, actionum omnium societas omnibus cum singulis esse*

 censetur.

censetur. Itaque Matthaus discipulos esse indignatos, ob profusum in caput Jesu unguentum memorat, quamvis ejus culpa unum Judam faciat reum Johannes. Hæc Masius graviter sanè & erudite, obiter etiam hunc locum, ut videmus, attingens & illustrans.

V: 12 πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με] vetus, *ad sepeliendum me*: Piscator, *ad funerandum me*: quod aliquanto videtur rectius. Casaubonus in hunc locum. Ego, inquit, *distinguendum arbitror inter* θάπτειν & ἐνταφιάζειν, *itemque inter* ἐνταφιασμὸν, & ταφὴν. Θάπτειν *est* sepelire: at ἐνταφιάζειν, corpus ad funus componere, *& ornamentis, ut sic dicam, sepulchralibus ornare, quæ Græcis* ἐντάφια *dicuntur. Ergo quod funditur unguentum in Christi caput, id pertinet ad* τὸν ἐνταφιασμὸν, *non ad* τὴν ταφήν. Ex his Casauboni verbis intelligimus mulierem istam pollinctoris sive ἐνταφιαστοῦ partes egisse, hoc ipso quod Christum paulo post sepeliendum curâ suâ dignata est, unguentisque honestavit. Pollinctorum enim munus fuit, corpora defunctorum lavando & ungendo ad sepulturam parare. Notandum præterea, quòd Christus jam vivus & spirans de seipso tanquam mortuo, & jam jam sepeliendo loquatur. Veteris interpretis versio sic defendi potest, si modo ex consequenti antecedens, ex sepultura pollinctura etiam & præparatio ad sepulturam intelligatur.

V: 15. οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια] vetus, *At illi constituerunt ei triginta argenteos*:

Digitized by Google

teos: alii, *Ipsi vero appenderunt ei trigirta argenteos numos*. Neutra interpretatio rejicienda: priorem tamen præfero, quia sic melius convenit Matthæo cum Marco & Luca, nec (quod quidam fortasse suspicentur,) vis aliqua affertur verbo ἔστησαν. Apud Zachariam cap: 11. v: 12. ἔστησαν est וַיִּשְׁקְלוּ id est, *appenderunt*, aliisque præterea locis nonnullis: at quoties respondet idem verbum, Hebræorum הקימו id est, *statuerunt*, *constituerunt*, *stabiliverunt*, *confirmârunt*? Cum igitur duo Evangelistæ, Marcus et Lucas, pro veteri interpretatione manifeste faciant, (Alter enim loco τοῦ ἔστησαν, ἐπηγγείλαντο ponit, alter συνέθεντο,) nec verbi ipsius usus, repugnet, (quemadmodum Græca Biblia cum Hebræis conferenti perspicuum esse potest) iniquum arbitror ut recentiori diversa dicenti locum cedere jubeatur. Huc accedit quod Theophylactus disertis verbis et priorem confirmet, et posteriorem jugulet. Sic ergo Theophylactus οἱ δὲ ἔστησαν τριάκοντα ἀργύρια, ἀντὶ τοῦ, συνεφώνησαν, ἀφώρισαν δοῦναι, οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ νοοῦσιν, ἀντὶ τοῦ ἐζυγοστάτησαν, i.e. ἔστησαν, *quasi dicas, pacti sunt, decreverunt dare, non ut multi sentiunt, pro appenderunt, sive ponderarunt*.

V: 26. ἵνα αὐτὸν παραδῷ] vetus, *ut eum traderet*: alii, *ut eum proderet*, quibus tamen supra hujus c. v. 2. tradendi significatio non displicuit.

V. 17 ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα;] id est, *Ubi vis paremus tibi, ut edas Pascha?* φαγεῖν, id est, ἵνα φάγῃς, Marc. 14. 12.

V. 19. ὡς συνέταξεν] i. ὡς προσέταξεν. Sic Exod. 16, 17. τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ συνέταξε κύριος, *hoc est verbum quod præcepit Dominus*. Heb: צוה

V. 20. Ὀψίας δὲ γενομένης] vetus, *Vespere autem facto*: Beza, *quum autem serum diei esset*: Piscator, *Vesperâ autem factâ*, quasi melius & Latinius esset dicere, *Vespera*, quàm, *Vespere*. At mihi tam placet hoc, quàm illud.

V: 23. ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ, &c.] *Qui intingit mecum manum in Catîno*: id est, unus è familiaribus meis & quotidianis convictoribus. Atque hoc rei atrocitatem auget. Nam alium quemvis prodere simplicis perfidiæ est: at eum, qui te non ad mensæ solum ejusdem, sed catîni etiam societatem assumpserit, hoc vero singularis cujusdam, et nunquam satis detestandi est sceleris. Theophylactus ita hæc verba accipit, ac si Judam manum tum in paropside una cum Christo habentem designarent. In eadem etiam sententia est Andreas Masius commentariis suis in Josuæ cap 7. ubi sic scribit, Judam nimirum cum Achane comparans: *Sed prorsus geminam, vel majorem etiam inmpudentiam proditoris Judæ nobis cõmemorant sacræ literæ, qui cum audisset Christum diserte dicentem*: Unus vestrum me prodet: *atque insuper quis ille esset tanquam digito ostendentem, his verbis*: Qui intinxit [*ubi nota*, intinxit] unâ mecum manum in Catîno, is me tradet: *nihil erubuit etiam tum interrogare ore durissimo*: Egone ille sum, magister? Ex Masii ergo sententiâ Christus velut digito Judam hîc demonstrat: cum aliis non certa persona, sed conditio eorum, è quorum numero proditor ille unus esset, his verbis describi videatur. Ut sic sentiant, partim facit collatio hujus loci cum Psal: 41. 10. partim aliæ quædam rationes.

V: 28. τῦτο γὰρ ἐστι τὸ αἷμά μου] vetus, *Hic est enim sanguis meus*: alii, *Hoc est enim sanguis meus*. Quare, *hoc*, non *hic*? Quia si dicamus, *hic*, nullum erit hujus propositionis subjectum, præter sanguinem ipsum, hoc est, vinum non demonstrabitur, sed tantum sanguis; Sed an convenientia demonstrativi pronominis cum attributo diversi a subjecto generis, demonstrationem subjecti tollat, de eo nondum mihi liquet, & rem esse puto non omnino indignam, quæ ad Senatum Grammaticorum referatur. Eô tamen inclino ut putem non tollere, quia lego apud Lactantium accuratissimum scriptorem: *Sola Catholica Ecclesia est, quæ verum cultum retinet. Hic est fons veritatis: hoc est domicilium fidei, hoc templum Dei.* Augustinus in Psal: 95. col: 1076. *In Ecclesia Catholica, hoc est atrium sanctum ejus*, non, *hæc est*, &c. Si illorum authoritatem sequimur, quibus, *hic est sanguis meus*, displicet, corrigendus est Lactantius tanquam parum apposite locutus, & pro, *hic est fons*, hæc est fons, pro, *hoc est domicilium*, & *hoc templum*, hæc est domicilium, & hæc templum, reponendum. Unum adhuc quæro, si, *hic est sanguis*, non placet, cur placet, *hoc est corpus*? Licetne dicere in priore enuntiato, *hoc*, id est, hic panis, & non licebit itidem in posteriore dicere, *hic*, id est, hic calix, hoc poculum, hoc vinum? Cupio convenire aliquem, qui hos mihi scrupulos eximat. Sed fortasse male intelligo priscæ interpretationis oppugnatores. Quid igitur tandem volunt illi? Pronomen demonstrativum non indicare aliquid diver-

ſum ab attributo, niſi neutrius ſit generis, ut verbi causâ, in iſto enuntiato Euchariſtico; *hoc eſt ſanguis meus*: aliquid declaratur per pronomen *hoc*, quod diverſum ſit à ſanguine, nimirum poculum; at in iſto, *hic eſt ſanguis meus*, nihil aliud dicitur, quâm hic ſanguis eſt ſanguis meus. Age jam intelligo, aut ſaltem intelligere videor. Ergo ubi pronomen demonſtrativũ locum ſubjecti tenet in tropica enuntiatione, neceſſariò debet eſſe neutrius generis, tametſi & nomen quô referatur, et attributum cui ſubjiciatur, diverſi ſint generis, maſculini puta aut fæminini. Aliôquin enim idem de ſeipſo prædicabitur, et pro ſacramentali, vel figurata, identicam enuntiationem habebimus. At ego ſemper antehac putabam propoſitionum hoc genus, ſenſum atq; interpretationem, non à genere demonſtrativi pronominis, ſed à demonſtrantis mente ac voluntate pendere. Si ille qui loquitur, hiſque verbis utitur: *Hic eſt ſanguis meus*: ſi ille, inquam, calicem oſtendat, porrigatque, parum refert meâ ſententiâ, utrum *hic* an *hoc* dicatur, dummodo de mente et propoſito loquentis conſtet. Et tamen negari non poteſt, opinor, magis legitimã eſſe ſyntaxin: *hic eſt ſanguis meus*: quàm, *hoc eſt ſanguis meus*, etiam in figuratis et ſacramentalibus locutionibus Nuſquam itaque memini me reperire, neq; Græcè neq; Latinè, in probato aliquo ſcriptore, diſcordiam generis inter pronomen demonſtrativum, et attributum cui pronomen ſubjicitur, ne in talibus quidem propoſitionibus, quales modò cõmemoravi, Gen: 17. 10. αὕτη ἡ διαθήκη, Mat. 26. v. 26

et

et 28. τῦτο τὸ σῶμα: τῦτο τὸ αἷμα. Plinius lib: 18 c. 5. *Veneficia mea, Quirites, hæc sunt.* Cornelia de pueris à schola redeuntibus; *hi sunt mei thesauri* Lactantius, ut paulò superius dictum est, de Ecclesia Catholica; *hic est fons*; *hoc est domicilium*, &c. Sed modus esto. Antequam verò progrediar, de hoc uno monendus est lector, pro ποτήριον, v. præcedente, malle me, *calicem*, quàm *poculum*: primū, quia multò frequentiore in usu est, & deinde quo pronomen demonstrativum *hic*, sequente versu, commodiorem & clariorem habeat ad antecedens suum relationem. Ibid. ἐκχυνόμενον] vetus, *effundetur*: Beza & Piscator, *effunditur*, & in Scholiis, i. e. *effundetur*, vel, *paulo post effundetur*. Optime, si perpetuò hoc servarent, nec pro arbitrio, nunc verbis adhærescerent, nunc sensum potius quā verba respicerent, & veterem interpretem sine justâ satis causa desererent. Supra v: 11. hujus capitis, vetus præsens tempus retinet; illi mutant in futurum. Si illic deserendus, cur non hic premenda ejus vestigia, præsens similiter in futurum mutantis, & enallagen Græcam explicantis?

V. 31. σκανδαλισθήσεσθε] vetus, *scandalum patiemini*, pro quo dicamus licet, uno verbo: *scandalizabimini*; sic v. 33. hujus cap. *scandalizati fuerint*, & *scandalizabor*; vide supra cap. 5. v. 29.

V. 34. πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι] id est, *antequam gallus cantet*, vel, *canat*: alii, *vocem mittat*, non ita eleganter.

V: 36. εἰς χωρίον λεγόμενον Γεθσημανῆ] vet: *in villam quæ dicitur G.* alii, *in locum qui dicitur.*

Lexicon

Lexicon Græco-Latinum vetus, χωρίον, *Rus, possessio, villa, fundus.* Ibidem. ἕως οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ] id est, *usque quo abiens precatus fuero illic*, vel, *usque quo abiero, & precatus fuero illic.* Vide infra v: 42. hujus capitis.

V: 38. περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου] vetus, *tristis est anima mea.* Verba Cic: hæc, libro de Senectute: *Quarta restat causa, quæ maxime angere atque sollicitam habere nostram ætatem videtur, appropinquatio mortis:* sic Gaza reddit Græcè: Λοιπὴ δέ ἡ τετάρτη τῶν αἰτιῶν, ἣ μάλιστα περίλυπόν τε δοκεῖ, καὶ πολυμέριμνον ἔχειν τὴν ἡμετέραν ἡλικίαν, ἡ τοῦ θανάτου γειτνίασις. Isocrates ad Demonicum: Νόμιζε μηδὲν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον, οὕτω γὰρ οὔτ' εὐτυχῶν ἔσῃ περιχαρὴς, οὔτε δυστυχῶν περίλυπος. Hic τῷ περιχαρὴς, τὸ περίλυπος opponitur, atque ita ut utrumque eorum excessum significet. Luc: 18. vers: 23. & 24. περίλυπος ἐγένετο; *valde tristis factus est*; & ἰδὼν αὐτὸν περίλυπον γενόμενον, *cum vidisset eum valde tristem factum.* Marc 6. v: 26. Καὶ περίλυπος γενόμενος, *valde tristis factus*: Beza. Piscator, *tristis factus.* Hoc vero loco Matthæi, non est opus ut vim compositionis curiose expendamus, satisque mihi videtur, si cum veteri interprete dicamus, *Tristis est anima mea.* Nam qualis, & quam vehemens fuerit tristitia, abunde docent quæ proxime sequuntur, ἕως θανάτου, *usque ad mortem.* Potestne enim ulla tristitia esse major, quàm quæ nonnisi morte ipsa finiatur, vel, quæ mortem ipsam ob oculos ponat? Præterea non displicet Erasmi versio: *mæsta est anima mea.* Nam ut περιχαρὴς est, *lætus*, sic περίλυπος est, *mæstus.*

V: 39.

V:39. τὸ ποτήειον τοῦτο] vetus, *calix iste*: alii, *poculum istud*, quod non improbo, ut nec *calicem*, tametsi Græcæ sit originis. Ita enim frequens est usus ejus apud Latinos, ut pro suo pene possint vendicare. Lexicon Græco-Latinum vetus, Κύλιξ, ποτήειον, *hic calix*. vide supra hujus cap: v- 27.

V: 42. παρελθεῖν ἀπ᾽ ἐμοῦ] vetus, *transire*, nihil addens quod præpositioni, & prænomini respondeat. Fortasse enim verbum cum præpositione & pronomine, satis plenè uno verbo, *transire*, exprimi posse putabat: alii, *abire a me*. Licet etiam dicere; *præterire me*: *transire me*, expresso pronomine, præpositione vero, commodioris syntaxεως causâ, omissa. Pro, ἐὰν μὴ ἀυτὸ πίω, dicásne, *nisi bibam*, an, *quin bibam*, parum refert.

V. 43. ἑυρίσκει] vetus, *invenit* ut et paulò suprà vers: 40. Beza, utrobique reperit. Sed cum, ipso fatente, differentia illa, quam Grammatici ponunt, inter, *invenio* & *reperio* nullius sit momenti, causam comminisci nequeo, cur his locis τὸ, *reperio*, τῷ, *invenio*, prætulerit.

V: 45. καθεύδετε τὸ λοιπόν] vetus, *Dormite jam*· alii, *Dormite quod superest*, vel, *de cætero*, vel *posthac*. Ego, * *jam*, retinendum censeo. Optime enim huic loco convenit (quod nemo, opinor, negaverit,) &, si Glossario credimus, λοιπὸν & ἤδη, Græcorum particulæ, *jam* Latinorum exprimunt. *Jam*, inquit Glossarium, λοιπόν, ἤδη, & sic Lexicon vetus cum Glossario plane concinens; λοιπὸν ὄνομα, *cæterum*, *reliquum*: λόιπὸν ἐπίῤῥημα, *postsecus*, *jam*.

* *Vide infr notas meas in Marc:* 14. *v.* 41. *& Act:* 17 *v.* 20.

jam. Erasmus in annotationibus: λοιπόν, *posthac*, sive, *de cætero*, pro quo interpres posuit, *jam*; nec id sanè malè. *Dormite jam*; id est, videte an dormiendi & requiescendi tempus nunc sit, cum adsint qui me ad mortem rapiant, & cum vobis tot mala ac pericula impendeant. Est Ironica συγχώρησις, quam qui non vident, hæreant necesse est in sequentibus.

V: 47. ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων, &c.] vetus, *missi a Principibus Sacerdotum*: alii, *à Principibus Sacerdotum*, sine *missi*. Aiunt enim participium facilè subaudiri. Verum est; sed hoc queror, quòd, quod sibi permittunt hîc, id aliâs non concedant veteri interpreti. Loca supra notata sunt.

V: 51. ἀπέσπασε τὴν μάχαιραν αὐτοῦ] vetus, *exemit*: alii, *exeruit*, & *distrinxit*. Ἀπέσπασε hîc, est εἵλκυσε, Joh. 18. 10. id est, *eduxit, extraxit*: Diogenes apud Laërtium ad adolescentem quendam, qui cum formâ esset egregiâ verbis minus decoris uteretur, οὐκ αἰσχύνῃ, ἔφη ἐξ ἐλεφαντίνου κολεοῦ μολιβδίνην ἕλκων μάχαιραν; id est, *non te pudet, inquit, ex eburnea vagina plumbeum gladium educere?* Ibid: ἀφεῖλε] vetus, *amputavit*: Græcè, *abstulit*. Sic enim malim in margine addere, quàm τὸ *amputavit* expungere.

V. 53. καὶ παραστήσει μοι] id est, ὥστε παραστῆσαί μοι, *ut exhibeat mihi*: *ut sistat huc mihi*: ad verbum, *qui exhibiturus mihi sit*.

V. 57. οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν Ἰησοῦν, &c.] id est, *illi verò prehenderunt Jesum et abduxerunt*, &c. vel, *illi verò prehendentes Jesum abduxerunt*.

V: 59.

V. 59. θανατώσωσι] Piscator, *morte afficerent*, & sic vetus suprâ, cap 10. v. 21.

Fine v. 60 & initio v. 61. rectè vetus: *Novissime autem venerunt duo falsi testes, Et dixerunt.*

V: 61. τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν;] id est, *Quid isti adversum te testificantur?* Chrysostomus legit: οὐκ ἀκούεις τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσι;] id est, *Nonne audis quid isti adversum te testificentur?* Quæ lectio commodior aliquanto est. Non est tamen dissimulandum Chrysostomum hoc loco verba textus non ita accuratè recitare.

V: 64. πλὴν] *veruntamen.* ἀπ᾽ ἄρτι] *dehinc.*

V: 65. διέῤῥηξε] *scidit, discidit.* Terentius Adelphis: *discidit vestem?* διέῤῥηξεν ἱμάτιον; 2. reg: 6. v. 30. διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, id est, *scidit, laceravit*; & sic Gen: 37. v. 29. & 34. & aliis multis in locis. Heb. ויקרע את בגדיו & ויקרע שמלתיו

V. 66. ἔνοχος θανάτου ἐστί] vetus, *Reus mortis est*, quod miror cur quibusdam non satisfaciat.

V. 61. οἱ δὲ ἐῤῥάπισαν] vetus, *palmas in faciem ejus dederunt*: id est brevius; *expalmarunt, alaparunt, palmis ceciderunt.* Heinsius exercitationis sacræ cap. 28. pag: 493. *Interpres vetus (cujus eruditionem plurimis in locis satis admirari non possumus)* Matthæi illud, οἱ δὲ ἐῤῥάπισαν, *sic expressit*; alii autem, palmas in faciem ejus dederunt. *Quo profectò nihil potest dici eruditius.* Sedulius libro quinto. —— *Heu mihi quantis Impedior lachrymis rabidum memorare tumultum!*

Sacrilegas

Digitized by Google

Sacrilegas movisse manus, non denique passim
Vel colaphis pulsare caput, vel cædere palmis,
Aut spuere in faciem plebs execranda quievit.

Lexicon Græco-latinum vetus, Ραπίζω, *Expalmo, alapo.* Pro *expalmo*, est *depalmo* apud Gellium noct. Att: lib: 20. cap: 1. *& quemcunque depalmaverat* [id est, palma verberaverat] *numerari statim secundum duodecim tabulas viginti & quinque asses jubebat.* Augustinus hac ipsa de re loquens tractatu 7. in Epistolam Johannis [tom: 9. col: 626.] verbo *expalmor*, utitur. *Si*, inquit, [id est, Num, *vel* An:] *cum expalmaretur, voluit se vindicare?*

Cap. XXVII.

VErs: 1. Πρωΐας ᾗ γενομένης] vetus, *Mane autem facto*: Rectè. Chrysostomus quæ fusiùs narrantur a Mathæo, in pauciora sic contrahit: Καὶ γενομένης ἡμέρας ἄγει τ Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα πρὸς Πιλάτον. Ibid: συμβούλιον ἔλαβον] vide supra cap: 22. u: 15.

V: 3. Sic lego: *Tunc videns Judas qui Eum tradiderat* [vel, *prodiderat*] *quod damnatus esset, pænitentiâ ductus retulit triginta argenteos ad &c.* vel *restituit triginta argenteos primariis Sacerdotibus & senioribus.* ἀπέστρεψε, id est, ἐπέστρεψε, *restituit, retulit.* Judicum, cap: 11. v: 13. καὶ νῦν ἐπίστρεψον αὐτὰς ἐν εἰρήνῃ, id est, *& nunc restitue, [redde] eas in pace.*

μετα-

μεταμεληθεὶς] .Chrysost: Tom: 7. Savilianæ editionis,, pag- 86. οὕτω καὶ Ἰούδας οὐκ ἐνεγκὼν τοῦ συνειδότος τὸν ἔλεγχον, ἐπὶ βρόχον ὥρμησε, καὶ δι' αἰσχύνης τὸν βίον κατέλυσε, καὶ ὅτε μὲν τὸ ἀναίσχυντον ἐκεῖνο συμβούλιον ἐτόλμα, λέγων· τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; οὐ τοὺς ἀκούοντας ᾐσχύνετο, ὅτι μαθητὴς ὢν τοιαῦτα περὶ τοῦ διδασκάλου ἐτύρευεν, [id est, κατεσκεύαζεν, ἐμηχανᾶτο] οὐκ ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς μεταξὺ κατενύγη, ἀλλὰ μεθύων ἔτι τῇ ἡδονῇ τῆς φιλαργυρίας, οὐ σφόδρα ᾐσθάνετο τῆς κατηγορίας τοῦ συνειδότος. Ἐπειδὴ δὲ ἔπραξε τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὸ ἀργύριον ἔλαβε, καὶ ἡ ἡδονὴ μὲν ἐπαύσατο τοῦ λήμματος, ἡ δὲ κατηγορία τοῦ πλημμελήματος ἦλθε λοιπὸν, τότε μηδενὸς ἀναγκάζοντος, μηδενὸς βιαζομένου, μηδενὸς παραινοῦντος, αὐτόματος ἀπελθὼν τό τε ἀργύριον προσέρριψε τοῖς δεδωκόσι, καὶ τὴν παρανομίαν ὡμολόγησεν, αὐτῶν ἀκουόντων ἐκείνων, λέγων. Ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῷον, &c.

V: 4. Ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῷον] id est, *Peccavi prodens sanguinem innocentem*, vel, *prodendo* &c. vel, *eo quòd prodidi* &c.

V: 5. Καὶ ῥίψας &c.] id est, Et projectis, vel, quare projectis. Ibid. ἀπήγξατο] vetus, *laqueo se suspendit*: alii, *strangulavit sese*: vide 2 Sam: 17. 23.

V: 7. Συμβούλιον δὲ λαβόντες] vetus, *consilio autem inito*: alii, *consilio autem capto*: vide supra cap: 22. vers: 15. & hujus cap: vers. 1,

V: 9. ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ] In locis obscurioribus qualis hic est, (Aliòquin enim non tot excellentis ingenii & doctrinæ viri in ejus explicatione tantopere sudassent) tutissimum esse reor, & cum boni fidique interpretis

pretis officio conjunctissimum, ut à verbis & ipsa orationis indole quam minimum recedatur. Itaque maxime hic mihi placent, qui conjecturis quantumvis speciosis & probabilibus nihil loci dantes, intra verba Evangelistæ se continent, & nec plura nec pauciora dant Latinè, quàm Evangelista habet Græcè. Quod si, verbis fideliter & κτ πόδας redditis, libuerit postea opportunè aliquid addere, quod ad loci clariorem intelligentiam faciat, tantū abest, ut talem operam reprehendendam putem, ut potius efflagitandam, maximique beneficii loco habendam existimem. Totum autem versum Latine sic lego: *Tunc impletum est, quod dictum fuit per Ieremiam Prophetam, dicentem. Et acceperunt* [Non audeo enim eos imitari, qui ut ἔλαβον hìc sit *accepi*, proximo versu ἔδωκαν in ἔδωκα mutant] *triginta argenteos, pretium æstimati, quem æstimaverunt à filiis Israel.* Hìc Græca habemus ad verbum expressa, & si quis Græca explicare vult, eâdem operâ explicabit & Latina.

V. 10. Non recedo à vet: interprete

V. 14. πρὸς ὐδὲ ἓν ῥῆμα] id est, *ad ullum verbum*; vel, *ne ad unum quidem verbum*.

V: 19. σήμερον] pro σήμερον, id est, *hac die*, textus Ægyptiacus, teste Petro Kirstenio, habet *hac ipsa nocte*: & fortasse σήμερον latè ponitur, pro ταύτῃ τῇ νυκτί: Sequitur enim κατ' ὄναρ.

V: 21. τίνα θέλετε, &c.] id est, *utrum vultis è duobus dimittam vobis?*

V. 32. ἠγγάρευσαν] Jos: ἀρχαιολ. lib: 13. cap. 5. κελεύω δὲ μηδὲ ἀγγαρεύεσθαι τὰ Ἰουδαίων ὑποζύγια

Digitized by Google

[illegible]ῖα. id est, *jubeo [illegible] ut ne Judæorum jumenta quidem angari[illegible]*, hoc est, volo illa libera esse ab Angarorum, sive regiorum ministrorum imperio, ac coactione. Eustathius Procemio παρεκβολῶν [illegible], non dubitavit hujus verbi participio uti, sic scribens [illegible] καὶ ὅτως ἐπιβαλῶμεν τῷ [illegible] ἀλλὰ τοῖς γοῦν ἀγγαρεύσασιν [illegible] ἐπιτεθὲν φορτίον αἴροντες: id est, *verum [illegible] opus aggrediemur, ut si minùs aliis, at iis [illegible], quorum imperio ac authoritate huc compulsi fuimus, placeamus alacriter onus impositum suscipientes.*

V: 39. *blasphemabant*] id est, *convitiabantur*; sive, convicia faciebant, & inferebant probra.

V: 44. *improperabant*] id est, exprobrabant.

V. 46. *dereliquisti*] mihi non displicet, ut nec *relinquere* [illegible]

V: 57. [illegible]] id est, *vespere autem facto*: vide supra cap. 26. v. [illegible]

V: 62. [illegible]] [illegible]. Beza, *coacti sunt*; Piscator, *congregati sunt*. Ex his tribus interpretationibus sumat lector, quam volet.

V: 63. ἐγείρομαι] id est, *resurgam*, vel, *surgam*: vide seq: cap: v: 6. & 7.

V. 65. ἔχετε κουστωδίαν] vide Nicol: Fulleri Miscell: sacrorum lib: 4. cap. 17. pag: 586. &c.

XXVIII.

VIII. 1. Ὀψὲ δὲ σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων] id est: *Sero autem Sabbathi,* [videlicet] *summo diluculo primæ diei hebdomadis:* vel, *Sero autem Sabbathi,* [videlicet] *valde mane primo die hebdomadis.* Posterior pars explicat priorem. Ὀψὲ σαββάτων, id est τῇ ἐπιφωσκούσῃ, εἰς μίαν Σαββάτων. Εἰς μίαν Σαββάτων, sine dubio id est, quod apud Marcum, [illegible] Σαββάτων, & apud Lucam, [illegible] τῶν σαββάτων, neque certe collatio Evangelistarum patitur, ut aliter sentiamus. Jam τῇ ἐπιφωσκούσῃ, quid est nisi λίαν πρωΐ, [illegible] βαθέως, apud eosdem Marcum & Lucam [illegible] ἡμέρας sub. πρωΐας: *lucescente diluculo,* vel, *lucescente mane, cum lucesceret mane.* Atque hic subdistinguo. Tum sequitur, εἰς μίαν Σαββάτων, id est, ἐν μιᾷ Σαββάτων, *in prima Sabbathi,* [hoc est hebdomadis] ut rectissime vetus interpres. Theophylactus pulchre hunc locum enarrat, cujus verba ideo subjicienda hic cum brevi quadam declaratione putavi: Ὀψὲ δὲ Σαββάτων, inquit, [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Σαββάτων [illegible]

id est, ὀψὲ Σαββάτων, *idem valet atque* [illegible]

[illegible]

Vid. Theophylactum in Marc. 16. v. 1. &c.

[illegible] apud Lucam, [illegible] περὶ ἀνατέλλοντ[illegible] [illegible] apud [illegible] enim hi [id est, apud Marcum] *[illegible] de solaribus radiis diluculum [illegible]. Ex quo enim octavæ noctis [illegible], & principium sequentis diei [illegible] videtur. Tunc itaque serum [illegible] Sabbati [illegible], initium vero Dominici, quem primum diem hebdomadis nominat.* In his verbis Theophylacti hæc duo observanda: 1. ἡλίου apud Marcum non de sole ipso, sed de solaribus radiis primo diluculo apparere incipientibus accipiendum, ut sic Marcus cum reliquis Evangelistis concilietur. 2. Finem noctis esse initium diei, igitur serum Sabbathi, nihil aliud esse, quam diluculum Dominici, nec referre utrum initium Dominici significare volens, ὀψὲ Σαββάτων dicas cum Matthæo, an cum Marco & Lucâ; λίαν πρωὶ [illegible] μιᾶς [illegible], τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων [illegible]. Eodem enim puncto temporis & noctem finiri & diem inchoari. Sic Eustathius in initium Odyss[illegible] ἀρχὴν [illegible] *[illegible] initium noctem terminans diluculum facit.* Eò igitur spectant hæc Theophylacti, ut quid sit ὀψὲ σαββάτων, explicetur. Cæterum videndū annon apud Theophylactum loco citato, pro, ὀψέων, legendum sit ἐσχάτη, fortè ὀψίας, aut aliquid tale. Quid enim hîc faciat ὀψέων, ubi de communi noctis & diei termino disseritur? Sed scrupulum omnem eximit Balsamon, qui scribit ortum solis vulgo creditum esse incipere post horam noctis septimam, quia tunc incipit illius ἀνάβασις & φαῦσις. Quocirca minimè dubi-

tandum eſt, quin [illegible] vera ſit lectio, & talis omnino, quæ correctoris [illegible] non indigeat.

V. 3. [illegible]] vetus, [illegible] alii, [illegible] alii, *ſpecies*, & *facies*. Eraſmus: [illegible] id eſt, ſpecies ejus, ſive forma. Theognis: Πολλάκι γὰρ γνώμην ἐξαπατῶσ' ἰδέαι, id eſt, [illegible] *ſæpe fallunt mentem & judicium hominis*.

V. 4. καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί] Maxima [illegible] verbis conſternatio ſignificatur, quæ quidem ita gravis, & vehemens fuerit, ut penè extingueret eos. Nonnunquam etiam qui in maximo ſunt metu, mori præ timore, hyperbolico quodam loquendi genere dicuntur. Sap. [illegible] v: 10. [illegible] καὶ [illegible] ἐκστροφούμενοι διώλλυντο ἔντρομοι. id eſt, [illegible] *peribant*. Sic ἀποθνήσκειν ἀπὸ [illegible], & [illegible] ſæpè apud Chryſoſtomum, de maximis pavoribus dictum reperias. Vide Caſaubon. adver: Baron: pag. 673. 674. & 675. Porro illud in initio verſus: ἀπὸ [illegible] αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τηροῦντες] non incommode ſic ad verbum reddatur: *Præ timore autem ipſius concuſſi*, ſive *conquaſſati ſunt cuſtodes*.

V. 10. κἀκεῖ με ὄψονται] id eſt, *[illegible] illic me videbunt*. Piſcator.

V. 12. ſυμβούλιόν τε λαβόντες] id eſt, *conſilio inito*. Vide ſupra cap: 22. v. 15.

[illegible] ſecundum Matthæum

[illegible] δόξα.

[illegible] 1619. *[illegible]*
[illegible] Meſſe.

[illegible] recentioribus in Euang. in secundum Marcum.

[illegible] I.

V. [illegible]] vetus, *[illegible] Evangelii*: alii, *principium*. Vide supra Matth. 10. v. 8.

V. [illegible]] vetus ad verbum, *[illegible]*: quod non displicet, vide Matth. [illegible]

V. 4. [illegible] &c.] id est, *Erat Iohannes baptizans in deserto, & predicans baptismum*, [illegible] A Græca enim periphrasi lingua Latina non abhorret.

Sic v. 6. Græcam etiam periphrasin retineo: *Porrò erat Iohannes indutus pilis camelis*, [illegible] *& zonâ pelliceâ circa lumbos suos* [illegible] *edebat* [illegible] *locustas, &c.*

V. 7. [illegible]] id est, *incurvatus*, vel, *cernuus*. Prudentius [illegible] Hymno decimoquarto: *Sic fata, (Christum vertice cernuo Supplex adorat* [illegible];

 id

id est κύψας, quemadmodum 70: interpretes de Josephi fratribus dicunt, Genes. 43. καὶ κύψαντες προσεκύνησαν αὐτῷ. Veteri Hymno in corpus Christi: *Tantum ergo Sacramentum Veneremur cernui*: id est, [illegible]. [illegible] οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι, &c.] id est, *cujus non sum dignus qui corrigiam calceamentorum solvam cernuus.*

V: 13. Καὶ ἦν ἐκεῖ [illegible] ἡμέρας τεσσαράκοντα, πειραζόμενος [illegible]] id est, *erat illîc in deserto dies 40. & tentabatur a Satana.* Sic propemodum vetus interpres, nisi quod, *illic*, omittat, & 40. diebus 40. etiam noctes addat. In postremis verbis prorsus cum illo consentio, ubi tamen ab aliis defertur: *tentante eum Satanâ*: dicentibus, id est, πειράζοντος αὐτὸν τοῦ σατανᾶ. Sensus est: *Et cum esset ibi in deserto dies 40., tentabatur a Satana.*

V: 20. Pro, ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν] malim dicere cum vetere interprete, *relicto patre*, quam cum aliis, *omisso patre.*

C[illegible] II

VErs: 1. δι᾽ ἡμερῶν] Vetus, *post dies*, subaliquot: alii, *interjectis aliquot diebus*. Τὸ, διὰ in istiusmodi loquendi generibus non male exprimi videtur, per, *post*, aut aliud aliquod vocabulum, quod tantundem valeat.

Act.

Act. 14. 17. Δι' ἐτῶν [illegible] παρεγενόμην, &c. i. e. *Post annos autem* [illegible] Ali [illegible] ibi vetus interpres [illegible] retinet, non multum [illegible], [illegible] tamen maluerunt. *Plura* [illegible] Theodoretus quest [illegible] τῆς σελήνης [illegible] [illegible] [illegible], *Ex cursu autem lunæ,* [illegible] *intelligimus. Post triginta enim* [illegible] *Etis, sive expletis 30 diebus*] [illegible] Philo Judæus περὶ βίου θεωρητικοῦ pag: 613. [illegible] δὲ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ὑπομιμνήσκονται τροφῆς, οἷς πλείων ὁ πόθος ἐπιστήμης ἐνίδρυται· Τινὲς δὲ οὕτως ἐνευφραίνονται, καὶ τρυφῶσιν ὑπὸ σοφίας ἑστιώμενοι πλουσίως καὶ ἀφθόνως τὰ δόγματα χορηγούσης, ὡς καὶ πρὸς διπλασίονα χρόνον ἀντέχειν, καὶ μόλις δι' ἓξ ἡμερῶν ἀπογεύεσθαι τροφῆς ἀναγκαίας. id est, *Nonnulli autem, quibus major est amor scientiæ, etiã post triduum leviter cibi recordantur.* [Nota vim præpositionis ὑπὸ in ὑπομιμνήσκονται. At apud Eusebium Eccl: Hist lib: 2. cap: 16. ubi hic locus citatur, negandi particula οὐ, ante ὑπομιμνήσκονται ponitur, non tam commodo, ut mihi videtur, sensu, præsertim cum ascetas hosce cibi aliquid post triduum sumpsisse, è posteriore membro constet.] *quidam vero sapientiæ epulis, benigne & copiose dogmata suppeditantes, ita delectantur, itaque capiuntur, ut duplo diutius sine cibo persistant, vixque post sex dies necessariæ alimoniæ gustum capiant.* Loquitur Philo de admirabili abstinentiã Ægyptiacorum quorundam Monachorum, quorum alii scientiæ amore triduanam inediam, alii

duplo diuturniorem perferrent. Sed quid longius eo? Nonne Deut. 9. 11. & 15. [illegible] apud 70 interpretes Hebræorum [illegible], id est, *post*, *post finem*, [illegible], clarissime respondet? Sicut igitur apud 70 [illegible] [illegible], & διὰ τεσσαράκοντα ἡμερῶν [illegible] [illegible] ράκοντα ἡμέρας, ita hic quid obstat, quo minùs, δι' ἡμερῶν, idem valeat, quod [illegible] ρας?

Verſ. 2. τὸν λόγον] *sermonem* [illegible] est, sermonem Evangelii. [illegible], [illegible] enim rectius expositionis vice additur, extra contextum, quam in contextu ipſo ponatur.

Verſ. 12. [illegible]] Vetus, *nunquam sic vidimus*: id eſt, nunquam tale quicquam vidimus.

Verſ. 21. ἐπιῤῥάπτει] Vetus, *assuit*. Alii *insuit*, qui iidem negant *assuit* (quod ipſi quidem ſciant) apud bonos authores reperiri, aut ſenſum hujus loci recte exprimere. Quos bonos authores intelligant neſcio: certè apud Horatium in veſtibulo libri de arte Poëticâ legimus, *unus & alter Aſſuitur pannus.* Deinde, *insuere* opinor, dicuntur, non tam qui apponunt aliquid veſti defectus ſupplendi causâ, quam qui ſuendo includunt aliquid, & veluti illatebrant. Sic parricida culeo ſive in culeum inſuitur: ſic Epiſtola inſuitur ventri leporis: ſic

Sic Bacchus insuitu[illegible] femori Jovis : Plautus Vidularia. [illegible] Cal[illegible] [illegible] *in altum deportari* [illegible] [illegible].
Ovid: Metamorph: lib. [illegible] fab. [illegible].

Imperfectus [illegible]
Eripitur, patrioque [illegible] *est)*
Insuitur femori &c.

Igitur mea [illegible] [illegible] *[illegible]fuit*, aptius huic loco convenit, [illegible]um ejus rectius exprimit. De his [illegible] : [illegible]] vide supra Matth. 9. v. 16.

Cap. III.

Vers: 5. [illegible]] Vetus [illegible] *status*, non male [illegible] alii, *sim*[illegible], *& condolescens.* Sed satis est *dolens* [illegible] est enim συλλυπούμενος, ἀντὶ τοῦ λυπούμενος.

Vers: 9. προσκαρτερῇ] id est, *semper* [illegible] vel, *assidue adesset.*

Vers. 10. [illegible]] vetus, *ut irruerent in eum* : quo non requiro melius. Totum autem versum sic lego: *Multos enim sanaverat ita*

ita ut irruerent [vel *ruerent*] *in eum, tangendi ipsius causa*; vel, *qui ipsum tangerent*, [illegible] *quot*, &c.

V: 12. πολλὰ ἐπετίμα αὐτοῖς] id est, [illegible] *menter comminabatur eis*: ut vetus, vel *multum interminabatur eis*; ut recte Piscator.

V. 14. κηρύσσειν] id est, *ad prædicandum*, sive, *ut prædicarent*. Beza addit [illegible] sed rectius id addatur in margine; vide [illegible] præcedentis capitis. Cogitet autem secum prudens lector, annon v. 14. & 15. sic haud incommode reddi possint Latine: *Et fecit ut duodecim secum essent, quos mitteret ad prædicandum, & cum potestate sanandi morbos & ejiciendi dæmonia.* Sensum credo hoc modo recte representari etiamsi à verbis, perspicuitatis & commodioris syntaxeos causa, aliquantulum recedatur. Aliter, *Et constituit duodecim, qui secum essent, & quos mitteret, tum ad prædicandum, tum potestate instructos sanandi morbos*, &c. Ἐποίησε] id est, [illegible] τόνησε, προὐβάλετο, è Theophylacto.

V: 16. Καὶ ἐπέθηκε &c.] vetus ad verbum *Et imposuit Simoni*, &c. Beza, *Primum Simonem* &c. ac si esset Græce, [illegible] quod reperiri in nonnullis exemplaribus annotat Erasmus, sed minus illis quidem emendatis, nec dissimulat transumptum hoc sibi videri ex Matthæo. Simplicissimum ergo mihi videtur cum vetere interprete, optimorum exemplarium fidem sequi. Et, ni fallor, numero majorum. Multa enim consului, nec dum videre licuit, ubi scriptum esset: [illegible]

Durities

Durities autem, si qua est, in recepta lectione, facilè ut moliatur annotatiunculâ aliquâ in margine, quæ & diligentiæ simul nostræ & modestiæ sit testis. Veluti hoc loco: *Et imposuit*, &c. Marginalis annotatio: *Nonnulla exemplaria, teste* [illegible], *habent*, πρῶτον Σίμωνα [sc. ἐποίησε] [illegible], &c. hoc est, *Primùm Simonem* [sc. [illegible]] *cui Simoni Petro nomen imposuit*. Si hoc modo legas, aliquanto mollior erit membrorum connexio. Quis non malit talem annotationem, quàm contextus ipsius vel levissimam emendationem, à viris quantumvis eruditis, magniq; nominis profectam?

V: 20. ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτούς, &c.] id est, *ut ne panem quidem possent edere*, sive, *manducare*: alii, *cibum capere*. Ego malim intus, id est, in contextu, *panem edere*, & foris, id est in margine, *cibum capere*; vel contra, intus, *cibum capere*, & foris, Græcè, *panem edere*. Idiomata enim linguarum, ut Hebraismi, Hellenismi, &c. non sunt dissimulanda. Hoc semel notasse sufficiat.

V: 21. οἱ παρ' αὐτοῦ] vetus, *sui*: alii, *ipsius propinqui*. οἱ παρ' αὐτοῦ id est, οἱ οἰκεῖοι καὶ προσήκοντες, quibus furiosi tradi solent. Theophylactus, οἱ παρ' αὐτοῦ, τουτέστιν, οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ. Tum addit majoris adhuc explicationis gratiâ: τυχὸν δὲ οἱ ἀπὸ τῆς πατρίδος, ἢ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, id est, *fortasse populares, vel etiam fratres ejus*. Apud Polybium οἱ παρ' αὐτῶν, commodissime redditur per, *sui*, ut his duobus locis, lib. 4. [illegible] Αἰτωλῶν [illegible] τὴν [illegible] εἰς τὴν παρέμβολην, [illegible]

συνάψαι

[illegible] id est, [illegible] *lorum* [illegible] *subjectum* [illegible] *pedit*[illegible] *se* [illegible]. Ibidem paulo post; [illegible] id est, *jube*[illegible] [['Αυτῷ] [illegible]] *auxilium* [illegible] *gere cum expeditis suis*. 1. Macc. 2, [illegible] ἦλθον [illegible] παρὰ τοῦ βασιλέ[illegible], id est, [illegible] *regii ministri*, vel, ut Josephus, [illegible] Si apud Polyb[illegible] idem sonat, quod *sui*; non est [illegible] tus hic interpretatio repudietur. Et cert[illegible] quò generalior est, eò tutior, dummodo [illegible] men sensus non obscuretur. Infra cap. 5. [illegible] 26. καὶ δαπανήσασα τὰ [illegible], id [illegible] *& cùm omnia sua impendisset*. Ibid. [illegible] i. e. [illegible] Theophylactus. Suidas [illegible] φαίνεται.

V. 24. Καὶ ἐὰν βασιλεία &c.] i. e. *Nam* [illegible] sit [illegible] pro [illegible]. Vide Joh. 2 v. 13. ubi pro [illegible] [illegible] τὸ πάσχα, Nonnus habet 'Εγγύ[illegible] [illegible]. *Nam si regnum*, &c. tum v. pr[illegible] ximo: *Et si domus*, &c.

V. 28. καὶ βλασφημίαι ὅσας ἂν βλασφημ[illegible] *& blasphemiæ quibuscunque blasphem*[illegible] id est, [illegible] blasphemi[illegible] quascunque [illegible] βλασ[illegible], i. e. [illegible]

V. 31. [illegible] *miserunt ad eum, vocantes eum*. Quomo[illegible] [illegible] Per eos quos miserunt. Non m[illegible] Erasmus, quod ad sensum attinet: [illegible] *eum, qui eum evocarent*, vel *vocare*[illegible]

CAP. IV.

VErs. 1. [illegible] ad mare, id est, juxta mare. Illud, [illegible] ἐπὶ τῆς γῆς ἦν] id est, circa, vel, prope mare in terra erat. [illegible] id est, fortasse, [illegible] stabat. Quemadmodum enim Christus sedens docebat, ita illos stantes audivisse probabile est.

V. 18. τὸ, οὗτοί εἰσιν, posteriore loco proculdubio redundat, nec agnoscit Theophylactus, apud quem sic legitur: Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τὰς ἀκάνθας σπειρόμενοι. οἱ τὸν λόγον ἀκούοντες &c.

V. 22. οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν, &c.] id est, *Non est enim quicquam occultum quod non manifestabitur, neque clam factum est, sed ut in lucem veniat.* ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ, id est, [illegible] -σεται. οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, id est, [illegible] ἐγένετο subaud, ἵνα κρυβῇ, *ut occultetur, vel clam sit.* εἰς φανερὸν, id est εἰς φῶς. Supplementis opus esse non nego, sed, ut sæpe antea testatus sum, rectius ea multo in margine, quam in contextu ipso collocentur. Summa enim mihi religio est, etiam ubi obscurior est & implicatior Evangelistarum oratio, addere aliquid aut mutare, præsertim in contextu. In margine id tutius fiat, aut Scholiis majoribus, si modo ita res exigat.

V. 24. [illegible] μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν [illegible]] id est, *qua mensura metimini reponetur vobis*. [ad verbũ, *mensurabitur*] *imò adjicietur, apponetur vobis qui auditis*. προστεθήσεται plus est, quam μετρηθήσεται. Igitur καὶ recte per *imò*, exprimatur.

V. 29. Ὅταν δὲ παραδῷ ὁ καρπὸς] id est, *cum maturuerit fructus*: Sic, ni fallor, Euthymius & Maldonatus. Sed cur, *maturuerit*? Quia fructus jam maturus se messori veluti demetendum tradit. Ibid. [illegible] παρέστηκεν ὁ θερισμὸς] Vetus, *statim mittit falcem, quoniam adest messis*: alii, *statim mittit messores*, &c. ut [illegible], falx, instrumentum nimirum messorium, pro messoribus ipsis ponatur. Acutè sanè & eruditè; Sed cum apud Joëlem cap: 3. v: 13. ἐξαποστείλατε δρέπανα, nihil aliud sit, quàm πέμψατε δρέπανα, id est, *mittite*, sive, *immittite falces*. Hebraice שלחו מגל, æquum non puto ut vulgata hæc versio sollicitetur. Sic Apocal. 14. 15. legimus: πέμψον τὸ δρέπανόν σου, καὶ θέρισον] id est, *mitte falcem tuam, & mete*.

V: 31. Ὡς κόκκῳ σινάπεως] *Ut granum sinapis*; ὡς, id est, ὁμοία ἐστίν. Matth. [illegible] *adverbium* pro *adjectivo*; Igitur si sensum respicias, verba ista, ὡς κόκκῳ σινάπεως, non male reddideris: *simile est grano sinapis*. Optimè ergo Anglici nostri interpretes: **It is like to a graine of mustard-seed.** &c.

V: 34. ἐπέλυε πάντα] id est, [illegible], διεσάφει, διεσαφήνιζε. 3. Esdræ 9. 46. [illegible] ἀναλῦσαι τὸν νόμον πάντες ὀρθοὶ ἔστησαν. Ἐν τῷ λῦσαι,

id

id est, ἐν τῷ ἐπιλῦσαι, ἐν τῷ ἑρμηνεῦσαι, *dum explicabat, dum interpretabatur*, sc. Esdras.

V: 37. τὰ δὲ κύματα ἐπέβαλλεν εἰς τὸ πλοῖον] id est, *fluctus autem irruebant*. 1. Maccab: 4. v: 2. ὥστε ἐπιβαλεῖν ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν τῶν Ἰουδαίων, id est, *ut irruerent in castra Judæorum*.

Cap. V.

VErs: 35. τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον;] Vetus, *quid ultrà vexas magistrum?* & sic propemodum Beza. σκύλλεις, id est, ἐνοχλεῖς, κόπον παρέχεις, *vexas, fatigas*. Lexicon Græco-Latinum vetus, σκύλλομαι, *jactor*: σκύλλω, *fatigo, vexo*: σκυλμὸς, *vexatio, fatigatio*. Matth: 9.36. apud Chrysostomum, Theophylactum, & alios, ἐσκυλμένοι legitur, pro ἐκλελυμένοι, quæ lectio minimè sanè videtur improbanda, cùm & loco apprimè conveniat, & à vetere interprete exprimatur, &, Bezâ ipso teste, in sex minimum vetustis codd: reperiatur. Addit ibid. Beza, τὸ σκύλλεσθαι, propriè dici non de quavis molestiâ, sed *de fatigatione*, & lassitudine ex itinere: cui diserte astipulatur H. Stephanus præfatione Herodiani sui. Post examinata enim duo loca Herodiani, ubi τὸ σκύλλειν non potest aliter capi, quàm *de fatigatione ex itinere*, statim subjungit: *sic etiam Evangelii Marci*, cap: 5. σκύλλειν, *illâ*

illâ ipsâ de re [id est, *fatigatione ex longitudine itineris*] *dicitur: ideoque* τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον, *apte redditum iri puto*: Quid amplius fatigas magistrum? *conficiendo* videlicet *hoc itinere.* Non negat tamen proximis verbis τὸ, σκύλλειν referri posse, non tam ad longitudinem itineris, quàm ad hoc, quòd inter eundum à turbâ comprimeretur. Septimo tomo Chrysostomi pag. 554. πολύσκυλλος, legitur, ἀντὶ τοῦ, πολύπονος καὶ πολυμέριμνος, id est, *laboriosus, & tedii curarumque plenus*: apud Eusebium etiam Eccl. Hist. lib. 4. c. 15. reperio adverbium ἀσκύλτως, pro, ἀπόνως, ἀκόπως, ῥᾳδίως, id est, *facile, nullo negotio, citra tædium aut molestiam.* Sic enim ibi Polycarpus jam jam tradendus flammis, ad eos qui cum clavis veniebant, ut palo illum affigerent: ἄφετέ με οὕτως, inquit, ὁ γὰρ δοὺς ὑπομεῖναι τὸ πῦρ, δώσει καὶ χωρὶς τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἥλων ἀσφαλείας ἀσκύλτως ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ. id est, *Sinite me, ut sum. Nam qui, ut ignem sustineam dat mihi, dabit etiam, ut sine clavis vestris, facile citra molestiam in rogo permaneam.* Hæc attuli non aliam ob causam, quam ut receptam interpretationem partim illustrarem, partim etiam confirmarem. Porro si libet & vacat, vide notas meas in septimum tomum Chrysostomi, pag: 107. lin: 3. & pag: 160. lin: 16.

V. 38. ἀλαλάζοντας πολλά] Vetus & Beza, *ejulantes multum.* Recte. Est enim ubi ἀλαλάζειν idem sonet, quod ילל Hebræis, ut Jerem. cap. 4. v. 8. והילילו καὶ ἀλαλάζετε, & 25. [illegible] καὶ ἀλαλαγμὸς τῶν προβάτων καὶ τῶν κριῶν. Hebraicè, ויללת אדירי הצאן id est, *ejula-*

tusque

tusque fortium è poenis, vel ut alii reddunt, *ejulatus magnificorum poenariorum*; Lexici etiam Græco-latini toties à me memorati non est negligenda hic authoritas, in quo, videlicet in litera, α. sic legimus: ἀλαλαγμὸς, *jubilatio*, *ejulatio*, & ἀλαλάζω, *ululo*. ἀλαλάζω ergo non solum, *jubilo*, significat, (quod omnes norunt & fatentur) sed etiam, *ejulo*. & *ululo*.

Cap. VI.

VErs. 5. οὐκ ἠδύνατο] H. Stephanus animadversionibus suis in lib: de Dialectis pag: 50. Sect. 62. *Jam vero quemadmodum* οὐκ ἐθέλω, pro οὐ δύναμαι *usurpatur*, ita vicissim, οὐ δύναμαι, pro οὐκ ἐθέλω *poni sciendum est*: *cujus tamen significationis exemplum ex solo Marco habere me fateor cap. 6. v. 5. οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ &c. Hic enim* οὐκ ἠδύνατο *est pro*, οὐκ ἤθελε, *vel*, οὐκ ἐθέλησε. *Non potuit* ergo i. e.
" *noluit*, atq; pro hac interpretatione faciunt,
" quæ proxime hoc versu sequuntur: *nisi*
" *quod quum paucis ægrotis imposuisset manus*,
" *sanavit eos*. Rectiùs enim multò referuntur hæc ad voluntatem, quàm ad potentiam Christi; nisi velimus Christum in ordinem cogere, & talem efficere ut quosdam sanare potuerit, quosdam non.

V. 11. ἢ Γομόῤῥοις] Beza, *sive Gomorrhorum* Sed pro, *sive*, malim, *et tolerabilior erit* [*conditio*]

ditio] *Sodomorum & Gomorrhorum*, &c. ut sit *disjunctiva* particula, pro *copulativa*, ἢ, pro καί. vide Matth 10. 15.

V: 12. ἐκήρυσσον] vetus, *prædicabant*: Rectè.

V: 13. πολλοὺς ἀῤῥώστους] id est, *multos ægros*, vel, *ægrotos*.

V: 14. φανερὸν] vetus, *manifestum*: Beza, *clarum*, id est, λαμπρὸν, ἔνδοξον.

V: 16. ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην] vetus, *quem ego decollavi Johannem*: Beza, *Johannes quem ego decollavi*: perspicuâ magis & usitatâ structurâ: cui tamen locum dari velim in margine potius, quàm in contextu, quia illa altera Græci sermonis faciem melius refert, & ejusmodi præterea est, quæ multis exemplis è nobilissimis tam Græcis quàm Latinis scriptoribus petitis facillimè defendatur. Sophoclis doctissimus enarrator Triclinius, vocat talem accusativum, ἀντιπτωσιν πρὸς εὐθεῖαν προγραφεῖσαν, cum alibi, tum, ni fallor, super hæc verba in Aiace: ὁρᾷς, Ὀδυσσεῦ, τὴν θεῶν ἰσχὺν ὅση;

V: 19 ἐνεῖχεν αὐτῷ] vetus, *insidiabatur illi*: Beza, *imminebat ei*. Quod si vetus interpres deserendus sit, malim ubique *infensa erat ei*: quia puto Marcum hoc verbo significare voluisse, quàm esset Herodias infenso & malevolo erga Johannem animo. *Insidiari & imminere* (quæ duo si res probè expendatur, non multum differunt) effectus sunt malevolentiæ sive odii altiùs concepti, & ab eo tanquam fonte manant: at Marcus fontem ipsum designare voluit, nec verbo ad hoc designandum usus

usus est inidoneo, sed maximè apposito. Ἐνεῖχεν enim est, ἐκότει, ἐνεκότει, ὠργίζετο, ἐμνησικάκει, id est, *odio & irâ ardebat: infesta erat, irascebatur, malevolo erat animo.* Sic Hesychius: Ἐνεῖχεν, ἐχόλου [rectius forte ἐχολοῦντο,] ὠργίζοντο. Et paulo post: Ἐνέχει, μνησικακεῖ, ἐγκοτεῖ, [ita enim legendum censeo pro ἔγκειται] Declarat ergo hoc verbum talem iram, qualis illa fuit de qua Poeta *Sævæ memorem Junonis ob iram*; vimque ejus optimè & vidisse & expressisse videntur Anglici nostri interpretes in hunc modum loquentes: **Therefore Herodias had a quarrell against him**, or, **Therefore Herodias had an inward grudge against him.** Camerarius, utriusque linguæ commentariis, col. 326. *In Marco legitur,* ἡ δὲ Ἡρωδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ: erat illi infesta, urgebat eum, *vel quemadmodum interpres,* insidiabatur ei.

V. 20. καὶ συνετήρει αὐτὸν] vetus, *& custodiebat eum.* Rectè, ni fallor. *Custodiebat eum* id est, erat ei pro custode, nec patiebatur, ut à quoquam læderetur: defendebat eum: prohibebat ab injuriis &c. Beza, *observabat eum,* id est, ἐθεράπευε.

V. 27. σπεκουλάτωρα] vetus, & Beza, *spiculatore,* i, in e, mutato: sed mutatione non est opus. Nam speculator in hac notione notum satis Latinum vocabulum est. Seneca lib: de ira. *Tunc Centurio supplicio præpositus condere gladium speculatorem jubet.* Vide Lipsium & Meursium.

V. 36. εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς] id est, *in proximas villas,* vel, *in circumjacentes villas:* vide Erasmum, & annotationes meas in Mat: 22. v: 5

V: 39. συμπόσια συμπόσια] id est, *ordine convivali*, vel per *convivia*, ut Beza hic, & vetus, Luc 9. 14. Valla, *manipulatim*.

V. 45 εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδάν] Parùm mihi satisfaciunt qui in hunc locum scripserunt interpretes. Ut Marco cum Johanne conveniat, alii alias rationes comminiscuntur: mihi vero simplicissimum videtur ut optimæ fidei chartæ Geographicæ consulantur, ex illisque statuatur, unde solverint discipuli, et quo tetenderint: quod si fiet, fortasse ἀντιλογία illa inter Marcum et Johannem, quæ multos torsit, haud ita difficulter tolletur. Ego doctissimi Adricomii descriptionem sequor apud quem ὁ ἔρημος τόπος, id est, *desertum Bethsaidæ*, ita ponitur ut inter illud et Bethsaidam mare Galilææ quàm latum est, intersit. Bethsaida enim comparata cum deserto suo magis spectat Occidentem, ut contra desertum ex altera parte maris Orientem versus Bethsaidæ plane opponitur. Cum igitur discipuli, sicut constat ex Evangelistis, è deserto solverint, probabile est, Capernaum, ut locum viciniorem, primùm eos petiisse, et deinde Capernaum relictâ, venisse Bethsaidam. Non enim compendium navigandi faciebant, nec rectâ petebant Bethsaidam, prætervidentes omnes sinus, sed circuitione quadam utebantur. Hoc modo nulla, ne minima quidem, quantum mihi videtur, inter Evangelistas erit ἀντιλογία. Johannes meminit Capernaum tantum, ut civitatis propinquioris: Marcus Bethsaidæ tantum, ut loci ejus quô præcipuè iter dirigerent. Igitur dicitur paulò infrâ v: 53. hujus cap:

Et

Et cum trajecissent, venerunt in terram Genezaret. Terra enim Genezaret contermina est Bethsaidæ. Ergo terminus navigationis illius fuit terra Genezaret, sive portus Bethsaidæ.

V. 52. οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις] vetus, *Non enim intellexerunt de panibus* : βραχυλογίαν Evangelistæ simili βραχυλογίᾳ exprimens, quod improbandum non videtur. *De panibus*, id est, quid de panibus factum nuper fuisset ; vel, miraculum illud de panibus.

V. 53. Καὶ διαπεράσαντες] *& quùm trajecissent.* Hoc est, quùm trajecissent maris illam partem, quæ media est, inter desertum & Bethsaidam, haud tamen recto cursu, sed priùs aditâ urbe Capernaum, & deinde Bethsaidam versus cursu translato.

V. 56. ἐν ταῖς ἀγοραῖς] id est, *in foro*, quod rectius puto, quam *in foris*, quia *forum* Latinè in singulari est usitatius.

CAP. VII.

VErs. 2. κοιναῖς] vetus, *communibus*. Beza, *pollutis*. Sed sic, proximè sequens interpretatio, τοῦτ' ἔστιν ἀνίπτοις] supervacanea redditur. Quid est enim *illotis*, nisi *pollutis* ?

V. 3. ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας] vetus, *nisi crebro laverint manus* : alii, *nisi pugno*, &c.

Alii, *niſi ſtudioſe*, &c (Cùm πυγμῇ interdum idem valeat, quod πυκνῶς, & ἐπὶ πολύ (ſicut à viris doctiſſ: annotatum eſt) iniquum fuerit, veterem interpretationem prorſus hic rejicere. Qui vertunt, πυγμῇ, *ſtudioſe*, ſive, *diligenter*, & *accurate* (Syriacè בטילאית) â vetere interprete non multum recedunt. Joſephi Scaligeri verba huc pertinentia initio capitis ſeptimi Elenchi Trihæreſii Serarii, tanquam ab illuſtri viro ſummique judicii profecta, nequeo hîc omittere. Sic ergò Scaliger: *Arabicæ*, inquit, *duæ diverſæ paraphraſeis omittunt*, [*hæc verba*, πυγμῇ νίψωνται] *tertia ab illis diverſa exponit*, ſæviſſimè. *ex interpretibus Græcorum, qui* πυγμῇ, *pro eo quod Homero*, πύκα, id eſt, frequenter, *accipiunt. Inde infimæ vetuſtatis Chriſtiani ſcriptores* πὺξ & πυγμῇ, *pro eodem uſurpant*, id eſt, ſæpiſſime. *Certè verum eſt eo verbo diligentem & accuratam lotionem ſignificari.* Hæc illuſtriſſ: ille vir, qui deinde pergens affert quædam neſcio unde deſumpta, ſed lectu digniſſima, de ritu lotionis manuum illius, quæ propriè, τῷ πυγμῇ νίπτεσθαι ſignificatur. Tum concludit in hunc modum, contra illos, qui πυγμῇ, *pugno*, interpretantur: *Quare* πυγμῇ νίπτεσθαι *non eſt pugno in cavum manus alterius immiſſo defricari, quod putant viri docti (hoc enim ſane fiebat) ſed eſt elevatio manuum in pugni figuram compoſitarum.* Ergo ſecundum Scaligerum πυγμῇ νίπτεσθαι, eſt multum & crebrò lavare, ſed tamen certo quodam ritu elevationis manus in pugni figuram contractæ, qui ritus meliùs multò intelligatur à lectore, quàm todidem verbis exprimatur ab

inter-

interprete. Anglici nostri interpretes plerique omnes tutissimum hoc arbitrati sunt, a vestigiis prisci interpretis non discedere.

V. 9. *καλῶς ἀ[illegible]*] id est, *recte abrogatis*: vide Jacob. 2. v. [illegible]

V. 13. *ἀκυροῦντες*] id [illegible]: vide Matth: 15. v: 6

V: 14. Καὶ *προσκαλ[illegible]* *λον*] id est, *& advocata [illegible] turbâ.*

V. 15. *τὰ κοινοῦντα*] vetus, *quæ communicant*: vitio, ut probabile est, descriptoris, cum hoc ipso versu *τὸ κοινῶσαι* illi sit, coinquinare. Igitur & hîc postea, pro *communicant*, *coinquinant*, reponendum censeo. *τὰ κοινοῦντα*, id est, *τὰ μιαίνοντα*, & *κοινῶσαι*, id est, *μιᾶναι*. Theophylactus.

V: 22. *πλεονεξίαι*] vetus, *avaritiæ*: Beza, *augendæ rei artes*, pro quo malim, *injustæ rei augendæ artes*, vel, *injustæ rei faciendæ artificia.* Piscator retinet, *avaritiæ*, & sic etiam interpretes nostri Anglici. Ibid. *βλασφημία*] vetus, *blasphemia*: Beza, *obtrectatio*: Piscator, *maledicta.* Theophylactus per *βλασφημίαν* hîc intelligit *τὴν εἰς Θεὸν ὕβριν*, *contumeliam in Deum*, ut verbi causâ, qui negat providentiam divinam, reus est blasphemiæ. Hoc si ita sit, non est cur in Græcæ dictionis locum alia aliqua substituatur.

V. 26. *καὶ ἠρώτα αὐτὸν*] vetus, *& rogabat eum*: alii, *& rogavit eum*, neglecto temporis discrimine, quod & aliâs sæpissime fit.

V. 32. *μογιλάλον*] vetus, *mutum*: Beza, *difficulter loquentem.* Μογιλάλος est אלם Hebraicè,

braicè, id eſt, *mutus*. Mutus autem quodam gradu non ſolum qui loquendi, ſed etiam expeditè & clare loquendi facultate caret. Habet ergo vetus interpres quo ſe defendat. Eſai: 35. v: 6 לשון אלם *γλῶσσα μογιλάλος*, vel ut 70. *γλῶσσα μογιλάλων* mutato numero. Sed ſi diſplicet *mutus*, non diſplicebit, opinor, *Attubus*, qui planè reſpondet *μογιλάλῳ* Græcorum, ſi credimus Gloſſario veteri nunquam ſatis laudato. Sic enim Gloſſarium : *Attubus* [ſive, *Attubus*] *μογιλάλος, μόγις λαλῶν*. Vide A: Gellium noct. Att. lib. 4. cap: 2. pag: 120. Auſonius ex emendatione illuſtriſſimi Scaligeri : *Canus, comoſus, hiſpidus, trux, attubus*. *Attubus*, id eſt, *μογιλάλος*. Idem Scaliger Epiſtolâ ad G: Seguinum : *Eſt γλωσσόδεσμος, linguæ *vinculum, quo, qui laborant, in Evangelio μογιλάλοι dicuntur, à veteribus Latinis* attubi. Dum hæc ſcribebam, veniebat mihi in mentem cujuſdam olim bene mihi noti qui, ſi viveret, inter *attubos* & *μογιλάλους* facile regnaret. Semper illi magno conſtitit, tres quatuorve voces proferre. Si vidiſſes illum conantem, ſeu potius ſatagentem loqui (nunquam autem pejus ei procedebat negotium, quam cum maximè cupiebat ſui eſſe diſſimilis,) ni ſi, plane ferreus eſſes, miſereſceret te illius : adeo, non ore tantum & linguâ, ſed toto vultu, imo manibus etiam, & cruribus ad mentum penè ſublatis, contra naturæ impedimenta luctabatur. *Attubus*. Anglicè eſt, tongue-tied. Igitur Anglicè, totus verſus 32. non male ſic reddatur : And they bring unto him one that was deafe, and tongue-tied, and they beſeech him to put his

* *ſ vitium quia ſequitur; quo qui laborãt*

band upon him. Confirmant hanc interpretationem verba ista.

V. 35. καὶ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώσσης αὐτοῦ] *& solutum est vinculum linguæ ipsius.* Eodem v: 35. καὶ ἐλάλει ὀρθῶς] id est, σαφῶς. Esai: 35. v: 6. καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων.

V: 36. ὅσον ἢ αὐτὸς &c.] id est ὅσῳ δ᾽ μᾶλλον αὐτὸς αὐτοῖς διεςέλλετο, τοσούτῳ μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον. hoc est, *sed quò magis ipse eis interdicebat, hoc ampliùs rem prædicabant.*

Cap. VIII.

VErs. 2. Σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον] id est, *Misericordiâ commoveor ergà turbam.* Hoc satis est, nec opus est, ut addatur, *intimè*, id quod sæpius testatus sum.

Sic v: 20. *ingemuisset*, satis est, sine *altè*. Nam gemitus, qui veri modò sint, nec simulati, non solent nisi de pectoris penetralibus ipsis provenire. Igitur adverbia addere verbis per se satis sonoris, & significantibus, poëtarum potius est, quam rem communi sermone narrantium. Threnorum cap: 1. v: 40. legimus; οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἀναςενάζουσιν. Hebraicè כהניה נאנחים At quid hoc aliud est, quam, *sacerdotes ejus gemunt*, sive, *ingemiscunt*, *sive suspirant*? Nec aliter credo, qui accuratissimi sunt interpretum.

V: 16.

V. 16. πρὸς ἀλλήλους] id est, ἐν ἑαυτοῖς, Matth: 16. verſ. 7. vel, πρὸς ἑαυτοὺς. Luc: 22. 23.

V. 18. Vetus, *Oculos habentes, non videtis? & aures habentes, non auditis?* Græca ad verbum exprimens, eoque magis placet.

V. 25. τηλαυγῶς] vetus, *clare*: alii, *procul & dilucide*, nimis enucleare, & ut ſic loquar, pædagogicè. Origines verborum enucleare pædagogis potiùs quàm interpretibus convenit. Interpres officio ſuo abundè functus eſt, ſi ſenſum rectè & fideliter exprimat, id quod à vetere hìc interprete præſtitum nemo, opinor, negabit. Τηλαυγῶς, λαμπρῶς, Heſychius λαμπρῶς, id eſt, *clare*, clearly, & ſic Anglici noſtri interpretes, qui non ſine cauſa veterem hîc verſionem prætulerunt.

V. 27. Vetus, *Cæſareæ Philippi*: alii, *Cæſareæ quæ cognominatur Philippi*: perſpicuitati plus æquo, ut mihi videtur, ſtudentes: aut ſi quid addendum eſt, addatur in margine; vide ſupra Matth: 16. 13.

V: 31. μετὰ τρεῖς ἡμέρας] id eſt, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, Math. 16. 21. & Luc. 9. 22. μετὰ τρεῖς ἡμέρας] id eſt, *intra triduum*. Sic enim neceſſario hæc verba exponenda ſunt, hoc quidem in loco, etiam ſi tota Grammaticorum manus contra veniat. Num enim æquum cenſemus ut ſenſus verbis ſuccumbat, an verba ſenſui? Sed ne verba quidem hanc interpretationem repudiant, ſicut diligentiſſime annotatum eſt à doctiſſimo interprete, quem conſule.

V. 32. παῤῥησίᾳ] id eſt, σαφῶς, φανερῶς.

V: 33. ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ &c] vide Mat: 16. v: 23.

V: 34. ὅστις θέλει &c.] id eſt, *Quicunque vult me * ſequi, abneget ſemetipſum*, &c.

*Gr: *pone in me venire.*

V. 38. ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ] vetus, *in gloria Patris ſui*. Recté.

Cap. IX.

VErſ: 1. οὐ μὴ γεύσωνται] vetus, *non guſtabunt*: recte. Quid enim intereſt, inter οὐ μὴ γεύσωνται, & οὐ γεύσονται? Nihil, ſicut ſuprà demonſtratum eſt, Matth: 5. v: 18.

V. 2. παραλαμβάνει] vetus, *aſſumit*: recte.

V. 3. οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι.] Huc ſpectat vox Hæbræa כרבם *fullo*, quæ deducitur à כבם *lavavit*, *lavando dealbavit*.

V: 4. ὤφθη αὐτοῖς] vetus, *apparuit illis*: Beza, *viſus eſt eis*: Piſcator, *conſpectus eſt eis*. Ex his ſumat lector quam volet.

V. 7. Καὶ ἐγένετο, νεφέλη ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς] id eſt, *& nubes obumbrabat* [vel *innumbrabat*] *eos*. ἐγένετο ἐπισκιάζουσα, id eſt, ἦν ἐπισκιάζουσα, ἐπεσκίαζε.

V: 9. Neſcio elegantius ne dicatur: *quæ vidiſſent*: cum vet: interprete; an, *quæ viderant*, cum aliis.

V: 11.

V: 11. ὅτι λέγουσιν] id est, τί ὅτι, vel, τί οὖν, ut Math: 17. 9. non male itaque vetus: *Quid ergo* vide infra hujus cap: v. 28. ubi tamen pro, ὅτι apud Theophylactum est, τί ὅτι. Ibid. ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον] id est, *quòd oporteat Eliam primùm venire.* Sunt qui vertunt: *oportere ut Elias prius veniat*: sed valdè ambigo an purioris Latinitatis patiatur ratio, ut particula, *ut*, post oportet, exprimatur. Vide supra Matth: 17. v: 10. 11.

V: 12. καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ] vetus, *& quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, & contemnatur*: pro quo malim: *& quomodo scriptum sit de Filio hominis [fore] ut multa patiatur, & pro nihilo habeatur.* Inter καὶ, & πῶς, deesse videtur, οἴδατε, aut ἠκούσατε, aut ἀνέγνωτε, aut tale quid. Scripturæ enim propheticæ de futurâ passione Christi loquuntur, sicut res ipsa indicat, & ut Christus testatur Luc: 24. v: 25. & 26. & Apostolus etiam Paulus cùm alibi, tum 1. Cor. 15. v: 3. Sensus igitur hic esse videtur: *Elias quidem primum veniens restituet omnia, sicut scriptum est, & audivistis etiam quomodo scriptum sit, futurum, ut Filius hominis multa patiatur, et pro nihilo habeatur.* Scripturæ loquuntur non solum de adventu Eliæ, sed etiam de passione Filii hominis, & si verum est illarum testimonium ex una parte, cur non etiam ex altera? Objectio è Scripturis petita, Scripturis ipsis refellitur, & sumptâ occasione à discipulorum quæstione docet Christus, ut nihil dixerit ipse de passione & resur-

resurrectione suâ, quod non facilè Scripturæ propheticæ testimonio confirmetur. Ut τῶς pro ὡς, aut ὅπως accipiatur, duriusculum mihi videtur & parum necessarium. Quod sæpius antehac monui, in locis hoc genus perplexis, consultissimum duco, ut quoad fieri possit, verbum verbo reddatur.

V: 13. ἀλλὰ λέγω ὑμῖν &c.] hoc est, Non solum concedo verum esse, quod Elias priùs venturus sit, sed hoc ampliùs, addo, Eliam jam venisse, ne frustrà illum expectare pergatis. ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, id est, *Imò dico vobis.*

V:16. πρὸς αὐτοὺς;] id est, πρὸς τοὺς μαθητάς.

V: 17. Vetus, & Beza, *inter vos*, id est, πρὸς αὐτοὺς, vel, ἑαυτοὺς, quemadmodum legitur in nonnullis Exemplaribus. Theophylactus tamen & codd: emendatissimi quique habent, αὐτοὺς, & sic Anglici nostri interpretes; **with them.**

V: 18. ῥήσσει αὐτὸν] vetus, *allidit illum*: Legisse enim videtur, ῥάσσει αὐτὸν, nec veri est dissimile, ῥάσσει in ῥήσσει corruptum fuisse, non hoc solum loco, sed alibi. Sap: 4. 19 legitur: ὅτι ῥήξει αὐτοὺς ἀφώνους πρηνεῖς: sed probabile est legendum, ὅτι ῥάξει αὐτοὺς &c. Idem fortasse dicendum, de verbis hisce Matth: 7.6. καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς, ubi si ῥάξωσι pro ῥήξωσι legeretur, sententiæ loci non pessimè omnino consuleretur. Ibid. ξηραίνεται] vetus, *& arescit*: alii, *& exarescit*: Quæro, cur, *exarescit*, potius quam *arescit*? *Arescit*, id est vehementissimè sudat. Arbitror enim ex consequente intelligi antecedens.

V: 20.

V. 20. *καὶ ἰδὼν αὐτὸν*] vetus, *& quùm vidisset eum*: non malè

V. 22. *σπλαγχνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς*] vetus, *misertus nostri*: Beza, *intimà misericordià commotus erga nos*, quod cur displiceat, supra aliquoties docui. Piscator rectius: *misericordiâ commotus*, sine, *intima.*

V. 23. Particula, *τὸ*, vacat, ut sæpe apud Lucam [vide Lucæ cap: 22. v: 2. 4. & 37. & Luc: 9. v. 46. & Act: 4. v: 21.] Igitur recte vetus interpres: *Si potes credere.*

V: 33. *καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος*] id est, *& cum domi esset*: vel, *& cum venisset domum.*

V: 41. *οὐ μὴ ἀπολέσῃ*] vetus, *non perdet.* Rectè, & sic seq. versu: *si scandalizaverit*: & de similibus locis idem judicium esto.

V: 45. Sunt qui addant, *id est*, ante, in ignem, sed sine causa.

V: 49. *πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται* &c.] Scaliger [Epistolâ 443. pag: 807. & 808.] vehementissime contendit hic legendum; *πᾶσα πυρία ἁλισθήσεται, καὶ πᾶσα* &c. ut *πυρία* sit id quod Levit. 2. ישה Certe si *πυρία* in hac significatione legeretur apud 70. vel apud al quem è primariæ notæ Græcis scriptoribus, non ita ægrè adducerer, ut Scaligero auscultarem: sed cum omni antiquitati ignota, opinor, fuerit hæc vox, saltem posita pro Hebraica voce ישה, ignoscet mihi Scaliger, & quotquot favent Scaligero, si unius hominis conjecturali lectioni, tot seculorum receptissimam lectionem anteposuerim. Neque multum me movent dicta quædam Scaligeri postulantia, ut sibi præ aliis omnibus

omnibus fides habeatur, veluti ista. *Locum Marci vetustissima menda occupavit, quam nemo adoratus est, quum tamen lectio vulgaris sit ineptissima.* Et mox : *Scio veterum & recentiorum super illo portentoso loquendi genere sententias. Melius tacuissent.* Et aliquanto post : ישׁה *felicissime ab Evangelista redditum est πυρία. At inepti homines qui hunc locum depravarunt, hoc comma cum superiore conjungere voluerunt* &c. Quæ sequuntur quis ferat paulò modestior ? *Mea est vera hujus loci interpretatio, quem, ut dixi, fœdissima menda ab incunabilis usque ipsius Christianismi invasit. Sunt & alia passim in textum Evangelicum ab ultima vetustate vitia admissa, quæ nemo præter me indicaverit. Et hoc quod jam aperuimus, præcipuum est ex omnibus. Qui aliquo sensu communi præditus est, non poterit non laudare sententiam nostram. Nihil enim verius esse potest.* Obsecro te, lector, quid est περιαυτολογεῖν, si hoc non sit?

CAP. X.

VErs. 5. *πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν*] vetus, *ad duritiam cordis* · id est, propter duritiam.

V: 7. *καὶ προσκολληθήσεται*] vetus, *& adhærebit* : Alii, *& agglutinabitur*, quod, ut minus σεμνὸν, repudio ; vide Matth: 19 5.

V: 21.

V: 21. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν] id est, ut opinor, ἐνέβλεψεν αὐτῷ φαιδρῶς, καὶ προσηνῶς, vel, πρᾴως, καὶ προσηνῶς, ut sit talis figura, qualis est in his verbis Luc. 6. v: 48. ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, id est, βαθέως ἔσκαψε, *fodit in altum.* Nec aliter intelligo verba ista Eusebii Eccles: Hist: lib: 4. cap: 23. fol: 41. b: πρὸς ἣν ὁ Πινυτὸς ἀντιγράφων θαυμάζει μὲν καὶ ἀποδέχεται τὸν Διονύσιον, id est, θαυμαστῶς, sive, θαυμασίως ἀποδέχεται. Simile etiam quiddam notavi supra Matth: 25. v: 29. δοθήσεται, καὶ περισσευθήσεται, id est, περισσῶς καὶ πλουσίως δοθήσεται. Nemo mihi persuadebit, τὸ ἠγάπησεν hîc de interno amoris affectu intelligendum, (quæ causæ enim amoris erga hominem avarum, & sui insuper opinione inflatum?) Quid ergo? vel figura est quam dixi, vel alia quædam figura, figuræ, quæ μείωσις dicitur, contraria. In μειώσει, minus dicitur, & plus intelligitur, at hic plus dicitur, & minus intelligitur. *Dilexit illum*, id est, leniter cum illo egit, non asperè, non vehementer, ut sæpè cum Pharisæis, quos pro meritis suis durius identidem accepit, nunc hypocritas, nunc cæcos duces, nunc serpentes & progenies viperarum appellitans. Non igitur sic cum illo egit, sed molliter, & amanter, dixitquè &c. In hanc propemodum sententiam ὁ μακαρίτης Isaacus Casaubonus notis suis in hunc locum, ubi sic scribit: *Sane quùm illa vox* (id est, τὸ ἀγαπᾶν) *significet interdum, contentum esse, & acquiescere in aliquo, etsi merito insolens videbitur ἡ σύνταξις, non displiceret tamen mihi, si quis ita acciperet, ut intelligatur Christus signum approbationis dedisse*

isti

isti juveni, qui Legis præcepta se servasse dixerat: quasi dixerit Christus; Probo quod ais, laudoque, vel, Factum bene, aut aliud quid ejusmodi. Si cum Casaubono sic hunc locum interpretemur, Christi verbis Ironia subsit necesse est, quæ figura leni & obliquæ reprehensioni est aptissima. Ibid. Ἕν σοι ὑστερεῖ] vetus, *unum tibi deest*: alii, *unum te deficit.* At inter hæc duo quid interest?

V. 27. vel dico cum vet: interprete: *apud homines [hoc] est impossibile, sed non apud Deum*: vel, *apud homines hoc fieri non potest, sed potest apud Deum.* Nam qui posteriore parte habent: *sed non apud Deum*: præcedentibus his verbis: *apud homines hoc fieri non potest*: obscurius loquuntur, nec antithesin satis apte designant.

V: 32. ἐπ' ἀληθείας] *vere*, vel *revera*, ut Luc: 22. 59. Καλῶς διδάσκαλε, ἐπ' ἀληθείας εἶπας. id est, *Bene præceptor, reverâ dixisti.*

V: 33. Ante ὅτι, intelligendum, ἔλεξεν ὤν, aut tale quid. Sic apud Eustathium, & Græcos Grammaticos sæpissimè intelligitur σημείωσαι ante eandem particulam.

V: 42. οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν] id est, οἱ ἄρχοντες, sive, οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν: Periphrasis. Non est tamen otiosa periphrasis, quia regna terrena, specie & δοκήσει sunt regna; revera, si penitiùs in illa introspiciatur, negotia servitutis & laboris plenissima. Pulchrè itaque Antigonus rex ad filium suum insolentiùs adversus subditos suos se gerentem: οὐκ οἶδας, inquit, ὦ παῖ, τὴν βασιλείαν ἡμῶν, ἔνδοξον

εἶναι δουλείαν; id est, *Nescis, Fili, regnum nostrum gloriosam esse servitutem?* Neque vero eo hoc dictum spectat, ut jus regum minuatur, aut potestas illis imaginaria tribuatur (sunt enim verè quod dicuntur) sed ut fastus primùm retundatur principum ipsorum, & deinde error eorum omnium in genere corrigatur, qui de terrenis istis & caducis, maximéque laboriosis imperiis magnificentiùs quàm par sit, existimant. Imperant quidem reges, & verè imperant, sed tantâ plerúmque cum formidine & solicitudine, (præsertim si potestate suâ tyrannicè abutantur) ut non tam imperare, quàm servire videantur. Rectè ergo meâ sententiâ vetus interpres pro, *οἱ δοκοῦντες*, Latinè posuit, *eos qui videntur*, at non ita recte pro *ἄρχειν* dixit *principari*: pro quo meliùs dicas, *imperare*. Beza, *οἱ δοκοῦντες*, accipit, pro *οἱ θέλοντες*, cui expositioni favere videntur hæc Theophylacti: *τὸ ἁρπάζειν τὴν τιμὴν, καὶ τῶν πρωτείων ἐρᾷν ἐθνικόν ἐστι. Οἱ γὰρ τῶν ἐθνῶν ἄρχοντες, ἐκεῖνοι ἐξουσιαστικῶς, καὶ τυραννικῶς προσφέρονται [τοῖς ὑπηκόοις.]* Verba uncis inclusa non sunt apud Theophylactum, sed addi tamen oportere, res ipsa loquitur. Nota porrò *τὸ κατακυριεύειν καὶ κατεξουσιάζειν*, Theophylacto esse, non simpliciter, *dominari*, aut quocunque modo dominium exercere, sed, *ἐξουσιαστικῶς καὶ τυραννικῶς προσφέρεσθαι τοῖς ὑπηκόοις*, hoc est, *imperiose & tyrannice cum iis quibus præsunt, agere.*

V: 48. *Καὶ ἐπετίμων αὐτῷ πολλοὶ ἵνα σιωπήσῃ*] id est, *Et objurgantes eum multi, jubebant silere*: vide supra, Matth: 20. 31.

V:51. ἵνα ἀναβλέψω] vetus, *ut videam*: Beza, *ut viſum recipiam*: Piſcator, *ut viſum adipiſcar*: & ſic verſu proximè ſequente, pro, εὐθέως ἀνέβλεψε, vetus habet: *confeſtim vidit*: Beza, *ſtatim recepit viſum*: Piſcator, *ſtatim viſum adeptus eſt*,

---

Cap. XI.

VErſ: 1. Καὶ ὅτε ἐγγίζουσιν, &c.] id eſt, *Quum autem prope veniunt Hieroſolymam, eâ parte quâ Bethphage eſt & Bethania, ad montem olearum, mittit duos e diſcipulis ſuis.* τὸ, εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν declarat quâ viâ, ſive ex qua parte civitatem verſus pergerent. Igitur ego non dubitavi, majoris perſpicuitatis causâ paraphraſtem hîc agere, & liberius aliquanto hæc convertere, cum difficile ſit, Græcis ad verbum expreſſis, obſcuritatem effugere. Sic certe eſt mea ſententia: alii, prout videbitur, judicent.

Verſ: 2. λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε] vetus, *ſolvite illum & adducite*: rectè.

Sic etiam verſ: 5. *Quid facitis ſolventes pullum?* Pro quo alii malunt: *Quid facitis quòd ſolvitis pullum?*

V: 8. στοιβάδας] id eſt, σιβάδας, *frondes*, τὰς τῶν δένδρων ἀκρέμονας, ut loquitur Suidas.

V: 10. ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις] vetus, *Hoſanna in excelſis*: pro quo malim, *Hoſanna*

in altiſſimis, quæ ſi obſcuriora videbuntur, explicentur in marginalibus aut majoribus Scholiis. Dico autem malle me, *Hoſanna in altiſſimis*, quia ſic habet vetus ipſe interpres, Matth: 21. v: 9.

V: 11. ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας] id eſt, *veſpertino jam tempore*. vel, *& omnibus undique perluſtratis, cum tempus jam veſpertinum eſſet, exivit Bethaniam* &c. Al: *& ubi omnia circumſpexiſſet, cum jam veſpertinum tempus eſſet, exivit* B: &c.

V: 12. ἐξελθόντων αὐτῶν ἀπὸ Βηθανίας] id eſt, *poſtquam exiiſſent Bethaniâ*. *Poſtquam* dico, potiùs, quàm, *quùm*, ne crebriore particulæ illius repetitione aures offendantur.

V: 13. * Non diſplicet mihi Græca ellipſis, in Latina etiam verſione retenta: ἦλθεν εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ, id eſt, ex veteri interpretatione; *venit, ſi quid forte inveniret in ea*: id eſt, ſciturus, viſurus. Suetonius lib: 4 cap: 11. de Caio Caligulâ, & Tiberio: *facile id ſane Tiberio patiente, ſi per has manſuefieri poſſet ferum ejus ingenium*: hoc eſt, facile Tiberio patiente, ut C. Caligula ſaltandi & canendi artibus ſtuderet, * cùm experiri, ſive explorare vellet, ſi per has &c. *ſi*, id eſt, εἰ ἄρα, vel, αἴκε ut Hom: loquitur Iliad: α. Juſtinus Hiſt: lib 12. *clamore edito undique concurrunt, ſi poſſint in uno capite orbis bella finire*. id eſt, experturi ſi poſſint. Prudentius hamartigenia:

Dum venas ſqualentis humi ſcrutatur inepta
Ambitio, ſcalpens naturæ occulta latentis,
Si quibus in foveis radiantes forte lapillos
Rimata inveniat: id eſt, viſura, ſive, expertura.

* *Vide Act cap: 27. v. 12.*

* *periculum factura*

tura, *ſi fortè*; εἰ ἄρα. His addamus licet Buchananum paraph: Pſalmi 14.

De Templo æthereo Deus
Ad curas hominum lumina verterat,
Si quis non ſtolide improbus
Ad cultum revocet pectora numinis.

Si quis, id eſt, viſurus ſi quis. Veterem igitur interpretem hîc ſequor.

V: 14. εἶπεν αὐτῇ] vetus, *dixit ei*: Alii, *dixit ficui*, nomen pronomini, neſcio quâ de cauſa, præferentes.

V: 20. παραπορευόμενοι] id eſt, *prætereuntes*, ut rectè Eraſmus.

V: 25. Καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι] Hinc, & ex 18. cap: Lucæ apparet, morem fuiſſe etiam Chriſti temporibus, ut homines non ſolùm * genibus flexis, ſed etiam ſtantes precarentur. Id verò poſtea in veteri Eccleſiâ adeò invaluit, ut, *ſtationes* pro ipſis precationibus ponerentur: Quod ne dubium cuiquam ſit, non pigebit quædam ex Onuphrio huc ſpectantia paulò prolixiùs recitare. Onuphrii libellulus eſt de Stationibus Urbis Romæ, ubi ſic ſcribit. Stationis *voce ſignificabant antiqui Chriſtiani actum quendam corporis, quo in ſacris conventibus orantes ſtabant, nunc in hac baſilica, nunc in alia convenientes.* Et paulo poſt; *Illud ſcitu dignum eſt, apud veteres Chriſtianos, inter alia, duo fuiſſe comprecationum genera: primum, cùm genibus flexis, alterum, cùm ſtantes orarent. Illud*, de geniculis adorare, *hoc*, de geniculis non adorare, *vocat Tertullianus: atque hic poſterior orandi mos die Dominico,*

* vide Druſii præteritorum, lib, 1. pag: 19.

Veteres orabant ſtātes, non de geniculis, ut nunc, &c.

 &

& per totum id tempus quod inter Pascha, & Pentecosten est, usurpabatur. Tertullianus de corona militis: Die Dominico jejunium nefas duximus, vel de geniculis adorare. Eâdem immunitate à die Paschæ in Pentecoste usque gaudemus. *Quamobrem precationes illæ* stationes *vocantur, quarum subinde veteres Doctores meminerunt.* Hæc Onuphrius, & multò prætereaplura, quæ apud authorem melius legantur. Ibid. τὰ παραπτώματα ὑμῶν] vetus, *peccata vestra*: Erasmus, *delicta vestra*: Beza, *offensas vestras*: Piscator, *lapsus vestros.*

Cap. XII.

VErs. 4. κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν] id est. *& lapidibus in illum jactis caput ei vulnerarunt*: vel, *& illi lapidibus jactis caput vulnerarunt.* τὸ κεφαλαιοῦν, pro, *caput vulnerare*, vix alibi, credo, legatur. Vetus tamen interpres, sensum potius quam verbi apud alios authores usum respiciens, non dubitavit hîc novam ei significationem tribuere, quam certè series ipsa narrationis non solum postulat, sed flagitat. Erasmus & Beza à vetere interprete dissentiunt, sed levissimè. Quantulum enim interest inter, *caput comminuerunt*, & *caput vulnerarunt?* Comminuitur alicui caput etiam summa cute leviter perstrictâ:

ſtrictâ : at vulnus altiùs deſcendit, & eſt propterea majoris contumeliæ argumentum.

V: 10. λίθον ὅν, &c.] vide Matth: 21, v: 42.

V. 13. *ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσι λόγῳ*] Vetus, *ut eum caperent in verbo*, Dele, *in verbo*, & ejus loco pone, *ſermone*, & non erit cur immutatum aliquid cupias. Alii, *ut eum captarent ſermone*. Sed *capere* plus eſt quàm *captare*, & idcirco loco huic melius convenit. *Captat* qui cupit aut conatur capere : at finis Phariſæorum, & Herodianorum legationis fuit, non ut cuperent capere, ſed ut captioſo ſuo ſermone reverâ Chriſtum irretitum tenerent.

V: 14. *δῶμεν, ἢ μὴ δῶμεν;*] id eſt, *δῶμεν, ἢ μὴ δώσομεν; dabimus, an non dabimus ?* Magna eſt enim cognatio, ut ſupra alicubi ſignificavi, inter aoriſtum ſecundum Subjunctivi, & futurum Indicativi. Vetus ergo interpres, cujus judicium non eſt contemnendum, non eſt veritus hîc, pro, *ἢ μὴ δῶμεν;* [*δῶμεν* enim quod proximè præcedit, non legit,] Latinè dicere, *an non dabimus ?*

V: 19. *καὶ καταλίπῃ γυναῖκα*] Vetus, *& dimiſerit uxorem* : ambiguè fateor, ſed adde, *viduam*, & tolletur ambiguitas, ſimul et iam efficietur, ut Latina verſio, Græco fonti varietate reſpondeat. Sic ergo lego : *Moſes ſcripſit nobis, ut ſi cujus frater mortuus fuerit, & viduam dimiſerit uxorem, nec filios reliquerit.* vel ſic : *& ſuperſtitem habuerit uxorem, nec filios reliquerit* : vel, *nec liberos reliquerit.*

V: 26. ὅτι ἐγείρονται] vetus, *quòd reſurgant* : non malè.

V:28. Sic lego, *Et acceſſit quidam e Scribis qui audierat illos diſceptantes ; cúmque ſciret quòd bene illis reſpondiſſet*, &c. Aliter : *Et accedens quidam e Scribis, qui audierat eos diſceptantes, cognoveratq; quòd bene illis reſpondiſſet, interrogavit eum* [dicens] *Quod eſt primum omnium mandatum ?*

V: 30. ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου] vetus, *ex tota mente tua*. Vide ſupra Matth: 22. v: 27.

V: 31. Καὶ δευτέρα ὁμοία, αὕτη] vetus, *Secundum autem ſimile eſt illi*: Legiſſe enim videtur αὐτῇ, pro, αὕτη, quemadmodum legitur Matth: 22. 39. nec diffitetur Beza ſe hîc etiam ſic ſcriptum inveniſſe in duobus antiquis exemplaribus. Si receptam lectionem ſequimur, licebit & ſic vertere. *Et ſecundum* [*eſt*] *ſimile*, [*nimirum*] *hoc : Diliges*, &c.

V: 38. ἐν ταῖς ἀγοραῖς] vetus, *in foro* : recte. vide ſupra, cap: 6. v: 56.

V: 39. ἐν ταῖς συναγωγαῖς] vetus, *in ſynagogis* : alii, *in conventibus*. Sed Græcum vocabulum, cùm adeò notum & tritum ſit, etiam in communibus linguis, extrudendum non videtur.

CAP. XIII.

VErſ: 2. οὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ἐπὶ λίθῳ] vetus, *non relinquetur* : id eſt, οὐκ ἀφεθήσεται. Optimè. Quid eſt enim aliud οὐ μὴ ἀφεθῇ quàm

quàm ἐκ ἀφεθήσεται, niſi velimus ſupra modum ἀκριβολογεῖσθαι? Οὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ. id eſt, ut Theodoretus brevius aliquanto loquitur, ἄρδην καταλυθήσεται, *funditus deſtruetur.* Verba Theodoreti de hac re habentur, ſerm. 11. de curandis Græcorum affectibus, pag: 163. quæ quoniam ut αὐτόπτης, & oculatus prædictionis hujus veritatis teſtis profert, tranſcribenda, & notis hiſce inſerenda duxi. Sic ergo Theodoretus, τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ὁ δεσπότης Χριστὸς προεῖπε πολιορκίαν, καὶ ὡς ὁ νεὼς ἐκεῖνος ὁ περιβόητος ἄρδην καταλυθήσεται, καὶ ὡς εἰς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην τὸ τῶν ἐσταυρωκότων αὐτὸν κατασπαρήσεται γένος. Ἴδωμεν τοίνυν εἰ μὴ τὸ πέρας ὁ λόγος ἐδέξατο Καὶ περὶ μὲν Ἰουδαίων οὐκ οἶμαι ὑμᾶς ἀμφισβητήσειν· ἐκείνης τε γὰρ τῆς πόλεως ἐξεληλάκαντα, καὶ τῆς οἰκουμένης γεγένηνται μέτοικοι· τοῦ νεὼ δὲ καὶ τὴν ἐρημίαν, καὶ τὴν ἐκ βάθρων κατάλυσιν, οἱ μὲν τεθεαμένοι φιλαλήθως ὁμολογήσατε· οἱ δὲ λοιποὶ τοῖς διηγουμένοις πιστεύσατε· αὐτόπτης γὰρ κἀγὼ τῆς ἐρημίας ἐκείνης γεγένημαι, καὶ τὴν πρόῤῥησιν ἣν ταῖς ἀκοαῖς ἐδεξάμην, ἐθεασάμην τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τὴν ἀλήθειαν ὕμνησα, καὶ προσεκύνησα. Egregium teſtimonium, & πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων. Dicit ſe non auditione ſolùm accepiſſe, ſed etiam oculis ſuis ſpectaſſe miſerabilem illam Templi deſolationem, quam hic prædicit Chriſtus. Et quis fuit Theodoretus? Vir certè ut diſertiſſ: ita digniſſ: fide.

V: 4. liberius aliquanto ſic converto: *Dic nobis quando hæc futura ſint, & quod ſignum horum omnium conſummationem ſit anteceſſurum.* Aliter,

Aliter; *Dic nobis quando hæc eventura sint, & ex quo signo intelligamus, quando futurum sit, ut hæc omnia consummentur.* Aliter; *Dic nobis quando hæc futura sint, & quod signum* [indicet] *quando hæc omnia consummanda sint.* Particulis *quando*, & *quod*, indefinite positis, verba ὑποτακτικὰ quàm ὁριστικὰ aptius multò conveniunt, si Grammaticorum accuratissimis auscultandum putamus. Ne igitur traditio illorum violaretur, necesse habui, à Græcæ orationis compositione nonnihil deflectere, sensu tamen ad amussim servato.

V: 9. ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα] id est, *Principia dolorum hæc*: vel, *Principia dolorum* [sunt] *hæc.* Qui vertunt, ὠδίνων, *dolorum partus*, nimis Grammaticè vertunt, sive magis sunt Grammatici, quàm sit opus. Ibid. ὅτι ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ςαθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ εἰς μαρτύριον αὐτοῖς] id est, *& coràm præsidibus ac regibus sistemini * meâ causâ, in testimonium illis.*

* five, propter me.

V: 11. Ὅταν δὲ ἀγάγωσιν ὑμᾶς παραδιδόντες] id est, ὅταν δὲ ἄγοντες ὑμᾶς παραδῶσι, *quùm autem ducentes vos tradiderint.* Hypallage, & Pleonasmus participii, veluti cum dicunt Græci: ἐπέδωκέ μοι φέρων ἐπιςολὴν, &, τέλος φέροντες τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν προσέθηκαν. Hîc demptis participiis sensus manet integer, & sic hoc loco, ἄγοντες παραδῶσι nihil est, aliud quàm παραδῶσι, sicut ex collatione Marci cum Matthæo, [cap: 10 v: 19] facillime appareat. Ibid. *non enim vos estis loquentes*: pro, οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες] mihi non displicet.

V: 12. θανατώσουσιν] id eſt, *morte afficient*, ſive, *morte mulctabunt*

V: 13. ὁ δὲ ὑπομείνας] vet: *qui autem ſuſtinuerit*: alii, *ſed qui perſeveraverit*: Recte. Sed cur quod bis anteà rejecerunt, hîc admittunt? Matth: 10. 22. & 24. 13. ὑπομείνας illis eſt, *ſuſtinuerit*, cum veteri interpreti ſit, *perſeveraverit*: at hîc ubi vetus habet, *ſuſtinuerit*, illi, excluſum prius, *perſeveraverit*, revocant. Nolo viros tam venerabiles inconſtantiæ arguere; ſed tamen vel hic unus locus oſtendat, cupidiùs illos nonnuſquam quàm juſtiùs à vetere interprete diſceſſiſſe.

V: 15. ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ δώματος] vide ſupra Matth: 10. v: 27.

V: 20. οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ] id eſt, *non ſervaretur ulla caro* ut recte Piſcator.

V: 27. ἐπισυνάξει] id eſt, *congregabit*.

V: 35. οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἔρχεται] id eſt, *neſcitis enim quando Dominus domus venturus ſit*. Sic Eraſmus, obſervata quidem traditione Grammaticorum, de quâ paulò ſuperius ad verſum quartum hujus cap: quam tamen contempſerunt, qui poſt particulam *quando*, indefinitè ſumptam, *veniet*, verbum indicativi modi, poſuerunt.

Cap. XIV.

VErſ: 1. μετὰ δύο ἡμέρας] vetus, *poſt biduum*. Quis reprehendit?

V: 2. Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ] id eſt, *Non*, vel, *Ne in feſto*. Ibidem. μήποτε] vetus, *ne forte*: quod

non puto corrigendum. Vide Matth: cap: 5. v: 25.

V: 3. *ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου, νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς*] vetus, *habens alabastrum unguenti nardi spicati pretiosi*: Alii, *nardi liquidæ multi pretii.* Est enim & nardus, fæm: generis, & nardum, neutrius. De dictione *πιστικῆς* alii aliter sentiunt. Vetus Latinus interpres pro, *spicatâ*, accipit, nec sine dubio defuerunt illi rationes, cur ita interpretaretur, etiamsi nobis magnâ ex parte sint ignotæ. Suspicantur tamen docti viri *τὸ πιστικῆς*, depravatè dictum, pro *σπικάτης*, id est, *spicatâ*, Latinâ voce: quæ suspicio non est omninò improbabilis. Theophylactus, cùm dicit *πιστικὴν νάρδον* esse *εἶδος νάρδου, οὕτω λεγόμενον*, cum vetere interprete consentire videtur; quæ enim species nardi celebratior aut nobilior, quàm ea quæ in aristas assurgit, idq; Plinio ipso teste? Sed addit Theophylactus (nam inter duas sententias dubius vacillat) *τὴν πιστικὴν νάρδον* esse *τὴν ἄδολον, καὶ μετὰ πίστεως κατασκευασθεῖσαν*, id est, *sinceram & puram, summaque cum fide, absque dolo omni apparatam.* Hoc modo *πιστικὴ* erit Græca vox, & à *πείθω* deducetur, cùm ex priore interpretatione sit Latina potiùs quàm Græca. Beza illam Græcam etiam facit, sed à *πίνω* non à *πείθω*, ut *πιστικὴ* sit *πιστή*, id est, *potabilis* (ut *φάρμακα πιστά*, quæ potando sumuntur) & deinde liquida, quia quæ potabilia sunt, sunt item liquida. Hæc tametsi eruditè & ingeniosè disputentur, tamen tanti apud me non sunt, ut propterea veterem interpretem deserendum putem. At deserit ipse sese: Nam Joh: 12. 3. pro, *νάρδου πιστικῆς*, habet, *nardi pistici.* Imò non

deserit,

deſerit, ſi ſenſum ſpectes: neque enim aliud ibi intelligit per, *piſtici*, quàm hîc per, *ſpicati*; & ſi doctorum judicio, πιστικῆς hîc corruptè legitur pro σπικάτης, cur non & ibi ſimili corruptelâ, *piſtici*, pro, *ſpicati*, legi exiſtimemus? Non ergo à ſeipſo diſſentit aut diſcedit vetus interpres. Quinetiam, Bezâ fatente, non eſt vetus interpretatio improbanda, ut cui, & nardi natura, & vetuſtiſſimus ipſius codex, & Syrus61 prætereà interpres ſuffragentur. Sequitur tamen Beza conjecturam ſuam περὶ πιστικῆς, ἀντὶ τ̃ πιστῆς ἀπὸ τοῦ πίνω. Voco autem conjecturam Bezæ, quia, quod ſciam, vetuſtioris alicujus authoritate non nitatur. Ejuſdem cum Beza ſententiæ fuit olim doctiſſ. Caſaubonus, aut ſaltem eò inclinavit: ſed poſteà cùm animadvertiſſet, apud Euſebium, & alios Græcos ſcriptores complures, τὸ πιστικὸς ſæpe ita ſumi, ac ſi à πείθω deduceretur, & id declararet quod πιστὸς, hoc eſt, *fidelis*, ſententiam ſuam mutaſſe videtur. Certè ſi ad Græcam originem referre libet, multò malim à πείθω, quàm à πίνω deducere: primùm, quia deductio illa à πίνω durior videtur, nec facilè probati alicujus ſcriptoris authoritate defendenda: deinde, quia πιστὸς à πίνω, non ſignificat ὑγρὸς in genere, ſed πότιμος. Sunt quidem omnia πότιμα, ὑγρὰ, ſed non vice verſâ. Qui igitur πιστὸν, ſive, πιστικὸν, *liquidum*, interpretantur, quia omnia potabilia ſunt liquida, perinde mihi facere videntur, ac ſi quis βασίλισσαν, *mulierem*, redderet, quia omnes reginæ ſunt mulieres, aut σοφὸν, *venerandum*, quia omnes ſapientes ſunt αἰδέσιμοι, & venerandi. Poſtremò,

τὸ πιςικὸς ad Græcam originem relatū, à πείθω quàm à πίνω lubentius arcesso, quia hoc idem Divo Hieronmyo, & aliis quibusdam summi judicii viris placuisse video. Hieron: in Matth: cap. 26. *Alius*, inquit Evangelista, *pro alabastro unguenti pretiosi (quod genus est marmoris) nardum pisticam posuit*, hoc est *veram, & absque dolo ut fidem Ecclesiæ & gentium demonstraret. His adde, quod πιςικὴ*, si pro liquida accipiatur otiosum epithetum erit. Num enim nardinum est aliquod quod non sit item liquidum? Imo ea est ejus liquiditas & tam efficax, ut malagmatis, & cataplasmatis nonnunquam liquefaciendis & ab ariditate defendendis adhibeatur. Legimus igitur in Epistolis Chrysostomi nobilem quandam fæminam, Carteriam nomine, polyarchio (est polyarchium genus malagmatis vel Cataplasmatis) quod ad Chrysostomum longius rum semotum misit, nardinum admiscuisse, ne diuturniore morâ aridum illud & inutile fieret, priusquàm ad Chrysost: perveniret. Nequeo hic omittere, quæ doctiss: Vadianus super hac re scripsit, eâ Epitomes parte, quæ est de insulis maris Mediterranei, pag 476. & 477. Sunt enim, ni valde fallor, commemoratu dignissima, & sicubi occasio præbetur, non tam lubenter profero mea, quàm recito aliena. Quid ergo doctissimus ille vir? *Nardinum*, inquit, *non modo variabat propter varias ejus species, sed etiam rebus adulterabatur, vim nardi præferentibus. Est autem Nardus Indica, quæ & laudatissima, est Syriaca, est Gallica, est Cretica Plinio lib*: 12. *Indica & folia habet, & in spicas exurgit,*

quorum

quorum utriuſque eximius uſus in unguentis erat. Spicatum etiam dicebatur, quod e ſpica eſſet confectum, authore Galeno. Idem paulo poſt: *Dignum autem cognitu, quod lib: 13. Plinius tradit. videlicet, novem herbarum ſpecies eſſe quæ Nardum imitentur, & adulterent. Unde intelligimus in tanta fraudis materia uſum loquendi obtinuiſſe, ut piſtica Nardus diceretur, quæ ſincera, & abſque vitio eſſet,* ἀπὸ τῆς πίστεως, *a fide) & plane* ἄδολος, *hoc eſt, germana et nulla arte vitiata. Proinde et Hermolaus libro Corollarii primo,* πιστικὴν *probam et fidelem exponit, et quæ adulterata non ſit, ſicut Marc: 14. et Joh: 12. accipitur.* Hæc Vadianus. Anglici noſtri interpretes, (de recentiſſimis loquor) omnes iſtas interpretationes ſimul legendas exhibent, illam nimirum quæ eſt veteris interpretis (hanc enim præferunt) in contextu, & reliquas duas in margine.

V. 4. Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη τοῦ μύρου γέγονεν;] vetus, *Ut quid perditio iſta unguenti facta eſt?* alii, *Quorſum profuſio iſta unguenti facta eſt?* alii, ad veterem propius accedentes: *Quorſum perditio iſta unguenti facta eſt?* Eſt enim ἀπώλεια *perditio* potiùs quàm *profuſio.* Sed, ne quid diſſimulem, meæ aures non ſunt adeò elegantes, ut vocibus, quicquam offendantur. Sic olim in Eccleſia locuti ſunt: & tantum abeſt, ut veteris Eccleſiæ quaſi idiomata faſtidiam, aut improbem, ut venerer potiùs, & amplectar; cæterum eâ lege ac conditione, ne ſenſus vel tantillùm depravetur.

V: 8. εἰς τὸν ἐνταφιασμόν] vide Matth: 26. v: 12.

V: 12. ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον] id eſt, *quando paſcha immolabant*, vel, *mactabant*. Ibid. ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν ἵνα φάγῃς τὸ πάσχα;] id eſt, *ubi vis paremus, ut edas paſcha?* Participium ἀπελθόντες redundat, ut ſupra cap. 13. v: 11. participium ἄγοντες.

V: 24. τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου] vetus, *Hic eſt ſanguis meus*: vide Matth: 26. v: 28.

V: 27. σκανδαλισθήσεσθε] vetus, *ſcandalizabimini*: rectè, & ſic v: 29. *ſi omnes ſcandalizentur*.

V: 32. καθίσατε] id eſt, μείνατε.

V: 34. περίλυπός ἐστιν] Vide Matth: 26. v: 38.

V: 35 εἰ δυνατόν ἐστι] vetus, *ſi fieri poſſet*: Beza, *ſi poſſibile eſſet*. At ſupra cap: 10. v: 27. ubi vetus interpres habet, *impoſſibile eſt*, Beza ejus loco ponit, *fieri non poteſt*. Ibid. παρέλθῃ] vetus, *tranſiret*: Beza, *abiret*: credo, quia, *abiret*, melius conjungitur cum, *ab ipſo*, quod proxime ſequitur.

V: 36. ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ] vetus, *ſed non quod ego volo, ſed quod tu*: ut ſit, τί, pro ὅ, vel, ὅ, τι. Poſt, *quod*, ſubaudiendum, γενηθήτω: poſt, *quid*, ποιητέον, aut aliquid tale.

V: 39. ſic reddo Latinè, *Et rurſum abiens precatus eſt, eundemque ſermonem dixit*.

V: 41. Καθεύδετε τὸ λοιπὸν] vetus, *Dormite jam*: Alii, *Dormite quod ſupereſt*: vide Matth: 26. v: 45.

V: 42. ἤγγικε] id est, *prope est*, *appropinquat*, præt pro præsenti, ut sæpè aliâs.

V: 43. παραγίνεται] vetus, *venit*: alii, *adest*: Mihi prius satisfacit.

V: 44. σύσσημον] vetus, *signum*: alii, *commune signum*. At quid, quæso, est σύσσημον hîc, aut quid aliud significat, quàm quod, σημεῖον, apud Matthæum? Apud Hesychium & Suidam, duos doctiss: Lexicographos, σύσσημον simpliciter exponitur per σημεῖον, & ex collatione Evangelistarum apertissimè liquet, σημεῖον & σύσσημον hîc ἰσοδυναμεῖν. Quid igitur opus fuit, novam interpretationem quærere, & pro *signo*, *commune signum* dicere? Nunquam certè mihi probari potuit in interpretibus, anxia ista & tantùm non pædagogica diligentia. Non nego, σύσσημον esse *commune signum*, ne quis à mente meâ aberret; sed hoc dico, cùm σύσσημον ejusdem sit notionis cum vocibus σημεῖον & σύνθημα, quæ semper per *signum*, exponuntur, non esse causam cur τῷ συσσήμῳ peculiaris interpretatio apponatur. Suidas; σύνθημα, σύσσημον. Ergo, salvo sensu, abesse potest, *commune*. Ibid. ἀσφαλῶς] vetus, *cautè*: alii, *tutò*; Re conveniunt.

V: 45. κατεφίλησεν] vetus, *osculatus est*: alii, *deosculatus est*; non magni momenti differentia.

V: 46. ad verbum sic interpretor: *Illi verò injecerunt in eum manus suas, & prehenderunt eum.*

V: 49. ἀλλ' ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί] vetus, κατὰ πόδας, *Sed ut impleantur Scripturæ*: alii, ad perficiendum sensum (Est enim ἐλλειπτικὸς ὁ

 λόγος)

λόγος) addunt aliquid. Beza addit, *oportet*: *Sed oportet ut impleantur Scripturæ.* Atqui, ut bis minimum priùs monui, nescio an purioris Latinitatis ratio patiatur, ut, impersonale *oportet*, particulam, *ut*, expressam præcedat: expressam dico, &, præcedat, quia scio, non expressam, sed subauditam sæpiùs, nec sine elegantia sequi. Piscator addit, *hæc fiunt*, idq; rectiùs: *sed hæc fiunt, ut impleantur Scripturæ.*

V: 51. περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ] id est, absque circumjecta sindone foret, planè nudus; [De sindone lege Casaub: exercit. 16. ad annales Baronii pag: 594. & 595.] Ibid. οἱ νεανίσκοι] vetus hoc omittit: Beza & Piscator, *juvenes*: Casaub: exercitationibus Baronianis, pag: 154. *milites.* Verba Casauboni sunt hæc: *Apud Polybium & alios historicos* νεανίσκος *sæpe significat* militem, *&* νεανίσκων καταγραφὴ, *de conscripta legione, leges. Sic accipiendum Marci* 14. 51. καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι, & prehendunt eum milites, *ex usu loquendi Græce scribentium, etiam apud* 70. *seniores. Viros eruditos, qui apud Marcum accipiunt de nescio quibus lascivientibus adolescentulis, refellit vel articulus* οἱ. Hæc Casaubonus, sed quid si apud Latinos etiam, juvenes, pro, militibus accipiantur? Certè accuratissimus ille observator, Justus Lipsius, tale aliquid observavit Epistolicarum quæst: lib: 1. Epistolâ primâ, quô te remitto. Igitur mihi non displicet, ut pro οἱ νεανίσκοι, Latinè *juvenes* dicatur, etiamsi pro confesso sumatur, τοὺς νεανίσκους hîc esse milites.

V: 53.

V: 53. ἀπήγαγον] vetus, *adduxerunt* : alii, *abduxerunt*. Vide Matth: 8. v: 33. Ibidem. καὶ συνέρχονται αὐτῷ] id est, *& unà cum illo veniunt*.

V: 54. καὶ ἦν συγκαθήμενος] vetus, *& sedebat*, pro quo malim, *& considebat*. Bene etiam Beza: *& erat considens*: Græcâ servatâ periphrasi. Cæterum ubi retinet illam vetus interpres, ibi fere solet ille non retinere.

V: 55. καὶ οὐχ εὕρισκον] vetus & Beza, *nec inveniebant* : Piscator, *sed non inveniebant*, magis aliquanto perspicuè.

V: 58. *Manufactum*, & *non manufactum*, pro, χειροποίητον, & ἀχειροποίητον, mihi non displicet.

V: 60. Vetus interpres legisse videtur: οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδὲν πρὸς ἐκεῖνα ἃ οὗτοί σου καταμαρτυροῦσι;

V: 61. ὁ υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ;] vet: *Filius Benedicti*: alii, *Filius Dei Benedicti* : &, *Filius ille Benedicti*. Mihi prima interpretatio satisfacit.

V: 64. οἱ δὲ πάντες κατέκειναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου] id est, *Illi verò omnes judicarunt eum reum esse mortis* : vel, *teneri mortis pœnâ*. κατέκειναν, id est, ἔκειναν, per pleonasmum quendam.

V: 65. καὶ οἱ ὑπηρέται ῥαπίσμασιν αὐτὸν ἔβαλλον] vet: *& ministri alapis eum cædebant* : quæ interpetatio miror cur cuiquam displiceat, cum sit, ut existimo, omni emendatione superior. Vide Matth: 26. v: 67.

V: 67. Καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον θερμαινόμενον] Vetus, *Et cum vidisset Petrum calefacientem se*. Rectè, nec habeo quod improbem.

V: 68. Καὶ ἐξῆλθεν ἔξω εἰς τὸ προαύλιον, καὶ ἀλέκτωρ ἐφώνησε] id est, *Et exivit foras in vestibulum, & gallus cecinit*, ut rectè Piscator.

V:71. ἀναθεματίζειν] vetus, *anathematizare*: id est, execrari se.

V: 72. Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε] vetus, *& capit flere*: Beza, *Et quùm se proripuisset, flevit*: Anglici nostri interpretes editione illâ quæ novissima est, omniumque accuratissima habetur, locum hunc sic reddiderunt: **And when he thought thereon he wept.** Hæc interpretatio habetur in contextu quem vocant, in margine autem adduntur aliæ duæ: **he wept abundantly**, or, **he began to weep.** Theophylactus participium ἐπιβαλὼν bifariam interpretatur, idque tam dissimiliter, ut divinasse eum potiùs, quàm certi aliquid quod statueret habuisse, appareat. Ἐπιβαλὼν, inquit, τουτέστιν, ἐπικαλυψάμενος τὴν κεφαλὴν, ἢ ἀντὶ τοῦ ἀρξάμενος μετὰ σφοδρότητος. id est, Ἐπιβαλὼν, hoc est, *tecto capite*, sive, *ubi caput obtexisset*, vel pro, *incipiens cum vehementia*. Priore loco, ἐπιβάλλω, est *injicio*, sive, *tego*: posteriore, *incipio*, vel, *vehementer incipio*; atque hoc posterius significatum secutus est vetus interpres, si modo nostram lectionem secutus sit, de quo meritò ambigitur. Casaubonus Theophrasteis suis ad caput περὶ λογοποιΐας, ait hunc locum similem esse huic Theophrasti: καὶ ἐπιβαλὼν ἐρωτᾷν, id est, ut ipse interpretatur: *& pergens interrogare*. Observavi & ego haud absimilem locutionem apud Athenæum de Epicureo icadista: ἐσχέλυος, inquit παρεπιθείσης, ἐπιβαλὼν ἐψίλωσε τὸ πλευρὸν ἀγαγὼν εἰς ἄκανθαν. Dominus Beza Marcum è

Matthæo

Matthæo interpretatur : neque enim causam, quantùm conjicio, habuit ullam, cur, ἐπιβαλὼν, sic, uti fecit, interpretaretur, nisi ut Marci narrationem, narrationi Matthæi applicaret. Ubi enim legitur, ubi reperitur, ἐπιβάλλω pro, *proripio me?* Ἐπιβάλλω est ἄρχομαι, καὶ ἐπιχειρῶ : est etiam κατανοῶ, & alia prætereà nonnulla significat : sed, quod sciam, pro, *proripio me*, nusquam accipitur. In vetustissimo quodam exemplari, teste Bezâ, pro ἐπιβαλὼν ἔκλαιε, legitur, ἤρξατο κλαίειν, quæ lectio expeditissima est, & veteri Latinæ interpretationi prorsus respondet. Eô etiam trahi potest recepta lectio, sed trahi tamen potiùs quàm duci. Sunt qui à participio ἐπιβαλὼν, augeri tantùm volunt verbi sequentis significationem, ut sit ἐπιβαλὼν ἔκλαιε, quasi dicas, σφόδρα ἔκλαιε, *vehementer flevit*. Sed hoc alienius mihi videtur. Quare ex omnibus versionibus palmam illi tribuo, quæ ἐπιβαλὼν pro, νοήσας, sive, κατανοήσας, sive, ut Homerus sæpè loquitur, φρασάμενος, accipit. Ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. id est, *ubi rem altiùs secum reputasset, ubi mentem intendisset, ubi animo in rem incubuisset, flevit.* Hîc aoristi temporis vis servatur, neque quicquam dicitur, quod cum verbi proprietate & authorum usu non optimè congruat. Beza itaque in annotationibus non negat hanc interpretationem probam esse & appositam. Sic enim scribit: [Possit etiam aliquis interpretari, ἐπιβαλὼν, *quùm animadvertisset*, id est, re animadversâ. Fuerat enim Petrus intuitu Christi, & galli cantu velut ex profundissimo somno expergefactus.]

Cap. XV.

VErs: 1. Καὶ εὐθέως &c.] id est, *Statim autem diluculo, cum summi sacerdotes cum senioribus & Scribis, totúsque consessus consilium iniissent, vinctum Jesum abduxerunt, & tradiderunt Pilato.* Alii, *Statim autem diluculo, consilio inito, summi sacerdotes cum senioribus, & Scribis ac toto consessu* [vel, *denique totus consessus*] *vinctum Jesum*, &c. Hæc posterior interpretatio non tam perspicuè ostendit a quibus consilium initum fuerit. Igitur ego perspicuitati studens, aliquanto aliter verba disposui:

V: 6. κατὰ δὲ ἑορτὴν] id est, *In festo autem.*

V: 10. Rectè se habet vetus versio, nisi mavis sic: (*Noverat enim quòd per invidiam tradidissent eum Primarii sacerdotes.*)

V: 11. * ἀνέσεισαν] id est, *concitarunt*, vel, *incitarunt*, παρώρμησαν.

* *Vide Luc.* 23. *v:* 5.

V: 16. ἔσω τῆς αὐλῆς, ὅ ἐστι πραιτώριον] id est, *intra aulam, quod est Pretorium.* Cur enim *quod est*, in, *id est*, mutetur, causa non est; idem dico de versu 42. infra. Ibid. & v. sequenti: *convocarunt*, Gr: *convocant*: *induerunt*, Gr: *induunt*: *circumposuerunt*, Gr: *circumponunt.*

V: 17. καὶ περιτιθέασιν αὐτῷ πλέξαντες ἀκάνθινον στέφανον] id est, *& coronam spineam quam texuerant, imponunt ei.*

V: 19. *ac summissis genibus*, Græcè, *ac ponentes genua.*

V: 21. & 22. *angariarunt*, Gr: *angariant*: *duxerunt*, Græcè, *ducunt.*

V: 27.

V: 27. *Crucifixerunt*] Gr: *crucifigunt*; & sic in omnibus hoc genus locis.

V: 33. ἐφ᾽ ὅλην τὴν γῆν] id est, *super totam terram*.

V: 38. τὸ καταπέτασμα] vetus, *velum*: rectè.

V: 43. Lego; *venit Joseph Arimathaensis* [sive, *ortus ex Arimathæa*,] *nobilis decurio*, [vel, *honestus Senator*,] *qui ipse etiam expectabat regnum Dei*, *&* *audacter* [vel, *fidenti animo*] *introiit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu*. Malo enim copulativam addere cum vetere interprete, quàm cum recentioribus verbum in participium mutare, τὸ *venit*, nimirum in τὸ *veniens*. Βουλευτὴς est *decurio*, nimirùm in coloniis & provinciis. Id licet intelligere ex Jurisconsultorum commentariis ad tit: Digest: de verborum significatione, lege 239. §. 5. *Decuriones*, inquit Fornerius, *βουλευταὶ dicebantur, quod consilii gratia allegerentur*. Lexic: Græco Latinum vetus, Βουλευτὴς, *decurio*; *curialis*. Sic Glossarium vetus: *Decurio*, βουλευτὴς, δεκαδάρχης. Non est igitur vetus interpres reprehendendus quòd βουλευτὴν *decurionem* reddiderit.

Βουλευταὶ *in provinciis Latinè decuriones dicebantur.*

Cap. XVI.

VErs: Καὶ διαγενομένου τοῦ Σαββάτου] id est, *Et quùm transiisset Sabbatum*, vel, *Et quùm exactum esset Sabbatum*. Neutra enim interpretatio displicet. Ibid. καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου] sc: νομιζομένη μήτηρ. *Maria quæ Jacobi*

cobi putabatur mater. Hæc eadem Johanni est, Μαρία ἡ Κλωπᾶ, sc: γυνὴ, id est, *Maria Cleopæ Uxor.* Ibidem. ἠγόρασαν] Vetus, *emerunt*: Alii, *emerant*: quorum hoc series historiæ requirit: illud series & contextus orationis. Si namque quid legitimus apud Grammaticos usus temporum requirat, consideretur, nemo negabit, opinor, præteritum huic loco quàm plusquamperfectum aptiùs convenire. Utrùm ita sit necne, consulant aures suas, qui sunt δεινοὶ τὰ τοιαῦτα. Cæterùm quicquid sentiant Grammatici, sensus iste sit necesse est: Quùm exactum esset Sabbatum, venerunt prædictæ mulieres, ut aromatis, quæ emissent, ungerent Christum.

V: 2. ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου] Hoc Authore Theophylacto, non de Solis ipsius exortu accipiendum, sed de radiis solaribus, solis exortum antecedentibus, sive de splendore illo, quem solis exortus subsequitur. Atque sic optimè conciliatur Marcus cum reliquis Evangelistis.

V: 4. Καὶ ἀναβλέψασαι] id est, *Et quùm intuerentur.* hoc est, quùm oculos in sepulchrum immitterent, vel, *Et quùm intuita fuissent.* sc: in sepulchrum.

V: 14. Ὕστερον δὲ ἀνακειμένοις αὐτοῖς ἔνδεκα ἐφανερώθη] id est, *Dehinc verò undecim ipsis accumbentibus apparuit*, vel, *exhibuit sese.*

V: 17. παρακολουθήσει] vetus, *sequentur*: Piscator, *subsequentur.* Ibid. ἐν τῷ ὀνόματί μου] Vetus,

Vetus, *in nomine meo*, pro quo alii malunt, *per nomen meum*: ſed cur illis vetus interpres non ſatisfaciat rationem requiro.

V: 18. οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψῃ] id eſt, οὐ βλάψει, *non nocebit.*

Deo ſit laus.

Septemb. 30.
1619.

Veteris

Veteris Interpretis cum Recentioribus quibusdam collatio in Evangelio secundum Lucam.

Cap. I.

VERS: 5. Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας] Rectè vetus: *Fuit in diebus Herodis regis Judeæ*: non, *illius regis Judeæ*. Vide notas meas in Matth: 1. v: 16.

V: 11. Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου] vetus, *Apparuit autem illi Angelus Domini*: alii, *visus autem est ei*, &c. [1. Cor. 15. v: 5,6,7, & 8. vetus interpres, ubique pro ὤφθη, habet, *visus est*.] Neutrum improbo, tametsi prius hoc loco malim: neque vero aliter reddere solent veteres Testamenti interpretes, וירא (quod planè respondet τῷ, ὤφθη δὲ) quàm per verbum, *apparuit*. Unum locum pro multis proferam, Exod: 3. v: 2. וירא מלאך יהוה אליו Græcè, Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, Latinè è versione Tremellianâ: *Apparuit autem illi* &c. Ergo, ὤφθη, hîc est ἐφάνη, id est, *apparuit*,

paruit. Sic Theophylactus post recitata hæc verba statim subjungit ; ὀ πᾶσι φαίνεται ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ τοῖς καθαροῖς τῇ καρδίᾳ.

Vers: 13. διότι] Vetus, *quoniam*: alii, *nam.*

Vers: 14. Καὶ ἔσαι χαρά σοι καὶ ἀγαλλίασις] vetus, *Et erit gaudium tibi & exultatio* : id est, Futurum est, ut plurimùm ex illo gaudii ac lætitiæ percipias. Qui corrigunt veterem interpretem, & pro, *erit gaudium*, *erit gaudio*, substituunt, faciunt, ut *suppositum* verbi, ἔσαι, sit Ἰωάννης, quod tamen non est necesse : atq; de eo etiam monuit Piscator.

V: 15. ἔτι ἐκ κοιλίας] vetus, *adhuc ex utero* : Beza, *etiam à ventre* : Erasmus & Piscator, *jam inde ab utero*, quod maximè mihi probatur.

V: 17. ἀπειθεῖς] *parere recusantes, contumaces, rebelles.* Ibid. ἑτοιμάσαι Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον] *ut tradat Domino populum præparatum* : sed ne aures offenderentur similium vocum in eâdem clausulâ repetitione, de industria τῷ, ἑτοιμάσαι, sensu tamen haud neglecto, alieniorem dedi significationem. Aliter, *ut paret Domino populum, qui ad recipiendum illum aptus sit.* Theophylactus, λαὸν κατεσκευασμένον, τουτέστιν, ἐμπαράσκευον πρὸς τὸ ὑποδέξασθαι τὸ κήρυγμα · & paulo post, προητοιμασμένον εἰς ὑποδοχὴν τοῦ Χριστοῦ.

V: 19. εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦτα] vetus, *& hæc tibi Evangelizare* : quod non displicet. Vide Matth: 11. v. 5. & infrà Luc: 2. v: 10. ubi, τὸ, εὐαγγελίζομαι, non veteri solùm interpreti, sed recentioribus etiam est, *evangelizo.*

V: 22.

V: 22. καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ] vetus, *& cognoverunt quòd visionem vidisset in templo.* Alii, *eum visionem vidisse.* Rectè. Sed tamen facies Græci sermonis non ita conspicua est in hac interpretatione, ut in alterâ.

V: 23. τῆς λειτουργίας αὐτοῦ] vetus, *officii ejus*: Alii, *ministerii ipsius.* Certè λειτουργία est *ministerium*: sed an disparatæ ita sint voces, *officium* & *ministerium*, ut si hoc congruat, non congruat illud, de eo aliorum sit judicium.

V: 25. ἐπεῖδεν] id est, ἐπέβλεψε, *respexit*: quibus me respexit, ut auferret opprobrium, [sive, probrum] meum inter homines. Alii, *probrum illud meum*, ubi τὸ, *illud*, πλεονάζειν mihi videtur; vide supra v: 5. hujus capitis.

V: 28. Χαῖρε κεχαριτωμένη] vetus, *Ave gratiâ plena*: Erasmus, *Ave gratiosa*: Beza, *Ave gratis dilectâ*: Piscator, *Ave gratiam nacta*, id est, consequuta gratiam, quemadmodum habet Beza in annotationibus. Haud aliam facilè causam statuerim diversitatis hujus, quàm studium & amorem veritatis. Quia enim priores interpretationes, aut minùs veræ, aut minùs perspicuæ videbantur, conati sunt semper viri docti aliquid posteà afferre, quod plus vel synceritatis vel lucis haberet. Igitur non possum, non vehementer laudare consilium & conatum eorum omnium, qui operam suam huc contulerunt, ut vim participii quàm maxime genuinâ interpretatione exprimerent. Sed cùm primus sine dubio interpres

nihil

Digitized by Google

nihil minùs in animo habuerit, quàm ut somniis illorum, qui posteà hæc verba perperàm detorserunt, patrocinaretur: nemo, uti spero, culpæ mihi dabit, si paucis, quàm digna ejus sit hîc interpretatio quæ probetur potiùs quàm exagitetur, ostendero. Ἡ χάρις, unde verbum χαριτόω descendit, non uno modo exponitur: hîc verò, ni fallor, Hebræorum nomini חן favorem & gratiam significanti penitùs respondet. Sunt qui cum רצון & חסד & טובה conferant: nec male id quidem, cùm sint finitimæ voces significationis, & interdum apud Græcos interpretes in χάριν convertantur, duæ præsertim priores: ego verò τὸ חן ideò hoc loco præfero, quia mox sequitur: εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ· Ubi τὸ εὗρες χάριν, quid, quæso, aliud est, quàm מצאה חן quod toties occurrit in Bibliis? At inquiet aliquis, Ut χάρις v: 30. sit חן, quid id ad participium κεχαριτωμένη? Audi ergo quid dicat Theophylactus hunc ipsum locum enarrans: ὅπερ δὲ ἄνω εἶπε, κεχαριτωμένη, ὥσπερ ἑρμηνεύων φησὶν, εὗρες γὰρ χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κεχαριτῶσθαι, τὸ εὑρεῖν χάριν παρὰ τῷ Θεῷ, τουτέστιν, ἀρέσαι Θεῷ. id est, *Quod verò suprà dixit*, κεχαριτωμένη; *veluti interpretatione adhibitâ sic explicat*: invenisti enim gratiam coràm Deo. κεχαριτῶσθαι *enim nihil aliud est, quàm invenire gratiam apud Deum*; hoc est, *placere Deo.* Potestnè quid dici luculentius? Quare si Theophylacto credimus, non aliter accipitur χάρις in participio κεχαριτωμένη, quàm in ista He-

Hebraicâ loquendi formulâ, εὗρες χάριν. Quod si ita sit, certè ut χάρις est חן hoc est, *gratia, & favor*, sic χαριτόω erit, *gratiosum*, sive *amabilem facio*, & χαριτόομαι, *gratiosus*, sive, *amabilis fio*, & κεχαριτωμένος, *gratiosus*, sive, *amabilis factus*, & κεχαριτωμένη, denique *gratiosa*, sive, *amabilis facta*; hoc est, *gratiâ*, vel *gratiæ plena*, aut si ita mavis, *gratiam nacta*, *gratiam consecuta*, χάριν εὑραμένη. Sed hæc posteriora dilutiora sunt, neque ita nobis clarè ob oculos ponunt admirabilem illam gratiam, quæ & in vultu Virginis & in toto corporis habitu relucebat, ut nihil dicam, de internis dotibus, quæ tamen in illa principatum facilè tenebant. De omnibus hisce admonet nos dictio חן in participio κεχαριτωμένη inclusa. Neque est quod vereamur, ne si huic interpretationi locus detur, virgo Maria suprà quàm par sit extollatur. Nihilo enim magis superstitioso Virginis cultui favet, *Ave gratia plena*; si dextrè intelligatur, quàm, *Tu es Petrus*, Papæ interminatæ potestati, hoc est, nihil. *Gratia*, sive חן omnem vel umbram meriti & dignitatis excludit, & *gratiâ plena* dicitur Virgo, non quod plus merita sit quàm aliæ fœminæ, sed quòd plus ex divina benignitate acceperit, consecutaque fuerit. Ut errores foveri nolo, ita minimè æquum puto, ut falsis dogmatibus principium, aut occasionem præbuisse existimentur ii, qui bonorum & fidelium interpretum diligenter functi sunt officio; id quod de vetere interprete rectè hîc mihi dici posse videtur. Nullas enim habebat causas deflectendi de via, & Beza teste, summâ in libris sacris interpre-

Digitized by Google

terpretandis religione uſus eſt. Quòd ſi qui ex bona verſione doctrinam non bonam hauſerunt, non penes interpretem reſidere debet culpa, ſed penes araneos illos, qui proprietate quadam naturæ, utilem ſuccum in venenum converterunt; [vide partem ſecundam Poſtillarum Melanchthonis pag: 293. ubi hæc legimus: *κεχαριτωμένη*, id eſt, *dilecta ex miſericordia.* Salve tu Maria, inquit Angelus, quam diligit Deus ſingulari, ſeu excellenti miſericordiâ. Hoc volebat ille, qui dixerat, [id eſt, defenderat] *gratiâ plena.* Sed alter calumnioſè interpretatus eſt ejus ſententiam, quaſi dixiſſet. Salve Maria, in qua nullum eſt peccatum, in qua ſunt tantùm virtutes. Vide præterea ejuſdem partis pag: 310, 311, & 312.] Vir excellentis tum acuminis, tum eruditionis, Nicolaus Fullerus, Miſcellaneorum ſacrorum lib: 1. cap: 8. veterem hîc interpretem, ut & alibi, verſionem ſuam à Syro ſumpſiſſe autumat: nec ſine cauſa, cum inter utramque nullum aliud quàm linguæ diſcrimen exiſtat. Addit idem vir doctiſſ: Paulum, verſu 14. cap: 15. Epiſtolæ ad Romanos, ubi ait illos μεςοὺς εἶναι ἀγαθωσύνης, videri poſſe ad Syriacam illam loquendi formam reſpexiſſe. Eo praetereà monitore didici (Nam certè non venerat in mentem mihi anteà, tametſi percurriſſem locum ſæpiùs,) Pſal: 18. 26. pro his Hebræis: עם חסיד תתחסד apud veterem Græcum Scholiaſtem eſſe, μετὰ κεχαριτωμένου χαριτωθήσῃ, cùm 70. habeant, μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ. Jam quòd ex Scholiaſtis loco iſto concludit Nicolaus τὸ κεχαριτωμένη, in Angeli ſalutatione, verè & propriè

propriè ad τὸ חסיר pertinere, de eo non litigabo cum quoquam, multò minùs cum eo viro quem laudavero citiùs quàm tentavero refutare. Adhuc tamen in ea ſum ſententia, ut putem nullum eſſe Hebræum vocabulum, quod juſtiùs ſibi Græcum participium vendicet, quàm illud חן, de quo dixi priùs. Angelus Caninius ait, κεχαριτωμένη, Syriacè eſſe רחימתא id eſt, *gratioſiſſima*, atque *acceptiſſima*. At *gratioſiſſima* atque *acceptiſſima* quid eſt niſi *gratia plena*? Idem autem opinor non dixiſſet, Lucam Evangeliſtam primum hujus participii fabricatorem fuiſſe, ſi apud Sirachidem legiſſet: οὐκ ἰδοὺ λόγος ὑπὲρ δόμα ἀγαθόν; καὶ ἀμφότερα παρὰ ἀνδρὶ κεχαριτωμένῳ. Porrò ſciendum eſt veteres Lexicographos hujus participii meminiſſe, quod argumento ſit fortaſſe, non à Luca primùm excogitatum. Nam & Heſychius habet: χαρίεντα, καλά, κεχαριτωμένα, & in Lexico Græcolatino vetere, κεχαριτωμένος exponitur, *facetus*, hoc eſt, εὔχαρις. Poſſem hîc veterem interpretem dimittere, idque cum laude, niſi quòd Cruſii de hoc loco cenſura omittenda non videbatur. Sic ergo Cruſius: *Luc.* 1. inquit, *vetus tralatio habet*: Ave, gratiâ plena. *Hoc ſi idem ſit quod gratioſa, ſeu quæ gratiam invenerit, ferri poteſt.* [imò debet] *Verùm adverſarii ſic intelligunt, tanquam beata virgo poſſit hominibus dare gratiam, aut apud Deum impetrare, ac proinde precibus noſtris eſſe invocandam. Nos contra intelligimus, ei fuiſſe hanc gratiam præ omnibus aliis fœminis à Deo datam, ut mater fieret ſeminis illius benedicti,*

Quid cauſæ eſt cur magis offendamur audientes de virgine Maria dici; *gratia plena*, quã cum audimus de Elizabetha dici: *repleta eſt Spiritu ſancto?*

benedicti, quod initio statim post lapsum generi humano promissum fuerat. Vides hîc non damnari à viro, quod nemo unquam negaverit, Græcè doctissimo, vulgatam interpretationem, sed defendi potiùs, atque ab aliorum pravis expositionibus vindicari: quâ in re utile sanè nobis exemplum reliquit, non statim rejiciendi id, quod per se purum culpâ alicujus contaminatum fuerit. Quemadmodum enim aurum stercore inquinatum non abjicimus, sed abstergimus, purgamusque à sordibus: sic si alicubi comperiemus dicta, aut verba per se non improbanda, in alienam aut absurdam detorta sententiam, satius multò sit sententiam confodere, quàm verba repudiare. Atque de participio κεχαριτωμένη, ejusque apud veterem interpretem versione, hæc utcunque dixisse sufficiat.

V: 29. διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ] vetus, *turbata est in sermone ejus*, ut supra v: 14. καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ χαρήσονται, *& multi in nativitate ejus gaudebunt*. Beza utrobique τὸ ἐπὶ, mutat in *super*, idque rectissimè, sed tamen usus præpositionis *in*, apud veterem interpretem, ejusmodi est, ut nequaquam sit negligendus; infrà v: 47. hujus cap. ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρί μου, *in Deo*, &c. & cap: 2. v: 20. ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἤκουσαν, *in omnibus*, &c. Ibidem. ποταπὸς] id est, ποῖος * *Jos: Scaliger in Manilium* pag: 51. *Nunc quid sit, cujasve, canam; quóve ordine constet*: Ἑλληνίζει, *cujas* pro, *quale*, ut, ποταπὸν, pro, ποῖον. Sic in Evangelio: ποταπὸς εἴη ἀσπασμὸς οὗτος, id est, ποῖος.

* *Vide Matthæi 8. v: 27. & notas meas in illum Mathæi locum.*

V: 30. εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ] vetus, ad verbum: *invenisti enim gratiam apud Deum*: quod multo magis placet quàm id quod alii habent: *es enim in gratia apud Deum.* Quis enim hîc non malit purum putum Hebraïsmum, eúmque vulgò notissimum, quàm exoticas quascunque elegantias?

V: 42. καὶ εὐλογημένος] vetus, *& benedictus*: alii, *quia benedictus*, τὸ καὶ, in τὸ ὅτι mutantes, sed sine causâ.

V: 44 Ἰδοὺ γὰρ &c] optimè Piscator: *ecce enim ut pervenit*, [ἐγένετο, id est, παρεγένετο] *vox salutationis tuæ ad aures meas, subsiliit infans cum exultatione in utero meo; Subsiliit*, ἐσκίρτησε. Cam: utriusq; linguæ comment. col. 459. ἅλμα *etiam dixere* κίνησιν *fœtus in utero*, i.e. *motum & jactationem, quod etiam* ἀσκαρίζειν *est Hippocrati de naturâ fœtus. Aliis hoc* σκίρτημα, *& ita legimus in Luca* ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει, &c. In versu 45. veterem interpretem usquequaque amplector, nec mutandum quicquam puto.

V: 48. ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ] vetus, *humilitatem*, id est, humilem, sive tenuem & abjectam conditionem, Hebraicè עני [non ענוה] ut 1. Sam. 1. 11. אם ראה תראה בעני אמתך ἐὰν ἐπιβλέπων ἐπιβλέψῃς, ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης σου. Judith cap. 6. v. 20. Ἐλέησον τὴν ταπείνωσιν τοῦ γένους ἡμῶν: id est, *miserere abjectæ sive miseræ conditionis nostræ.* Miseria enim, non virtus, misericordiæ est objectum. Porrò, qui *humilitatem* ἀντὶ τῆς ταπεινοφροσύνης accipiunt, Latinè nesciunt, aut scire nolunt, cum apud puriores Latinos, *humilitas*,

semper

ſemper altitudini aut dignitati opponatur, nunquam autem, quod ſciam, ſuperbiæ. vide Act: 20. v: 19. Melancthon poſtil. parte tertiâ, pag: 295. [In veteri Latina linguâ, humilitas non eſt virtutis nomen.] Apud Arrianum de rebus geſtis Alexandri lib: 4. pag: 86. ταπεινότης, idem valet, quod ſervilis ſubjectio & ſubmiſſio, vel minor reſpectus, quàm pro dignitate alicujus.

V: 49. ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα] id eſt, *fecit mihi magna*, vel, *magnifica*.

V: 53. καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενοὺς] id eſt, *dimiſit, amandavit, ablegavit inanes*, ſive, *vacuos*. Job: 22. 9. אלמנות שלחת ריקם Græcè, χήρας ἐξαπέστειλας κενάς, Latinè, *viduas dimiſiſti inanes*, ſive, *vacuas*. Utrobique eadem eſt loquendi forma, & hîc, τὸ, ἐξαπέστειλε κενοὺς, Hebraicè reddi poteſt, שלח ריקם.

V: 54. ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ] vetus, Eraſmus, & Beza, *Suſcepit Iſrael, puerum ſuum*: Piſcator, *Opitulatus eſt Iſraeli puero ſuo. Suſcepit*, id eſt, defendit; ut Judith 13. v: 6. ὅτι νῦν καιρὸς ἀντιλαβέσθαι τῆς κληρονομίας σου, *quoniam jam tempus eſt ut defendas hæreditatem tuam*. ἀντιλήπτωρ etiam in Pſalmis Deus dicitur, ab eo quòd ſuos protegat & defendat. μνησθῆναι ἐλέους] quod proximè ſequitur, poni videtur, pro, καὶ ἐμνήσθη ἐλέους, id eſt, *& memor fuit miſericordiæ*. Niſi enim me fefellit obſervatio, multa ſunt in Græcis Bibliis loca, ubi τὰ ἀπαρέμφατα non incommodè ſic exponantur, nimirùm per verbum finitum cum conjunctione copulativâ.

V: 58. περίοικοι,] ad verbum, *circumhabitatores*, id est, γείτονες, *vicini*, *accolæ*: vide paulo post, v: 65. ubi Beza rationem reddit, cur pro, περιοικοῦντες, &, περίοικοι, *accola* maluerit dicere, quam, *vicini*.

V: 70. κέρας σωτηρίας] *cornu salutis*: id est, potentem servatorem.

V: 77. ἐν ἀφέσει] id est, εἰς ἄφεσιν, *in*, vel, *ad remissionem*.

V. 78. Διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ] vetus, *Per viscera misericordiæ Dei*: alii, *Propter intimam misericordiam Dei*. Mihi prius magis placet, quia & simplicius est, & cum fonte convenientius, & Hebraismum non dissimulandũ fideliter retinet. Parum autem refert, mea sententia, ùtrum dicas, *per viscera*, an *propter viscera*. Ibid. ἀνατολὴ ἐξ ὕψους] vetus, *oriens ex alto*; צמח enim, pro quo ἀνατολὴ est apud 70. interpretes tribus in locis, videlicet Jer. 23. 5. Zachar: 3. 8. & 6. 12. propriè significat *germen*. Si igitur ἀνατολὴ 70. interpretum sit צמח, & צמח sit germen, cur non & Lucæ ἀνατολὴ eodem sit modo accipienda, causa nulla idonea afferri potest. Imò potest. Nam si illustrissimo Scaligero credimus, צמח non solum est *germen*, sed etiam ἀνατολὴ, &, quod negligendum nullo modo est, Syri, quorum dialectus in frequentissimo tum usu erat, hoc eodem vocabulo utuntur ἀντὶ τῆς αὐγῆς, sive ἀντὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, id est, pro *luce* & *splendore*. Atque cum hac significatione pulchrè quadrant, quæ initio proximi versus sequuntur: Ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει, &c. Præterea, ut nihil horum sit, defendi utcunq; potest vetus interpres,

Digitized by Google

pres, sic nimirum capiendo, *oriens*, ut significet id quod oritur, sive germinat. Sed Scaligeri judicium plurimum apud me ponderis habet, cujus hæc sunt * verba, si minus ad persuadendum aliis, at ad testandum quid ipse de hac re senserit, perquàm accommodata: *Vox Hebraica*, inquit, [צמח] *duo significat*, Germen, *& per secundam notionem*, ἀνατολὴν. *Qui vertunt*, Germen, *imperitè faciunt audeo dicere, neque mentiar contra verbum Dei.* τὸ ἀπαύγασμα, id est, splendorem, *quod est in Epistolâ ad Hebraeos, Syrus paraphrastes vertit* צמחא. *Christum* ἀνατολὴν *vocatum ter aut quater apud Justinum leges.* Hæc Scaliger.

* *Elenchi cap: 20. pag: 150, & 151.*

V: 79. Ἐπιφᾶναι] id est, *ut illucesceret*, vel, *ut illucescat*. Ibid. τοῖς καθημένοις] *iis qui sedent*, ut rectè vetus. Cur enim aliter hoc participium reddi debeat, causæ nihil video. Vide supra Matth: 4 v: 16.

V: 80. ἀναδείξεως] vetus, *ostensionis*, id est, manifestationis.

Cap. II.

VErs: 1. Ἐγένετο δὲ &c.] veterem interpretem per omnia hîc sequor, nisi quod pro, *universus orbis*, in fine versus malim, *totus orbis*. Totus orbis, sc. Romanus, ut est apud Cassiodorum Variarum lib: 3. Epistola 52. verba Cassiodori sunt hæc: *Augusti siquidem temporibus orbis Romanus agris divisus, censûq;*

descriptus est, ut possessio sua nulli haberetur incerta, quam pro tributorum susceperat quantitate solvendâ. Hîc per orbem Romanum, illam solummodo orbis partem intelligit Cassiodorus, quæ Romanorum ditioni ac imperio subjiceretur; Suidas in dictione ἀπογραφή. ὁ δὲ Καῖσαρ Αὔγουστος ὁ μοναρχήσας εἴκοσιν ἄνδρας τοὺς ἀρίστους τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον ἐπιλεξάμενος, ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν τῶν ὑπηκόων ἐξέπεμψε, δι᾽ ὧν ἀπογραφὰς ἐποιήσατο τῶν τε ἀνθρώπων καὶ τῶν οὐσιῶν &c.

V: 2. πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου] vetus, *prima facta est à præside Syriæ Cyrino:* alii, *prima facta est præside Syriæ Cyrenio*; vel, *præsidente Syriæ Cyrenio.* Cur apud veterem interpretem legatur, *à præside,* nescio, nisi forte error fuerit descriptoris, aut in exemplari ejus Græco, ὑπὸ, reperiretur, (quod tamen probabile mihi non videtur) aut sic perspicuitati consulendum putaverit, notato non solum tempore census, sed eo etiam, qui mandatum Cæsaris de censu habendo exequeretur. Pro Κυρηνίου, apud Theophylactum legitur Κυρείνου, atque sic certè vetus etiam interpres legisse videtur. Porrò si quis cupiat de præside Cyrenio, sive Quirinio plura cognoscere, ut & de vera hujus loci sententia, & commodissimâ Josephum cum Luca conciliandi ratione, adeat is præter alios If: Casaubonum exercitatione primâ ad apparatum Annalium capp: 30, 31. & 32 ubi & accuratum Syriæ præsidum usque ad natum Christum Catalogum habebit, & multa prætereà alia, quæ ad illustrationem hujus loci apprimè faciant.

V: 3.

Digitized by Google

V: 3. ἀπογράφεσθαι] vetus, *Ut profiterentur*: alii, *ut deſcriberentur*. Haud ſcio annon elegantius ſit, *profiterentur*, hoc præſertim in loco, ubi τὸ ἀπογράφεσθαι, non ad cenſum agentes, ſed ad eos qui cenſentur, refertur: ἡ ἀπογραφὴ enim, ſi cenſentes reſpicias, eſt *deſcriptio*; ſi eos qui cenſentur, *profeſſio*. Ita autem convenit profeſſioni cum ἀπογραφῇ, ut Budæus in Pandectas non dubitaverit, pro, αὕτη ἡ ἀπογραφὴ, apud Lucam, Latinè dicere: *Hæc profeſſio*.

V: 5. ἀπογράψασθαι] vetus, *ut profiteretur*: alii, *ut deſcriberetur*; vide v: 3.

V: 14. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ] vetus, *Gloria in altiſſimis Deo*: alii, *in cælis altiſſimis*, &, *in locis altiſſimis*. Sed ſi quid addendum ſit, rectius exiſtimo, ut alibí quàm in contextu addatur. Hic tamen, ut in aliis omnibus, me iis qui meliore ſunt judicio lubentiſſimè ſubjicio.

V: 15. καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονὸς, ὃ ὁ Κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν] id eſt, *& videamus rem hanc quæ facta eſt, quam Dominus notam fecit nobis*, ut rectè Piſcator.

V: 19. πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς] id eſt, *omnia conſervabat verba hæc, conferens*, vel, *revolvens in corde ſuo*. Sic vetus, nec auſim ego immutare, Athenæus Dipnoſ: lib: 14. pag: 614 καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ χρήσμον ξυμβάλλων, id eſt, *& Dei reſponſum animo ſecum revolvens*. Alii, *iſta omnia*, id eſt, πάντα ταῦτα. At fides interpretis, præſertim in libb: ſacris, id requirit, ut, quoad ejus fieri poteſt, tam inter verſionem & fontem, quàm

 inter

inter apographum, & id unde apographum sumptum est, conveniat. Hoc est, ut ne vocula quidem, tametsi aliôqui superflua quibusdam videatur, omittatur. συνετήρει] infra hujus cap: v: 51. legimus: διετήρει πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς: sine participio, συμβάλλουσα, quod hîc igitur πλεονάζειν videtur. Imò non πλεονάζει, sed suam quandam vim habet.

V: 21. Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παιδίον] *Et quùm impleti fuissent dies octo ut circumciderent puerulum*: id est, quùm advenisset dies octavus &c. Posterius enim istud magis probo ut explicationem interpretationis, quàm ut interpretationem, quia aliôquin eadem planè verba, tam hîc quàm initio sequentis versus posita, diversam interpretationem habebunt, quod absque justiore causa faciendum non videtur. Ibid. καὶ ἐκλήθη, &c.] Hîc, τὸ καὶ, vel redundat, vel, pro, τότε, accipiendum est.

V: 23. διανοῖγον μήτραν] *adaperiens vulvam*, vel, *matricem*.

V: 24. θυσίαν] vetus & Erasmus, *hostiam*: Beza, *oblationem*, & in annotat. *sacrificium*: Piscator, *Victimam*. Lexicon Græco-lat vetus, θυσία, *hostia, victima, sacrificium, immolatio*.

V: 26. Καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου] vetus, *Et responsum acceperat à Spiritu sancto*: Alii, *Fueratque ipsi divinitùs nuntiatum*, vel, *promissum à Spiritu sancto*. Rectè omnes.

V: 27.

V: 27. ἐν τῷ πνεύματι] *in Spiritu*, id est, * vel, *per Spiritum.* Spiritu impulsore, vel, Spiritu ducente, impellente. Ibid: κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ] vet: *secundum consuetudinem legis pro eo*: quod non displicet, nisi quis ἀντὶ τοῦ, *pro eo, de eo*, malit.

V: 28. ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ] id est, uno verbo, ἐνηγκαλίσατο. Marc: 9.36.

V: 30. τὸ σωτήριόν σου] Heb: ישועתך.

V: 31. κατὰ πρόσωπον] vetus, *ante faciem*: rectè. Atque sic sentio de initio v: sequentis: εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, *ad revelationem gentium*. Quod si obscuriora sint, adhibeatur explicatio, sed extra contextum.

V:38. ἀνθωμολογεῖτο] vet: *confitebatur*: quod mihi utique satisfacit: neq; enim aliter sumi solet apud Sirachidem, & alibi, quàm pro verbo simplici. 3. Esd: 8. 93. legimus, Καὶ ὅτε προσευχόμενος Ἔσδρας ἀνθωμολογεῖτο κλαίων χαμαιπετὴς ἔμπροσθεν τοῦ ἱεροῦ, ἐπισυνήχθησαν, &c. id est, *Et cum in oratione suâ Esdras confitebatur flens & prostratus ante Templum, congregati sunt ad eum*, &c. Nonne hîc τὸ, *confitebatur*, satis exprimit τὸ ἀνθωμολογεῖτο, ut nihil addatur amplius?

Versus 42. & 43. sic reddo Latinè: *Quum igitur factus esset annorum duodecim, ascenderunt ipsi Hierosolymam secundum consuetudinem festi, Diesque illos consummarunt, & quùm redirent* [& reverterentur] *remansit puer Jesus in Hierusalem: nec scivit Joseph & mater ejus.*

V: 44. ἦλθον ἡμέρας ὁδόν] vetus, *Venerunt iter diei*: Alii, *ierunt viam unius diei*. Quæro quid intersit.

V: 47.

V: 47. ἐπὶ τῇ συνέσει, καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ] *super prudentia*, [sive, *intelligentia*] *& responsis ejus.* id est, ἐπὶ ταῖς συνεταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ, *super prudentibus*, sive, *intelligentibus responsis ejus.* Ἓν διὰ δυοῖν, ut 1. Cor. 2. 4. πνεύματος καὶ δυνάμεως, *spiritus & potentiæ*, id est, spiritualis potentiæ.

V: 48. Καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐξεπλάγησαν] id est, *Et viso eo attoniti stupuerunt.* Ibid. ὀδυνώμενοι] id est, λυπούμενοι, *dolentes, mœsti, anxii.* Qui his non contenti, adhuc ἐμφατικώτερα quærunt, nimis mihi anxii, & curiosi esse videntur:

V: 49. ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με;] id est, *quòd in iis quæ Patris mei sunt*, *oportet me esse?* Sic rectè Græca redduntur, & κατὰ πόδας, ut dicunt: sed quemadmodum Græca Ellipsis explenda sit, de eo ambigi video, aliis nimirùm Ellipsin sic exponentibus: *in iis quæ Patris mei sunt*, id est, in negotiis quæ pater mihi commendavit: aliis sic: *in iis quæ Patris mei sunt*; id est, in domo Patris mei. Posterioris hujus expositionis fundus & author est Syrus interpres, apud quem, pro, ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου, disertè legitur, in domo Patris mei. Syro astipulatur Theophylactus, idque non obscurè, sed clarissimè, his nimirùm verbis: τῆς παρθένου τὸν Ἰωσὴφ πατέρα εἰπούσης αὐτοῦ, [id est, τοῦ Χριστοῦ] ἐκεῖνος φησίν, οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ ἀληθής μου πατήρ, ἢ γὰρ ἂν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἤμην. ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐστί μου πατήρ, καὶ διὰ τοῦτο, ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ. Nonne apertissimè hîc ait Theophylactus, ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου, idem valere acsi dicas, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου, τουτέστιν ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ? Jam si quæ-

ratur

ratur, utra ex duabus hisce expositionibus anteponenda sit, fateor me non pedibus solum, sed toto pectore in sententiam ire Nicolai Fulleri, viri ut multifariâm eruditi, ita judicii sagacissimi, qui Miscel. sacr. lib: 4. cap: 17. non probat modò Syram tralationem, sed & propugnat atque defendit. Inprimis vero in defensione ejus, observandus est locus Chrysostomi, sumptus ex hom: 52. in Genesin; ubi hæc eadem locutio sic adhibetur, ut non possit nisi de loco intelligi. Quid ergo Chrysostomus? πȣ̃, inquit, ἀπελαύνεις τὸν δίκαιον; οὐκ οἶδας ὅτι ὅπου ἂν αὐτὸν ἀπελθεῖν συμβαίνῃ, ἐν τοῖς τοῦ δεσπότου τοῦ ἑαυτοῦ εἶναι αὐτὸν ἀνάγκη; id est, *Quô justum expellis? Nonne nosti necesse esse, quocunque tandem abjerit, ut in iis locis sit, quæ ad Dominum suum pertineant?* Quærit hîc Chrysost: ab Abimelecho rege Gerari, jubente Isaacum è finibus suis discedere, quô illum tandem fugere velit, cum nusquam futurus sit ἀπροστάτευτος, aut extrâ Domini sui tutelam, & protectionem. Qui amant bonas literas, studiisque cultioribus dediti sunt, multum debent Nicolao, propter loci istius indicationem.

V: 51. πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα,] *omnia verba hæc*: ut supra cap: istius, v: 19.

Cap. III.

VErs: 1. ἡγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ἰουδαίας] vetus, *procurante Pontio Pilato Judæam*: alii, *Pontio Pilato præside Judææ.* Priorem

rem interpretationem non solicitandam esse, jampridem docuit vir eximius Jacobus Cujacius Observationum lib: 19. cap: 13. ubi sic scribit: *Rectiùs vetus interpres* Luc: cap: 3. ἡγεμονεύοντος Πιλάτου, procurante Pilato, *quàm alii*, præside. *Præses enim Syriæ tum fuit Vitellius vir consularis, procurator Pilatus, eques Romanus, cujus rei authores habeo Tertullianum, Tacitum, Josephum.* Hæc Cujacius, & rectè omnino, *vir consularis*, &, *eques Romanus.* Nam certissimum est præsides Syriæ fuisse viros consulares, procuratores vero Judææ ex equestri ordine fuisse desumptos. Is: Casaub: adversus Baronium pag: 238. *Addit statim* [sc: Lucas] *nomen procuratoris Cæsaris. Procuratorum autem administratio certo spatio temporis definita non erat, sed à Cæsarum voluntate pendebat.* Ait ἡγεμονεύοντος Ποντίου τῆς Ἰουδαίας, id est, procurante Pilato Judæam. *Fuit is annus tertius currens procurationis Pilati.*

V: 4. εὐθείας ποιεῖτε &c.] vetus, *rectas facite*, Nihil muto. Vide Matth: 3. 3.

V: 5. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται &c] Strabo Geographiæ lib: 5. pag: 162. & 163. de Romanis: οὗτοι [sc. οἱ Ῥωμαῖοι] προὐνόησαν μάλιστα ὧν ὠλιγώρησαν ἐκεῖνοι, [sc. οἱ Ἕλληνες,] στρώσεως ὁδῶν, καὶ ὑδάτων εἰσαγωγῆς, καὶ ὑπονόμων τῶν δυναμένων ἐκκλύζειν τὰ λύματα τῆς πόλεως εἰς τὸν Τίβεριν· ἔστρωσαν δὲ καὶ τὰς κατὰ τὴν χώραν ὁδούς, προσθέντες ἐκκοπάς τε λόφων, καὶ ἐγχώσεις κοιλάδων· προσθέντες &c. id est, *eoque ampliùs & exciderunt colles, & cavitates ingestâ terrâ impleverunt.* Ut enim viæ ex asperis planæ & æquabiles fiant, duo requiruntur: ut excidendo depri-

deprimantur colles, & ut ingerendo valles impleantur.

V: 14. Μηδένα διασείσητε] id est, Μηδένα διασείσητε τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, *Nemini per vim aliquid eripite* : *Neminem à bonis suis depellite. Neminem bonis suis excutite.* 3. Maccab: 7. 19. τὸ σύνολον ὑπὸ μηδενὸς διασεισθέντες τῶν ὑπαρχόντων, id est *nec omnino à quoquam bonis suis depulsi* : P. Cholinus. F. Junius, *concussi.*

V: 15. μήποτε] id est, *num forte*, vel, *non forte*, ut recte Piscator.

V: 17. καὶ διακαθαριεῖ] vetus, *& purgabit* : quod satis mihi esse videtur. Quid enim est διακαθαριεῖ, nisi καθαριεῖ?

V. 21. Ἐγένετο δὲ &c.] id est, *Factum est autem quùm baptizaretur omnis populus, Jesu etiam baptizato, & precante, ut aperiretur cœlum.* Tum adde, *Ac descenderet*, &c. & pauló post, *& vox de cœlo existeret.*

Cap. IV.

VErs: 1. καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον] id est, *& agebatur in Spiritu in desertum.* Si quid explicationis ergô addendum sit, ponatur in margine. Sic certe est mea sententia.

Tum

Tum pergo in hunc modum: *Ibique erat dies quadraginta, & tentabatur à Diabolo*, &c.

V: 2. καὶ συντελεσθεισῶν αὐτῶν] id est, *sed illis consummatis*, vel *exactis*.

V: 4. οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται &c.] id est, *non ex pane solo vivet*.

V: 15. δοξαζόμενος ὑπὸ πάντων] id est, *& glorificabatur ab omnibus*: ut rectè. Piscator.

V: 18. καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν] vetus, *& cæcis visum*. Sic etiam Piscator: nec causa est cur a vetere hîc interprete discedamus. Vide Matth: 11. vers. 5. vide etiam Marc: 8. vers: 24.

V: 21. ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν] vetus, *in auribus vestris*, id est, audientibus vobis.

V: 22. τοῖς λόγοις τῆς χάριτος] id est, *sermonibus gratiæ*, vel, *gratiosis*.

V: 25. ὡς ἐγένετο] id est, *ita ut esset*: ὥστε γενέσθαι λιμὸν, &c.

V: 26. εἰ μὴ] *nisi*, vetus, & Piscator, & sic v: sequenti.

V. 28. θυμοῦ] vetus; *irâ*: alii, *excandescentiâ*. Mihi prius non displicet.

V. 30 ἐπορεύετο] *discedebat*, vel, *proficiscebatur*: v: 42. hujus cap: τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν: *ne discederet ab ipsis*. vetus & Beza.

V: 39. παραχρῆμα δὲ ἀναστᾶσα διηκόνει αὐτοῖς] id est, *illicò autem surrexit, & ministrabat eis*,

Cap. V.

VErſ: 1. Lego, *Factum eſt autem quùm turba irrueret in eum,* [vel, *immineret ei*] *audiendi verbi Dei cauſâ, & ipſe ſtabat ſecus* [vel, *apud,*] *ſtagnum Genezaret.* Hîc alii omittunt, καὶ, ante, αὐτὸς ἦν ἑστώς, alii, in, *tum,* mutant: mihi vero ſimpliciſſimum videtur, ut ipſum Græci Sermonis filum retineatur.

V: 2. ἑστῶτα παρὰ τὴν λίμνην Γεννησαρέτ] *quæ ad ſtagnum,* [vel, *lacum*] *ſtarent.* οἱ δὲ ἁλιεῖς] &c. *Piſcatores autem deſcenderant ex iis, & lavabant,* [vel, *abluebant,*] *retia.* Vetus & Piſcator.

V: 5. δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιάσαντες] Vetus, *& per totam noctem laborantes*: Piſcator, *quamvis per totam noctem nos fatigavimus.* Neutrum diſplicet.

V: 7. ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά] Vetus, *ita ut mergerentur*: & ſic Eraſmus, & Piſcator. Beza tamen addit, παρά τι, è vetuſtiſſimo ſuo codice, & vertit: *ita ut pene mergerentur.* Sed βυθίζομαι, hîc eſt, *incipio mergi, & fundum peto.*

V: 8. Ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ] vetus, *Exi à me.* Recte.

V: 10. ἔσῃ ζωγρῶν] vetus, *eris capiens,* id eſt, capies. ζωγρεῖν enim hîc, ſicut res ipſa indicat, nihil amplius valet, quàm ſimplex ἀγρεύειν.

V: 12. καὶ ἰδοὺ] *& ecce*: vide ſupra v: 1. hujus cap.

Versu 19. τὸ δῶμα *tectum* est, non *domus*, sicut supra declaratum est, ad vers: 27. cap: 10. Evang: secundum Matthæum. Ibid: διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν, non potest aliter sonare, quàm, *per tegulas demiserunt*, aut *summiserunt*. Itaque miror fuisse, quibus alia interpretatio durior & longè petita, magis placeret.

V: 21. διαλογίζεσθαι] vetus, *cogitare*, & sic v: sequente, *cogitationes*, &, *cogitatis*. Beza, *ratiocinari*, & *ratiocinationes*, & *ratiocinamini*. Piscator, vers: 21. *ratiocinari*, & vers: 22. *cogitationibus*, & *cogitatis*. Ego veterem interpretem sequor: Nam Διαλογίζεσθαι, hîc est, ἐνθυμεῖσθαι, sive διανοεῖσθαι: vide infra cap: 6. vers: 8. & διαλογισμὰς, ἐνθυμήσεις, sicut facilè liquere potest ex Lucæ cum Matthæo collatione. Prætereà in Lexico Græco Latino vet: sic legitur: Διαλογίζομαι, *cogito*: Διαλογισμὸς, *cognitio*.

V: 24. ὅτι ἐξουσίαν ἔχει, &c.] id est, *Filium hominis habere potestatem in terrâ remittendi peccata*: *ut rectè Piscator*. Ibid: πορεύου εἰς τὸν οἶκόν σου] Vetus, *vade in domum tuam*: Beza, *proficiscere domum tuam*: Piscator, *abi domum tuam*.

Vers: 25 Καὶ παραχρῆμα &c,] id est, *Et illicò (confestim) surrexit in conspectu eorum, (coram illis) sublatóque eo, in quo jacuerat, abiit domum suam*, &c.

Vers: 30. Καὶ ἐγόγγυζον οἱ γραμματεῖς αὐτῶν, &c.] priore parte hujus versus non satis intelligitur, quinam sit verborum ordo legiti-

mus, sive ubi distinctionum notæ figendæ sint, & quid sit cujusque proprium. Erasmus omittit αὐτῶν: vetus interpres jungit, αὐτῶν, cum γραμματεῖς & φαρισαῖοι: Beza, cum articulo, οἱ: Piscator cum præpositione κατ', subauditâ. Rursus, vetus, refert participium λέγοντες ad ea, quæ antecedunt, & sic etiam Syrus, & Piscator. At Erasmus & Beza, ad ea quæ sequuntur. Ego hîc etiam veterem interpretem, quod ad ordinem verborum, membrorumque distinctionem attinet magna ex parte sequor; nisi quod τὸ αὐτῶν, post, οἱ, γραμματεῖς, vel omittendum putem cum Erasmo, vel cum Piscatore cum præpositione κατ' intellectâ cōnectendum. Sic igitur lego cum Piscatore. *Et obmurmurabant eis* (ἐγόγγυζον, pro, κατεγόγγυζον) *Scribæ & Pharisæi, dicentes ad discipulos ejus*, (Sic Matth. 9. 11. εἶπον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ] *Quare cum publicanis, & peccatoribus editis, & bibitis?*

V: 32. καλέσαι] vetus, *vocare*: Beza, *vocatum*: Piscator, *ut vocarem.*

V: 36. Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς] id est, *Dicebat autem & parabolam ad eos.* Ibid. ὅτι οὐδεὶς ἐπίβλημα, &c.] vide Matth: 9. vers: 16.

V: 39. ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν] vetus interpres, *Vetus melius est*: quo melius non requiro.

CAP.

Cap. VI.

Vers: 1. Ἐγένετο δὲ ἐν Σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ] De hoc Sabbato consulatur Is: Casaub: exercit: 14. ad Annales Baronii pag: 307, 308, & 309.

V: 11. αὐτοὶ ἐπλήσθησαν ἀνοίας] vetus, *repleti sunt amentiâ*: Alii, *insipientiâ*: Syrus, *æmulatione*. Quid si verò *mærore*, id est, ἀνίας; Sed libri omnes uno ore reclamant.

V: 20. Μακάριοι οἱ πτωχοί] sub: ὑμεῖς· Μακάριοι ὑμεῖς οἱ πτωχοί· *Beati sunt pauperes*.

Vers: 22. Μακάριοί ἐστε, ὅταν &c.] id est, *Beati estis quùm* &c. Hoc præteriissem, nisi quod apud veterem & Bezam præsentis in futurum sit mutatio minimè quidem necessaria.

Vers: 23. καὶ σκιρτήσατε, *& exilite*. *Salire* enim generalius est, *exilire*, de gaudentibus peculiariter dicitur. Ibid: κατὰ ταῦτα γὰρ &c.] eruditiss: Casaub: scribendum censet, accentu mutato, κατὰ ταῦτα, nec hîc solùm, sed & paulò post, vers. 26. & infra etiam cap: 17. vers: 30.

Vers: 24. ὅτι ἀπέχετε] vetus, quia habetis. Recte, ut existimo. Athenæus Dipnos: lib: 14: pag: 649. ἀπέχεις, ὦ καλέ μου λογιστὰ Οὐλπιανὲ τὴν κόπτην &c, id est, Dalechampio interprete: *Coptam, ô belle mi sermocinator, Ulpiane tu jam habes*. Vide Matth: 6. 2. & Philipp: 4. vers: 16.

V: 28. ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς] vetus, *pro calumniantibus vos*: alii, *pro iis, qui infestant*

vos. Vide annotationes meas ad Matth. 5. 44. ubi veterem tralationem culpandam non esse copiosè ostenditur.

Vers: 29. τῷ τύπ]ον]ί σε ὀπὶ τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην] id est, *Ei qui percutit* [*verberat*] *te in maxillam, prabe & alteram:* vetus, *Et qui te percutit* &c. Sed nonne culpâ librarii, *&*, ponitur pro, *ei*? Quod si est error, irrepsit in omnes, quas viderim interpretationes Latinas, præter unam Erasmi. Erasmus enim, *Percutienti,* inquit, *te,*&c.

V: 29. καὶ ἀπὸ τῦ αἴροντός σε τὸ ἱμάτιον] vetus, *& ab eo qui aufert tibi vestimentum,* id est, pallium. Et miror, cur non pallium æquè hîc dixerit ac Matth: 5. v: 40. Sed magis miror, cur illi ipsi interpretes, qui Matth. 5. 40. χιτῶνα *pallium,* ἱμάτιον *tunicam,* reddunt; nec reddunt solùm, sed aliter reddentes reprehendunt, hîc vice versâ, τῷ χιτῶνι *tunicæ,* τῷ ἱματίῳ verò *pallii* significationem tribuerint. [vide infra cap: 22. vers: 36.] Dico me mirari, non quòd a seipsis dissenserint, (δεύτεραι γὰρ φροντίδες, ut dicitur) sed quod cùm hîc rem acu tetigerint, priorem interpretationem ad hanc non emendaverint.

V: 30. Παντὶ δὲ τῷ αἰτοῦντί σε δίδε, καὶ ἀπὸ τῦ αἴροντος τὰ σὰ, μὴ ἀπαίτει] Idoneum hîc exemplum habemus discriminis ejus inter αἰτεῖν, & ἀπαιτεῖν, quod à uiris quibusdam eruditissimis observatur. Aiunt enim αἰτεῖν, esse ejus qui petit beneficium, ἀπαιτεῖν, ejus qui exigit debitum Andocides Orator: ταῦτα ὑμᾶς, εἰ μὲν βούλεσθε, αἰτῶ· εἰ δὲ μὴ βούλεσθε, ἀπαιτῶ id est, *Hæc à vobis, si vultis quidem,* αἰτῶ,

si

si vero non vultis, ἀπαιτῶ. Liberum est ergo nobis, quod ad jus ipsum attinet, negare τῷ αἰτοῦντι: at τῷ ἀπαιτοῦντι minimè.

Vers. 32. vetus: *quæ vobis est gratia?* Rectè, et sic deinceps.

Vers: 35. πλὴν] vetus, *veruntamen*: Erasmus, *Quinimo*: Beza et Piscator, *Itaque*. Ibid. μηδὲν ἀπελπίζοντες] Vetus, *nihil inde sperantes*: et sic reliqui fere omnes interpretes. Præpositio ἀπὸ hîc non eam vim habet, quam *de* in *despero*, sed sic sumitur, ut in ἀπεσθίω apud Athenæum [Dipnosoph. lib. 14. pag: 649.] teste If. Casaubono Comment. ad Theophrasti Charact. cap. περὶ ἀκαιρίας. ἀπεσθίω, apud Athenæum est ἀπὸ τινος ἐσθίω, *de re aliqua edo*, et sic hoc loco ἀπελπίζω est, ἀπὸ τινος ἐλπίζω, id est, *de re aliqua spero*, sc. totam eam, aut partem ejus me recepturum. Ibidem. *eritis filii Altissimi*: Alii, *Illius Altissimi*; quod non placet.

V: 38. μέτρον καλὸν, πεπιεσμένον, καὶ σεσαλευμένον, καὶ ὑπερεκχυνόμενον &c.] If. Casaubonus ὁ πάνυ, commentario ad Theophrasti Characteres cap. περὶ βδελυρίας, elegantiam hujus loci mirificè prædicat, idque occasione sumptâ ab his verbis Theophrasti σφόδρα ἀποψῶν: quæ exponens sic propemodum scribit. Est σφόδρα ἀποψᾶν, *hostorio cumulum dirnere, & demere summa diligentia quod mensuræ superest. Contrarium* τῷ ἀποψᾶν *est* κορύασειν, id est, cumulare. *Opponitur etiam* τῷ σφόδρα ἀποψᾶν, *verbum* σαλεύειν, *quod grato debitori quadrat, qui non eadem*

tantùm, sed cumulatiore etiam mensurâ quod accepit, vult reddere. D: Lucas *ait* : μέτρον καλὸν, πεπιεσμένον, καὶ σεσαλευμένον, καὶ ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν : *cujus loci singularis mihi semper & admirabilis visa est elegantia.* Ne nihil â me locus tam elegans acciperet putavi symbolam mutuatitiam conferendam potiùs, quam nullam; (*in sinum vestrum dabunt,*) id est, copiose & largiter dabunt. Moller in Psal: 79 v: 12. Ibid: ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν] vetus, *remetietur vobis* : Beza, *vicissim metientur vobis* : Piscator, *contrametientur vobis* : Mihi (quod bonâ cum veniâ purius loquentium dictum sit,) non displicet, *remensurabitur.* Nam & Tremellius in sua è Syro interprete descripta versione, non est veritus, *mensuratur*, dicere, pro quo tamen fortasse rectiùs scriberetur, *mensurabitur* :

V: 48. ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε] Beza & Piscator, *qui fodit, & excavavit* : Vetus & Erasmus, *qui fodit in altum*, Augustinus Tract: 23. in Evangelium Joh: col: 199. *fodit altiùs* : id est, βαθέως, sive, εἰς βάθος ἔσκαψε. Optimè sanè si quid ego video, neque ausim reprehendere. Est enim figurata locutio, haberque plurimum affinitatis cum iis locutionibus quæ efferuntur per figuram quæ appellatur ἓν διὰ δυοῖν. Sic Matth: 25 v. 29. δοθήσεται, καὶ περισσευθήσεται, poni videtur pro περισσῶς, καὶ ἀφθόνως δοθήσεται, & Marc: 10.

V: 21. ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν, pro φιλίως καὶ πρᾳέως ἐνέβλεψεν αὐτῷ.

Cap. VII.

VErs: 1. εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ] באזני עם *in auribus populi*, id est, audiente populo. Nescio quid aliis accidat: meæ certè aures istiusmodi Hebraismis non offenduntur. Augustinus de civitate Dei lib: 2. cap: 27. in initio: *Vir gravis & Philosophus Tertullius* (f. Tullius,) *Ædilis futurus, clamabat in auribus civitatis, inter cætera sui magistratus officia*, &c.

V: 4. ὅτι ἄξιός ἐστιν ᾧ παρέξει τοῦτο] *dignus est cui hoc præstes*, Piscator.

V: 5. καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ᾠκοδόμησεν ἡμῖν] vetus, *& synagogam ipse ædificavit nobis*: Beza & Piscator, omittunt αὐτὸς.

V: 6. μὴ σκύλλου] *ne vexator*, vel, *ne fatiga te*. Vide notas meas ad Marc: 5. v: 35. τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον;

V: 7. ἠξίωσα] id est, ἄξιον ἡγησάμην.

V: 8. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος] *Nam & ego sub potestate constituor*. ἄνθρωπός εἰμι τασσόμενος, ἄνθρωπος, πλεονάζει· εἰμι τασσόμενος, id est, τάσσομαι, τὸ, *constitutus*: est ταχθεὶς, aut τεταγμένος. Nam ut rectissimè annotatum est à Domino Beza duobus minimùm in locis, à Latinis raro usurpatur præsentis temporis passivum participium. Vide Marc: 1. v: 13. & Luc: 4. v: 2. & 15. & Luc: 7. v: 24.

V: 21. ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν] vetus, *donavit visum*, & sic etiam Erasmus & Piscator, nec causa est, cur melior interpretatio quæratur

V. 22. ὅτι τυφλοὶ ἀναβλέπουσι] id eſt, *quod cæci vident*, vel, *cæcos videre*.

V. 23. ὅς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί] vetus, *quicunque non fuerit ſcandalizatus in me*; alii, *offenſus*. Vide ſupra Matth. 5 v. 29.

Verſ. 24. τί ἐξεληλύθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι;] vetus, *Quid exiiſtis in deſertum videre?* (*ſpectare*) id eſt, ſpectaturi in eremum, ſive deſertum exiiſtis?

V. 25. ἰδοὺ οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ, καὶ τρυφῇ ὑπάρχοντες, ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσίν] id eſt, *ecce qui glorioſe* (*ſplendidè, magnificè*) *veſtiuntur, & in deliciis vivunt, in regum ſunt palatiis.* Sic propemodum Piſcator, *ecce qui veſtitu magnifico utuntur, & in deliciis vivunt*, &c.

V. 26. καὶ περισσότερον προφήτου] id eſt, καὶ μεῖζον προφήτου, *prophetâ quiddam majus*, ſive, *amplius quiddam prophetâ: excellentius*, [*præſtantius*] *quiddam Prophetâ*. Piſcatori hîc, τὸ, περισσότερον, eſt recti caſus, ſed malim eſſe quarti, quemadmodum eidem eſt Piſcatori, Matth: 11. v: 9. ſed maſculini tamen generis.

V: 29. Sic lego, veteris interpretis veſtigiis inſiſtens: *Et omnes* [vel *totus*] *populus audiens* [vel, *cum audiiſſet*,] *& publicani juſtificarunt Deum, baptizati baptiſmo Johannis.* Hîc Græci ſermonis facies retinetur, nec additur aliquid quod expoſitionis vice ſit. Aliud enim ab interprete, aliud ab expoſitore & ſcholiographo requiritur. Si quid ſit obſcurum aut dubium in contextu, æquum omninò puto, ut appoſito id poſtea ſcholio, aut illuſtretur, aut definiatur, contextu interim puro & illibato manente. ἀκούσας ſc. τοῦ Ἰωάννου, &c.

Theo-

Theophylactus: πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας τοῦ Ἰωάννου, &c.

V: 30. οἱ νομικοὶ] De discrimine inter νομικοὺς & νομοδιδασκάλους, lege Jos: Scalig. Elenchum cap: 11. pag: 83.

V: 36. ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ] id est, *ut ederet cum eo*; sive, *cibum caperet*.

V: 37. γυνὴ ἐν τῇ πόλει ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς,] id est, *mulier in civitate* [*urbe*] *quæ erat peccatrix*.

V: 39. ποταπὴ] id est, ποία, vide supra cap: 1. v. 29.

V: 42. ἐχαρίσατο] vetus, *donavit*: Erasmus & Piscator, *condonavit*: quod rectius esse non diffiteor.

V: 45. οὐ διέλιπε] id est, *non cessavit*, vel, *non intermisit*.

V: 47. ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαὶ, ὅτι ἠγάπησε πολύ] vetus, *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multùm*; Piscator, *remissa sunt peccata ejus multa; nam dilexit multùm*: [vide Piscatoris Scholia in Joh. 16. v: 32. vide etiam Joh: 16. v: 27.] Sed cur, *nam*, pro *quoniam*? Nonne *nam*, æquè est causalis particula atq; *quoniam*? igitur si, *quoniam dilexit*, adjuvat gratuitæ justificationis oppugnatores, adjuvabit etiam, *nam dilexit*, imò plus adjuvabit, quia ut testantur diligentissimi Grãmaticorum, *quoniam*, & particulæ id genus aliæ, non tam causales sunt particulæ, quàm subcontinuativæ; at, *nam*, purè esse causalem, sive rationis redditivam, etiam pueri norunt. Videant ergo qui veterem hîc interpretem deserunt, ne dum incommodiores interpretationes vitant in

in id ipsum se induant, quod maximè timent. Sed non est cur aut illi timeant, aut quisquam alius, si vis modò particulæ, ὅτι, diligenter, ut par est, expendatur. Quid ergo valet τὸ ὅτι, hoc loco? Idem quod Hæbræorum כי quod aliquoties illationem & consecutionem denotat potiùs quàm redditionem causæ, ut perspicuum esse potest cùm ex aliis locis, tùm ex psal: 116. v: 10. ubi, qui כי pro διὸ, id est, *ideo*, sive, *propter*, accipiunt, non solum 70. interpretum, sed Apostoli etiam Pauli [2. Cor. 4. 13.] facile sese defendant authoritate. Eodem & hîc modo, τὸ ὅτι, accipiendum, suadet ratio, & ipsa narrationis series, parabolæque scopus. Quorsum enim parabola affertur, nisi ut debitorum exemplo doceatur, plus gratitudinis & dilectionis ibi deberi, ubi plus benignitatis & misericordiæ præcesserit? Non verebor itaque Latinè hîc dicere cum vetere interprete. *Remissa sunt peccata ejus multa quoniam dilexit multùm. Quoniam*, id est, ὅτι, ὅτι, id est, כי, כי id est, διὸ, *ideo*, *propter quod*. Nicephorus Callistus εὐχῇ ἐξομολογήσεως, Μυρίων ταλάντων χρεωφειλέτης εἰμί· ἄφες μοι τὸ πλεῖον ἵνα πλεῖον καὶ ἀγαπήσω. Ergo remissio præcedit dilectionem.

Vers: 49. ἐν ἑαυτοῖς] Vetus, *intra se*: Beza, *inter se*, Piscator, *apud se*: Rectè.

Digitized by Google

Cap. VIII.

VErs: 1. Καὶ ἐγένετο &c.] Vetus, ad verbum: *Et factum est deinceps, & ipse iter faciebat*: Hoc est, *Et accidit deinceps, ut ipse iter faceret*, sicut apud Piscatorem legitur, κατὰ πόλιν καὶ κώμην] Vetus, *per civitates, & castella*: Erasmus, *per singulas civitates, & castella*: Beza, *per singulas urbes, & vicos*: Piscator, *oppidatim, & vicatim*.

Vers: 7. καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἄκανθαι ἀπέπνιξαν αὐτὸ] id est, ut opinor: *& connexæ inter se spinæ, suffocarunt illud*. τὸ συμφύεσθαι, enim, adhæsionem & connexionem quandam indicare potius videtur quam ortum rerum in idem tempus incidentem. Hoc dico, non ut priores interpretes reprehendam, sed ut aliis occasionem dein, amplius de hac re cogitandi.

V: 9. λέγοντες] Vel delendum videtur hoc participium, vel accipiendum pro ζητοῦντες. *quærentes quæ esset parabola hæc*.

Vers: 12. Οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδὸν] sub: δεχόμενοι τὸν σπόρον, aut τὸν λόγον. Ibid: τὸν λόγον, *verbum*, ut recte vetus. Ibid: ἵνα μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν, *ne credentes salvi fiant*: Erasmus, *ne credentes serventur*: Beza, *ne quum crediderint, serventur*: Piscator, *ut ne credant & serventur*. Ex his interpretationibus sumat lector, quam volet.

Vers: 13. Οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας] sub: δεχόμενοι τὸν λόγον, εἰσί εἰσιν.

Vers: 14. τὸ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας πεσὸν] id est, οἱ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας δεχόμενοι τὸν λόγον.

Verſ: 17. lego: *Non eſt enim quicquam occultum, quod non manifeſtum fiet, neque abſconditum, quod non cognoſcetur, & in apertum veniet.*

Verſ: 20. Καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ] ſub: ὑπό τινῶν, vel cum Beza, λεγόντων τινῶν. Ibid. ἰδεῖν σε θέλοντες] id eſt, *colloqui tecum cupientes*: ζητοῦντές σοι λαλῆσαι, Matth: 12. 47. Ἰδεῖν, pro, *colloqui*, Atticum eſt, ut apud Thucydidem, & Lucianum. Thucydides lib: 4. καὶ τὸν Περδίκκαν τὸ πρῶτον οὐκ αἰσθανόμενον, ὡς ἔγνω, ἠνάγκασαν πρὶν τὸν Βρασίδαν ἰδεῖν προσπαθεῖν, id eſt, *priuſquam eum Braſida colloqueretur*: & ſic Scholiaſtes. Lucianus dialogo Neptuni et Mercurii: Ποσ. Ἔστιν ὦ Ἑρμῆ νῦν ἐντυχεῖν τῷ Διί; Ἑρ. οὐδαμῶς ὦ Πόσειδον. Ποσ. Ὅμως προσάγγειλον αὐτῷ. Ἑρ. Μὴ ἐνόχλει, φημί· ἄκαιρον γάρ· ὥστε οὐκ ἂν ἴδοις αὐτὸν ἐν τῷ παρόντι οὐκ ἂν ἴδοις αὐτὸν, i.e. οὐκ ἂν ἐντύχοις αὐτῷ, ut ipſe ſcipſum interpretatur. Hæc exempla debemus H: Stephano, in eo libello quem inſcripſit: Appendicem ad aliorum ſcripta de dialecto Atticâ, ubi etiam de hoc ipſo loco monet, his verbis: *Quin Attico more dictum ſit* (Luc: 8. v: 20.) ἰδεῖν σε, *pro*, tecum colloqui, *dubitare nos non ſinunt Matthæus & Marcus in referendâ eâdem Hiſtoriâ: ſed ille præſertim, dicens*, ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι.

Verſ: 23. καὶ συνεπληροῦντο, καὶ ἐκινδύνευον] ad verbum, *& complebantur, ac periclitabantur*, *id eſt*. et navi undis completâ periclitabantur: *vel*, valdè periclitabantur, in ſummo erant periculo, navi ſc. undis oppletâ.

Verſ. 26. Καὶ κατέπλευσαν] id eſt, *Et appulerunt*. Καταπλεῖν enim eſt *appellere*, et quod de

de appulsu hoc verbum intelligendum sit, non de navigationis cursu, doceat nos collatio Lucæ cum Evangelistis reliquis, et principium præterea vers. sequentis.

V. 42. Καὶ αὕτη ἀπέθνησκεν] vet: *& hæc moriebatur*: alii, *eáque moriebatur*; id est, καὶ αὕτη ἀπέθνησκε. Cæterùm observanda est hîc vis, et propria significatio imperfecti temporis. ἀπέθνησκε, *moriebatur*. id est, morti proxima erat, nondum tamen mortua, παρ' αὐτὰς ἦν τὰς πύλας τοῦ θανάτου, sive, παρ' αὐτὴν ἦν τὴν τελευτὴν, ut loquitur alicubi Theodoretus. Anglicè, **she was a dying, or, she lay a dying.** Lucianus Gallo, ᾤμην γὰρ τὸν Εὐκράτην αὐτὸν ἄπαιδα ὄντα οὐκ οἶδα ὅπως ἀποθνήσκειν, εἶτα προσκαλέσαντά με, καὶ διαθήκας θέμενον, ἐν αἷς κληρονόμος ἦν ἁπάντων ἐγὼ, μικρὸν ἐπισχόντα ἀποθανεῖν. id est, *opinabar enim Eucratem ipsum, cum sine liberis esset, nescio quomodo mori, deinde me advocasse, testamentumque condidisse, in quo hæres ego ex asse essem, et paulo post mortuum esse.* Hîc Eucrates primùm moritur, id est, in ipso est limine mortis, et deinde vocat ad se Mycyllum, testamentumque condit, et postremò mortuus est. Quomodo autem inter morientes, et mortuos distinguendum sit, non aliunde credo discere possumus melius, quàm ex argutissima de hac re D: Augustini disputatione de civitate Dei lib: 13. cap: 9, 10. et 11. ubi inter alia, hæc habentur haud vulgaris plenissima subtilitatis: *Ac per hoc quomodo* morientes *dicamus eos, qui nondum mortui sunt, sed imminente morte, jam extremâ et mortiferâ afflictione jactantur, explicare difficile est, etiamsi rectè*

isti

isti appellantur morientes, *quia cum mors quæ immimet, advenerit, non* morientes, *sed* mortui *nuncupantur. Nullus est ergo* moriens, *nisi vivens, quoniam cum in tanta est extremitate vitæ, in quanta sunt, quos agere animam dicimus, profectò qui nondum animâ caruit, adhuc vivit. Idem ipse igitur simul &* moriens *est & vivens: sed morti accedens, vitâ decedens, adhuc tamen in vita, quia inest anima corpori, nondum autem in morte, quia nondum abscessit à corpore,* &c. Hæc Augustinus. Lutherus in Genes: 25. v: 8. super hæc verba: *Postea exspirans mortuus est Abraham: Hîc duo,* inquit, *conjungit, & puto hanc esse differentiam. Priore vocabulo voluit significare illum actum sive agonem morientis, quasi dicat ægrotavit, decubuit, egit animam, ita ut nulla spes vitæ reliqua esset, & tamen nondum mortuus. Expono igitur tanquam prius sit præteriti imperfecti, alterum vero perfecti. Abraham moriebatur, et mortuus est;* hoc est, *laborabat in extremis, et agebat animam, postea mortuus est, et transivit in æternam vitam;* Hæc quæ adduxi omnia, pulchrè explicant, veram significationem, τῦ παρατατικῦ, ἀπέθνησκε.

Vers. 43. & 44. Καὶ γυνὴ ὖσα ἐν ῥύσει αἵματος &c.] id est, *Et mulier laborans fluxu,* sive, *fluxione sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos insumpserat totas facultates, nec potuit a quoquam curari. Accessit à tergo, tetigitque fimbriam pallii ipsius: et illicò substitit fluxio sanguinis ejus.*

V. 48. πορεύου εἰς εἰρήνην] vetus, *vade in pace,* Beza & Piscator, *vade cum pace*: at iidem

paulò

paulò ſuperius, nimirum cap: præcedentis verſu ultimo, eadem Græca verba Latinè reddiderunt, *vade in pace.*

Cap. IX.

VErſ: 1. καὶ νόσους θεραπεύειν] vetus, *et ut languores curarent*: Eraſmus, *et ut morbos ſanarent*: Beza et Piſcator, *et morbos ſanandi.* Mihi Eraſmi maximè probatur verſio, niſi quis malit miſtam verſionem ex vulgata, et Eraſmi, in hunc modum: *et ut morbos curarent. Sanare* enim magis reſpondet τῷ ἰᾶσθαι, quod proximo verſu ſequitur.

Verſ: 5. ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης, &c.] id eſt, *quando exitis ex urbe illâ, etiam pulverem à pedibus veſtris excutite, in teſtimonium adverſus eos.*

Verſ: 6. καὶ θεραπεύοντες πανταχοῦ] vetus, *et curantes ubique.* Rectè, et pro more ſuo.

V: 7. καὶ διηπόρει *et hæſitabat*, id eſt, neſciebat quid ſentiret.

Verſ: 8. ὅτι Ἠλίας ἐφάνη] id eſt, ἦλθε, *venit*, & ſic apud Theocriti Scholiaſtem, φανεὶς, id eſt, ἐλθών. 2 Maccab: 7. v: 22. οὐκ οἶδ᾽ ὅπως εἰς τὴν ἐμὴν ἐφάνητε κοιλίαν. ἐφάνητε, id eſt, ἤλθετε, quod negari, opinor, non poteſt. Chryſoſt: Hom: 73. in Matth: οὐκοῦν οὐδὲ σὺ εἰς τὴν ἄνω φανῆναι δυνήσῃ πόλιν, id eſt, *Igitur neque tu inſupernam venire poteris civitatem.* Plato initio Protagoræ: πόθεν ὦ Σώκρατες, φαίνῃ; id eſt, *unde venis?*

Verſ: 13.

V: 13. εἰ μή τι πορευθέντες &c.] id est, *nisi* * *eamus nos, et emamus toti huic populo escas*; vel, *nisi iverimus nos, et emerimus toti huic populo escas.*

* vel *proficiscamur.*

Verſ: 15. καὶ ἀνέκλιναν ἅπαντας] vetus, *et fecerunt diſcumbere omnes*: Beza & Piſcator: *& diſcubuerunt illi omnes*: ac ſi legeretur, καὶ ἀνέκλιναν ἅπαντες. Sed libb: omnes, quos viderim in priore lectione conſentiunt, nec diſſentit Syrus interpres.

Verſ: 17. καὶ ἤρθη &c.] Hîc inter veterem interpretem & Bezam ſummus eſt conſenſus, niſi quòd hic ſubdiſtinguat poſt, κλασμάτων, ille poſt, αὐτοῖς. Tollatur ergo diſtinctionis nota, & diſcrimen inter illos nullum erit. Senſus eſt; & fragmentorum quæ ſuperfuerunt illis, duodecim cophinos ſuſtulerunt; *vel*, & fragmentorum quæ ſuperfuerunt illis, duodecim cophini ſublati ſunt.

Verſ: 21. παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν] id eſt, *jubebat ne cui hoc dicerent.*

Verſ 23. Vetus, *abneget ſemetipſum.* Rectè.

Verſ: 25. ἢ ζημιωθεὶς;] vetus, *& detrimentum ſui faciat?* Eraſmus, *aut jacturam ſui ipſius faciat?* Beza, *ſive ſeipſo multetur?* vel, *ſive ſui ipſius exitio multetur?* Piſcator, *ſive ſui ipſius jacturam faciat?* Ego addo, *aut damno ſui ipſius afficiatur?*

Verſ: 28. & 29. ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτὼ] ſub: ἦσαν. Et ſimilem puto ellipſin eſſe verbis proximo verſu ſequentibus, ubi credibile eſt. τὸ, ἐγένετο, non eſſe, cum εἶδος conjungendum, ſed exponendum per *factum eſt*, ut ubique fere ſolet aliâs

alias initio nimirum versuum. Sic igitur reddo Latine vers. 29. *Et factum est, dum precabatur, ut species vultus ejus alia esset, & vestimentum ejus candore fulgeret*: vel, *candorem fulgidum haberet*: id est, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν, τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον ἦν, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἦν ἐξαστράπτων. Sic paulò inferius versu hujus cap. 33. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ εἶπεν ὁ πέτρος, &c.

V. 31. τὴν ἔξοδον αὐτοῦ] vetus, & Erasmus, *excessum ejus*: Beza, & Piscator, *ipsius exitum*. Neutra interpretatio improbanda: neque vero est, cur prior posteriori cedere debeat, ut mea quidem est sententia. Quid si enim linguæ Latinæ imperiti quidam, (Tales enim fuerint necesse est,) erraverint in interpretatione vocabuli, *excessus*? Num propterea expungemus, aut loco suo movebimus? Nihilo plus ambiguitatis habet, *excessus* Latinè, quàm ἔξοδος Græcè, & illa ipsa vox quæ, *excessui*, anteponitur, non de vitæ tantum, sed de cujusvis rei exitu dicitur. Præterea ubi reperies *excessum*, pro *ecstasi* in probato aliquo authore absque additione aliquâ? Fateor *excessum* idem sæpe declarare, quod ὑπεροχὴ Græcè, sed cur eo hîc sensu accipiatur, causam nullam video. Si qui igitur decepti sunt, non fefellit eos ambiguitas vocabuli, sed linguæ inscitia Latinæ, nec tam tenebræ in dictione ipsâ, quàm in legentium oculis extiterunt. Cui enim vel mediocriter in bonis authoribus versato ignotum esse potest, *excessum* etiam per se, & absolutè, ut loquuntur, positum, ejus-

dem esse cum morte significationis? Notus est locus Ciceronis de legibus lib. 1. *Post excessum suum Romulus Julio Proculo dixit se Deum esse.* Apud Sulpitium Severum optimum & probatissimnm authorem sæpius legimus *excessum*, pro *morte* usurpatum, ut lib 1. pag: 16 *Post excessum Patris, Jacob in solo eo, in quo Isaac vixerat, commorabatur.* Et rursus ejusdem libri pag: 40. *Quod si ita est, a mundi exordio in excessum ejus,* [id est, Josuæ] *anni sunt,* &c. *Post excessum, & in excessum*, id est, μετὰ τὴν τελευτὴν, & ἕως τῆς τελευτῆς. Cyprianus Epistolâ quartâ: *cùm de excessu boni viri collegæ mei rumor apud nos incertus esset. Excessu*, id est, morte, obitu: & sic Tertullianus contra Valent. Ibid. ἣν ἔμελλε πληροῦν] vetus, *quem completurus erat*, id est, qui illum manebat.

V: 36. Καὶ ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνὴν] vetus, *Et dum fieret vox*: Piscator, *Et dum vox illa existeret.*

V: 37. Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ, &c. συνήντησεν αὐτῷ &c.] id est, Piscatore interprete: *Factum est autem sequenti die, quùm ipsi descendissent de monte, ut occurreret ei*, &c. Semper enim fere post, *factum est*, addit, *ut*, nec male id quidem.

V: 42. Ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ] id est, *Dum autem jam accedebat.* ἔρρηξεν αὐτὸν &c.] id est, ἔρραξε, κατέβαλε.

Vers: 47. Lego: *Jesus vero ubi vidit cogitationem cordis ipsorum, accepit puerulum, & statuit apud se,*

V: 51. Lego: *Factum est autem dum complerentur dies assumptionis ejus,* [id est, impleretur

retur tempus, quo sursùm reciperetur] *ut ipse faciem suam firmaret, proficiscendi causa Hierosolymam* [id est, imperterrito animo Hierosolymam versus iter susciperet, *vel* certo & firmo consilio adeundi Hierosolymam in viam se daret.]

V: 53. τὸ πορευόμενον] vetus, *erat euntis.* Legisse enim videtur τὸ πορευομένου, pro, τὸ πορευόμενον· πορευομένου, sub: ἀνθρώπου: *erat hominis euntis Hierosolymam*; id est, Hierosolymam versus dirigebatur.

V: 57. lego: *Factum est autem proficiscentibus ipsis, ut quidam in via dixerit ei*, &c.

Vers: 61. ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου] id est, τοῖς οἰκείοις μου: vetus, *renuntiare*; Erasmus, *ut dicam vale*; Beza, *ut valedicam.* Optimè. Theophylactus in hunc locum; τὸ ἀποτάξασθαι, τουτέστιν, ἵνα ἰδιωτικώτερον εἴπω, ἀποχαιρετίσαι. i.e. τὸ ἀποτάξασθαι: *ut cū plebe*, sive, *vulgò loquar, dicere vale*, sive, *valedicere.* ἀποχαιρετίζω enim est, λέγω χαῖρε, sc. iis à quibus mox sum discessurus. Anglicè, **I bid farewell**, or, **by bidding farewell I take my leave.** Ab ἀποτάσσομαι, est verbale ἀποταγή, monasticæ disciplinæ vocabulum, teste Isidoro Pelusiotâ Epistolâ primâ libri Epistolarum primi, his verbis; οἱ μὲν ἅγιοι τῆς μοναστικῆς φιλοσοφίας κορυφαῖοι καὶ ἡγεμόνες ἐκ τῶν ἄθλων καὶ ἀγώνων ὧν ἤγεληισαν, καὶ τὰς προσηγορίας, ἁρμοδίας τοῖς πράγμασι πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν καὶ μάθησιν ἔθεντο, ἀποταγὴν τὴν τῆς ὕλης ἀναχώρησιν, καὶ ὑποταγὴν τὴν εὐπείθειαν καλέσαντες, id est, ἀποταγὴν *secessionem à rebus hujus seculi crassioribus, &* ὑποταγὴν, *obedientiam vocantes.*

Verſ: 62. οὐδεὶς ἐπιβαλών &c.] id eſt, *Nemo qui manum ſuam aratro admoverit, & retrò reſpexerit aptus eſt regno Dei*; vel, *appoſitus eſt ad regnum Dei*. βλέπειν εἰς τὰ ὀπίσω, eſt *reſpicere retrò*, ut infra cap: 17. v: 31. ἐπιςρέφειν εἰς τὰ ὀπίσω, *reverti retro*, & Joh. 6. v: 66. ἀπελθεῖν εἰς τὰ ὀπίσω, *abire retrò*.

Cap. X.

Verſ: 7. τὰ παρ' αὐτῶν] ſub: παρατιθέμενα, vel, παρατεθέντα. Theophylactus, τὰ παρ' αὐτῶν, τουτέστιν, ἃ προσάγουσιν ὑμῖν: *quæ offerunt vobis*.

V: 14. πλὴν] vetus, *veruntamen*. Rectè. Ibid. ἀνεκτότερον ἔσαι &c.] id eſt, *tolerabilius erit in judicio quam vobis*. Hoc eſt, ut alii παραφράζουσι: Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in judicio quàm veſtra.

Verſ: 18. Ἐθεώρουν τ̄ Σατανᾶν ὡς ἀςραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα] Ignatius Epiſtolâ quintâ pag: 55. Σὺ οὖν ὁ ἐκπεσὼν ἐκ τῆς ὑψηλοτάτης δόξης ὡς ἀςραπὴ, τολμᾷς λέγειν τῷ κυρίῳ, βάλε σεαυτὸν ἐντεῦθεν κάτω, ᾧ τὰ ἐνόντα [f. τὰ μὲν ὄντα,] λελόγισαι ὡς μὴ ὄντα; Baſil magnus hom. ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς, propè finem: Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κύριος εἶδε τ̄ Σατανᾶν ὡς ἀςραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα, τουτέστι, τῆς οἰκείας ἀρχῆς ἐκπεσόντα, καὶ κάτω γενόμενον, ἵνα πατῆται ὑπὸ τῶν εἰς Χριστὸν ἠλπικότων, &c. Gregorius Nazianzenus λόγῳ β.

περὶ

περὶ υἱοῦ, pag. 212. Σαμαρείτης ἀκούει καὶ δαιμονῶν [sc. ὁ Χριστὸς,] πλὴν σώσει [Malim, σώζει] τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καταβαίνοντα, καὶ λῃσταῖς περιπεσόντα· πλὴν ὑπὸ δαιμόνων ἐπιγινώσκεται, καὶ ἀπελαύνει δαίμονας, καὶ λεγεῶνας πνευμάτων βυθίζει, καὶ ὡς ἀστραπὴν ὁρᾷ πίπτοντα τὸν ἀρχηγὸν τῶν δαιμόνων.

Verſ: 21. Ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ] vetus, *Confiteor tibi Pater.* Rectè. Vide Matth: cap: 11. v: 25,

Verſ: 25. νομικός τις ἀνέστη] vetus, *quidam Legiſperitus ſurrexit:* alii, *quidam legis interpres.* Sic ſupra cap: 7. verſ. 30. οἱ νομικοὶ apud veterem interpretem ſunt *Legiſperiti*, apud alios nonnullos *Legis interpretes.* Sed ſi alii ſunt Legis interpretes à Legiſperitis, aut ſi accuratè adeò diſtinguendi ſunt, haud ſcio an non legis interpres τῷ νομοδιδασκάλῳ aptius reſponderit, quàm τῷ νομικῷ. Lexicon Græco-Latinum vetus: Νομικὸς, ὁ νόμους εἰδὼς, *juriſperitus, legiſperitus*: cum veteri noſtro interprete plane conſentiens. Gloſſarium item: *Juris peritus*, Νομικώτατος, [mendoſè credo, pro, Νομικὸς] Νομομαθής.

V: 26. εἶπε πρὸς τὸν Ἰησοῦν] vetus, *dixit ad Jeſum*, Et ſic etiam Eraſmus. Beza & Piſcator, *dixit Jeſu*; quod non ita perſpicuum eſt, quia Jeſu Latine tam poteſt eſſe quinti caſus, quàm tertii. Vitandæ itaque ambiguitatis causâ præfero veterem interpretem.

Verſ: 30: Lego, *qui cum * exuiſſent ipſum, plagaſque impoſuiſſent, abierunt, homine ſemi-nece relicto*: τὸ, *homine* hîc rectè ſupplet locum pronominis.

*vel *expoliaſſent.*

Verſ: 31. Κατὰ συγκυρίαν δὲ] vetus, *Accidit autem*: Beza, *Fortè autem*: Piſcator, *Caſu autem*, id eſt, κατὰ συντυχίαν. συγκυρία enim & συντυχία idem ſunt.

Verſ: 34. *& cum impoſuiſſet eum jumento ſuo, duxit eum in diverſorium, & curam ejus egit.*

Verſ: 35. libentius audio: *protulit duos denarios & dedit*: quàm, *prolatos duos denarios dedit*. Tum verò addo: *dixitque ei.*

Verſ. 38. *Factum eſt autem dum iter facerent, ut ipſe ingrederetur in vicum quendam: mulier verò quædam Martha nomine excepit eum domi ſuæ.*

Cap. XI.

VErſ: 1. *Et factum eſt quùm ipſe quodam in loco precaretur, ut, ubi ceſſaſſet, diceret ei quidam ex diſcipulis ejus; Domine*, &c.

Verſ: 5, 6, & 7. *Dixit etiam eis, Quis veſtrum habebit amicum venientem ad eum mediâ nocte, dicentemque ei; Amice, da mihi mutuo tres panes. Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponam ei. Et intùs reſpondens dicet: Ne mihi moleſtiam exhibe*, &c. Aliter aliquantò liberiùs, & formâ orationis nonnihil mutatâ, ſenſu tamen ſervato adamuſſim: *Si quis veſtrum habebit amicum, qui veniat ad eum mediâ nocte, & dicat ei; Amice,*

Amicei, da mihi mutuò tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, nec habeo quod apponam ei, Num ille intus respondens dicet, ne mihi molestiam exhibe: jam ostium clausum est, & pueruli mei mecum sunt in cubili: non possum surgere, & dare tibi? Quivis facilè perspiciat interrogationis notam in fine versus 7. collocandam, ac proinde, τὸ καὶ, initio ejusdem versus, pro interrogandi particula μὴ, accipiendum esse. Hoc sensus flagitat: quod si hoc conceditur, necesse omnino erit, ut, τὶς paulò superiùs, initio nimirum v: 5: per εἴ τὶς exponatur. Similis conditionalis particulæ defectus paulò post occurrit, initio versus undecimi, sicut suo loco docebitur.

Vide infra cap 14. vers. 5.

Vers. 8. διά γε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ] vetus, *propter improbitatem ejus:* nec aliter Erasmus. Alii malunt, *propter importunitatem ejus.* ἀναίδεια hîc talis est impudentia, qualis est muscæ subinde revolantis ad locum unde abigitur, & repulsas quantumvis crebras & multiplices usque contemnentis. Atque hoc genus impudentiæ proprio nomine à Plinio, non malo linguæ Latinæ Magistro, *improbitas* dici videtur. Sic enim Plinius Nat. Hist. lib. 29 cap. 1. *Non Homero*, inquit, *fastidio fuit inter prælia Deorum, improbitatem muscæ describere: improbitatem*, id est, θάρσους καὶ ἀναίδειαν. vide Adagium: *Improbitas muscæ.* Erasmo, viro linguæ Latinæ longè peritissimo, adeo placuit hæc vox in significatione τῆς ἀναιδείας, ut non solum secutus hîc fuerit veterem interpretem, sed etiam laudarit & defenderit, &, quòd adhuc amplius est, scriptis suis, quæ plurima, ut

notum est, edidit, usum vocis istum, quantum in ipso fuit, confirmarit. Unum & alterum exemplum subjiciam. Sic itaque Erasmus Epistolâ 21. lib: 4. *Sed odiosè*, inquis, *obtundis. Nulla igitur veniâ dignus est qui intemperantiùs amat? Non vides hanc meam improbitatem ab immensa quadam gloriæ tuæ cupiditate profectam? hanc meam improbitatem*; id est, hanc meam ἀναίδειαν, & in te hortando pertinacem assiduitatem. Idem Epistolâ 33. ejusdem libri: *Ego quidem ita Homeri ardeo amore, ut quum intelligere nequeam, ipso tamen aspectu recreer ac pascar. Cæterùm vehementer iniquum ratus, tibi ulla in re, vel parùm æqua adversari, Homeri partem ad te mitto, ut & medici istius improbitati*, [id est, pertinaci, impudentique postulationi] *satisfiat, & ne ego omni solatio destituar.* Jam si quis neget Erasmum hîc audiendum, audiat saltem Lexicon Latino Græcum vetus, magnæ authoritatis, ubi bis minimùm suffragio illud nos suo adjuvat. *Improbitas*, inquit, ἀναίδεια: & rursus: *Improbus*, ἀναιδὴς.

Vers: 11. τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα, &c.] id est, Εἰ δὲ τίνα ὑμῶν τὸν πατέρα, &c. *Quòd si ab aliquo è vobis qui pater sit, filius petierit panem, num lapidem dabit ei? aut si* [εἰ καὶ, pro, καὶ εἰ] *piscem, num pro pisce*, &c. Vide initium ubi similiter τὸ τὶς, sic exponendum videtur, ac si esset, εἴ τὶς.

Vers: 13. πονηροὶ ὑπάρχοντες] id est, *mali quùm sitis*, ut rectè Erasmus & Piscator.

Vers: 14.

Verſ: 14. ἐγένετο δὲ &c.] id eſt, *factum eſt autem, egreſſo dæmonio, ut loqueretur mutus.*

Verſ: 18. διεμερίσθη] Vetus & Eraſmus, *diviſus eſt.*

V: 25. σεσαρωμένον] Vetus & Eraſmus, *ſcopis mundatam.* Rectè vide Matth: 12. 44.

Verſ: 28. καὶ φυλάσσοντες αὐτὸν] vetus, *& cuſtodiunt illud*: τὸ φυλάσσοντες eſt שמרים, id eſt, *cuſtodientes*: neque enim video quomodo aptius reddi poſſit. Sic non ſatis intelligo, cur, v: 31. 32. pro ὧδε, dicendum ſit potius, *hoc in loco,* quàm *hîc*; ut nec cur, v: 33. τὸ φέγγος βλέπειν, *ſplendorem videre* ſonet potiùs Latinè, quàm *videre*: *lumen* τὸ, σκόπει, initio verſus 35. aliis eſt *cave,* aliis *conſidera*: veteri vero interpreti & Eraſmo, *vide*: quod mihi æque placet, atque duo illa priora, ne dicam magis

Verſ: 37. Ἐν δὲ τῷ λαλῆσαι] id eſt, *Interea autem dum loquebatur, rogabat, &c.*

Verſ: 38. *Phariſæus verò, quùm vidiſſet quòd ante prandium non lavaret, miratus eſt.* Al: *Phariſæus vero, quùm vidiſſet eum non lavare ante prandium, miratus eſt.* Ordo: Ὁ δὲ φαρισαῖος ἰδὼν· ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου ἐθαύμασεν. τὸ πρῶτον, redundat, & verbum, ἐθαύμασε, tranſponitur per figuram Lucæ Evangeliſtæ non inuſitatam. Eſt enim Lucas, ut rectè obſervarunt interpretes, φιλυπέρβατος.

Verſ: 39. Νῦν ὑμεῖς οἱ φαρισαῖοι] vetus, *Nunc vos Phariſæi*: Alii, *Vos quidem Phariſæi,* νῦν in μὲν, mutantes: quæ mutatio neſcio an cui nimis audax videatur. Sitne τὸ, νῦν, adverbium temporis

adverbium temporis hoc loco, annon, in medio relinquo: sed sive sit, sive non sit, hoc certum est, inter νῦν & *nunc*, ita convenire, ut significatio quæ uni illorum tribuitur, non sit neganda alteri. Est νῦν adverbium temporis? Et, *nunc*, Latinè. Non est? Nec, *nunc*, Latinè. Velim tamen dispici, annon hic etiam adverbium esse possit temporis, hoc sensu; *Ut nunc sunt tempora: ut nunc mores vestri sunt; ut nunc se res habet*; τὰ νῦν, τὸ νῦν εἶναι ἐν τῷ παρόντι, &c.

Vers: 41. πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην] vetus, *Veruntamen quod superest, date eleemosynam*: Beza, *Immò ea quæ adsunt date in eleemosynam*: Piscator, *Imò ea quæ insunt date in eleemosynam*: Syrus, *Veruntamen id quod adest date in eleemosynam*: Beza, aliâ versione, *Imò ea quæ penes vos sunt date in eleemosynam*, & in annotationibus, *pro facultatibus date eleemosynam*. Atque hæc postrema interpretatio simplicissima mihi videtur, ac eapropter reliquis omnibus præferenda. Neque multum ab hoc sensu recedit vetus interpres, apud quem sine dubio, *quod superest*, non est, τὸ λοιπὸν, sed, τὸ δυνατὸν, vel, κατὰ τὸ δυνατὸν. Nam in dandis eleemosynis tantum potest quisque, quantum rebus suis salvis, potest, cum aliôqui futurum brevi sit, ut fons ipse liberalitatis, exhauriatur. τὰ ἐνόντα, id est, ἀπὸ τῶν ἐνόντων, quemadmodum loquitur Epictetus Enchiridii cap. 44.

Vers. 42. καὶ παρέρχεσθε] id est, *præteritis autem*; παρέρχεσθε δὲ, vel cum vet: interprete; *& præteritis*. Cur enim magis hîc simus religiosi,

giosi, quàm Matth: 23. vers: 23. ubi pro, καὶ ἀφήκατε, cui respondet hîc, καὶ παρέρχεσθε, omnes quod sciam, interpretes habent, *& reliquistis*, vel, *& omittitis*?

Vers: 43. ἐν ταῖς ἀγοραῖς] vetus, *in foro*: Rectè. Alii, *in foris*. Sed, ut supra alicubi annotatum est, Latinis notior est hæc vox in singulari, quàm in plurali numero.

Vers. 44. ὅτι ἐστὲ ὡς &c.] id est, *quoniam estis ut monumenta cæca, quæ homines supra ambulantes non norunt. Cæcus*, non modò est τυφλὸς, sed ἀφανὴς & ἄδηλος.

Vers: 45. τὶς τῶν νομικῶν] vetus, *quidam ex Legisperitis*: vide supra cap: 10. vers: 25. Ibid: καὶ ἡμᾶς ὑβρίζεις] vetus, *etiam contumeliam nobis facis*: id est, contumeliâ nos afficis. Beza, *nos afficis injuriâ*: ἡμᾶς ἀδικεῖς.

Vers. 53. δεινῶς ἐνέχειν, καὶ ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων] vetus, *graviter insistere, & os ejus opprimere de multis*: Erasmus, *graviter insistere, & captiose eum interrogare de multis*. Beza & Piscator, *Vehementer ipsi imminere, & eum illicere ad loquendum de multis*. Ἐνέχω hîc, ut Marc: 6. 19. videtur esse ὀργίζομαι, καὶ ἀγανακτῶ, & τὸ, ἀποστοματίζω, sensu ipso suadente, nec refragante verbi significatione, simpliciter accipio pro, *interrogo*, vel, *exigo responsum*, ut cùm præceptor exigit à discipulo, ut quæstionibus propositis responsnm det. Sic enim cum Christo egisse videntur Scribæ & Pharisæi, ut iratus præceptor cum discipulo quem cupit ulcisci. Subinde illum interrogat, & quæ stiones questionibus addit, quo tandem irretitum teneat:

teneat: sic illi jubebant Christum, primùm huic quæstioni respondere, & deinde huic, & mox alii, ut hoc pacto in nassam illum perducerent. Latet ergo in verbo ἀποστοματίζω, tacita comparatio scribarum & Pharisæorum cum sævo aliquo ac bilioso præceptore; & Christi, cum discipulo innocente illo quidem, sed cui præceptor supra modum infensus sit. Jam quòd præceptores jubentes discipulos suos memoriter respondere, ἀποστοματίζειν Græcè dicantur, clarissimè docet Suidas in dictione ἀποστοματίζειν, ubi hæc verba habet: *καὶ ἀποστοματίζειν φασὶ τὸν διδάσκαλον, ὅταν κελεύῃ τὸν παῖδα λέγειν ἄττα ἀπὸ στόματος. i. Et dicunt præceptorem ἀποστοματίζειν, cùm jubet puerũ memoriter quædam recitare.* Sic propemodum Hesychius, tametsi non adeo clarè: ἀποστομίζειν, [Mendose credo pro ἀποστοματίζειν,] ἀπὸ μνήμης ἀξιοῦν λέγειν, id est, *Hoc verbum ἀποστοματίζειν, perinde est ac si dicas, jubere aliquem*, vel, *postulare ab aliquo, ut dicat memoriter.* [Pollux Onomastici lib: 2. cap. 4 sect. 23. pag: 94. ἀποστοματίζεσθαι δὲ τοὺς παῖδας πλάτων που λέγει, ἤγουν ὑπὸ τῶν διδασκάλων ἐρωτᾶσθαι τὰ μαθήματα, ὡς ἀπὸ στόματος λέγειν] ἀποστοματίζει itaque præceptor jubens discipulum respondere, & peculiariter iratus præceptor captans sæviendi occasionem. Non discedit ab hac sententia Theophylactus, apud quem, ἀποστοματίζω, est πυκνῶς ἐρωτῶ, &, ἄλλα καὶ ἄλλα ἐρωτῶ, & postremò παγιδεύω, nimirũ proponẽdo multas & captiosas quæstiones. Vetus etiam interpres idem sensisse videtur, tametsi non adeo fœliciter mentem suam expresserit. Quid enim est, *os opprimere*, nisi quæstionibus & interrogationibus obruere,

eoque

eòque tandem adigere, ut quid respondendum sit dubites? Dixi paulò superius ἐνέχειν esse ὀργίζεσθαι, pro quâ interpretatione palam facit Syrus, neque causa certè est ulla, cur aliam à nostra lectionem secutum illum esse suspicemur. Sic itaque totum hunc locum non incommodè verti posse existimo: *Quùm autem hæc eis diceret, ceperunt Scribæ & Pharisæi graviter indignari, & subinde interrogare illum de multis: Insidiantes ei, & studentes venari aliquid ex ipsius ore, quô eum accusarent:*

Cap. XII.

VErs: 2. οὐδὲν δὲ, &c.] id est, *Nihil autem opertum est, quod non revelabitur, neque occultum, quod non cognoscetur.* Al. *Nihil autem opertum est, quod revelandum non sit, neque occultum, quod non sit cognoscendum.*

Vers: 3. κηρυχθήσεται ἐπὶ τῶν δωμάτων] Vetus, *prædicabitur in tectis:* Piscator, *prædicabitur supra tecta.* Δώματα enim sunt *tecta*, ut supra aliquoties notavi.

Vers. 13. εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν] vetus, *dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem:* Beza, *ut partiatur.* Seneca *Epistolâ* 88. *Quid mihi prodest scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere?* Sequitur proximo versu apud veterem interpretem,

quis

quis me constituit judicem aut divisorem super vos? quæ interpretatio optimè respondet verbis Evangelistæ.

V:15. ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ] i. e. *quoniã non pendet vita cujusquam ex bonis suis, ne si redundet quidem.* Aliter: *quoniam cum res alicui abunde suppetunt non pendet vita ejus a bonis suis* vel, *vita ejus non nititur bonis suis.* [vide Budæi annotat. priores in Pandectas, fol: 42.*a.*] Sensus perspicuus est, Errare illos omnes, qui de opibus sic sentiunt, ut de summis & certissimis vitæ hujus præsidiis; sed verba sunt implicatiora. Ego verò sic ea reddidi, ac si scripsisset Lucas: ὅτι ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ οὐκ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ. Hoc est, ὅτι εἰ καὶ τὶς περισσεύει, καὶ πλέον ἔχει, ὅμως ἡ ζωὴ αὐτοῦ οὐκ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, *quoniam tametsi abundet quis, & plus aliis habeat, tamen vita ejus ab opibus suis non pendet.* Obscuritas hujus loci accepta ferenda est transpositæ negationi. Ponatur ergo negatio loco debito atque suo, nec erit quod quenquam male habeat. Ut hoc fiat, vel τὸ, ἐστι retrahendum est, & proximè subjiciendum particulæ neganti, (quam esse quorundam librorum lectionem testatur Beza,) vel, particula negans, ita, ut docui, proximè ante τὸ, ἐστι, collocanda.

Vers: 16. εὐφόρησεν ἡ χώρα] id est, *exuberarat*, vel, *fructibus exuberarat regio.*

Vers: 19. εὐφραίνου] Vetus, *epulare*: Erasmus, *gaude*: Beza & Piscator, *oblectare*: Drusius in Paralipomenis, *lætare*; H. Stephanus in Schediasmatis, *Hilarem vitam age.*

Veterem

Veterem interpretem defendunt hæc verba Isaaci Casauboni, Animadversionibus suis in lib: primum Suetonii cap: 38. pag: 32. *In altero Glossario*, εὐφρασία epulatio *eleganter redditur, ab ea verbi* εὐφραίνεσθαι *notione quâ semper utitur Lucas: ut* φάγε, πίε, εὐφραίνε: *&*, φαγόντες εὐφρανθῶμεν: *&* εὐφραινόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. Idem in initium lib: septimi Dipnosophistarum: *In ipso hujus libri principio* εὐφραίνεσθαι *verbum non intellexerunt interpretes. Ait Athenæus* οἱ κυνικοὶ πάντων μᾶλλον εὐφραίνοντο. *At interpretes*, quàm cæteri, *inquiunt*, magis lætabantur. *Debebant*, avidius quàm omnes alii epulabantur. *Nam* εὐφραίνεσθαι, *epulari*. Sed objicitur, ταυτολογίαν fore, si, cum præcesserit, φάγε & πίε, τῷ εὐφραίνε epulandi significatio tribuatur: Nequaquam; nam εὐφραίνεσθαι, non est simpliciter edere & bibere, aut etiam delicatiore cibo & potu uti, sed hoc amplius, augendæ voluptatis causâ amicos advocare, eosque lautiorem in modum excipere.

Vers. 20. ἄφρον] Vetus, *Stulte*: Beza, *amens*, Piscator, *demens*. ἄφρων, est כסיל id est, *Stultus*. Igitur vetus interpres hîc poterat sine correctione dimitti. Atque idem dico de his verbis continuò sequentibus: *hâc nocte animam tuam repetunt à te.* Nam est in verbo ἀπαιτοῦσι, Hebraismus, aut Chaldaismus non negligendus. Vide Merceri Grammat. Chaldaicam, pag: 26. lin: 17, &c. ut etiam de his initio proximi versus: *Sic est qui thesaurizat sibi.*

V:24. Καῖανοήσαῖε τὺς κόρακας] i.e. Ἐμβλέψατε εἰς τὺς κόρακας: *respicite corvos: videte corvos: contemplamini corvos.* vide Mat: 7. v: 3. ad quem locum pluribus docui, ἐμβλέπειν, sive, ἐπιβλέπειν, & καῖανοεῖν ejusdem sæpè esse significationis. *Aspicite corvos, quomodo* [ὅτι, pro, πῶς,] *nec serant, nec metant, nec cellam aut horreum habeant, & tamen Deus alit eos.* Aliter: *Aspicite corvos, qui* [ὅτι, pro οἳ] *nec serunt, nec metunt, nec cellam aut horreum habent, & tamen Deus alit eos. Quanto vos præstantiores estis volucribus?* id est, Quanto magis vos alet, *qui præstantiores multò estis volucribus?* vel, *cum præstantiores multò sitis volucribus?* Evangelistæ namque βραχυλογία sic videtur explicanda.

Vers: 28. ὅτως ἀμφιέννυσι] Vetus, *sic vestit*: quod satis est. Alii tamen malunt, *circumvestit.*

Vers: 29. καὶ μὴ μεῖεωρίζεσθε] Vetus, *& nolite in sublime tolli*: Beza, *& ne suspenso animo estote*: Piscator, *& ne in sublime tollimini*, cum vetere interprete consentiens. Syrus, *neque distrahatur cogitatio vestra in istis*: Rectè omninò si sensum respicias. τὸ, μεῖεωρίζεσθαι, enim non potest aliter hîc intelligi, quàm de iis, qui vilioribus & inferioribus curis occupati, quod summum & præcipuum est, negligunt. Quare meâ sententiâ, μὴ μεῖεωρίζεσθε, perinde est, ac si dicas Latinè: *Ne mens vobis distrahatur.* Pro hac interpretatione faciunt plurima loca apud Basilium in Asceticis, ubi, ὁ μετεωρισμὸς est *mentis distractio*, sive, avocatio ab iis rebus, quibus

præcipuè

præcipuè intenta esse debebat, & τὸ ἀμετεώρειστον, est ita solutum esse aliis curis, ut possis liberè & ἀπερισπάστως rebus divinis vacare. Vide Basilii Magni ὅρους κατὰ πλάτος, quæst. 5. & ὅρους κατ' ἐπιτομήν, quæst. 21. Non me fugit quid sint Μετέωρα apud Aristotelem: sed hoc in loco magis videndum est quid sententiæ veritas, & usus verbi apud Græcos Theologos postulet, quàm quid dixerit aut scripserit Aristoteles, aut quivis alius inter Ethnicos. Possumus etiam, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε, interpretari, *& ne intenti estote istis*: vel, *& ne soliciti estote*: vel, *rebus hujus seculi estote dediti*. Nihil enim æquè officit sanctis & divinis cogitationibus, atque cura rerum terrestrium, & amor præsentis seculi. Al. καὶ μὴ μετεωρίζεσθε: * *& ne vaga vobis mens esto: ne mentibus vestris evagamini*. ὁ μετεωρισμὸς enim est veluti evagatio quædam mentis, vel diffidentis, vel non satis firmiter fidentis Deo. Theophylactus in hunc locum: μετεωρισμὸν πάντως οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ τὸν περισπασμόν, καὶ τοῦ λογισμοῦ τὴν ἄστατον περιφορὰν ἄλλοτε ἄλλο ἐνθυμουμένου, καὶ ἀπὸ τούτου πηδῶντος ἐπ' ἐκεῖνο, καὶ ἀεὶ τὰ ὑψηλότερα φανταζομένου. id est, *Sine dubio μετεωρισμὸς nihil aliud hic est quàm distractio, & mentis instabilis vagatio nunc hoc, nunc illud cogitantis, & ab uno ad aliud transilientis, & sublimiora semper sibi proponentis.* Idem paulò post duobus in locis τὴν μέριμναν, καὶ τὸν μετεωρισμόν, ut voces ejusdem significationis conjungit: Primum ubi ait: ὡς οὖν ἀπάγουσαν ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ τὴν τοιαύτην μέριμναν, ἤτοι τὸν μετεωρισμὸν ἀπαγορεύει ὁ κύριος: & deinde his verbis, ὁρᾷς τὴν μέριμναν,

* *Et ne vago estote animo.*

καὶ τὴν μετεωρισμόν; Si ergo sequimur Theophylactum (& cur non sequamur causam nullam video, cum & Syrus interpres, & Basilius magnus, & loci ipsius sententia magna ei ex parte astipulentur) vis verbi, μετεωρίζεσθε non male exprimetur, si pro eo dicatur Latinè, vel, *distrahimini*, vel, *soliciti estote*, vel, *evagamini.*

Vers: 32. ὅτι εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν] Vetus, *quia complacuit Patri vestro*: Beza, *nam visum est Patri vestro*: Piscator, *nam placuit Patri vestro.*

Vers: 35. καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι] Vetus, *& lucernæ ardentes*: Erasmus, Beza, & Piscator, *& lucernæ accensæ*. Mihi non displicet, *ardentes*, primùm quia, καίομαι est *ardeo*, potiùs quàm *accendor*, & deinde quia itidem, ut καιόμενοι, præsentis est participium temporis: at non ita *accensæ*: & postremò, quia, *ardere* plus est aliquanto, quâm *accendi*. Accenditur enim lucerna vel tantillùm lucis habens, at non ardet nisi fortiùs & validiùs luceat.

Vers: 36. Καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι &c.] sub: ἐστε. Theophylactus, Καὶ ἡμεῖς ὦμεν ὅμοιοι ἀνθρώποις, &c. id est, *& nos similes simus hominibus*, &c. Ibid. πότε ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων] id est, *quando rediturus sit*. Cic. de Senectute: *redeuntem à cœna senem sapè videbam puer*. Gaza: πολλάκις παῖς ὢν γέροντα ἑώρων οἴκαδε ἀναλύοντα μετὰ δεῖπνον.

Vers: 37. εὑρήσει] *inveniet*. περιζώσεται] *præcinget se*, ut rectissimè vetus interpres. καὶ ἀνακλινεῖ] *& faciet illos discumbere*, vel, *jubebit*: Prius est vet. interpretis, posterius Piscatoris.

Digitized by Google

toris. καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς] & *accedens* [*veniens*] *ministrabit eis.*

Vers: 42. τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον;] Διδόναι τὸ σιτομέτριον, id est, quod apud Hesiodum initio ἡμερῶν, ἀρμαλιὴν δαίεσθαι, id est, *cibum*, sive *demensum distribuere*, & apud Theocritum Idill. 16. ἀρμαλιὴν ἔμμηνον μετρεῖσθαι, id est, *cibum menstruum metiri.* Hoc autem in magnis familiis, sicut annotatum est ab eruditissimis viris, munus fuit τοῦ οἰκονόμου. Is cibum menstruum distribuebat, is in tempore dabat demensum, atque eam ob causam hîc ait Christus, τὶς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος, &c.

Vers. 47. δαρήσεται πολλὰς] Vetus, *vapulabit multis*: Beza & Piscator, *caedetur multis plagis.* Mihi non displicet Graeca ellipsis etiam in Latina versione: Porrò de ellipsi nominis πληγὰς, consulatur H. Stephanus in Appendice ad Atticam dialectum pag 112. ubi inter alia exempla, hoc tanquam maximè insigne producitur.

Vers: 50. Βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι] Vetus: *Baptisma autem habeo baptizari*: Erasmus, *sed baptismo habeo baptizari*: Beza & Piscator, *sed baptismo oportet me baptizari.* Jampridem docui, notis meis in tom. primum Chrysostomi, col 41. & 42. *habeo baptizari*, sic dici à vetere interprete pro, *baptizandus sum*, quemadmodum à Lactantio & aliis: *habeo carne indui*, pro, *carne induendus sum*, &, *dari haberet*, pro *dandum esset*, & *resurgere habent*, pro, *resurgent*, ἀναστήσονται. Nec diffitetur Beza probam esse hanc loquendi formulam:

sed cum minus sit usitata & perspicua, putavit cum alia, quæ clarior & communior esset, commutandam. Ibidem. καὶ πῶς συνέχομαι] vetus, *& quomodo coarctor*: Beza, *quomodo constringor*. At Philip. 1. vers: 23. pro, συνέχομαι ἐκ τῶν δύο, etiam Beza habet, *coarctor utrinque*. Et συνοχὴ, Luc: 21. 25. teste Piscatore, est *coarctatio*.

Cap. XIII.

VErs: 9. Κἂν μὲν ποιήσῃ καρπὸν· εἰ δὲ μήγε, &c.] vetus, servatâ Græcâ ellipsi: *Et si quidem fecerit fructum: sin &c.* Facillimum fuisset veteri interpreti addere aliquid perspicuitatis causâ, si esset illi modò collibitum. Neque enim tam fuit indoctus aut hebes, ut quid addendum esset perficiendæ sententiæ, non perspiceret. Consultò igitur & de industria Græci sermonis faciem retinuit, (id quod & aliâs sæpissimè facit) ne aut vim ejus enervaret, (Tolle enim reticentiam, & languidior erit minúsq; vehemens) aut lectoris acumini nimiùm diffidere videretur. Hac de causâ, Budæus, qui cæterôqui non nimis est veteri interpreti addictus, hîc illum non peccasse pronunciat. Postquàm enim annotat. in Pandectas prioribus, locum hunc Lucæ diligenter examinasset, & similia nonnulla ex probatissimis quibusdam authoribus protulisset, tandem in hæc verba concludit: *Non igitur*

igitur vitio dandum est interpreti, quod ad hunc locum pertinet : figuram enim Græcam imitandam esse judicavit.

Vers: 11. πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας] Vetus, *spiritum infirmitatis* : alii, *spiritum invaletudinis*. *Infirmitatis* vocabulum non male respondere Græcorum ἀσθενείᾳ, sive, ἀῤῥωστίᾳ, supra à me demonstratum est, notis nimirùm in Matth: 8. vers: 17. Inde igitur petat lector, si quid amplius de hac re cognoscere cupit. Ibid. ἔτη δέκα καὶ ὀκτώ] Vetus, *annis decem & octo* : Beza, *ab annis decem & octo* : Piscator, *annos jam decem & octo*. Et sic paulò priùs : *Ecce tres jam annos venio* : ubi tamen vetus, & Beza, *Ecce anni tres sunt ex quo venio.* Ibid. Vetus in fine versus : *nec omninò poterat sursum respicere.* Non malè. ἀνακύπτω enim est *erigo me* : *sursum respicio*, ut Joh. 8. v. 2.

Vers. 21. ἐνέκρυψεν] Vetus, *abscondit* : Beza, *indidit* : Piscator, *recondidit.* Ex his sumat lector, quod aptissimum judicaverit : mihi primum non displicet.

Vers: 25. οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ] Vetus, *nescio vos unde sitis* : Beza, *nescio unde vos sitis*, Græcâ structurâ repudiatâ, quam tamen alibi amplectitur, videlicet Marci cap: 1. vers: 24. ubi pro, οἶδά σε τίς εἶ, maluit Latinè dicere : *novi te quis sis* : quàm cum vetere interprete : *scio quis sis* : vide sis, notas meas in Marc: 6. vers: 16.

Vers: 27. πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας] Vetus, *omnes operarii iniquitatis* : quæ interpretatio ita est & fidelis, & vulgò nota, ut loco movenda non videatur.

32. καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι] *& tertio die consummor.* id est, uno vocabulo, *perendie* : μετάνειον Et sic proximo versu, τῇ ἐχομένῃ, id est, τῇ μετάνειον, τῇ τρίτῃ καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι] Theophylactus, Μὴ νοήσῃς ὅτι δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον πορεύεσθαι, ἀλλὰ στῆθι ἄχρι τοῦ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ οὕτως εἰπὲ τὸ, τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι, hoc est, *Ne sentias quod oportet me hodie & cras iter facere, sed subsiste ad hodie, & cras; atque ita dicito, perendie iter facere.* Vult ergo Theophylactus τὸ πορεύεσθαι, cum τῇ ἐχομένῃ solùm conjungendum esse, non autem cum σήμερον & αὔριον: quod an rectum sit nolo in præsentia definire. Idem aliquanto planiùs paulò ante his verbis: πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον, τουτέστι, χρόνον τινὰ προσμεῖναι ἐνταῦθα θαυματουργοῦντα, καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. id est, *Veruntamen oportet me hodie & cras, hoc est, aliquantisper apud vos adhuc miracula edere, & perendie Hierosolimam proficisci.*

Vers: 34. ἡ ἀποκτείνουσα &c.] Vetus, *quæ occidis Prophetas & lapidas* : quod magis mihi placet quàm *trucidatrix* & *lapidatrix*. Atque in eadem fuisse sententia video tum Erasmum, tum Piscatorem. Ibid. καὶ οὐκ ἠθελήσατε;] *& noluistis?* Piscator, *sed noluistis* interrogationis notâ rejectâ ad superiora.

Cap. XIV.

VErs: 1. *Et factum est cum ingressus esset in domum cujusdam e primoribus Pharisæorum*

*num Sabbatho, * ad manduandum panem, ut ipsi observarent eum.* * id est, *ad capiendum cibum*

Vers: 3. πρὸς τὰς νομικὰς] Vetus, *ad Legisperitos*: Beza, *Legis interpretibus*. Vide supra cap: 7. v: 30. & 10. v: 25..

Vers: 4. Οἱ δὲ ἡσύχασαν] *Ipsi verò tacuerunt.* Lucianus Gallo: εἰ δέ σοι καθεύδειν ἥδιον, ἐγὼ μὲν ἡσυχάσομαί σοι, καὶ πολὺ ἀφωνότερος ἔσομαι τῶν ἰχθύων, id est, *ego tacebo, & multo ero mutus magis quàm pisces.* Sic ἡσυχίαν ἄγειν est σιωπᾷν, & Act. 22. 2. παρέχειν ἡσυχίαν, est *præbere silentium.*

Vers: 5. Malim sic: *Si alicujus vestrum asinus aut bos in puteum incidet, nonne statim extrahet eum die Sabbathi?* vide supra cap. 11. v: 5, 6, & 7.

Vers: 6. ἀνταποκριθῆναι] Vetus, & Erasmus, *respondere*: quod satis est, hoc præsertim loco.

Vers: 10. πορευθεὶς ἀνάπεσον εἰς τὸν ἔσχατον τόπον] id est, *Vade & discumbe in ultimo loco.* Ibid. προσανάβηθι ἀνώτερον] *ascende adhuc superius.* τὸ, πρὸς enim in compositione sæpè idem valet, quod, *insuper* & *adhuc*, ut in his exemplis: Ἡ κάμηλος ἐπιθυμήσασα κεράτων καὶ τὰ ὦτα προσαπώλεσε. i. e. *Camelus Cornua appetens, & aures insuper perdidit.* Chrysost: περὶ ἱερωσύνης λογ. δ. pag: 17. οἱ τὰς τῶν πόλεων ἀρχὰς ἐμπιστευθέντες ὅταν μὴ συνετοὶ καὶ λίαν ὀξεῖς τυγχάνωσιν ὄντες, καὶ τὰς πόλεις ἀνέτρεψαν, καὶ ἑαυτοὺς προσαπώλεσαν. Supra cap: 10. vers: 35. καὶ ὅ, τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με, ἀποδώσω σοι: *& quodcunque præterea insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.*

Verſ: 12. μήποτε καὶ αὐτοί σε ἀντικαλέσωσι] vetus, *ne forte to & ipſi reinvitent* : Eraſmus, *ne quando & ipſi te viciſſim invitent* : Beza & Piſcator, *ne quando & ipſi te viciſſim vocent*. Probæ ſunt iſtæ omnes interpretationes & perſpicuæ, non nego, ſed tamen poſtponendæ ſine dubio (ſi elegantiam ſpectes) illi quæ reperitur apud Lactantium lib. 6. cap: 12. Quid ergo Lactantius? *Idem Deus*, inquit, *præcepit, ut ſi quando cœnam paraverimus, eos in convictum adhibeamus, qui revocare non poſſint & vicem reddere, ut omnis actus vitæ noſtræ non careat miſericordiæ munere.* Lactantio itaque authore, pro, *reinvitent*, &, *viciſſim invitent*, &, *viciſſim vocent*, preſſiùs & elegantius dicamus licet, *revocent*. Eſt enim *revocare* Latinè, id ipſum prorſus, quod, ἀντικαλεῖν Græcè, neque poteſt inveniri vocabulum, quod aptiùs & adæquatiùs Græco, ἀντικαλεῖν, reſpondeat: Non eſt autem quod putemus Lactantio ſoli notum fuiſſe hoc verbum in hac ſignificatione. Nam & Varro, & Martialis, & Phædrus Auguſti libertus, omnes linguæ Latinæ probatiſſimi authores, ſic locuti ſunt. Varro apud Nonium: *Qui nobis miniſtrarunt pueri diebus feſtis cicer viride, qui nos provocare, ad vocare cum audeant, nos illos revocare timemus. Revocare*, id eſt, *per vices mutuo vocare*, ut Nonius ibi exponit. Martialis in Gallum lib: 5. Epigrammatum:

Nunquam me revocas, venias cum ſæpe vocatus:
Ignoſco, nullum ſi modo, Galle, vocas.
Invitas alios, vitium eſt utrinſq; Quod? inquis.
Et mihi cor non eſt, & tibi, Galle, pudor.

Nun-

Nunquam me revocas: id est, Græcè, οὐδέποτέ με ἀντικαλεῖς. Phædrus fabulâ 26. de Vulpe & Ciconiâ:

Vulpis ad cœnam dicitur Ciconiam
Prior invitasse, & ei liquidam in patina
Posuisse sorbitionem, quam nullo modo
Gustare esuriens potuerit Ciconia:
Quæ vulpem cum revocasset, intrito cibo
Plenam lagenam posuit, &c.

Cùm revocasset; id est, ἀντικαλέσασα, cùm rursum invitasset, ut doctè interpretatur doctissimus Conradus Rittershusius cujus ad Phædrum notas primùm monuisse me de exemplis è Lactantio & Varrone desumptis non diffiteor.

Vers: 17. Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες] Vetus & Erasmus, *Et cœperunt simul omnes excusare*: Beza, *Et omnes cœperunt uno ore se excusare*: Piscator, *Et omnes cœperunt uno amino se excusare.* At Nicolaus Fullerus noster,[Miscellaneorum lib: 1 cap. 1.] vir miræ in his rebus sagacitatis, τὸ, ἀπὸ μιᾶς, rectius exponi posse censet, per adverbia, ἐξαυτῆς, παραχρῆμα, εὐθέως, *illicò*, *confestim*, &c. Probabiliter enim disputat, ἀπὸ μιᾶς, id esse apud Lucam, quod apud Syros, מחרא, & ut מחרא cùm auditur, intelligitur, מחרא שעא, sic ait, ἀπὸ μιᾶς, addito substantivo nomine, esse, ἀπὸ μιᾶς ὥρας, id est, *continuò*. Plurimùm tibi debemus, Nicolae; quòd tam utiliter & fructuosè καινοτομεῖς: sed si tritâ incedere viâ libet subaudiendo nimirùm φωνῆς, aut γνώμης, aut βουλῆς, aut ψυχῆς, sensus erit, servum non aliud

aliud ab his, aliud ab illis responsum accepisse : sed omnes pariter, & ex æquo excusasse, variis tamen prolatis in medium causis. Atque sic accipio veterem interpretem : *simul*, id est, *pariter*, ἐξίσου, ἐπίσης, vel, ut Theophylactus loquitur, ὡς ἐξ ἑνὸς συνθήματος, hoc est, *tam concorditer, ac si res de compacto fuisset acta*. ἀπὸ μιᾶς, id est, ἐξ ἑνὸς, sc. στόματος, vel, ἀπὸ μιᾶς, id est, ἐξ ἑνὸς sc. συνθήματος. ἀγρὸν ἠγόρασα] Vetus, *Villam emi*. Rectè. Vide P. Nannii Miscellaneorum lib: 8. pag: 217.

V. 29. Ἵνα μήποτε] i.e. *ne forte*: & sic Piscator.

V: 33 ἀποτάσσεται] *valedicit*: vid: suprà c: 9. v. 61.

Cap. XV.

Vers: 1. Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες αὐτῷ] Vetus, *Erant autem appropinquantes ei* : Erasmus, Beza, & Piscator, *Accedebant autem ad eum* : Rectè; sed cum Vetus interpretatio à Græcis ne latum quidem pilum discedat, non esset abs re, si locus ei daretur saltem in magine vel discentium causâ.

V: 2. προσδέχεται] *recipit*, vel, *recipit ad se*.

Vers: 3. Εἶπε δὲ, &c.] *Dixit autem ad illos parabolam hanc, inquiens*.

V: 5. Καὶ εὑρὼν] Vet: *Et cum invenerit* Rectè.

Vers: 12. δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας] vetus, *da mihi portionem substantiæ quæ me contingit* : Erasmus, *portionem substantiæ quæ ad me redit* : Beza, & Piscator, *partem substantiæ ad me attinentem*. Vide Budæi comment. pag: 374. 1. Maccab: 10. vers: 30. καὶ ἀντὶ

Digitized by Google

ἀντὶ τοῦ ἡμίσεος τοῦ καρποῦ τοῦ ξυλίνου τοῦ ἐπιβάλλοντός μοι λαβεῖν, id est. & dimidiam partem fructus arborum quam mihi convenit percipere. Melanchthon alicubi, *partem proportionalem*: & ait phrasin esse Mathematicam Ptolomæo & aliis non ignotam. Certe apud Demosthenem, Περὶ στεφάνου, bis reperio consimilem τοῦ ἐπιβάλλω usum, primum ubi ait: τῆς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τύχης τὸ ἐπιβάλλον ἐφ' ἡμᾶς μέρος μετειληφέναι νομίζω τὴν πόλιν, id est, *Existimo nos, pro rata nostra portione, aliorum hominum fortunæ fuisse participes*; vel, *Existimo pro rata nostra parte, id nobis quod aliis hominibus accidisse*: vel, *Existimo civitatem nostram aliorum hominum fortun. congruentem nobis partem habuisse*. Deinde his verbis, paulò post: καὶ ταῦτ' εἰδὼς ὅτι καὶ εἰ μὴ τὸ ὅλον,* μέρος γ' ἐπιβάλλει τῆς βλασφημίας ἅπασι, καὶ μάλιστά σοι. id est, *idque cum scias, si minùs totum convitium, at partem ejus omnibus maximèque tibi convenire*. Hîc ἐπιβάλλω est, ἁρμόζω, *congruo, convenio*, & sic accipitur sæpius apud Apollonium Grammaticum de Syntax, veluti his locis: *οὕτως ὡς ὁρᾷς, οὐχ' ὡς ἐπέβαλλε βασιλεῖ. id est, *ita ut vides, non ut conveniebat regi*: & *κατὰ τὴν αὐτῷ ἐπιβάλλουσαν σύνταξιν: id est, F. Porto interprete, *in ea constructione, quæ illi convenit*: & postremo, *ἃς κατὰ τὸ ἐπιβάλλον διακρινοῦμεν, id est, *quas ut par est*, sive, *convenit, distinctè explicabimus*. Confirmat hanc interpretationem Etymologus magnus in dictione οὐδέτερον, ubi hæc habet: ἐπιβάλλοντος (ἤγουν ἁρμόζοντος) ἐστὶν ἀταξία, τουτέστιν ἀποτυχία. ὡς ὅταν εἴπωμεν, ἄτεχνος ὁ ῥήτωρ· ἐπιβάλλει μὲν γὰρ, (ἤτοι ἁρμόζει)

* *Desiderari videtur*, ἀλλά.

* lib. 1. cap. 36.

* lib. 2. cap 22.

* lib. 3. cap. 12.

ad quem locum vide quæ annotarit doctiss: Casaubonus. Ibid. καὶ ὐδεὶς ἐδίδυ αὐτῷ.] Quid? ἀπὸ τῶν κερατίων. Nihil prohibebat, quò minùs ipse sibi sumeret. Quare assentiendum videtur iis, qui, ὐδεὶς ἐδίδυ αὐτῷ, sic interpretantur: *nemo dabat ei, quod ederet*, frustum sc. panis, aut tale aliquid, tametsi mendicorum ritu peteret. Non reperiebat, qui vel frusto panis famem ipsius sedaret. Nam siliquæ parum conveniens efficaxve illi præbebant alimentum.

Vers: 20. ἐσπλαγχνίσθη] Vetus, Erasmus, & Piscator, *misericordiâ motus est*: Beza, *intimâ misericordiâ motus est*: de qua interpretatione quid sentiendum sit anteà sæpiùs exposui. Ibid. ἐπέπεσεν ἐπὶ τ̀ τράχηλον αὐτῦ] Vetus, *cecidit super collum ejus*: Beza, *incidit in collum ejus*: Erasmus, *ruit in collum ejus*. Dicas etiam licet, *irruit in collum ejus*: *invasit collum ejus*.

Vers: 22. Ἐξενέγκατε] *proferte*, vel, *efferte*.

Vers: 23. καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν] Vetus omittit participium, aliôqui rectè habet, *epulemur* pro, εὐφρανθῶμεν, sicut supra indicatum est, ad vers 19. cap. 12. φαγόντες εὐφρανθῶμεν, *vescentes epulemur*: & similiter sequente versu: ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι: *caperunt epulari*.

Vers: 25. & 26. sic lego: *Erat autem filius ejus senior in agro, qui, ut veniens appropinquavit domui, audivit concentum & choros.* [vel, *symphoniam & choros.*]

Et

Et cùm vocasset ad se unum ex servis [Gr: *pueris*] *percontatus est quid hoc esset.*

Vers. 28. παρεκάλει αὐτὸν] Erasmus, *rogabat illum*: Rectè, nisi malis: *hortabatur.*

Vers: 29. καὶ ἐμοὶ &c.] id est. *&* [*tamen*] *dedisti mihi nunquam hædum, ut cum amicis meis epularer.* εὐφρανθῶ, *epularer*, ut suprà vers: 23. & 24. καὶ ἐμοὶ, pro, ἐμοὶ δὲ, id est, *mihi verò, mihi tamen.*

Vers. 32. Εὐφρανθῆναι] *Epulari.*

Cap. XVI.

VErs: 1. Ἔλεγε δὲ καὶ, &c.] id est, *Dicebat porrò & ad discipulos suos.* Ibid. καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ, ὡς διασκορπίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ] id est, *isque delatus est apud eum, acsi dissiparet bona ipsius*; vel, *quasi dissiparet.* Suetonius Augusto cap. 28 *memor objectum ab eo sibi sæpius, quasi per ipsum staret, ne redderetur* [*Respublica.*]

Vers: 3. σκάπτειν οὐκ ἰσχύω] Aristophanes Avibus; τί γὰρ πάθω; σκάπτειν οὐκ ἐπίσταμαι: *Quid enim faciam? Fodere nescio.* Verba sunt sycophantæ defendentis sese quòd sycophantiis studeret. ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι] Chrysost: Hom: 70. in Matthæum: Βέλτιον ἐπαιτεῖν, ἢ ἁρπάζειν: id est, *Satius est mendicum quàm latronem agere.*

Vers. 4. δέξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν] Vetus, *recipiant me in domos suas.* Rectè.

Verſ: 6. Δέξαι σȣ τὸ γράμμα] Vetus, & Eraſmus, *accipe cautionem tuam* : Beza & Piſcator, *accipe tabulas tuas*; id eſt, *ſyngrapham, chirographum, cautionem* : nam & *cautio* idem denotat.

Verſ: 8. ὅτι οἱ ὑιοὶ τȣ͂ αἰῶνος τȣ́τȣ &c.] Vetus, *quia filii*, &c. Beza, *quamobrem filii* : Piſcator, *nam filii*, &c. Rectè.

Verſ: 9. ἐκ τȣ͂ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας] id eſt, *ex mamona injuſtitiæ*, vel, *iniquitatis*. Hoc eſt, *ex mamona injuſto*, vel, *iniquo*, ut v: 11. ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ : *in injuſto*, [*iniquo*] *mamona*.

Verſ: 13. οἰκέτης] Vetus, & alii, *ſervus* : Unus Piſcator, *famulus*. Eſt enim οἰκέτης propriè *famulus*, & δȣ͂λος *ſervus*, tametſi hæc proprietas non ubique obſervetur.

Verſ: 14. ἐξεμυκτήριζον αὐτὸν] Vetus & Eraſmus; *deridebant eum* : Beza: *ſannis eum excipiebant* : Piſcator, *irridebant eum*.

Verſ: 15. ὑμεῖς ἐστε οἱ δικαιȣ͂ντες ἑαυτȣ̀ς &c.]. id eſt, *vos juſtificatis vos ipſos* : vel, *vos ii eſtis qui juſtificatis vos ipſos coràm hominibus* : *Deus autem novit corda veſtra* : *quia quod apud homines ſublime eſt, abominatio eſt coràm Deo*. Euſtathius ſuper hæc verba Iliadis ω. ȣ̓́τε θεοῖς τετιμένος, ȣ̓́τε βροτοῖς : Δῆλον δ', inquit, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων Θεῷ τιμώμενοι ὡς θεοφιλεῖς, ἀνθρώποις ἀπότροποί εἰσιν· ἄλλοι δ' ἂν ἀνθρώποις προσοικειȣ́μενοι, ἀποθύμιοι τῷ κρείττονι δοκȣ͂σι.

Verſ: 16. καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται] vetus, *& omnis in illud vim facit* : Eraſmus, *& quivis in illud vim facit* : Beza, *& quivis in illud vi perrumpit* : Piſcator, *& omnes in illud vi irrumpunt*.

Verſ: 19.

Verſ: 19. εὐφραινόμενος] *& epulabatur*: ut cap: ſuperiore.

Verſ. 20. ἐβέβλητο] Vetus, *jacebat*: Rectè.

Verſ: 21. Καὶ ἐπιθυμῶν] ſub: ἦν: *Et deſiderabat.*

Verſ: 23. Καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ] Vetus, *Et in inferno.* Rectè, & ſic verſu ſequente: *ut intingat extremum digiti ſui in aquam, & refrigeret linguam meam, quia crucior in flamma hac.*

Verſ: 25. νῦν δὲ ὅδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι] Vetus, *nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris. Conſolatur*, id eſt, *ſolatio fruitur.* Nam eſt et *conſolor* ex eorum verborum genere, quæ communia dicuntur, & nunc activam, nunc paſſivam, tametſi rariùs, διάθεσιν habent; ſicut ex Gellio diſcimus, Noct. Att. lib. 15 cap: 13. Vide notas meas ad Matth: 5. v: 4. ὀδυνᾶσαι, id eſt, *cruciaris, torqueris doloribus.*

Verſ: 31. οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται] id eſt, *ne ſi ex mortuis quidem reſurrexerit* [*excitetur,*] *quiſpiam, credent,* [*illi.*]

CAP. XVII.

VErſ: 1. ἀνένδεκτόν ἐστι τοῦ μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα] Vetus, *Impoſſibile eſt ut non veniant ſcandala*: Beza, *Fieri non poteſt quin eveniant ſcandala*: Piſcator, *Contingere non poteſt ut non eveniant ſcandala.* Non aliam hic cauſam habuerunt

Digitized by Google

habuerunt discedendi à vetere interprete qui posteriùs illi in eadem provincia successerunt, nisi hanc unam, quòd vox, *impossibile*, parùm illis pura & Latina videretur. Aliôquin enim cùm ἀνένδεκτον, teste Theophylacto, idem sit quod ἀδύνατον, ἀδύνατον autem Graecè nihil aliud sit quàm *impossibile* Latinè, quî potuissent melius aliquid aptiùsve afferre? Sed, ut dixi, ab hac voce, tanquam à barbara abhorruerunt, [at non ita paulò infra cap. 18. vers. 27.] ac propterea necesse illis fuit paulò aliter loqui. Porrò, si cui lubeat, penitiùs in vim vocis, ἀνένδεκτον, intueri; adeat Is licet eruditissimas Andreae Dunaei annotationes in homiliam 27. Chrysostomi super Epistolam Pauli priorem ad Corinthios, ubi ex Aristotele & aliis bonis authoribus plurima afferuntur, quae ad genuinam istius vocis significationem aperiendam apprimè faciant.

Vers: 2. Λυσιτελεῖ αὐτῷ εἰ, &c.] id est, *Expedit ei si*, vel, *Expedit ei ut mola asinaria circumponatur collo ejus, & abjiciatur in mare, quam* &c. vel potius cum vet: interprete: *lapis molaris*. Nam μύλος Graecè Deut. 24. vers: 6. pro inferiore lapide molari accipitur, cui additur hîc epithetum ὀνικὸς. at mola asinaria apud Latinos, quod sciam, non de lapide dicitur, sed totâ illa Machinâ quam vulgò *Molendinum* appellant. Vide Mureti Variarum lib: 8. cap: 15. ἔρριπται;] pro, ῥίπτεται.

Vers: 4. Μετανοῶ] Vetus, *Poenitet me*: Optimè.

Verſ: 6. ὡς κόκκον σινάπεως] Vetus, *ſicut granum ſinapis*: id eſt, *quantulum eſt granum ſinapis.*

Verſ: 7. Παρελθὼν ἀνάπεσαι] id eſt, *Accede & diſcumbe?* Piſcator.

Verſ: 8. καὶ μετὰ ταῦτα φάγεσαι καὶ πίεσαι σύ;] id eſt, *& poſtea edes & bibes tu?* ſunt enim φάγεσαι & πίεσαι, ſecunda futura Media pro, φάγῃ & πίῃ à φάγομαι & πίομαι, quæ, item ut notum eſt, pro, φαγοῦμαι & πιοῦμαι uſurpantur.

Verſ: 9. τὰ διαταχθέντα αὐτῷ;] vetus, *quæ ei imperaverat?* Beza, *quæ ipſi præcepta fuerant?* Eraſmus, *quæ ei imperata fuerant?* quod magis placet quia & cum Græcis congruit, nec à vetere interprete longiùs quàm par ſit recedit. At proximo verſu & vetus interpres, pro τὰ διαταχθέντα, habet, *quæ præcepta ſunt.* Scio vulgò ſic legi, nec ſic ſcripſiſſe illum inficior: ſed tamen melius ſibi conſtitiſſet, & fortaſſe etiam magis propriè fuiſſet locutus, ſi dixiſſet, *imperata*, quia, ſi ſubtilitates ſequi libet, *præcipio*, τῷ παραγγέλλω potiùs, quàm τῷ διατάττω reſpondere videtur.

Verſ: 16. εὐχαριστῶν αὐτῷ] vide Adagium: *Nemo bene merito bovem immolavit præter Pyrrhiam*: Græcè, οὐδεὶς εὐεργέτῃ βοῦν ἔθυσεν, ἀλλ' ἢ Πυῤῥίας.

Verſ: 21. ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν] Vetus, *intra vos eſt*: id eſt, *in medio veſtri.*

Cap. XVIII.

VErs. 1. Ἔλεγε ἢ, &c.] id est, *Dicebat autem & parabolam eis, [monens] quòd oporteat semper precari, nec segnescere.* Aliter, *Dicebat autem & parabolam eis, [ut doceret] quod oporteat,* &c. πρὸς τὸ δεῖν, id est, πρὸς τὸ νουθετεῖν ἢ διδάσκειν ὅτι δεῖ, &c.

Vers: 2. καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος] id est, *nec hominem reverebatur.* Rectè, *hominem*, & rectiùs multò quàm , *quenquam.* Nam qui, *quenquam*, pro, *hominem* substituunt, delent, quantùm in ipsis est, utilissimam Theophylacti in hunc locum annotationem. Annotat enim Theophylactus, τὸ μηδὲ ἀνθρώπους αἰσχύνεσθαι χείρονος κακίας δεῖγμα ἐστι. Hoc est, *signum & specimen esse majoris improbitatis, si quis ne homines quidem revereatur , quandoquidem multi reperiuntur, qui Deum haud timentes, hominum tamen metu parciùs peccent. Cum autem aliquis etiam hominum metum omnem abjecerit, tum demùm est* τῆς κακίας ἡ κορυφὴ : *culmen & apex improbitatis. Hanc igitur ob causam & posteriore loco posuit Dominus,* τὸ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος, *veluti in hunc modum loquens : Judex erat Deum non timens : sed quid dico Deum non timens? Luculentius multò improbitatis suæ specimen hoc ipso exhibebat, quod ne hominem quidem vereretur.* Hæc Theophylactus, nec, ut ego sentio, prorsus ἀπροσδιονύσως, quæ tamen erunt otiosa omnia, aut non ita saltem conspicui usus, si pro *hominem*,

quenquem, dixeris. Sunt qui malint, *homines*, quàm *hominem*, ut intelligat lector, τὸ, ἄνθρωπον collectivè sumi. Sed hoc est nimium diffidere lectori, cùm nemo sit tam cæcus, quin hoc per se facilè perspiciat absque monitore. Igitur Anglica versio, (quæ tamen in hominum illiteratorum manus plerumque venit) non est veritæ singularem numerum retinere, tàm hîc, quàm paulò post, versu nimirùm quarto.

Vers: 5. εἰς τέλος] Vetus, *in novissimo*: Erasmus, *tandem*: Beza, *ad extremum*: Piscator omnium optimè, ni fallor, *perpetuò*: *ne perpetuò veniens*, &c. Et sic Anglici nostri Interpretes, [loquor de iis qui postremò huic negotio manum admoverunt] **lest by her continuall comming she weary me**: vel, **lest comming continually she weary me.** Est enim εἰς τέλος id planè quod Hebraicè לנצח id est, *jugiter*, *perpetuo* * *in perpetuum*, sicut ex collatione contextus Hebraici cum versione τῶν ὁ, quamplurimis in locis liquere potest, veluti Psal. 9. vers: 19. & 103. vers: 9. & alibi Vide Drusii præterita. Ibid. ὑπωπιάζῃ με] Vetus & Erasmus, *sugillet me*: Beza & Piscator, *obtundat me*. Neutra interpretatio displicet, tametsi magis placeat prima. Nam non opinor Latinos verbum habere, quod Græco ὑπωπιάζω aptius respondeat, quàm *sugillo*. Quare, si ὑπωπιάζω denotet non ferendam ampliùs molestiam, non video cur ad eundem etiam modum verbum Latinum, Græco usque quaque respondens, non possit accipi. Sentiat tamen quisque quod volet:

* εἰς τὸ διηνεκές.

Digitized by Google

volet: neque enim propono hæc ut supercilìosus aliquis censor, sed ut is qui melius judicare valentibus lubentissimè se submittere sit paratus. Porrò non omittendum hîc videtur, quòd viduæ isti simillima fuerit anus illa. quæ Philippum regem usque eo fatigavit precibus & clamoribus suis, ut ad causam ejus audiendam illum quasi adigeret. Nec multum diversum est quod de alia muliere & Adriano Imperatore narratur.

V:7. καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς;] vet: *& patientiam habebit in illis?* Erasm: *etiam cum patiens fuerit super illis?* Beza & Piscator, *etiamsi iram differat super ipsis?* Ego totum versum sic conor exprimere: *Deus autem non vindicabit electos suos* [Gr: *faciet vindictam electorum suorũ clamantium ad ipsum*] *clamantes ad ipsum die ac nocte, quamvis lente ad vindicandum ipsos procedat?* vel cum vetere interprete: *quamvis patientiam habeat in ipsis?* Quæ locutio tametsi non adeo tersa sit puréque Latina, tamen sensum Evangelistæ non malè repræsentat, si rectè modò capiatur. *Patientiam* enim *habere in aliquo*, idem est quod *tardare*, sive, *cunctari*, sicut percipi potest est ex collatione hujus loci cum verbis istis Sirachidæ cap: 35. vers: 19. Καὶ ὁ κύριος ὀ μὴ βραδύνῃ, ὀδὲ μὴ μακροθυμήσῃ ἐπ' αὐτοῖς ὁ κράταιος, id est, ex versione veteris interpretis: *Et Dominus non elongabit, & Fortissimus non habebit in illis patientiam*: vel, ut alii, *non tardabit, neque longanimis erit erga eos.* Sensus est, Dominus non insuper habebit preces humilium,

 neque

neque justo diutiùs differet auxilium: (id quod homines malis oppressi, quâ sunt impatientiâ, fideique debilitate, plerumque metuunt) sed maturè illis subveniet, pergant modò ab ipso pendere, eique se totos committere. Non est ovum ovo similius, quàm locus iste Sirachidæ, verbis Lucæ paulò antè memoratis, si diligenter examinentur. Apud Sirachidem, μακροθυμεῖν est, βραδύνειν, et sic etiam apud Lucam, nec apud Lucam solùm, sed apud Petrum etiam, Epistolæ posterioris cap: 3. vers: 9. ubi non negat Petrus Dominum βραδύνειν ἁπλῶς, sed sic βραδύνειν: nimirum ita ut profani illi irrisores opinabantur. Illi promissiones de adventu Christi ad judicium, pro meris fabulis habebant, & quia eadem esset tunc quæ olim rerum ubique facies, ideo Christum nunquam putabant venturum. At persuasionem istam plusquam belluinam sic refellit Petrus, ut dicat Christum tardare quidem, sed non ita ut illi somniabant. Quomodo igitur? Tarditate quâdam utendo, ut sapientissimâ, ita saluberrimâ, quâ nimirum fiat, ut nulli eorum quos Deus servare decrevit, ne illi quidem qui multis post seculis nascentur, à salute æternâ excludantur. Ut hoc significet, ἀντὶ τοῦ βραδύνειν ponit aliud verbum, idem quidem propemodum significans, sed calumniis & cavillis irrisorum minus aliquanto obnoxium, nimirùm τὸ μακροθυμεῖν, in quo utique non est mihi dubium, quin prior pars compositionis quàm posterior, his saltem in locis, magis respicienda sit. Præterea sciendum est nullam esse ἀντιλογίαν inter

Digitized by Google

inter tarditatem, de qua loquitur Lucas verſ. 7. & celeritatem quæ proximè verſ: 8. ſequitur. Nam tarditas eſt κατὰ τὸ φαινόμενον, & ex opinione eorum quibus etiam celeritas, ut dicitur, mora eſt: at celeritas eſt κατὰ τὸ ἀληθὲς, & ex rei veritate. Quæ enim (ſi rectè judicamus) tarditas eſſe poteſt in eo, qui nihil non tempeſtivè facit, diſponitque omnia ſuaviter? Hac igitur diſtinctione adhibitâ, neque Sirachides cum Luca, neque Lucas cum ſeipſo pugnabit: ſed loca quæ ſpeciem aliquam diſſidii habent, non diſſidere oſtendentur. Et cur eam certè non adhibeamus, cum in ejus uſu præeuntem habeamus Theophylactum, idque minimè dubiè aut obſcure? Verba Theophylacti huc præcipuè ſpectantia ſunt iſta: Εἰ ἐκεῖνος ὁ ἄνομος, καὶ πάσης κακίας πεπληρωμένος ᾤκτειρε [τὴν χήραν, id enim deſiderari videtur in Theophylacti exemplaribus] τῇ συνεχείᾳ τῆς δεήσεως· πόσῳ μᾶλλον ὁ Θεὸς, ὁ πάσης δικαιοσύνης ἀρχηγὸς, ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν ἐν τάχει, [excuſi codd: οὐ ποιήσει, proculdubio mendoſe] Καίτοι μακροθυμῶν, καὶ φαινόμενος ἀνηκουστεῖν τῶν δεομένων αὐτοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας; id eſt, *Si nefarius iſte, omnique malitiâ repletus non recuſavit auxilium viduæ ferre, eo quod interpellare illum nunquam deſiſteret: quanto magis omnis juſtitiæ princeps atque author Deus celeriter vindicabit [ſuos,] etiamſi lentus ac longanimis ſit, & iis qui noctè diéque ſupplices ſunt ſurdâ aure præterire videatur?* Obſerva hîc, καίτοι pro, καὶ, imprimis vero participium φαινόμενος, notetur, ut cui diſtinctio ſuprapoſita tanquam fundamento innitatur. Non reverâ

ἀνηκουστεῖ τῶν δεομένων αὐτοῦ ὁ Θεὸς, ſed φαίνεται ἀνηκουστεῖν. Ergo tarditas nulla eſt ex parte Dei, ſed ex eo quod homines negligi ſe plerumque putent, niſi ad primum ſtatim clamorem paratum ſibi auxilium ſentiant. Dominus Beza in annotationibus rectiſſimè hunc locum explicat: cæterùm verſio ejus Latina eò minùs mihi probatur, quòd iræ mentione factâ, incertum reddat lectorem, utrùm τὸ, αὐτοῖς, in fine verſus, ad electos, an ad electorum hoſtes referendum ſit. Imò ſi verſionem ejus ſolummodo ſequerer, nec alia quædam haberem quæ adjuvarent & dirigerent, dicerem ad hos potiùs referendum, quàm ad illos. Super quibus enim, ſive erga quos differtur ira? Nonne erga puniendos? Nonne erga eos qui iram excitarunt? Certè, ſi quid ego intelligo, ſi quis ſignificare volens, *auxilium differri, iram differri* dicat, admodum impropriè loquetur. Scio reſponderi poſſe, eòdem rem redituram, ſive hoc dicatur, ſive illud, quia tum demum vindicantur electi, cùm ſupplicium de hoſtibus ipſorum ſumitur. Agè, ſit ita. Hic autem non de ſenſu, ſed de Grammaticâ ſyntaxi quæritur, nimirùm an τὸ, αὐτοῖς, ad electorum adverſarios referendum ſit; & ſi non ſit, (Nimis enim coactum eſſet aliunde antecedens accerſere, cùm quod eo officio fungatur in eadem reperiatur clauſula) an commoda ac conveniens ſit locutio *iram differri ſuper electis*. Sed de re non ita magni momenti nimium fortaſſe multa: progredior igitur.

Verſ: 9. πρός τινας τοὺς πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς, ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, &c.] id eſt, *ad quoſdam fiduciam habentes in ſeipſis*, ſive, *confidentes ſibi ipſis, quòd eſſent juſti, & reliquos pro nihilo habentes, parabolam iſtam* &c. Al: *ad quoſdam fiduciam in ſeipſis habentes, tanquam eſſent juſti.* ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, i. e. ὡς δικαίοις ὑπάρχουσι. Sic ferè vetus. πεποιθὼς eſt, בוטח, & haud ſcio an poſſit ſumi aliter.

Verſ: 11. ὁ φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο] Vetus, *Phariſæus ſtans hæc apud ſe orabat*: Beza, *Phariſæus conſiſtens ſeorſim hæc precatus eſt*: Piſcator, *Phariſæus, cùm conſtitiſſet, hæc apud ſe precabatur.* Hìc Beza conjungit πρὸς ἑαυτὸν, cum participio σταθεὶς: at Vetus, & Piſcator cum verbo προσηύχετο. Præterea Bezæ πρὸς ἑαυτὸν, eſt καθ' ἑαυτὸν, id eſt, *ſeorſim*: at his ἐν ἑαυτῷ, *apud ſe*, quod rectiùs videtur. Infra cap: 20. verſ: 5. οἱ δὲ συνελογίσαντο πρὸς ἑαυτοὺς, id eſt, *ratiocinati ſunt apud ſe.* Sic igitur lego Latinè: *Phariſæus ſtans apud ſe hæc precabatur.* Primæ notæ Exemplaria Græca non diſtinguunt aut poſt ἑαυτὸν, aut poſt σταθεὶς. Igitur nec ego diſtinxi, nec in ordine verborum aliquid immutavi.

Verſ: 17. οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν] id eſt, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς αὐτὴν, *non intrabit in illud*: quemadmodum rectè vetus.

Verſ: 30: πολλαπλασίονα] Vetus, & Eraſmus, *multò plura*: Beza, & Piſcator, *multiplicia.* Penes lectorem eſt, hoccine malit an illud; mihi tamen illud magis placet, quia vim comparationis magis ad liquidum conſpiciendam nobis dat.

Verſ. 39.

Verſ: 30. ἐπετίμων αὐτῷ ἵνα σιωπήσῃ] id eſt, *increpantes ſive objurgantes mandabant ei ut ſileret: jubebant illum ſilere.*

Verſ: 43. ἵνα ἀναβλέψω] Vetus, *ut videam:* Bene, & ſic verſ: 44. ἀνάβλεψον, eſt *videto:* & verſ: 45. ἀνέβλεψε, eſt *vidit.* Item verſ: 45. quia τὸ ἀνέβλεψε, *vidit*, proximè præcedit, pro, ἰδὼν, malim, *cùm conſpexiſſet*, vel, *cùm animadvertiſſet*, quàm, *cùm vidiſſet.*

Cap. XIX.

VErſ: 2. *Et ecce vir qui nomine vocabatur Zacchæus, eratque ipſe magiſter publicanorum, & erat etiam dives:* vel, *vir nomine Zacchæus*, [omittunt enim participium Latini] *qui magiſter erat publicanorum, idemque erat dives.* οὗτος, id eſt, ὁ αὐτὸς, *idem.*

Verſ: 3. Helleniſmum cum veteri interprete retineo: *Et quærebat videre Jeſum quis eſſet.* Nam, ut notum eſt ex Linacro, & aliis, ne puriſſimi quidem linguæ Latinæ authores, Græcos hîc imitari refugerunt.

Verſ: 4. Καὶ προδραμὼν ἔμπροσθεν] id eſt, *Quare cùm aliquantum præcucurriſſet.* τὸ, ἔμπροσθεν enim accipio, pro βραχύ τι. Ibid. ὅτι δι' ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι,] id eſt, *quia illac erat tranſiturus.* Mutetur enim *inde*, in, *illac*, nec erit cur vulgatâ interpretatione melior aliqua quæratur.

Verſ. 5. σπεύσας κατάβηθι] *feſtinans deſcende*, id eſt, *cito deſcende.*

Digitized by Google

Verf: 7. λέγοντες, ὅτι παρὰ ἁμαρτωλῷ ἀνδρὶ εἰσῆλθε καταλῦσαι] ordo, λέγοντες, ὅτι εἰσῆλθε παρὰ ἁμαρτωλῷ ἀνδρὶ καταλῦσαι: id eft, *dicentes, ingressus est, ut apud hominem peccatorem diversetur*: vel, *diversandi causâ apud hominem peccatorem ingressus est*. Nonne enim libentiùs dicunt Græci, καταλύειν παρά τινι, quàm, παρά τινι εἰσέρχεσθαι?

Verf: 11. προσθεὶς εἶπε] id eft, *addidit*.

Verf: 14. οἱ δὲ πολῖται, &c.] id eft, οἱ γὰρ πολῖται: *cives enim*. *Ratio namque redditur, cur vir ille nobilis regni accipiendi causâ in regionem longinquam profectus fuerit, nimirum ut regnum fibi conftabiliret, fupplicio fumpto à civibus rebellibus, qui novis rebus ftudebant, imperiumque ejus detrectabant. ἀπέστειλαν πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ] id eft, πρὸς αὐτὸν, *miserunt legationem post eum*: id eft, *ad eum*. Si hæc conjectura mea vera eft, (Nam quid eft quod affero, nifi conjectura, eaque non admodum fortaffe valida?) rectius legeretur verfus ifte, *ante eum*, qui proxime præcedit, quàm *post*.

*vide infra hujus cap. verf. 27.

Verf: 15. *Et factum est, quum regno accepto rediisset, ut servos illos quibus dedisset pecuniam, vocari juberet ad se, quo cognosceret quis quid negotiatus esset*. Pifcator, *negotiando confecisset*.

Verf: 16. Παρεγένετο δὲ ὁ πρῶτος] Vetus, *Venit autem primus*, & fic Erafmus: Beza, *Adfuit autem primus*: Pifcator, *Accessit autem primus*. Ego nullam hîc video fatis juftam difcedendi à veteri interprete rationem. Ibid. προσειργάσατο] *acquisivit, lucrifecit, insuper lucrata est*.

Verf: 17.

Verſ: 17. Εὖ ἀγαθὲ δοῦλε] vetus, *Euge bone serve*: alii, *Bene eſt*, &, *Bene habet*. Mihi prima interpretatio rejicienda non videtur.

Verſ: 18. ἡ μνᾶ σου ἐποίησε πέντε μνᾶς] vetus, *fecit quinque minas*: Beza & Piſcator, *confecit*. At iidem Matth: 25. 16. pro, καὶ ἐποίησεν ἄλλα πέντε τάλαντα: habent, *& fecit altera quinque talenta*, cùm tamen ibi verbum idem vet: interpreti ſit, *lucratus eſt*; *confecit*, Eraſmo.

Verſ: 20. ἀποκειμένην] Vetus, *repoſitam*: alii. *ſepoſitam*. Cur autem hoc quàm illud maluerint nondum mihi liquere fateor.

Verſ: 26. Λέγω γὰρ ὑμῖν &c] id eſt, *Dico enim vobis* &c. Hæc ait Dominus non tam reſpondens dicentibus, *Domine, habet decem minas*; quàm rationem reddens mandati ſui, etiamſi nihil contrà objectum fuiſſet. Finge igitur Dominum aut non audiiſſe verba proximè præcedentia, aut noluiſſe audire, ne tenor inchoati ſermonis interrumperetur, nec cauſa erit ulla, cur de connexione ſequentium cum antecedentibus admodum ſimus ſoliciti. Placet itaque Vetus interpres, dummodo pro, *Dico autem vobis*, *Dico enim vobis*, legatur.

Verſ. 28. ἐπορεύετο ἔμπροσθεν] id eſt, *progrediebatur*, *pergebat*.

Verſ: 29. ἀπέστειλε] *miſit*, vel, *ut mitteret*.

Verſ: 30. λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε] vetus, *ſolvite illum & adducite*. Optimè.

Verſ: 31. ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει] vetus, *quia Dominus operam ejus deſiderat*, & mox verſ: 34. *quia Dominus eum neceſſarium habet*: Eraſmus utrobique, *quia Dominus eo opus habet*: Beza, *quoniam eo opus eſt Domino*: Piſcator,

Digitized by Google

Piſcator, *Dominus eo opus habet*: ſine *quoniam*, aut, *quia*. Adde etiam ſi lubet, *Dominus eo uti vult*.

Verſ: 36. Πορευομένου] Vetus & Beza, *Eunte*: Piſcator, *Proficiſcente*.

Verſ: 42. τὰ πρὸς εἰρήνην σου] ſub: συντείνοντα, vel, συμφέροντα. Simpliciſſima totius verſus interpretatio talis eſſe queat, *Quia ſi noſſes & tu, vel hoc ſaltem die tuo, quæ ad pacem tuam pertinent*, [*ſpectant, conducunt*,] *Nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis, quæ ad pacem tuam pertinent*. ſub. *ô quam bene tecum ageretur! ô quam eſſes beata!* vide Budæum in Pandectas, fol: 41. a.

Verſ: 43. ἐπί σου] id eſt, σοι, *Quia venient tibi dies, quibus circumjicient*, [*circumponent*] *tibi inimici tui vallum, & circumcingent te, & coarctabunt te undique*.

Verſ: 44 Καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί] Vetus, *Et ad terram proſternent te, & filios tuos qui in te ſunt*. Alii, *Et ſolo æquabunt te*, &c. quod rectè dicitur de urbe, at non item de filiis. Igitur cùm ἐδαφίζω, Pſal. 137. verſ. ult. ſit *illido*, ſive, *proſterno* ad terram, nec minùs hoc filiis, quàm urbi conveniat, conſentaneum profectò puto, ut ea, quæ generalior ſit ſignificatio, præferatur.

Verſ. 48. ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων] id eſt, *totus enim populus ab Ipſo loquente pendebat*. Ut ἀκοὴ ponitur pro *ſermone*, ſic non malè hic locus ita convertatur, acſi ſcriptum eſſet: ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ λέγοντος, vel, λαλοῦντος.

CAP.

Cap. XX.

VErs: 1. ἐπέςησαν] *supervenerunt*, vel, *ut supervenirent*. Vide supra præcedentis cap: vers: 29.

Vers: 6. πεπεισμένος γὰρ ἐστιν] vetus, *certi sunt enim*: Erasmus, *persuasum enim habet*: Beza, *persuasum enim est ei*: Piscator, *persuasa enim est*. Quænam ex his palmam mereatur interpretationibus penes lectorem eruditum judicium esto. Cæterum hic locus, & alii consimiles haud pauci documento sint, quantoperè laboratum sit à viris præstantissimis, ut omnibus numeris absolutam horum libb: versionem haberemus, cùm ne minima quidem, quæ correctione aliquâ indigere viderentur, intacta reliquerint. Aliôquin enim, & Erasmi *persuasum habet*, & Bezæ, *persuasum est ei*, ejusmodi erant, ut acquiescere iis facilè possemus. Cic. lib: 3. de Officiis: *Satis enim nobis, si modo in philosophia aliquid profecimus, persuasum esse debet*, &c. Sed exempla passim occurrent.

Vers: 8. ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ] id est, *quâ potestate*.

Vers. 9. ἄνθρωπός τις] Vetus, *Homo quidam*: Alii, *Quidam*: quod ut non improbo, ita nec causam video cur *homo* omittatur.

Vers: 14. διελογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς] Vetus, *cogitaverunt intra se*: Beza & Piscator, *colloquuti sunt inter se*: ac si esset, Græcè, διελέ-

γοντο

γοντο ἀλλήλοις, vel, πρὸς ἀλλήλους. Ego veterem interpretem ſequor, niſi fortè quis malit, *apud ſe*, pro, *intra ſe*. τὸ λέγοντες, ut ſæpè aliâs, ad λόγον non προφορικὸν, ſed ἐνδιάθετον referendum eſt, atque eodem modo accipio, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, apud Matthæum, &, εἶπον πρὸς ἑαυτοὺς apud Marcum.

Verſ: 18. συνθλασθήσεται] *confringetur*: λικμήσει, *comminuet*, *conteret*. Vide ſupra Matth: 21. verſ: 44.

Verſ: 20. ἵνα ἐπιλάβωνται &c.] id eſt, *ut carperent ejus ſermonem*, [vel, *caperent eum in ſermone*,] *quô traderent illum imperio & poteſtati Præſidis*. Al. *ut carperent ejus ſermonem*, *ſicque traderent illum*, *& p. P.*

Verſ: 21. *Interrogaverunt itaque illum dicentes*, &c. Καὶ ἐπηρώτησαν] id eſt, Ἐπηρώτησαν οὖν.

Verſ: 25. ἀπόδοτε οὖν] *Reddite igitur*. Euſtath: in Iliad. Γ. propè finem: τὸ δὲ ἔκδοτε ταυτὸν ἐστι τῷ ἀπόδοτε, ἤγουν χρεωστικῶς δότε. τοῦτο γὰρ κυρίως τὸ ἀποδοῦναι. hoc eſt, Ἔκδοτε *idem eſt quod* ἀπόδοτε, *nimirùm ex debito date*. *Id enim propriè ſignificat* ἀποδοῦναι.

Verſ: 35. οἱ δὲ καταξιωθέντες &c.] id eſt, *Qui vero digni habiti fuerint ævi illius fruitione*, [*poſſeſſione*,] *& reſurrectione ex mortuis*, *neque* &c. Vetus interpres, vel non legit τὸ τυχεῖν, vel conſultò omiſit, quia omitti poſſe putabat ſalvo ſenſu. Igitur poſſumus & ſic interpretari: *Qui vero digni habiti fuerint ſeculo illo, & reſurrectione ex mortuis*. Al. *Qui vero meruerint conſequi ævum illud* [id eſt, Qui ex gratia & miſericordia divina conſequuti

sequuti fuerint ævum illud. *Mereor* enim sic accipio, ut passim accipitur apud antiquos Patres, ne quis me opinioni illorum favere putet, qui operum merita extollunt] *& resurrectionem ex mortuis*, &c. Augustin: in Psal. 96. col: 1802. *Qui autem vident non videant: qui cæcitatem confitentur, illuminari mereantur*, i. e. illuminentur: Al: *Quibus vero datum est ævo illo frui, & resurrectione ex mortuis*: Ael, *Qui vero consequuti sunt ævum illud & resurrectionem ex mortuis*, &c. καταξιωθέντες τυχεῖν, id est, τυχόντες, Periphrasis aut Pleonasmus, ut seq: cap: vers: 36. ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν, id est, ἵνα ἐκφύγητε, ut effugiatis. Tales sunt Pleonasmi in omnibus linguis, & certum est hîc genitivos, αἰῶνος & ἀναστάσεως, non à participio, καταξιωθέντες, sed à verbo τυχεῖν pendere. Dignus aliquis haberi potest re aliquâ, etiamsi nondum eam adeptus fuerit: at Lucas hic loquitur de iis, qui vitam æternam jam sunt adepti. Est ergo major hîc ratio habenda verbi, quàm participii. Igitur apud Theophylactum expositionis vice, pro, καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν, habemus, οἱ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου υἱοὶ, id est, ævi illius jam compotes & participes facti, sicut proximè seq: versu τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ perinde est ac si dicas, *participes resurrectionis*.

Vers: 37. ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ] id est, *Quòd autem excitentur mortui*.

Vers: 46. ἐν ταῖς ἀγοραῖς] Vetus, *in foro*: Rectè, ut puto, cùm sensus idem sit, & Latini in hoc loquendi genere, singulari potiùs quàm plurali numero uti soleant. Alii tamen interpretes habent, *in foris*. Vers. 47.

Verſ: 47. περισσότερον κρίμα] vetus, *damnationem majorem*: nec negant qui hîc ab illo diſcedunt ſenſum ſic rectè exprimi. Vide 1 Cor. 11. 29.

Cap. XXI.

VErſ: 4. εἰς τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ] Vetus rectè, *in munera Dei*, id eſt, *in gazophylacium*: εἰς τὸ γαζοφυλάκιον: Contentum pro continente, *dona*, vel, *donaria Dei*, pro loco donaria illa recipiente, id eſt, gazophylacio. *Nam omnes hi ex eo quod ipſis redundabat, in locum ſacra donaria recipientem miſerunt*, vel, *gazophylacium miſerunt: hæc autem ex penuria ſua miſit quicquid haberet vitæ ſuæ ſuſtentandæ*. Poſtquàm hæc ſcripſiſſem de verbis iſtis Evanliſtæ: εἰς τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ: reperi Joh: Druſium virum doctiſſ: in eadem mecum jam olim fuiſſe ſententia, nec non ante illum Syrum interpretem. Non tam igitur ab illis didici, quænam eſſet vera verborum iſtorum interpretatio, (Quanquam ſi didiciſſem non puduiſſet profiteri,) quàm admonitus fui, non eſſe cur talis me annotatiunculæ pœniteret. Non neſcio prætereà Dominum Bezam meminiſſe hujus interpretationis in annotationibus: ſed cùm ejus in mentem illi veniſſe certum ſit, miror cur aliam multò minùs probandam ſequi maluerit.

Verſ: 6. ταῦτα ἃ θεωρεῖτε] vetus, *Hæc quæ videtis*: Eraſmus, *Ex his quæ videtis*: Beza, *Hæccine ſpectatis?* Piſcator, *Quod ab hæc quæ*

Digitized by Google

ſpectatis. Video quid hîc poſteriores interpretes impulerit, ut à prioribus diſcederent, perſpicuitatis nimirùm ſtudium. Ita enim ſentire æquum eſt. Sed cum in dubiis & obſcuris locis ad fontem ſemper recurrendum ſit, non poſſunt mihi probari interpretationes illæ, quæ fontem veluti è conſpectu tollunt, tamq; longè ab eo recedunt, ut meritò quæri poſſit, an aliam ab illâ quam libri noſtri præferunt, lectionem ſecutæ fuerint. Nam hoc loco, ſi quis Græcè legerit, ταῦτα, ἃ θεωρεῖτε: & Latinè, *Haccine ſpectatis?* Nonne ſtatim ſic ſecum cogitabit? Profectò author Latinæ interpretationis aliud nactus eſt exemplar, in quo legeretur interrogativè: ταῦτα θεωρεῖτε; Igitur tutiſſimum exiſtimo ut veteris hîc interpretis veſtigiis inſiſtamus, dicentes vel, *Hæc quæ videtis*: vel, *Hæc quæ ſpectatis*: ſi cui fortè poſterius hoc verbum magis arriſerit. Attentus lector facilè perſpiciat habere hæc verba ἐκ ἀνακόλεθον, cui medicina fiat, ſi loco horum verborum, ἐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς ἐ καταλυθήσεται, ponant uriſta: ἄρδην καταλυθήσεται, vel, παντελῶς ἀφανισθήσεται. Priora enim à poſterioribus ſenſu non differunt, tametſi cum initio verſus non ita benè cohæreant. Jam ſi Græca oratio ἀνακόλεθον habeat, cur non etiam permittatur Latinæ ut ſimilis ſit Græcæ?

Verſ: 7. *καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα γίνεσθαι;*] id eſt, *& quod ſignum* [*temporis*] *quo hæc fient?* ὅταν μέλλῃ, id eſt, τῦ χρόνυ καθ' ὃν μέλλει &c.

Verſ: 8, ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου] Vetus, *in nomine meo*. Rectè, & meliùs quàm quibus aliter interpretari viſum eſt.

Verſ: 9. μὴ πτοηθῆτε] id eſt, *ne ſitis territi, nec ſitis conſternati: ne terremini*, eſt, μὴ πτοεῖσθε, vel, μὴ πτοήθητε. Sed hoc leviculum eſt.

Verſ: 12. εἰς συναγωγὰς] Beza, *in conventus*: at rectiùs vetus, *in ſynagogas*. Græcum enim nomen tam familiariter notum eſt omnibus, ut non ſit cauſa cur alii cuicunque poſtponatur. Ibid: ἀγομένους] Participii apud Lucam is eſt nonnuſquam uſus, ut non peccaverit interpres, ſi aliquid ſibi in iis explicandis libertatis ſumpſerit, dummmodo ſenſus non negligatur. Id docebit tum præſens locus, tum capitis ultimi verſus 47. ubi participium, ἀρξάμενον, non adeò facilè eſt redditu, niſi ſenſus potiùs quàm ſtructura orationis reſpiciatur. Atque idem dici poſſe credo de aliis quibuſdam locis, quæ nunc non ſuccurrunt. Quod ad præſentem locum attinet, ſic accipio τὸ, ἀγομένους, ac ſi ſcriptum eſſet: καὶ ἄγοντες, vel, καὶ ἄξουσι, vel, καὶ ἀχθήσεσθε. Primo modo accipit vetus interpres, poſtremo Theophylactus. Eô enim ſpectant hæc ejus verba: Ἤχθησαν οὖν ἐπὶ βασιλεῖς οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας. Neque (quod modò reprehendi in aliis) fontem jam penitùs deſero aut pro affirmativa oratione interrogativam ſubſtituo: ſed, veterem interpretem ſecutus, quod Lucas ſine dubio ſenſit, id quàm apertiſſimè enunciare ſtudeo. Attamen ne quis libertate iſta offendatur, notetur in margine ſi placet; Græcè, ἀγομένους.

Verſ: 14. Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν &c.] Vetus, *Ponite ergo in cordibus veſtris, non præmeditari, quemadmodum reſpondeatis*: Eraſmus, quem Piſcator etiam ſequitur, *Habete igitur fixum in cordibus veſtris, non eſſe præmeditandam defenſionem*: Beza, *non præmeditari defenſionem*: in priore utique verſus parte cum Eraſmo conſentiens. Budæus annotationibus poſterioribus in Pandectas. fol. 216. a: *Statuite igitur in cordibus veſtris non præmeditari cauſam vobis dicendam*: pro quo malim: *præmeditari quemadmodum cauſam dicatis*: vel, *quemadmodum cauſa vobis dicenda ſit*: ut ſit ἀπολογηθῆναι breviter, pro, πῶς δεῖ ἀπολογηθῆναι. [vide ſuprà cap: 12. verſ: 11.] Quòd ſi Budæi, & aliorum doctiſſ. virorum authoritas non obſtaret, non ſunt mihi aures tam elegantes, quin poſſet illis vetus interpretatio abundè ſatisfacere.

Verſ: 16. & 17. ſic redduntur à vet: interprete, ut meliorem interpretationem non requiram: *ex vobis*, id eſt, *quoſdam ex vobis.*

Verſ: 23. ἀνάγκη μεγάλη] Vetus, *preſſura magna.* Non malè. Vide Druſii præterita.

Verſ: 24. ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν] id eſt, *donec impleantur*, vel, *impleta fuerint tempora Gentium.*

Verſ: 26. ἀποψυχόντων ἀνθρώπων, &c.] λειποθυμούντων ἀνθρώπων, ut optimè Beza in annotationibus; id eſt, *Deliquium animi patientibus hominibus*, [ſive, *Deficientibus animo hominibus*] *præ timore, & expectatione eorum quæ veniunt ſuper orbem terrarum, nam virtutes* [Beza, *poteſtates*: Piſcator, *vires*] *cœlorum concutientur.*

Verſ: 28.

Digitized by Google

Verſ: 28. ἀνακύψατε] *ſuſpicite, levate oculos.*

Verſ: 30. ὅταν προβάλωσιν ἤδη &c.] id eſt, *Cum jam germinaverint*: vel, *produxerint folia.* Theophylactus, ὥσπερ ἡ συκῆ προβάλλουσα τὰ φύλλα θέρος δηλοῖ ἐγγίζον, οὕτω &c. *intuentes per vos ipſos ſcitis prope jam eſſe æſtatem.* & ſic proximo verſu: γινώσκετε, *ſcitote.*

Verſ: 32. οὐ μὴ παρέλθῃ] *non præteribit*: id eſt, οὐ παρελεύσεται, eodemque modo v: ſequente, οὐ μὴ παρέλθωσι, id eſt, οὐ παρελεύσονται.

Verſ: 35. Ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας, &c.] id eſt, *ut laqueus enim ſuperveniet in omnes qui habitant*, &c. vel, *veniet ſuper omnes qui*, &c.

Verſ: 36. ἀγρυπνεῖτε οὖν] Vetus, *Vigilate itaque*: Beza, & Piſcator, *Excubate igitur*: ſine cauſa, ut mihi videtur, Veterem interpretem deſerentes. Quid eſt enim ἀγρυπνεῖτε hîc, niſi γρηγορεῖτε, & quid γρηγορεῖτε, niſi *vigilate*? Ibid. ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν] id eſt, *ut effugiatis*, [vide ſupra cap. 20. verſ: 25.] vel, *ut poſſitis effugere.* Theophylactus enim ter minimum ſic interpretatur, & Melanchthon alicubi hæc verba habet, digna quæ ab iis omnibus, quibus veritas cordi eſt, diligenter expendantur. Sic itaque Melanchthon de hoc verſu, & verſu 34. *Non potuiſſet melius deſcribi poſtrema ætas mundi, quam verbis illis quibus Chriſtus utitur in hoc textu*: Videte ne corda veſtra graventur crapulâ & curis victus. *Eſt autem addita adhortatio in fine de precatione, valde inſignis*: Vigilate omni tempore precantes ut poſſitis effugere.

In Græco est κα̅ταξιωθῆτε, ut sitis digni effugere. [*vel*, digni habeamini effugere.] *Id non intelligendum est de merito, sed est Græcismus valde usitatus. Græci utuntur generaliter verbo,* ἀξιοῦσθαι. *Sententia est, ut possitis esse tales*, vel, *fieri tales*. Hæc Melanchthon.

Vers: 38. ὤρθριζε πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἀκούειν αὐτοῦ] Sic enim leguntur Græca sine distinctione. At Erasmus & Beza distinguunt post, αὐτὸν: Vetus autem interpres, & Piscator, post, ἱερῷ: quam certè distinctionem magis probo. *Veniebat ad eum in templo, ut audiret eum.*

Cap. XXII.

VErs: 3: τὸν ἐπικαλούμενον] Vetus, *qui cognominabatur*: Erasmus, *cui cognomen erat*: Beza & Piscator, *cognominatum*, id est, ἐπικληθέντα, vel, ἐπικεκλημένον, si modó temporum differentia anxiè observetur. *Qui cognominabatur Iscariotes, unusque erat*, &c.

Vers. 4. *Abiit igitur & collocutus est cum principibus Sacerdotum*, [sive, *primariis Sacerdotibus*,] *ac præfectis templo*, [*de hoc*] *quomodo*, &c.

Vers 10. Non satis intelligo, cur pro, κεράμιον ὕδατος βαστάζων, recentiores interpretes maluerint dicere: *aquæ amphoram bajulans*: quàm cum vetere interprete: *amphoram aquæ portans.*

Vers: 14. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα] id est, *Quum igitur tempus advenisset*. ἡ ὥρα, *tempus*. ἐγένετο, id

id eſt, παρεγένετο. Cic. lib: 3. de Officiis: *ad cœnam tempore venit Cannius*: id eſt, τῇ ὥρᾳ.

Verſ. 16. ἕως ὅτε πληρωθῇ] id eſt, *donec*, ſive, *uſque quò completum fuerit.*

Verſ: 22. πορεύεται] Vetus, *vadit.* Non muto.

Verſ: 24. *Orta eſt autem & contentio inter eos, quis eorum videretur eſſe major. Major*, id eſt, *maximus.*

Verſ. 25. *& qui poteſtatem habent ſuper eas*, vel, *in eas.*

Verſ. 26. Vetus, *Vos autem non ſic*: quod mutari nolim, quia & brevitate ipsâ placet, & auribus noſtris notiſſimum eſt, & intellectum ſatis obvium habet, ut addatur prætereà nihil.

Verſ: 27. ἐν μέσῳ ὑμῶν] vetus, *in medio veſtrum.* Rectè.

Verſ: 31. Ἐξητήσατο] id eſt, *expopoſcit*, vel, *depopoſcit vos*; eo nimirùm modo quo inimici depoſcunt aliquem ad ſupplicium. Tum ſequitur: τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον:] id eſt, *ut cribraret ſicut triticum*: quemadmodum rectè habet vetus interpres. Σινιάσαι enim, teſtibus Heſychio, & Suidâ, eſt, σεῖσαι, κοσκινεῦσαι, [al: κοσκινῆσαι] hoc eſt, *agitare & cribrare.* Addit prætereà Heſychius, σινιατήριον & σινίον, eſſe κόσκινον, id eſt, *cribrum.* Quod ſi ita ſit, minimè ego rejecerim quidem veterem interpretationẽ tanquàm parùm appoſitam, ſed defenderim potiùs, cùm planè perſuaſum habeam, aptiorem quam illa ſit, & commodiorem afferri non poſſe. Nec eſt quòd quiſquam objiciat,

cribri officium eſſe purgare, non perdere. Nam etſi Satanæ conſilium ſit perdere, tamen, Deo ordinante, fit ut cùm maximè ſævit nocereque cupit Satanas, incerniculi duntaxat munere fungatur. Ille vehementiſſimè concutit triticum, ut ſi fieri poſſit, diſſipet, & ad nihilum redigat: ſed Chriſtus ſervat triticum, & poſt miſeram concuſſionem illam, ut purius & nobilius ſit efficit. Hoc ut fit præter voluntatem Satanæ, non eſt tamen præter voluntatem, aut ſupra vires Chriſti.

Verſ: 34. *At ille dixit, Dico tibi Petre, non canet hodie gallus, priuſquàm ter negaveris noſce te me.* Hæc ſatis perſpicua ſunt, nec opus eſt ut ambiguitatis vitandæ cauſa inſeratur aliquid.

Verſ: 41. Καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν,] id eſt, *Et ipſe abjit ab eis, quaſi adjactum lapidis, poſitiſque genibus precabatur.* προσηύχετο] *precabatur*, vel *orabat*, ut eſt apud veterem interpretem, qui multò majore diligentia tempus tempori accommodat, quàm reliqui, ſi rectè modò animadverti, interpretes. Hoc verò ſemel annotaſſe ſatis ſit. ἀπεσπάσθη, id eſt, *ἀ-
*Vide Act. ἀπῆλθεν *abjit.* 2. Maccab. 12. 10. ἐκεῖθεν δὲ
21. v: 1: ἀποσπασθέντων σταδίους ἐννέα. *inde cùm abjiſſent novem ſtadia.*

Verſ: 43. Ὤφθη δὲ αὐτῷ] Vetus, *Apparuit autem illi.* Vide ſupra cap: 1. verſ: 11.

Verſ. 50. καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς δεξιόν] Vet: *& amputavit* &c. Rectè. Sic Judith cap: 13. καὶ ἀφεῖλε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ id eſt, *& amputavit caput ejus ab illo.* vel, *abſcidit.* Sic enim ibi Hieronymus.

Verſ: 55.

Verſ: 55. ἐν μέσῳ αὐτῶν] Vetus; *in medio eorum*: Alii, *inter eos*.

Verſ: 60. ἐφώνησεν] id eſt, *cecinit*, vel, *cantavit*, & ſic verſ. 61. πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι: *priuſquam Gallus cecinerit, cantaverit*.

Verſ: 63. Καὶ οἱ ἄνδρες οἱ συνέχοντες τὸν Ιησοῦν] id eſt, *At viri qui tenebant Jeſum*: nec aliter vetus, niſi quod τῷ καὶ, propriam & uſitatam ſignificationem tribuat. οἱ συνέχοντες, id eſt, οἱ κρατοῦντες. Συνέχω enim eſt, κρατῶ, id eſt, *teneo*.

Verſ: 67. οὐ μὴ πιστεύσητε] id eſt, οὐ πιστεύσετε, *non credetis*: & ſic verſ. ſequente: οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι, ἢ ἀπολύσητε, id eſt, οὐκ ἀποκριθήσεσθε [οὐκ ἀποκρινεῖσθε] μοι, ἢ ἀπολύσετε: *non reſpondebitis mihi neque dimittetis*.

Cap. XXIII.

VErſ: 8. Ἤρξαντο δὲ κατηγορεῖν αὐτοῦ, &c.] id eſt, *Cœperunt autem accuſare eum, dicentes; hunc invenimus pervertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare Cæſari, dicentem ſe Chriſtum regem eſſe*. Hîc veſtigia premuntur Græci contextus, nec à veteri interprete multùm receditur. Tantùm dictio, *noſtram*, additur, ſed non ſine authoritate veteris interpretis, & trium prætereà manuſcriptorum exemplarium, ſicut teſtatur Dominus Beza.

Verſ: 8

Verſ: 8. *καὶ ἤλπιζέ τι σημεῖον ἰδεῖν ὑπ᾽ αὐτοῦ γινόμενον*] id eſt, *& ſperabat ſignum aliquod viſurum ſe quod ab ipſo fieret.* Beza, in ea quâ ipſe utor editione, ita interpretatur hunc locum, acſi ſcriptum eſſet, *διὰ τὸ ἀκούειν πολλὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐλπίζειν τι,* &c. Vetus veró, Eraſmus, & Piſcator habent: *& ſperabat*: ſicut eſt in Græco contextu.

Verſ: 9 Ἐπηρώτα] Vetus, *Interogabat*: Beza & Piſcator, *Interrogavit*, neglecto temporum diſcrimine, quod tamen ubique adeò accuratè obſervat interpres vetus, (ſicut modò monui,) ut crediderim illum, verſus hujus fine pro, ἀπεκρίνατο, ἀπεκρίνετο, legiſſe, id eſt, *reſpondebat.*

Verſ: 11. Non malè fortaſſe Latinus fiat ad hunc modum: *Cùm autem Herodes cum ſatellitio ſuo per contemptum illi illuſiſſet, amicivit illum veſte ſplendidâ & remiſit ad Pilatum.* Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν καὶ ἐμπαίξας, &c. id eſt, Μάλα ὑβριστικῶς δὲ ἐμπαίξας αὐτῷ ὁ Ἡρώδης, vel, Μετὰ πάσης δὲ ὕβρεως ἐμπαίξας αὐτῷ, &c. Similes loquendi formas ſupra aliquoties obſervavi, videlicet Luc. 6. 48. Marc: 10. 21. & Math: 25. 29

Verſ: 12. προϋπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες πρὸς ἑαυτοὺς] id eſt, *antea enim ſimultas inter ipſos fuerat*, vel, *interceſſerat.*: ut rectiſſimè omninò Eraſmus. Senſus enim hoc modo benè exprimitur, & vitatur repetitio verborum: *inter ſe*: quæ aliôquin inſuavitatis fortaſſe aliquid haberet.

Verſ: 14. ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαὸν] id eſt, *quaſi*, vel, *tanquam avertentem populum*: vide ſup: c. 16. v, 1.

Verſ: 31.

Verſ: 31. ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ] id eſt, ἐν τῷ χλωρῷ ξύλῳ. ὑγρὸν ſive, χλωρὸν ξύλον, Hebraicè eſt, עץ לח, ut ξηρὸν ξύλον, עץ יבש vide Ezech: cap: 20. ſub finem.

Verſ: 32. Ἤγοντο δὲ &c. Vetus, *Ducebantur autem & alii duo nequam cum eo, ut interficerentur*: Beza, *Ducebantur autem etiam alii duo malefici, ut cum eo necarentur*: acſi, σὺν αὐτῷ, cum ἀναιρεθῆναι potiùs, quàm cum ἤγοντο, conjungendum eſſet. Non magni res eſt momenti: mihi tamen ordo ille quem vetus ſecutus eſt interpres magis placet. Poſſis etiam ſic vertere: *Ducebantur autem ad mortem & alii duo malefici cum eo.* ἀναιρεθῆναι, id eſt, εἰς θάνατον, *ad mortem.*

Verſ. 40. ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ;] id eſt, *quòd in eadem*, vel, *cùm in eadem ſis damnatione?*

Verſ: 41. ἄτοπον] id eſt, πονηρὸν, κακὸν, *malum*: nec eſt ulla hujus vocabuli ſignificatio, quæ aptius huic loco conveniat. Miror igitur cur vetus hîc interpres ſatisfacere quibuſdam non potuerit, cum appoſitiſſimè, οὐδὲν ἄτοπον, *nihil mali*, verterit. *Nos*, inquit latro, *meritò plectimur, quia ſcelerate viximus, & mala quamplurima commiſimus: ſed hic purus eſt & innocens, malique nihil perpetravit.* Heſych. ἄτοπον, πονηρὸν καὶ αἰσχρόν. Suidas, ἀτοπία, κακία: ἄτοπον, κακὸν, μοχθηρόν. Lexicon Græco-latinum vetus, ἀτόπημα, *flagitium, facinus*: ἄτοπος, *facinoroſus.* Lucianus Anthologiæ lib: 1. cap: 38.

ἀνθρώπους μὲν ἴσως λήσεις, ἄτοπόν τι ποιήσας
οὐ λήσεις δὲ θεοὺς, οὐδὲ λογιζόμενος.

Verſ: 45. καταπέτασμα] vetus, *velum*, quod mihi non diſplicet. Aliis magis placet, *aulaum*.

Verſ: 46. εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου] Vetus, *in manus tuas commendo ſpiritum meum*. Pro, *commendo*, alii habent, *depono*, cujus mutationis cauſam nullam ſatis juſtam video. Ibid. ἐξέπνευσεν] id eſt, Hebraicè גוע· Num: 20. verſ: ultimo: ויראו כל העדה כי גוע אהרן τὸ, ὅτι ἀπελύθη ἀαρὼν, id eſt, ἐξέπνευσε.

Verſ: 54 ἐπέφωσκε] Vetus & Eraſmus, *illuceſcebat*: Beza, *ſuccedebat*: Piſcator, *appetebat*. Vide Notas meas in Matth: cap: 28. verſ: 1.

Cap. XXIV.

VErſ: 1. ἦλθον] Vetus, *venerunt*. Rectè.

Verſ: 2. ἀποκεκυλισμένον] Vetus, & Eraſmus, *revolutum*: Beza, *devolutum*: Piſcator, *avolutum*. Ex his ſumat lector, quod maximè placuerit: Non multùm enim inter illa credo intereſſe.

Verſ: 4. *Et factum eſt dum ea in re hæſitarent, ecce duo viri ſupervenerunt*: [Piſcator, *ſupervenientes aſtiterunt*] *eis, in veſtibus fulgentibus*. ἀστράπτω, non ſolum eſt *fulguro*, ſed *fulgeo*, & cùm hanc ſignificationem illi prætulerit vetus Interpres, eam ego repudiandam non putavi. τὸ ἐσθήσεσιν eſt à recto ἔσθησις, non autem ab ἐσθὴς,

Verſ: 12.

Verſ. 12. rectiſſimè mihi redditus videtur à Joh. Piſcatore, qui tamen, niſi ubi neceſſe eſt, à veteri interprete non diſcedit.

Verſ. 15. Malim, *ipſe Jeſus*, cum Beza, quàm, *tùm ipſe Jeſus*, cum Piſcatore. ἐγγίσας] *appropinquavit*. Piſcator.

Verſ: 18. Σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἔγνως, &c.] Vetus & Eraſmus, *Tu ſolus pereregrinus es*, &c. Beza & Piſcator, *Tu ſolus commoraris.* Mihi ſemper ex quo judicare aliquid potui, placuit prior interpretatio, nec ſine juſtis, ut opinor, cauſis. Theəphylactus in hunc locum duplicem verborum iſtorum expoſitionem affert ſic ſcribens: Σὺ μόνος, φησὶ, παροικεῖς; ἀντὶ τοῦ, Σὺ μόνος ἐκ τῶν κατοικῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα; ἄλλοι δὲ τὸ, παροικεῖς, οὕτως ἐνόησαν. Σὺ, φησιν, οὕτω μόνος παροικεῖς, καὶ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Ἱερουσαλὴμ ᾠκισμένος εἶ, καὶ ἀμέτοχος τῶν ἐν μέσῳ πραττομένων, ὡς μὴ ταῦτα γινώσκειν; id eſt, *Tu ſolus*, inquit, παροικεῖς? Hoc eſt, *Tu ſolus ex iis qui Hieroſolymæ habitant, quæ facta ſunt ignoras?* *Alii autem*, τὸ παροικεῖς, *ſic acceperunt. Tu ne, inquit, ſolus ita peregrinus es & extra fines Hieroſolymæ collocatus, experſque eorum quæ palam aguntur, ut hæc neſcias?* Poſteriorem ex his duabus expoſitionibus rejicit Beza, ſed non refellit, niſi admodum levi brachio. Ait hoc loquendi genus videri ſibi à communi loquendi uſu remotiùs, negatque iſtam interpretandi libertatem placere ſibi At quæ iſthæc libertas? Quod dicendi genus à communi uſu tam remotum? Expoſitionis eſt libertas, non inter-

interpretationis, & dicendi genus eſt tametſi metaphoricum, tamen notum & uſitatum ſatis. Cui enim linguæ, cui idiomati, ignota hæc metaphora, quâ, qui rei geſtæ alicubi ignari ſunt, hoſpites ibi ac peregrini eſſe dicuntur? Jam quòd *παροικῶ*, ſignificet, *advena*, ſive *peregrinus ſum*, ſatis declarat diſcrimen illud, quod à doctis inter *κατοικεῖν*, & *παροικεῖν* conſtituitur. *Κατοικεῖ*, qui fixum alicubi domicilium habet: *παροικεῖ*, qui more hoſpitis moratur alicubi ad tempus. Philo Judæus de ſacrificiis Abel, & Cain: *ὁ τοῖς ἐγκυκλίοις μόνοις ἐπανέχων παροικεῖ σοφίᾳ, οὐ κατοικεῖ*, id eſt, *Qui liberalium ſolummodo diſciplinarum ſtudioſus eſt, haud ille quidem in ſapientiæ ædibus habitat, ſed ut hoſpes tantùm eas inviſit.* Baſilius magnus 14.. *ἡ παροικία ἐστὶ διαγωγὴ πρόσκαιρος, οὐχ ἱδρυμένην ζωήν, ἀλλὰ παροδικὴν ὑποφαίνουσα*, id eſt, *παροικία eſt ſtatus temporarius, non ſtabilem vitam, ſed tranſitoriam innuens.* Pſal. 38. *πάροικος ἐγώ εἰμι ἐν τῇ γῇ καὶ παρεπίδημος· πάροικος*, id eſt, גר *peregrinus. παροικεῖς* ergo hîc eſt, *πάροικος εἶ* & *πάροικος εἶ*, hoc eſt, *ἀμέτοχος τῶν ἐν μέσῳ πραττομένων*, ut rectè exponit Theophylactus, quia peregrini magnâ ex parte, & locorum in quibus verſantur, & rerum ibi geſtarum ſunt ignari. Hunc ſenſum, ut maximè genuinum ſecutus eſt Syrus etiam interpres, nec cur ab eo recedendum ſit idoneas aliquas video rationes. Porrò, ut mihi videtur, quod ſequitur, exponit id quod antecedit: *παροικεῖς*, id eſt, *οὐκ ἔγνως*. Sic Ovid: Metamorph: lib: 2. fab: 9:

An

An quæ per totam res eſt notiſſima Lesbon,
Non audita tibi eſt?

Si, παροικεῖς, *commoraris*, vertimus, ſenſus erit: *Cùm tu commoreris Hieroſolymæ, ſolus ex iis qui ibi commorantur ignoras quæ ibi facta ſunt?* Sed alter ſenſus mihi proclivior videtur & elegantior. Dico igitur cum vetere interprete: *Tu ſolus peregrinus es* [ſive, *peregrinaris,*] *Hieroſolymæ, neque noſti,* &c. Phil: tamen Melanchthon [Poſtill: parte 2. pag: 548] diſertè ait: *Nomen* peregrinus *mihi hoc loco* [1. Luc: 24. verſ: 18.] *non placet.* Et verbis proximè præcedentibus affert hanc interpretationem tanquam meliorem: *An tu es vicinus ſolitarius*. vel, *Num tu habitas hîc tanquam ſolitarius?* Ratio quam ſubjungit infirma eſt: *Quia ſi quis peregrinatur*, inquit, *tunc non eſt mirum ſi quid ignoret. Peregrini non debent eſſe curioſi.* Dico hanc rationem infirmam eſſe, quia *peregrinus* hîc, eſt *peregrini ſimilis*; hoc eſt, tam ignarus acſi peregrinus eſſes: Cùm omnes hoc norint, cùm ita pervulgatum ſit, ut nemini Hieroſolymis habitanti ignotum eſſe poſſit, tu ſolus peregrinus es, id eſt, tanquam peregrinus hæc ignoras? Cic. pro Milone, pag: 548. *An verò, judices, vos ſoli ignoratis? vos hoſpites in hac Urbe verſamini? veſtræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges fuerit impoſiturus nobis omnibus atque inuſturus?*

Verſ: 19. δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ] *potens opere & ſermone.*

Veteris Interpretis cum Recentioribus quibusdam Collatio in Evangelio Secundùm Johannem.

CAP. I.

VERS: 1. ὁ λόγ☉] Vetus, *Verbum*: Erasmus, *sermo*: Beza & Piscator, *sermo ille*. Primus, quod sciam, Erasmus, Veterem interpretem hoc nomine quòd λόγον *verbum* verterit, reprehendit. Quòd si Patrum & antiquorum scriptorum testimonio standum sit, credo illos omnes multò sæpiùs & lubentiùs, *verbi*, quàm *sermonis* vocabulo uti. Occurrit aliquoties apud eos, *sermo*, pro, λόγ☉, haud diffiteor: sed si cui vacat ad calculos rem vocare, inveniet frequentissimum esse apud illos *verbi* usum, *sermonis* contrà multò rariorem, imò rarissimum. Ergo quod ex patribus & antiquis scriptoribus probari potest, hoc unum est: non repudiandum esse, *sermonis*, vocabulum: id quod nemo opinor, paulò eruditiòr negabit. At τὸν λόγον, aptiùs & meliùs per *sermonem*, quàm per *verbum* exprimi,

hoc verò ex patribus, & vel mediocris vetustatis authoribus ostendi nequaquàm potest. Non displicet mihi interim diligentia eorū qui pensiculatiùs hæc examinarunt: Sed cùm Patres & probatissimos quosque scriptores non piguerit cum vetere interprete loqui, & ejus generis lis ista sit, ut non multùm à λογομαχίᾳ abesse videatur, æquum esse puto, ut traditæ nobis veluti per manus interpretationi acquiescamus. Τὸ *verbum* itaque retineo, sed ita ut in fine versus *subjecti* locum habeat, non *prædicati*, hoc modo: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & verbum*, [vel, *verbum illud*] *erat Deus*. [August: tractatu 108. in Evang. Johannis, notat etiam suâ ætate in quibusdam Latinis codicibus scriptum fuisse: *In principio erat sermo*: & si quis locum illum Augustini consuluerit, videbit Augustino nec *verbum* nec *sermonem* displicuisse, cum tamen Johannem citans ubique ferè *verbum* non *sermonem*, ponat.] Moschopûlus περὶ σχεδῶν, pag. 47. Λόγος ἰδίως καὶ κατ' ἐξαίρετον, ὁ τοῦ θεοῦ υἱός.

Vers: 2. πρὸς τὸν Θεὸν] id est, μετὰ τοῦ Θεοῦ. Moschopûlus περὶ σχεδῶν pag. 25.

Vers 3. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, &c.] Prudentius περὶ στεφάνων, hymno 10.

Verbo creavit omniformem machinam,
Virtus paterna semper in Verbo fuit.

Claudianus contra Poëtas vanos:

Principio verbū, inquit, *erat, Deus obside verbo*
Gaudebat, verbumque Dei simul, & Deus idem
Verbum erat. Hoc verbum est sine quo nihil, omnia per quod

Facta

Facta vigent; quod cuncta regit, cui subdita parent
Omnia.

Verſ. 11. Εἰς τὰ ἴδια] id eſt, *in propria*, vel, *In ſua*: Beza, *Ad ſuos*, & annotationibus in Matth: 3. verſ: 1. *Ad ſua*: *Vere igitur*, inquit, *ille venit ad ſua, & ipſum ſui non admiſerunt.* Ibid. αὐτὸν οὐ παρέλαβον] Vetus, *eum non receperunt*: ſc. fide. ἡ πίστις enim ἀποδοχή. Quare qui aliam ab hac quæſierunt interpretationem, non fecerunt rectè. Vide קבל. Auguſtinus de Trinitate lib. 13. eum non receperunt i. e. *in eum non crediderunt*. Et paulò poſt: qui recepiſſent eum. i.e. *qui in eum credidiſſent*. Idem dicitur à Nonno, tametſi non ita perſpicuè; γεραίρειν enim ponitur pro, πιστεύειν. Vide Nonnum c. 9. v. 36. Tum demum Chriſto honor verè habetur, cum in eum creditur. Qui παρέλαβον hic interpretantur *exceperunt*; ſatis refelluntur ab erudiſſimo Heinſio, Exercit: ſacræ cap: 15. pag. 290. quem vide.

Verſ: 12. ἐξουσίαν] Vetus, *poteſtatem*: Eraſmus, *ut liceret*. Beza, *hanc dignitatem*, & poſteà, *hoc jus*, quod etiam ſecutus eſt Piſcator. Vox *poteſtas*, non diſplicet, ut nec diſplicuiſſe video recentiſſimis Bibliorum apud nos interpretibus, qui non neſcii quam inde captarint nonnulli occaſionem errores ſuos ſtabiliendi, non ſunt veriti tamen illam retinere. Non enim vocibus, ſed vocum recto ſanoque intellectu fides noſtra nititur. Aliòqui, ſi propter quoſdam non rectè ſentientes, aut quæ benè dicta ſunt malè pervertentes, ad novas verſiones confugeremus, quis modus

ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt. Alii, *ex ſanguin,* &, *ex libidine,* &, *geniti ſunt.* Mihi prior interpretatio, quò ſimplicior & Græco contextui ſimilior, eò melior videtur. Non nego tamen & alteri ſuum locum eſſe tribuendum.

Verſ: 14. Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο] Vetus, *Et verbum caro factum eſt* : quod expungi nolim, quia in omnium ferè ſcriptis, etiam recentiorum, rarò, aut non admodum ſæpè citatur hic locus niſi eo modo, quo apud veterem interpretem legitur. Ibid. καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν] Vetus & Eraſmus, *& habitavit in nobis*: Beza & Piſcator, *& commoratus eſt inter nos.* Inter quas interpretationes parùm intereſſe puto. Ἐσκήνωσεν, enim eſt, שכן & שכן eſt, *habitavit, commoratus eſt.* Numb. 35. verſ: ultimo: אני יהוה שכן בתוך בני ישראל id eſt, Græcè, ex interpretatione τῶν ό: Ἐγὼ γάρ εἰμι κύριος κατασκηνῶν ἐν μέσῳ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Latinè *Ego Jehovah habito in medio filiorum Iſrael.* Porro ſciendum eſt, illos ipſos, qui hîc à vetere interprete diſcedunt, alibi ab illo in ejuſdem vocis expoſitione non diſſentire, veluti Apocal. cap. 12. verſ: 12. & cap. 13. verſ. 6. ubi tam novis interpretibus quàm veteri τὸ σκηνοῦντες, [id eſt, שוכנים] priore loco eſt, *habitatis*, & poſteriore, *habitãt.* Ibid. δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός] Adriani εἰσαγωγὴ in S. Scripturam p:9. τὴν, ὡς, συλλαβὴν διχῶς λέγει, [ſc. ἡ γραφὴ] ἤτοι κατὰ παραβολὴν, ἢ κατὰ βεβαίωσιν. κατὰ μὲν παραβολὴν, ὡς τὸ, ἐθοῦ αὐτοὺς ὡς

fecerat Johannes, & illud ipſum teſtimonium quod jam protulcrat tam fuit recens, ut pro præſenti haberi poſſet. Ibid. ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν] Vetus, *Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, quia prior me erat*: Eraſmus, *Qui cum me ſequeretur, anteceſſit me, quia prior me erat*: Beza in una editione: *Is qui poſt me venit, ante me fuit, quia prior me erat*: & in alia: *Is qui pone me venit, antepoſitus eſt mihi, quia prior me erat*: Piſcator, *Is qui me ſequitur*: in reliquis cum Domino Beza conſentiens. Ex omnibus hiſce interpretationibus maximè mihi placet illa, quæ cæteris ſimplicior videtur, & ad Græca quàm proximè accedere, nimirùm hæc: *Is qui poſt me venit*, ſive, *pone me venit ante me fuit, prior me erat*, [vide infrà hujus cap. verſ. 27. & 30.] Hîc ſi quid obſcurum aut ambiguum ſit, una brevis annotatio in margine poſita aut alibi facilè rem expediet, ne interim dicam, quàm inconveniens ſit, ut expoſitionibus in contextum, quem vocant, intruſis, Lectori præjudicium afferatur.

Verſ. 17. ἐγένετο] Vetus, *facta eſt*: Eraſmus, *exorta eſt*: Beza, *extitit*: quam interpretationem communem ſibi ait cum vetere interprete, cum tamen ipſe ediderit, *facta eſt*: Piſcator: *præſtita eſt*: & ſic Beza, ni fallor, in poſtrema editione. Qui dicunt: *præſtita eſt*: reipſa non diſſentiunt ab eo qui dicit: *facta eſt*: ac proptereà parùm refert, utram interpretationem ſequamur. Τὸ, *extitit*, etiam τῷ, ἐγένετο, non malè reſpondet, ut mihi videtur. Igitur diſcrimen, quod hîc eſt inter in-

S 4 terpretes,

Digitized by Google

Verſ: 43. ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος] Vetus, *quod interpretatur Petrus* : ac ſi, *interpretor*, unum eſſet ex iis verbis quæ *communia* dicuntur, & tam activæ quàm paſſivæ ſunt ſignificationis. Eraſmus, *quod ſonat, ſi interpreteris, lapis* : Beza & Piſcator, *quod declaratur Petra* : Beza rurſus in alia quam edidit Verſione : *quod eſt, ſi interpreteris, Petra.* Addam & meam interpretationem, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος, *quod Græcè dicitur* Πέτρος, id eſt, *petra*, vel *lapis*. Hîc nihil ponitur, niſi quod neceſſariò ponendum eſt, vitandæ ambiguitatis causâ. ἑρμηνεύεται, id eſt, Ἑλληνιστὶ ἑρμηνεύεται, *Græce redditur.* Πέτρος enim eſt Græca interpretatio nominis Κηφᾶς, quòd ideò exprimendum putavi, ne, ſi omitteretur nomen Πέτρος, imperitior aliquis nos nimis audacter à contextu Johannis diſceſſiſſe, aut eum emendare voluiſſe opinaretur.

C a p. II.

Verſ: 4. τί ἐμοὶ καὶ σοί ;] Hebraicè, מה-לי ולך ut 2. Reg. 3. verſ: 13. Propheta Elizæus dicit ad Regem Iſraëlis : מה־לי ולך, id eſt Græcè, τί ἐμοὶ καὶ σοί ;

Verſ: 10. καὶ ὅταν μεθυσθῶσι] Vetus, *& quùm inebriati fuerint* : Beza, *quùm convivæ ſitim expleverint* : Aliter, *& poſtquam convivæ affatim biberint* : Piſcator, *poſtquam convivæ affatim biberint* : *quod*

venditores, quod ideò non placet, quia participium, actum præsentem denotat, nomen autem verbale, non tam actum, quàm talem personam. Eandem ob causam, vers. 16. citiùs dixerim cum vetere interprete: *Et iis qui columbas vendebant*: quàm cum aliis; *Et columbarum venditoribus.*

Vers: 17. *discipuli* **ejus* magis placet, quàm *ejus discipuli*. Quare? ut manifestior sit syntaxis, cum aliòqui dubium futurum sit, regaturne, *ejus*, à præcedente verbo, an à nomine subsequente. **vide infra hujus cap. vers. 22.*

Vers: 18. ὅτι ταῦτα ποιεῖς;] id est, *quia*, vel, *quòd*, vel, *quandoquidem ista facis?*

Vers: 19. Λύσατε] *Solvite*: id est, *Destruite*. ἐγερῶ] vetus, *excitabo*. Rectissimè: & sic vers: sequente: ἐγερεῖς. *excitabis.*

Cap. III.

VErs: 3. *ἄνωθεν, denuò*] Canonum Apostolicorum canone 47. Ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, τὸν κατ' ἀλήθειαν ἔχοντα βάπτισμα, ἐὰν ἄνωθεν βαπτίσῃ, καθαιρείσθω. id est, *Si denuò baptisaverit*, sive *rebaptisaverit, deponatur.*

Vers: 7. ὅτι εἶπόν σοι] id est *quia*, vel, *quod dixi tibi.*

Vers: 8. τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ &c. ἀλλ' οὐκ οἶδας, &c.] Ecclesiastæ cap. 11. vers. כאשר אינך יודע מה־דרך הרוח id est, ex interpretatione τῶν ό, Ἐν οἷς οὐκ ἔστι γινώσκων τίς ἡ ὁδὸς τοῦ πνεύματος· τοῦ πνεύματος, id est, τοῦ ἀνέμου, apud Symmachum enim est, ὁ ἄνεμος. Tota autem inter-

Verſ: 27. οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν] id eſt, ut rectè alicubi Melanchthon: *Non poteſt ſibi homo ſumere aliquid* : & ſic propemodum Piſcator : *Homo non poteſt ſibi ſumere quicquam.* Ibid. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ] id eſt, θεόθεν, ut optimè παραφράζει Nonnus, ſive, quod idem eſt, ἐκ τοῦ θεοῦ, Vide Matth: 21. verſ: 25. & Luc: 15. v: 18. & Daniel. 4. v. 23.

Verſ: 28. αὐτοὶ ὑμεῖς &c.] id eſt, *Vos ipſi mihi teſtes eſtis quòd dixerim, Non eſſe me Chriſtum:* vel, *non ſum ego Chriſtus, ſed miſſus ſum ante illum* : Hîc verbum verbo fideliter redditur, & ſi explicationis ergô adjiciendum quid ſit, melius id fiat alibi credo quàm in contextu.

Verſ. 31. Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος] Vetus, *Qui deſurſum venit*: Beza, *Qui ſuperne venit*: Eraſmus & Piſcator, *Qui e ſupernis venit* : quam interpretationem in annotationibus ſuis Beza & rejicit tanquam parum elegantem, &, quod mirum eſt, tum veteri interpreti, tum Eraſmo junctim tribuit, cum tamen apud illum, quod ſciam equidem, non poſſit inveniri Nam in Bezæ majore Teſtamento columellis diſtincto, ubi Vetus interpretatio cum nova comparatur, certiſſimum eſt, *deſurſum* legi, non autem *e ſupernis*. Quid ergo? vel lapſa eſt Bezæ memoria, vel lapſus eſt Typographus, & omiſit aliqua, ut plena ſit lectio in annot: Bezæ : Supernè, ἄνωθεν. *Vulg.* de ſurſum, *quod barbarum eſt, & Eraſmus,* ex ſupernis, *quod nuſquam memini legere apud idoneos authores.* Hoc videtur veriſimilius, Typographum nimirùm lapſum fuiſſe. Sed quod ad locutionem illam, *e ſupernis*, attinet, Piſcator cujus judicio multùm in

his

Verſ. 9. ὀ γὰρ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις] *Non enim utuntur Judæi Samaritanis*] Plautus Trinummo: *Apage te, Amor, non places, nihil te utor* : id eſt, *Græcè* , ὀ συγχρῶμαί σοι.

Verſ. 24. καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν] Vetus & Eraſmus, *& eos, qui adorant eum, in ſpiritu*, [Eraſmus, *ſpiritu*, ſine *in*,] *& veritate oportet adorare*. Rectè, & rectiùs aliquantò, ni fallor, quàm qui aiunt: *oportet ut Spiritu ac veritate adorent*. Quoties enim τὸ *oportet* cum verbo ſubjunctivi modi conjungitur, non ſolet, *ut* finalis, poni in oratione, ſed intelligi duntaxat: id quod quàm plurimis exemplis planum fieri poſſit, ſi ita eſſet opus. Quare vel ſequor veterem, vel ſic ſcribo: *& qui adorant eum, ſpiritu ac veritate adorent oportet*. Subjunctivo enim in iſtiuſmodi locutionibus ſubjici amat imperſonale, *oportet*, non præponi. Vide ſuprà Notas meas in Matth: cap. 17. verſ. 10.

Verſ. 22. Καὶ ἐπὶ τούτῳ] Vetus & Eraſmus, *& continuò* : Beza & Piſcator, *Intereà verò* : Anglici noſtri interpretes, optimè & ad verbum, **And upon this** : Latinè, *Super hoc*, vel, *Super hæc*.

Verſ. 32. Ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, &c.] id eſt, *Ego cibum habeo comedendum quem vos neſcitis*: vel, *Eſt mihi eſca edenda quam vos neſcitis* : vel, *Quam edam eſcam habeo, quam vos neſcitis*.

Verſ. 34. Rectè vetus: *Meus cibus eſt*, [vel, *Mea eſca eſt*] *ut faciam voluntatem ejus qui miſit me, & perficiam*. [Sic enim proculdubiò

Ver: 5. Ἦν δέ τις &c.] id est, *Erat autem illic quidam octo & triginta annos habens in infirmitate.* hoc est, qui infirmus, sive, morbidus fuisset annos octo & triginta. Quòd vox *infirmitas*, ἀντὶ τῆς ἀῤῥωστίας, sive ἀσθενείας non sit repudianda, docent Notæ meæ in Matth. cap. 8. v. 17.

Vers. 13. ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ] id est, *Jesus enim evaserat:* [ad verbum, *enataverat*] ut optimè Beza, & post illum Piscator. Thema enim est ἐκνέω, vel, ἐκνεύω, à simplici νέω, vel νεύω, *nato.* Tam enim ab illo quàm hoc futurum esse potest, νεύσω, unde ἔνευσα, & cum ἐξ, ἐξένευσα. Hoc certissimum est, & cuivis facilè liquere potest: At non perinde liquet de genitivo, ὄχλου, ponatur ne *absolute*, an pendeat à præpositione ἐξ, in ἐξένευσε. Beza conjungit cum, ἐξ: Piscator sic interpretatur, & sic etiam Erasmus, acsi poneretur *absolute.* Anglici nostri interpretes, (qui nimirum novissimè huic negotio manum admoverunt,) utramque syntaxin sequuntur: Piscatoris in contextu, Bezæ in margine. Ergo prætulerunt Piscatoris syntaxin: & digna certè est, quæ præferatur. Causam enim reddit valdè probabilem clandestini Christi discessus, hoc est, cur ita discesserit ut discessus ejus non notaretur. Evaserat, nemine animadvertente: Quare? Eô quod turba esset in illo loco. Facilè enim latemus in turba. Ὁ γὰρ Ἰησοῦς, &c.] id est, Piscatore interprete: *Iesus enim evaserat, eò quòd turba esset in illo loco.* Anglicè, for Jesus had conveyed himselfe away, [or, had slipt away] a multitude being in that place. Or,

for that a multitude was in that place.

Verſ: 17. ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι] Si Deus uſque adhuc operatur: falſum eſſe videtur illud quod legitur initio 2. capitis Geneſεωs, Deum nimirùm die ſeptimo ab omni opere ſuo quieviſſe. Inter hæc duo loca ſpecies quædam repugnantiæ eſt, repugnantia nulla, ſicut præclarè docet, omnium optimus Scripturarum Enarrator, Joh. Chryſoſtomus homiliâ 10. in Geneſin, pag. 63. Savilianæ editionis, ubi hæc verba habet ut clariſſima, ita ad hunc nodum ſolvendum cumprimis idonea: τί οὖν ἐστι τὸ ἐντεῦθεν ἀνακύπτον ἡμῖν ζήτημα; τῆς θείας γραφῆς ἐνταῦθα λεγούσης, ὅτι κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὁ Χριστός φησιν, ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· οὐ δοκεῖ ἐκ τῆς προφορᾶς τῶν ῥημάτων ἐναντίωσίς τις εἶναι ἐν τοῖς λεγομένοις; ἀλλὰ οὐκ ἔστι· μὴ γένοιτο. οὐδὲν γὰρ ἐναντίον τῶν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κειμένων. Ἐνταῦθα γὰρ εἰποῦσα ἡ γραφὴ, ὅτι κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι τοῦ δημιουργεῖν, καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν ἐπαύσατο κατὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν· ὁ δὲ Χριστὸς λέγων, ὅτι ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι, τὴν διηνεκῆ αὐτοῦ πρόνοιαν ἡμῖν παραδηλοῖ, καὶ ἐργασίαν λέγει, τὸ διακρατεῖν τὰ γεγενημένα, καὶ τὴν διαμονὴν αὐτοῖς χαρίζεσθαι, καὶ ἡνιοχεῖν τὸν σύμπαντα χρόνον. Summa reſponſionis Chryſoſtomi hæc eſt: Moſis verba Geneſεως 2. intelligenda eſſe de operibus creationis: Chriſti verò, de toto providentiæ divinæ curſu, quo res creatas perpetuò fovet, ſuſtentat, gubernat, & ad fines quàm maximè debitos ac convenientes dirigit. Hæc eſt bona & ſolida

reſponſio:

responsio: quòd si qua posteà creata sunt, ea referenda sunt non tàm ad opus creationis, quàm ad opus providentiæ.

Vers: 18. ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν] Vetus, *sed & patrem suum dicebat Deum*: Erasmus, *sed & patrem suum dixisset Deum*: Beza & Piscator, transpositis terminis, *sed & Deum dixisset patrem suum*: quod magis probo propter articulum ante Θεόν collocatum.

Vers: 19. οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα] Vetus, *non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*: Erasmus, *nisi quid viderit* &c. Beza & Piscator, *non potest Filius à semetipso operari*, id est, *nisi viderit Patrem operantem*. Qui exegeticas particulas addunt in contextu, non tam interpretes quàm scholiastas agunt, & prætereà nimiùm diffidunt captui Lectoris. Igitur ego veterem hîc interpretem sequor, paucis duntaxat immutatis in hunc modum: *non potest Filius à semetipso facere quicquam, nisi viderit Patrem facientem*. Vide infra hujus cap. v: 30.

Vers: 23. τὸν πέμψαντα αὐτόν] Vetus, & Erasmus, *Qui misit eum*: & sic Beza etiam in nonnullis editionibus: at in postrema editione, *ut qui miserit eum*: nec aliter Piscator. Ego hîc etiam veterem interpretem sequor, nec causam video, cur sequi non oporteat. Quid enim est, τὸν πέμψαντα αὐτόν, nisi ὃς ἔπεμψεν αὐτόν?

Vers: 25. ἔρχεται ὥρα] id est, *venit hora*, vel, *venit tempus*.

Vers: 27. *Et potestatem dedit ei etiam judicium exercendi, quia,* [vel, *quatenus*] *Filius hominis est.* Beza in contextu, pro, *potestatem, authoritatem* substituit: at in annotationibus suis super hunc versum, quoties loquitur de jure isto Filii, (loquitur autem quater minimum aut quinquies) toties *juris* aut *potestatis* utitur vocabulo, (sed hoc sæpiùs) nunquam verò *authoritatis*.

Vers: 30. ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός] id est, *sed voluntatem patris qui misit me.*

Vers. 31. οὐκ ἔστιν ἀληθής] Vetus, *non est verum*: & sic etiam Erasmus & Piscator: unus Beza dissentit, sed sine causa, ut ostendit Heinsius exercitat. sacrarum pag: 233. qui pro, *verum*, maluit dicere, *idoneum*, non hîc solùm, sed proximò etiam versu.

Vers, 34. οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω] Vetus, *non ab homine testimonium accipio*: Beza & Piscator, *ab homine testimoniũ non capto*: acsi accepisset quidem Christus testimoniũ Johãnis, sed non captasset. Imò ne accepit quidem, hoc est, non tanti fecit, ut absq; eo foret, actũ de se putaret: non accepit ut necessariũ, & præcipui alicujus ponderis: non acquievit ei, nec tantùm tribuit, ut si minùs id valeret, omnibus se destitutum præsidiis existimaret. Theophylactus: θεὸς ὢν οὐ δέομαι ἀνθρωπίνης μαρτυρίας, τῆς τοῦ δούλου ὁ δεσπότης: id est, *Deus cùm sim, non est mihi opus testimonio hominis, mihi, inquam, domino non est opus testimonio servi.* Tam hîc itaque, quàm infrà hujus cap: vers: 41. τῷ, λαμβάνω, usitatam significationem tribuendam arbitror.

Verſ: 39. Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς] Vetus & Eraſmus, *Scrutamini Scripturas* : modo nimirum *imperandi* : at Beza & Piſcator, *vos ſcrutamini ſcripturas* : *indicandi* ſc. modo, ſive ὁριστικῶς. Similis eſt ambiguitas infra, cap: 14. verſ: 1. in verbo πιστεύετε, & 1. Cor. 11. verſ: 26. ubi τὸ, καταγγέλλετε, aliis, ὁριστικῶς, aliis προστακτικῶς ſignificat : idemque dicatur de verbo, φαίνεσθε, Philipp: 2. verſ: 15. Quod ad præſentem locum attinet, ſi paucos duntaxat excipias, vix aut ne vix quidem reperies aliquem, non dicam inter antiquos patres, ſed ne inter recentiores quidem Theologos, qui aliter hæc verba, quàm προστακτικῶς acceperit. Infinitum eſſet teſtimonia huc facientia omnia congerere. Guſtus itaque causâ, unum aut alterum, nec multò certè plura, proferam in medium. Joh. Chryſoſtomus Hom: 24. in Geneſin, propè initium : Διὸ ἢ παρακαλῶ μηδὲν ἁπλῶς παρατρέχωμεν τῶν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κειμένων, ἀλλὰ κἂν ὀνομάτων κατάλογος ᾖ, κἂν ἱστορίας διήγησις, τὸν ἐγκεκρυμμένον ἀνιχνεύωμεν θησαυρόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς· ἐπειδὴ οὐ πανταχοῦ ἐξ ἐπιπολῆς ἐστιν εὑρεῖν τὸν νοῦν τῶν ἐγγεγραμμένων, ἀλλὰ χρεία καὶ πολλῆς ἐρεύνης ἡμῖν, ὥστε μηδὲν ἡμᾶς λαθεῖν τῶν ἐν τῷ βάθει κειμένων. Ait hîc Chryſoſtom: ſacras Scripturas non leviter, aut temerè percurrendas, ſed accuratè legendas & cum diligentia ſumma, ne, ſi negligentiùs tractentur, bona pars theſauri illius qui in illis latet nos fugiat. Atque ut hæc faciliùs perſuadeat remittit nos ad Chriſtum ipſum jubentem ἐρευνᾶν τὰς γραφάς, id eſt,

perbibent de Illo, non in superficie [ἐξ ἐπιπολῆς] *pertransiri.* Idem Epistolâ 80. col. 365. *Sed quoniam Scripturæ scrutandæ sunt, nec earum superficie debemus esse contenti, quæ ad exercitationem suam ita modificatæ sunt, ut altiùs se penetrari velint, diligenter sunt inspicienda sequentia.* Calvinus in hunc locum: *Sed hoc bonam partem,* [sc: in legendis Scripturis] *impedit, quòd neglectim & quasi in transcursu tantùm superficiem inspiciunt. Atqui summâ attentione opus erat. Ideò penitùs absconditum hunc thesaurum scrutari Christus jubet.* Ex his ergo testimoniis liquere potest (quibus nullo negotio addi possent & infinita alia) aut non errasse hîc veterem interpretem, aut si erravit, habere illum, & plurimos & authoritate præstantes erroris sui socios. Nam quin τὸ *scrutamini*, apud illum, modi sit imperativi, nemo, opinor, dubitat.

Vers: 41. οὐ λαμβάνω] vide suprà hujus cap. vers: 34. & paulò inferiùs, vers: 44. ubi, ζητεῖτε accipio, pro ζητοῦντες, ut interrogandi nota locetur, sicut vulgò fit, in fine versus. Piscator verò, contrà exemplarium, credo, fidem, non dubitat interrogationis notulam, τῷ λαμβάνοντες, in medio versu subjicere, & καὶ, post λαμβάνοντες, sic interpretari, ac si esset, ἀλλά.

Vers: 46. περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε] id est, *de me enim ille scripsit*: ut rectè vetus. Sed ubi scripsit? Cùm aliis multis in locis, tum Genes: cap: 1. versu 26. teste egregio Doctore, Johanne Chrysostomo Hom: 8. in Genesin pag. 46. his verbis: ἀλλὰ ἐρώμεθα τὸν Ἰουδαῖον, καὶ ἴδωμεν τί φησι· Πρὸς τίνα εἴρηται, τὸ, ποιήσωμεν

ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν; Μωϋσέως γὰρ ἐστι τὰ γράμματα, ᾧ λέγουσι μὲν πιστεύειν, οὐ πιστεύουσι δὲ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς φησίν· εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. ἀλλὰ τὰ μὲν γράμματα παρ᾽ αὐτοῖς, τὰ δὲ νοήματα παρ᾽ ἡμῖν.

Cap. VI.

Verſ: 1. πέραν τῆς θαλάσσης, &c.] Vide Notas meas in cap. 19 Matthæi v. 1.

Verſ: 9. καὶ δύο ὀψάρια: *& duos piſciculos*] Ὄψον, τὸ, eſt *piſcis*, qnia inter τὰ ὄψα, piſces eminent, & principatum quendam tenent, ſaltem τῶν ὀψοφάγων judicio. Athenæus Dipnoſoph. lib: 7. non procul ab initio: Εἰκότως, ἄνδρες φίλοι, πάντων τῶν προσοψημάτων ὄψων καλουμένων, ἐξενίκησεν ὁ ἰχθῦς διὰ τὴν ἐξαίρετον ἐδωδὴν μόνος οὕτω καλεῖσθαι, διὰ τοὺς ἐπιμανῶς ἐσχηκότας πρὸς ταύτην τὴν ἐδωδήν. Hoc eſt, *Cum omnia, amici mei, edulia*, ὄψα *vocentur, piſcis, eò quòd cibus ſit eſu eximius, hoc ſibi ſuo quaſi jure vendicavit, ut ſolus ita vocaretur, eoque magis, quòd ſint qui ejus eſu ſupra modum delectentur.* Ὄψον pro *piſce*, reperio etiam apud 70 interpretes, veluti, Num. 11. verſ: 22. ubi, non multò ſecùs quàm Andreas hîc, Moſes quærit, μὴ πρόβατα καὶ βόες σφαγήσονται αὐτοῖς, καὶ ἀρκέσει αὐτοῖς; ἢ πᾶν τὸ ὄψον τῆς θαλάσσης συναχθήσεται αὐτοῖς καὶ ἀρκέσει αὐτοῖς; id eſt, *Num oves*

&

& boves mactabuntur illis, & sufficient illis? Num omnes pisces maris congregabuntur illis, & sufficient illis? Pollicitus Deus fuerat se tantâ copiâ daturum carnes populo Israelitico, ut haberent quo ad nauseam usque se satiarent, idque non ad diem unum, aut biduum duntaxat, sed ad integrum mensem: sed Moses, quâ erat tum ὀλιγοπιστίᾳ, hæsitabat.

V: 12. συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα,] id est, *Colligite*, sive, *Cogite quæ supersunt fragmenta.* Tam enim aptari potest τῷ περισσεύσαντα, participium præsentis temporis, quàm τῷ συναγάγετε præsentis temporis verbum.

Vers: 15. Ἰησοῦς οὖν γνοὺς, &c.] id est, *Jesus ergo cùm cognovisset, venturos eos, ipsumque rapturos. ut regem facerent, secessit rursus in montem ipse solus.* τὸ, αὐτὸν, posteriore loco πλεονάζει:

Vers: 22. πέραν] Vetus, Erasmus, & Beza in nonnullis editionibus, *trans*: Piscator & Beza in postrema editione, *cis*. Quemadmodùm istæ interpretationes, quæ specie pugnant, conciliari possint, docent annotationes meæ in cap: 19. Matth: vers: 1. Ibid. ἀλλὰ μόνοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον.] Qui distinguunt inter αὐτοῦ, & ἀπῆλθον, & ἀπῆλθον, cùm ὄχλος potiùs quàm cum μαθηταὶ conjungunt, mihi videntur & socianda separare, & non socianda connectere.

Vers: 26. ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων] id est, *comedistis ex panibus illis.*

* Vide Heinsium.

Vers: 27. * Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν &c.] Vetus, *Operamini non cibum qui perit*, &c. Beza, *Operamini*, [Sic enim malo legere, quàm, *Operemini*] *non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet*, &c. quod elegantiùs dictum non diffiteor: sed cùm usus Ecclesiasticus (cui multùm ego tribuendum censeo) priorem interpretationem approbarit, nonne æquum est ut filii Ecclesiæ, matris suæ tum sermonem imitentur, tum revereantur authoritatem? Consule Ciceronem, & non est proba locutio: *Operamini cibum*: Consule Augustinum, & est. Dummodo ergo veritas detrimenti nihil accipiat, nolim nos nimis promptos faciléſve esse ad fastidiendum formulas illas loquendi, quas pia nobis antiquitas commendavit.

Vers: 31. ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, &c.] id est, *panem è cœlo dedit eis comedendum.*

Vers: 35. οὐ μὴ πεινάσῃ] id est, οὐ πεινάσει, *non esuriet*: οὐ μὴ διψήσῃ] id est, οὐ διψήσει, *non sitiet.*

Sic vers: 37. οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω] id est, οὐκ ἐκβαλῶ ἔξω: *non ejiciam foras*, ut est apud veterem interpretem.

* Vide Notas meas ad Act 4. v. 24.

Vers. 41. * Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ] id est, *Ego sum panis ille qui è cœlo descendit*: ut rectè Piscator: & sic paulò post, versu nimirùm 51. *Ego sum panis ille vivificus qui è cœlo descendit*: non, *descendi*. Vide hujus cap. v: 58.

Vers: 52. Πῶς δύναται, &c.] id est, vel, ut alii; vel, *Quomodo potest hic carnem suam comedendam nobis dare?*

Digitized by Google

Verf: 61. τῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει;] Vetus, *Hoc vos ſcandalizat?* alii, *Hoc vos offendit?* Me neque offendit τὸ *ſcandalizat*, neque ſcandalizat τὸ *offendit*, cùm alterum eorum ſit in uſu apud elegantiores authores, alterum verò Eccleſiæ familiariter notum ſit.

Verſ. 13. τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν] Vetus, *Spiritus eſt qui vivificat*, & ſic quoque Eraſmus, & Beza etiam in nonnullis editionibus: at in aliis, *Spiritus eſt id quod vivificat*: quam interpretationem ſecutus eſt Piſcator.

Cap. VII.

VErſ: 12. Καὶ γογγυσμὸς πολὺς περὶ αὐτοῦ ἦν] Vetus, Eraſmus, & Beza, *Et murmur multum erat* &c. Rurſus Beza, cui aſtipulatur Piſcator: *Et muſſitatio multa erat*, &c. Cur *muſſitationem murmuri* prætulerint neſcio.

Verſ: 18. καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν] id eſt, ψεῦδος, δόλος, ἀπάτη. Vide 2. Theſſ: 2. v: 12.

Verſ: 21. καὶ πάντες θαυμάζετε διὰ τοῦτο] Sic lego ex Theophylacto, apud quem, διὰ τοῦτο, non eſt initium ſeq: verſus, ſed finis hujus. Atque hæc diſtinctio multis doctiſſimis viris probatur, veluti Bezæ, Caſaubono, & aliis. Excuſſi tamen libb: ni fallor, omnes, διὰ τοῦτο à θαυμάζετε ſic ſeparant, ut diverſos illis verſus aſſignent, τὸ θαυμάζετε nimirùm in fine verſ: 21. τὸ, διὰ τοῦτο autem in principio verſ: 22. ponentes. Hanc diſtinctionem ſecutus eſt &

Vetus interpres, cui, Διὰ τῦτο, est, *Propterea*: at Bezæ, in omnibus, quod sciam, editionibus, *Attamen*: à quo tamen dissentit Piscator, qui maluit hîc veterem interpretem sequi, sed ita ut de suo addiderit post, *Propterea, audite*.

Vers: 22. (ὐχ ὅτι ἐκ τῦ Μωσέως ἐςὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων,) καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον] id est, (*non quòd ex Mose sit, sed ex patribus*) *& propterea Sabbatho circunciditis hominem*. Hîc lego, καὶ διὰ τῦτο ἐν σαββάτῳ &c. ac si, διὰ τῦτο, per negligentiam librarii, è propria sede ejectum fuisset, & in locum alienum intrusum, id quod sæpenumerò accidisse vidimus: ut germana lectio integri versus sit: Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν, (ὐχ ὅτι ἐκ τῦ Μωσέως ἐςὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων) καὶ διὰ τῦτο ἐν σαββάτῳ π. ἀ. Nolo hæc ita accipi, ac si statuam aliquid. Nihil certè statuo, sed propono duntaxat conjecturam meam, libenter auditurus, quid sentiant alii, qui & judicio valent, & veritatis sunt amantes.

Vers: 23: ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως] Vetus, *ut non solvatur*. Piscator, *ut ne solvatur*. id est, vel, hanc ab causam ne solvatur: vel, sic ut non solvatur, nimirùm, lege Mosis salvâ & inviolatâ manente. Priore modo, ὁ νόμος Μωσέως, est circuncisio; posteriore, Sabbathum. Chrysost. Homiliâ εἰς τὴν ὑπαπάντην τῦ σωτῆρος, [Tom: 5. Savilianæ editionis, pag: 872.] κελεύει γὰρ ὁ νόμος τῇ ὀγδόῃ περιτέμνειν· καὶ ἐὰν ἀπαντήσῃ ἡ ὀγδόη ἐν σαββάτῳ, παρέρχεται εἰς μέσον ὁ ἰατρὸς, καὶ μεταχειρίζεται σιδήριον;

σιδήειον, καὶ ἐργάζεται τὴν τέχνην, καὶ ἀργεῖ τὸ σάββατον διὰ τὴν περιτομήν. Ἐρωτήσωμεν τοίνυν Ἰουδαίους, ἄνεσις τὸ σάββατον; ἀργία τελεία, ἢ ἡμέρα; τίνος ἕνεκεν ἡ ὀγδόη ἐκβάλλει τὴν ἑβδόμην; διὰ τί ἡ ὀγδόη γίνεται ἐπάνω τῆς ἑβδόμης; ἀλλ᾽ Ἰουδαῖοι μὲν τὰ Ἰουδαϊκὰ οὐκ οἴδασιν· ἡ δὲ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν οἶδε, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ μαθήματα· Περιτέμνεται γὰρ τὸ παιδίον τῇ ὀγδόῃ, ἐπειδὴ ἔμελλε τῇ ὀγδόῃ ἡ ἀνάστασις ἡ κυριακὴ περιτομὴ εἶναι παντὸς τοῦ κόσμου· Διὰ τί γὰρ μὴ προσέταξε Μωϋσῆς περιτέμνειν τῇ ἕκτῃ, διὰ τί μὴ τῇ ἐννάτῃ, ἢ τῇ δεκάτῃ; φανερὰ τοίνυν ἡ ὀγδόη καθ᾽ ἣν ἀνίσταται ὁ Κύριος. Hæc Chryſoſtomus de circuncisionis ſuprà Sabbathum prærogativâ, & de cauſa cur non ſexto, nono, aut decimo, ſed octavo demum die infantes Judæorum circuncidérentur.

Verſ. 24. ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε] id eſt, *ſed juſtum judicium judicate*: ut rectè & ad verbum Vetus interpres.

Verſ. 27. ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν] Vetus, *ſed hunc ſcimus* [*novimus*] *unde ſit*: Alii, *ſed novimus unde hic ſit*. *Accuſativus* pro *Nominativo* in iſtiuſmodi loquendi generibus ſæpiſſimè, ut notum eſt, ponitur, non ſolùm apud Græcos ſcriptores, ſed etiam apud Latinos, eòſque primæ notæ, ut non ſit cauſa cur qui ſic loquantur, minùs locuti eleganter fuiſſe, aut correctione dignum aliquid commiſiſſe exiſtimentur. Vide H. Stephani Animadverſiones in lib: Corinthi de Dialectis pag: 50. & 51.

Verſ: 33. Ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ᾽ ὑμῶν εἰμί] Vetus, *vobiſcum ſum*, & ſic Eraſmus: Beza

Beza & Piscator, *ero vobiscum*: & mox, in hoc eodem versu, *abibo*, pro *abeo*, sive, *vado*, & vers: proximo, *ero* rursus, pro, *sum*, & *poteritis*, pro *potestis*. Sed si Græcè rectè ponitur *præsens* pro *futuro*, cur non & Latinè eadem enallage locum habeat?

Vers: 34. καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.] H. Stephanus, & Is. Casaubonus pro εἰμὶ, hîc legendum potius judicant, εἶμι. id est, *eo*, aut, *ibo*. Nansius etiam vir eruditiss. notis suis in Nonni paraphrasin, pag: 82. novam hanc lectionem anteponit veteri, nec aliter legisse censet, aut Nonnum, aut Theophylactum, quia apud utrosque expositionis vice afferuntur verba, quæ τῷ εἶμι, non τῷ εἰμί respondeant. Atque id Nonnum fecisse notat, non hoc solùm loco, sed aliis quibusdam præterea. Probare etiam conatur ex Johanne ipso, veram hîc lectionem esse, εἶμι. *Nam*, inquit, *Johannes infra*, [vid cap. 8. v. 22. & cap. 13. v. 33.] *idem dictum repetens*, *loco* τοῦ εἰμί, *utitur uerbo*, ὑπάγω, id est, *vado*: *Ergo hîc ratio postulat*, *ut verbum sit ejusdem significationis*. At ego contra potius ratiociner in hunc modum: Frequentissimus est, apud Johannem verbi ὑπάγω usus, neque solet pro illo aliud minùs notum & usitatum, quale τὸ εἶμι est, substituere: ergo, εἰμὶ, non autem εἶμι legendum hîc esse videtur. Præterea cùm vers. proximè antecedente, εἰμὶ significet *sum*, nec impediat aliquid, quò minùs eodem & hîc modo capiatur, quæ ratio est, cur in locis tam vicinis tam diversa sibi significata assumat? Adhæc, Nonnus, ut Poëta, metri servivit legibus,

Digitized by Google

legibus, & Theophylactus dum sententiam loci exprimeret, nihil pensi habuit, quibus verbis uteretur. Nam si sensum spectes, quid interest, dicás ne: *ubi ego ero, non potestis venire*: an, *Quô ego vado*, aut *ibo*, *non potestis venire?* Cæterum Nansio usque eô placuit, τὸ εἰμι, ut in Johanne à se edito,& cum Nonni paraphrasi conjuncto, non sit veritus illud in contextum recipere: quod factum tamen ab illo nollem, cùm præsertim libri, opinor, omnes, tàm recentes, quàm veteres apertè reclament. Receptæ enim lectiones non sunt temerè solicitandæ, ne tum quidem, cùm nactus videberis aliquid, quod meritò præferendum videatur.

Vers. 35. πρὸς ἑαυτοὺς] Vetus, *ad semetipsos*. Quod non corrigo: sic Hein: exer: sacrarum, pag. 403. πρὸς ἑαυτοὺς, *interpres vetus optime, ut alia non pauca*, ad semetipsos, *reddidit*. ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι] id est, *Quô iste iturus*, sive, *profecturus est*, &c.

Cap. VIII.

VErs: 4. κατειλήφθη] Pro, κατελήφθη. Ἐλήφθην enim & ἐλήφθη lego, εἰλήφθην & εἰλήφθη non lego, aut si legi alicubi, legisse me certè oblitus sum. Marc. 16. 19. ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν, non autem: ἀνειλήφθη. Sed si mendum est, in omnia, quæ viderim, irrepsit exemplaria, iis duntaxat exceptis, quæ aliam ab hac sequuntur lectionem, nimirùm: ταύτην εὕρομεν ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένην.

Vers:

Vers. 5. pro, *lapidentur* malim *lapidarentur*, quia præcedit, *mandavit*. Didici enim à præceptoribus meis præteriti perfecti temporis verbo præcedente, subjunctivum in præterito imperfecto poni debere.

Sed hoc leviculum est, haud tamen adeò leve, quin observari, quàm non observari præstiterit.

Vers. 9 principium rectè redditur à Piscatore. εἷς καθ᾽ εἷς] Vide suprà Marc: 14. 19. & Rom: 12. 5.

Vers: 21. καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε] Vetus, *& in peccato vestro moriemini*: Beza, *& in hoc peccato vestro moriemini*: Piscator tamen delet, *hoc*, & ut sæpè aliâs, ita hîc etiam, veterem interpretem anteponit Bezæ.

Vers: 22. ὅτι λέγει] Beza & Piscator, *qui dicat*: At ego malim cum vetere interprete: *quia* [aut *quoniam*] *dicit*.

Vers: 23. ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστὲ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί] id est, *Vos estis ex iis quæ infra sunt, ego ex iis quæ supra*: vel, *vos ex locis inferioribus estis, ego sum ex locis superioribus*.

Vers: 24. ὅτι ἐγώ εἰμι] id est, *quòd ego sum*, Ut rectè Tremellius in versione sua Latina è Syro archetypo expressâ, cum vetere interprete consentiens.

Vers: 25. τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν] id est, *quòd & antea aio vobis*: vel, *quòd & priùs loquor*: [id est, *locutus sum*] *vobis*, vel, *priùs quod & loquor vobis*, servato Græci contextus ordine. τὴν ἀρχὴν, id est, τὸ πρότερον, בתחלה Genesin: 13. 3. עד המקום בתחלה

אשר־היה שם אהלה בתחלה: Græcè, ἕως τοῦ τόπου, οὗ ἦν ἡ σκηνὴ αὐτοῦ τὸ πρότερον Latinè, *ad locum usque illum ubi fuerat tentorium ejus antè* : Tum sequitur proximo versu: אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשנה Græcè, εἰς τὸν τόπον τοῦ θυσιαστηρίου οὗ ἐποίησεν ἐκεῖ τὴν ἀρχήν. Latinè, *ad locum illius altaris quod fecerat illic priùs* Rursus Genes: 43, v. 18. על־דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים Gr. διὰ τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ἡμῶν τὴν ἀρχὴν ἡμεῖς εἰσαγόμεθα : Latinè, *de causa illius pecuniæ, quæ reposita fuit in manticis nostris priùs, nos introducimur.* Ib v. 20. ירדנו בתחלה לשבר־אבל Græcè, κατέβημεν τὴν ἀρχὴν πρίασθαι βρώματα: Latinè, *descenderamus anteà ad comparandum cibarium.* Ex his locis perspicuum est, τὴν ἀρχὴν, & τὸ πρότερον, id esse 70 interpretibus, quod Hebræis, בתחלה, & בראשנה, hoc est; *anteà, priùs.* Unde autem melius discamus quæ sit vis multarum dictionum & locutionum in novo Testamento, quàm ex intepretibus illis, quos constat tanto fuisse in pretio apud Apostolos & Evangelistas, ut in testimoniis ex vetere fœdere citandis, ne latum quidem unguem ab illorum verbis & vestigiis discesserint : Quare, meâ sententiâ, qui volet rectè judicare de Evangelistarum & Apostolorum sermone, ab illo nullo modo committendum est; ut sit hospes in Græcis τῶν ἑβδομήκοντα Bibliis. Atque de hòc aliquoties anteà credo me monuisse. Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap: 30. pag: 126. τὴν ἀρχὴν γὰρ καρτερήσαντες, περὶ τὸ τέλος ἐνέδωκαν ἐν τῇ πείρᾳ τῶν

χαλεπῶν ἀπομαλακισθέντες. id est, *Cùm enim initio admodum fuissent fortes, circa finem cesserunt experientiâ malorum fracti ac debilitati. Loquitur de martyribus.* G. Vossius de constructione cap: 66. pag.256. *Principium*, pro, *ad principium*, ut τὴν ἀρχὴν, pro, κατὰ τὴν ἀρχὴν, Joh. cap: 8. vers: 25. τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Principium, id est, *ad principium, à principio, ab initio.*

Vers: 18. ὑψώσητε] Vetus, *exaltaveritis*: Rectè. Ibid. ὅτι ἐγώ εἰμι &c.] id est, *quia*, vel, *quod ego sum*, [Vide suprà, vers: 24.] *& a meipso facio nihil, sed prout docuit me Pater, hæc loquor.* Sic propemodum Vetus, idque rectissimè.

Vers: 32. ἐλευθερώσει] Vetus, *liberabit*: Alii, *in libertatem vindicabit*: Erasmus, *liberos faciet*; quod non displicet, ut nec *liberabit*. Nam Augustino teste, *liberare*, propriè est *a servitute liberare*. &, quoties latiùs patet, non per se poni solet sine adjectione, sed sic: *liberare a morbo, liberare ab infamia, liberare a curis. Liberabit*, id est, libertate donabit. Igitur *qui liberabit*, pro ἐλευθερώσει dicit, nequaquam reprehendendus, aut corrigendus videtur. Atque idem dico de, *liberi eritis*, pro ἐλεύθεροι γενήσεσθε, vers: proximè sequente, & de, *liberaverit*, pro ἐλευθερώσῃ, vers: 36. & de aliis id genus locis omnibus.

Vers: 42. ἐξῆλθον καὶ ἥκω] id est, *prodii & venio*: ut rectè Piscator.

Vers: 43. Apud Bezam in nonnullis editionibus, habet quæstionem sine responsione: at apud Chrysost: Theophylactum, veterem inter-

interpretem, & alios, ni fallor, omnes, quæstionem cum responsione, ut prior pars versus sit questio, posterior quæstioni subjecta responsio, in hunc modum: *Quare loquelam*, sive, *locutionem meam non agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum*: hoc est, quia non sustinetis audire sermonem meum: vel, quia aures ad audiendum non habetis.

Vers: 44. ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ] αὐτοῦ. sc. τοῦ ψεύδους, *mendacii*. Is: Casaubonus exercitat 15. ad Annales Baronii cap: 12. [pag: 394.] *Novum non est, ut relatio fiat ad vocem in præcedente aliqua dictione latentem, ut apud Homerum*, Iliad. ω. εἴρυτο ᾗ [Sic enim legendum est pro σαώσεσκε] ἄστυ καὶ αὐτοὺς: servavit oppidum & ipsos. Ipsos, id est, ἀστοὺς, *nam in voce*, ἄστυ, *dictio*, ἀστοὺς *latet, quod & Eustathius observat*. Plinius lib: 28 cap. 9. de lacte: *Stomacho accommodatissimum caprinum, quoniam fronde magis quàm herbâ vescuntur*. sc. *capræ*. In voce enim *caprinum* dictio, *capra*, latet. *caprinum*, id est, caprinum lac, caprinum autem lac, id est, *lac caprarum*. Vide Nansii notas in Nonnum, ex quibus hæc me sumpsisse, non possum, nec debeo inficiari. *Sic Johannis* 8. 44. *de Diabolo dicitur*, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ: quia mendax est, & pater ejus. *Quid* ejus? Nempe τοῦ ψεύδους, mendacii, *quod verbi repeti debet è præcedente*, Mendax. Hæc optimus & doctissimus ille vir, quasi rationem reddens, cur nostri interpretes, pro pronomine αὐτοῦ, nomen *mendacii*, posuerint. Jam, ut *pater mendacii*, Diabolus hic appellatur, sic ab Augustino perhibetur esse,

caput & finis mendacii, id est, Græcè, προόιμιον τ̃ κ̀ πέρας τ̃ ψεύδȣς. Augustinus de salutaribus documentis: *Ipse* [id est, Diabolus] *est caput & finis mendacii.* id est, Fornerio, viro consultissimo juris, interprete: *ex asse mendax, & nihil nisi mendacium.*

Vers: 45. Probatur mihi religio veteris interpretis, ut qui noluerit à Græcis vel tantillùm discedere: *Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi.* id est, Quamvis veritatem dico, tamen non creditis mihi.

Vers: 46. περὶ ἁμαρτίας] *de peccato*, id est, *de mendacio, & pravitate doctrinæ.* Melanchthon. Ibid. εἰ δέ] id est, *Quod si.* Porrò, ut regrediar ad versum 45. sciendum est, non deesse qui putent hunc ejus sensum esse: ȣ πιστεύετέ μοι, sub: λέγοντι, ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω: *non creditis mihi affirmanti, quòd veritatem dicam*: vel breviùs, *non creditis me veritatem dicere.* τὸ, ὅτι enim hîc accipi potest, εἰδικῶς, atque sic etiam accipiendum esse notis suis in Nonnum Nansius contendit, ni malè illum intelligo Sic autem scribit: *Ego vero non dubito affirmare, id ita intelligendum esse quasi scripsisset D. Johannes*: ȣ πιστεύετε δέ μοι, (vel, ἐμοὶ ϛ ȣ πιστεύετε) ὅτι ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω. id est, *mihi autem non creditis, quòd ego veritatem dico*: sive, *non creditis me veritatem dicere.* Apud veterem interpretem τὸ, *quia*, ambiguum est, ut quod, haud secus ac ὅτι, nunc αἰτιολογικῶς, nunc εἰδικῶς apud illum sumatur. Dico *apud illum*, quia apud puriores linguæ Latinæ authores, non est tam ambigui usus.

Vers: 56.

Verſ: 56. ἠγαλλιάσατο] Vetus & Eraſmus, *exultavit*: Beza & Piſcator, *geſtivit*. Hoc enim verbum meliùs convenire putant iis, qui cùm valde deſiderent aliquid, nondum tamen quod deſiderant adepti ſunt. Rectè. Cæterùm, ut mihi videtur, in verbo ἠγαλλίασατο, hoc eſt, *exultavit*, habemus non ſolùm deſiderium Abrahami, ſed certitudinem deſiderii. Ita certus fuit videndi Chriſtum, ut jam exultaret. Ideò ſequitur, *& vidit & gaviſus eſt*. Nam quod ſenſibus ejus non erat perceptibile corporeis, præſens erat fidei. Quare, τὸ, *exultavit*, ἐμφατικώτερον eſt.

Cap. IX.

VErſ: 1. τυφλὸν ἐκ γενετῆς] id eſt, unâ voce, *cæcigenum*, ut loquitur Lucretius lib: 2. pag: 59.

Nam cùm cæcigeni, ſolis quilumina nunquam
Adſpexere, tamen cognoſcant corpora tactu.

Cæcigeni, id eſt, τυφλοὶ ἐκ γενετῆς.

Verſ: 3. οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ &c.] vetus, *neque parentes ejus, ſed ut manifeſtentur*, &c. Græcum contextum, ita ut eſt, ſine ullis additionibus repræſentans. Alii addunt quædam textus explanandi causâ, veluti poſt, *parentes ejus*: *ut cæcus naſceretur*: poſt, *ſed*, *oportet*, aut, *cæcus natus eſt*. Mihi, quod ſæpè ſignificavi, additiones omnes, longiores præſertim ſi ſint, locum ſibi juſtiùs vendicaturæ videntur in margine, quàm in contextu.

Verſ: 4.

Verſ: 4. τὰ ἔργα τȣ͂ πέμψαντός με] ȣ̓ ταῦτα, ἀλλὰ τὰ αὐτά. Chryſoſt.

Verſ. 6. ἔπτυσε χαμαί] Vetus, & Eraſmus, *expuit in terram*: Alii, *ſpuit humi*, quod, ut non improbo, ita nec priori verſioni antepono.

Verſ. 11 καὶ ἐπέχρισέ μȣ τȣ̀ς ὀφθαλμȣ́ς] *& unxit oculos meos*: Eraſmus, *& inunxit oculos meos*: Beza, *& illevit oculos meos*: Aliter,* *& illevit illud oculis meis*: quod etiam Piſcator ſequitur.

Verſ: 28. Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνȣ] id eſt, *Tu diſcipulus illius es*: ut rectè Beza, in noviſſima verſione.

Verſ: 30. Ἐν γὰρ τȣ́τῳ θαυμαςόν ἐςιν] id eſt, *Hoc certe demiror*: *Nequeo hoc certe ſatis mirari, quod* &c.

Verſ: 21. Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς ȣ̓κ ἀκȣ́ει &c.] Terentius Adelphis actu 4. ſcenâ 5. *Abi pater*: *Tu potiùs Deos comprecare*: *nam tibi eos certe ſcio, quò vir melior multò es, quàm ego ſum, obtemperaturos magis.* Ad quem locum in nonnullis codd. annotavit neſcio quis: *Nam peccatores Deus non exaudit.*

Verſ. 32. Ἐκ τȣ͂ αἰῶνος] Vetus, *a ſeculo*: Rectè.

Verſ: 35. ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω] id eſt, *quòd ejeciſſent eum foras*. Piſcator.

CAP.

CAP. X.

VErs: 6. Ταύτην τὴν παροιμίαν] Vetus & Erasmus, *Hoc proverbium* : Beza & Piscator, *Hanc similitudinem*. Rectè : nomen enim παροιμίας latè hîc sumitur. Vide Drusii Præteritorum lib.4. pag. 137. Idem Adag. 67. lib. 2. classis 2. Proverbiorum suorum : παροιμία, Joh. 10. 6. *non est proverbium propriè, sed parabola, sive comparatio, aut similitudo, hoc est* משל, *quæ vox latissime patet in lingua Hebræorum, adeo ut etiam Apologos comprehendat.*

Vers. 8. ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα] Vetus & Erasmus, *sed non audierunt eos oves* : Beza & Piscator, *sed non auscultarunt eos oves*. Quæro quid sit discriminis, aut cur hoc potiùs quàm illud adhibendum sit.

Vers: 36. Ὃν ὁ Πατὴρ ἡγίασε &c.] id est, *Quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis, blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum.* Hæc ferè Vetus interpres, & est bona interpretatio, quia Græca fideliter exprimit. Quòd si cui obscurior videbitur, poterit is majoris lucis causâ hæc aut similia addere : *Quem Pater sanctificavit & misit in mundum,* [*de eo*] *vos dicitis, blasphemas,* [*nimirùm de me*] *quia dixi, Filius Dei sum.*

Vers: 37. μὴ πιστεύετέ μοι] *nolite credere mihi.* Locus notandus vel ab hoc, quòd veterem hîc interpretem sequatur Beza, cùm alibi in hoc loquendi genere soleat ferè ab eo dissentire, id

id quod magis liquebit si consulueris annotationes Bezæ in Matth: cap: 7. v: 1.

Vers: 40. πέραν τοῦ Ἰορδάνου] Beza in nonnullis editionibus, cui assentitur Piscator: *ad trajectum Jordanis*: alii, *trans Jordanem*: vide suprà cap. 6. v: 1.

Cap. XI.

Vers: 4. ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, &c.] id est, ad verbum, *Jesus autem hoc audito, dixit; Morbus iste non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur filius Dei per eum.* Beza, pro, *ad mortem*, habet, *mortifer*, & quædam etiam addit perspicuitatis gratiâ: Mihi nec, *ad mortem*, displicet: est enim notissima locutio ab Hebræis petita: & additiones si quæ apponendæ sunt, eas in margine malim, quàm in contextu conspici.

Vers: 9. δώδεκά εἰσιν ὧραι τῆς ἡμέρας;] id est. Hebr: יב שעות ביום *duodecim horæ in die.*

Vers: 18. ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε] id est, *veluti distans ab ea, nonnisi stadiis quindecim*: alii, *veluti stadiis 15. interpositis.*

Vers. 21. Εἶπεν οὖν ἡ Μάρθα πρὸς τὸν Ἰησοῦν] vetus, *Dixit ergo Martha ad Jesum*: Beza, *Dixit ergo Martha Jesu*: quod minus placet, quia qui audit, *Jesu*, nescit *Dativi* ne sit, an *Vocativi* casus.

Vers. 32. ἡ οὖν Μαρία] id est, Piscatore interprete: *Maria vero*: ut οὖν sit pro δέ. Sic v: sequente idem reddidit: Ἰησοῦς οὖν, *Jesus autem.*

Vers: 39.

Vers. 39. τεταρταῖος γὰρ ἐστι] Vetus, *quatriduanus est enim* : quod non muto. Τεταρταῖος enim est, τετραήμερος, τετραήμερος autem quid est nisi *quatriduanus*? Nam ut *biduanus* à *biduum*, & à *triduum*, *triduanus* rectè dicitur, sic à *quatriduum*, *quatriduanus*.

Vers: 41. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε &c.] id est, ad verbum : *Jesus autem elevavit oculos sursum, & dixit*, &c. Porrò de his ipsis verbis extat elegans homilia Basilii Seleuciæ Episcopi, operum ipsius pag: 394. &c. quam vide.

Vers: 42. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν &c.] id est, *Ego verò noveram quòd semper me audis : sed propter turbam quæ circunstat*, [*hoc*] *dixi, ut credant quòd tu me misisti.*

Vers: 56. τί δοκεῖ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν;] id est, *Quid videtur vobis, quod non venit ad diem festum?* Sic planè vetus interpres, nisi quod apud illum legatur : *quia non venit*. Erasmus etiam hanc lectionem sequitur, nec Erasmus solum, sed paraphrastes Johannis Nonnus. Beza tamen & Piscator interrogandi notam ponunt post ὑμῖν, & deinde post ἑορτὴν, in fine versus. Sed lectionem istam Bezæ rejicit Nansius in Nonnum his verbis : *Male autem apud D. Johannem legunt quidam : τί δοκεῖ ὑμῖν; ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; Erasmus rectè legit, ut hîc habemus*, [sc. apud Nonnum,] *& ita quoque apud Theophylactum legitur*. Hæc Nansius.

Cap. XII.

Vers: 1. ὅπȣ ἦν Λάζαρος ὁ τεθνηκώς] id est, interprete Piscatore: *Ubi erat Lazarus ille qui fuerat mortuus.*

Vers: 3. νάρδȣ πιστικῆς] vide Notas meas in Marc: cap: 14. v: 3.

Vers: 7. τῆς ἐνταφιασμȣ̃ μȣ] vide suprà notas meas in Matth: cap. 26. vers: 12.

Vers: 13. τὰ βαΐα τῶν φοινίκων] Vetus, *ramos palmarum*: alii, *termites palmarum.* Etymologicon magnum: Βάϊον, παρὰ τὸ βίᾳ τίλλεσθαι. σημαίνει τόν κλάδον τȣ̃ φοίνικος. id est, *Hoc nomen, βάϊον, ab eo [dictum,] quòd vi avellatur, significat ramum palmæ.*

Vers: 19. οἱ ȣ̃ν φαρισαῖοι εἶπον &c.] id est, *Pharisæi ergo dixerunt alii ad alios, Nonne videtis quod nihil proficitis? Ecce mundus post eum abiit.* πρὸς ἑαυτȣ̀ς, id est, πρὸς ἀλλήλȣς, Nonnus, ἀλλήλοις δ' ὀάριζον &c. Θεωρεῖτε, id est, ȣ̓χὶ θεωρεῖτε ὅτι ȣ̓κ ὠφελεῖτε ȣ̓δέν; Vetus tamen interpres legisse videtur, ὅτι ȣ̓κ ὠφελȣ̃μεν ȣ̓δέν; ὁ κόσμος, *mundus*: Vetus, *mundus totus*, & sic Nonnus: ἀμφιλαφὴς γὰρ Κόσμος ὅλος πολύμορφος ἑνὸς κατόπισθεν ὁδεύει, id est, *totus multiformis mundus confertim post unum vadit.* Nonnus etiam expressit, ὠφελȣ̃μεν, non, ὠφελεῖτε, his verbis: Ἡμῖν ποῖον ὄνειαρ ἀέξεται; id est, τί πλέον ἕξομεν; *quid proficiemus?* Beza in nonnullis editionibus, pro, ὁ κόσμος, habet, *turba*: sed posteà cum reliquis omnibus interpretibus, maluit *mundi* vocabulo uti.

Verſ: 24. πεσὼν] id eſt, *ubi ceciderit.*

Verſ: 32. ὑψωθῶ] Vetus, *exaltatus fuero.* Rectè.

Verſ: 33. ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν] Vetus, *quâ morte eſſet moriturus*: Beza & Piſcator, *quâ morte futurum erat ut moreretur.* Verba diverſa, ſententia eadem.

Verſ: 34. ὑψωθῆναι] Vetus, *exaltari*: alii, *tolli*: ſed *exaltari*, magis placet, vide verſ: 24.

Verſ. 40. καὶ ἐπιστραφῶσι] Vetus, Eraſmus, & Beza, *convertantur.* Rurſus Beza cum Piſcatore: *ſeſe convertant*: ut paulò ſuperiùs, ἐκρύβη, *occultavit ſe.*

Verſ:42. ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται] Chryſoſt: de Paulo Samoſatenſi, [Tomi 2. pag: 587.] ὅθεν μοι καὶ θαυμάζειν ἔπεισιν ἀεὶ τὴν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως μανίαν, πῶς πρὸς τὴν οὕτω φανερὰν ἀλήθειαν ἀντιβλέψαι ἐτόλμησε, καὶ ἑκὼν ἑαυτὸν κατεκρήμνισεν· οὐδὲ γὰρ ἀγνοῶν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εἰδὼς ἡμάρτανε, ταυτὸν παθὼν τοῖς Ἰουδαίοις. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι πρὸς ἀνθρώπους ὁρῶντες, τὸ τῆς πίστεως προὔδωκαν ὑγιὲς, εἰδότες μὲν ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ δὲ τοὺς ἄρχοντας οὐχ ὁμολογοῦντες, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται· οὕτω καὶ τοῦτον γυναικί τινι χαριζόμενον, τὴν σωτηρίαν, φασι, ἀποδόσθαι τὴν ἑαυτοῦ. Δεινὸν γὰρ, ὄντως δεινὸν τῆς κενοδοξίας ἡ τυραννὶς, καὶ σοφῶν ὀφθαλμοὺς ἐκτυφλοῦν ἱκανὸν, ὅταν μὴ νήφωσι.

Verſ. 46. ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ] id eſt, *ut omnis qui credit in me*, vel, *ut quiſquis credit in me.* Prior eſt Vet: interpretis, poſterior Piſcatoris. Beza, (ſaltem in quibuſdam codd.) *ut nullus qui credit in me, in tenebris maneat.*

Verſ: 47. ἐγὼ ὐ κρίνω αὐτὸν] vetus, *ego non judico eum*: Beza & Piſcator, *ego non damno eum*: & ſic poſteà: *ut damnem*: & *qui damnet*, & *damnabit eum*: At vetus: *ut judicem*, & *qui judicet*, & *judicabit eum*. Quod ad rem ipſam attinet parùm intereſt. Nam ut κρίνω Græcè pro κατακρίνω ſæpè ſumitur: ſic Latinè *judico*, pro *damno*, & *judicium*, pro *condemnatione* accipi haud incommodè poterit.

Cap. XIII.

VErſ. 2. Καὶ δείπνυ γενομένυ] vetus & Eraſmus, *Et cœnâ factâ*. Sic etiam Beza in quibuſdam libb: in aliis, *cœnâ peractâ*. Piſcator, *Et dum cœna fieret*. Legendum enim cenſet, γινομένυ, pro γενομένυ, quam lectionem in uno è ſedecim quibus uſus eſt exemplaribus reperiſſe ſe teſtatur fideliſſ: & diligentiſſ: typographus Rob: Stephanus. Sed librorum noſtrorum omnium conſtans lectio eſt, γενομένυ, nec aliter legitur apud Chryſoſtomum & Theophylactum. Theophylactus præterea rationem addit, cur Evangeliſta dixerit, δείπνυ γενομένυ. Τὸ, δείπνυ ἤ γινομένυ, ὐ μάτlω κεῖται, inquit, ἀλλὰ ἵνα δειχθῇ τὸ ἀπάνθρωπον τῦ Ἰύδα, ὅτι ὐδὲ ἡ τῆς τραπέζης κοινωνία κατεδυσώπησεν αὐτόν. id eſt, *Hac verba*, δείπνυ γενομένυ [cœnâ factâ] *non fruſtrà adhibentur, ſed ut quàm ferùs Judas moribus fuerit oſtendatur, cũ ne menſa quidem*

Digitized by Google

quidem ejusdem societas flectere illum & ad meliorem mentem impellere potuerit. Quare à vulgata lectione haud temerè discedendum censuerim, præsertim cum facilè possit defendi nisi nimium subtiles esse volumus. Quid enim? Christus posteà surrexit à cœna: post lotos discipulorum pedes rursum discubuit, & Judæ intinctam dedit offulam: num igitur negabimus cœnam peractam fuisse? Uno verbo respondeo, istas actiones omnes cœnæ appendices quasdam fuisse, nec ad justam cœnam, propriéve sic dictam pertinuisse. Nam ut singulæ objectionis partes sigillatim examinentur: surrectio Christi à cœna, argumentum est finitæ potiùs cœnæ, quàm non finitæ. *Deinde*, ex eo quòd Christus rursum discubuerit, nihil amplius colligi potest, quàm Christum locum unde surrexerat repetiisse, non tamen cænandi aut cibum capiendi causâ, sed ut colloqueretur cum discipulis, eósque de rebus quibusdam admoneret. *Postremò*, dedit Christus intinctam offulam Judæ: sed quare? non ut pasceret, sed ut indicaret quisnam is esset, qui illum erat proditurus. Etiamsi ergò mensa nondum remota fuerit, cœnam tamen peractam fuisse est probabile. Augustinus negat peractam fuisse cœnam his verbis: *Non ita debemus intelligere cœnam factam veluti jam consummatam atque transactam: adhuc enim cœnabatur, cùm Dominus surrexit, & pedes lavit discipulis suis. Nam postea recubuit, & buccellam suo traditori postea dedit, utique cœnâ nondum finitâ, hoc est, dum adhuc*

huc panis esset in mensa. Cœnâ ergo factâ, dictum est, jam paratâ, & ad convivantium mensam usumque productâ. Hæc Augustinus incomparabilis vir judicii, à quo vix audeo dissentire. Et tamen cur non audeam, cùm multò plures, iique Græcè doctissimi, contrariam sententiam uno ore tueantur? vide Casaub. contra Baronium pag 494.

Vers: 10. ὐ χρείαν ἔχει ἢ τὺς πόδας νίψασθαι] ἢ, id est, εἰ μὴ, & sic legit Chrysostomus. Nonnus etiam ἢ in εἰ μὴ, mutavit, locum hunc sic παραφράζων: Ου χατέει νεαροῖο λελυμένος ὕδατος ἀνὴρ, Ει μὴ μοῦνα πόδεσσι καθάρσια νίπτρα πορείης Εἰνοδίης.

Vers: 18. ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ] Beza & Piscator, *sed oportet ut impleatur Scriptura*: pro quo malim: *sed oportet Scripturam impleri.* Rationem suprà aliquoties reddidi.

Vers: 22. ἀπορούμενοι] Vetus, *hæsitantes*: Rectè.

Vers: 25. Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ] Vetus, *Itaque cùm recubuisset ille supra pectus Jesu*: Beza, *incumbens pectori*: vel, *quùm incubuisset pectori*: Piscator, *allapsus ad pectus Jesu.* Non malè etiam fortasse dixeris: *explicans se, admovens se ad pectus Jesu.*

Vers. 38. ὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσει ἕως ὗ] id est, *non canet*: sive, *non cantabit gallus donec*: ut rectè vetus.

CAP.

Cap. XIV.

VErs: 2. μοναὶ] Vetus, Erasmus, & Piscator, *mansiones* : & sic etiam Beza, in novissima, ni fallor, editione, cùm in prioribus versionibus prætulerit : *habitationes*. Glossarium, *Mansio*, μονή, & Lexicon Græco-Latinum vetus : μονὴ, ἡ καταμονή, *mansio*.

Vers: 11. τὰ ἔργα] vetus, *opera*. Rectè.

Vers: 16. ἄλλον παράκλητον] vetus, *alium paracletum* : Erasmus, & Beza, *alium consolatorem* : Rursus Beza, & Piscator, *alium advocatum*. Ait enim hic, *consolatorem* Græcè dici, παρακλήτορα potiùs quàm παράκλητον, & fortasse rectè sic ait. Certè in Glossario legimus, *Advocatus*, παράκλητος : & rursus in Lexico Græco-Latino vetere, παράκλητος, *Advocatus* : & vir eruditiss: Joh: Drusius in Præteritis, docet apud Judæos *paracletum* esse *advocatum*, ut, verbi causâ, *paracletus Judæorum*, *paracletus Samaritanorum*, id est, *advocatus* sive *patronus*, non autem *Consolator*.

Vers: 21. ἐμφανίσω] vetus, *manifestabo*. Rectè. & sic v: proximè sequente, μέλλεις ἐμφανίζειν, *manifestaturus es*, vel, *manifestaturus sis*.

Vers: 23. καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν] id est, *& mansionem apud eum faciemus*, uti rectè habet vetus interpres.

Vers: 24. καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμός] vetus, *& Sermonem quem audistis, non est meus*: quæ interpretatio audacior esse videtur duabus de causis : *Primùm* quod *nominativum* sine ulla

ticam neque Latinam. Verba ejus hæc sunt: *cùm dico.* Quem audîstis sermonem non est meus: sermonem *videtur regi ab* audîstis: *sed cum sic*: Sermonem quem audîstis non est meus: *à verbo*, est. *Itaque prius dicitur Grammaticè & Latinè, non secundum.* Imò pace tuâ, Ascensi, si prius rectè dicitur & secundum, quia authore Linacro, secundum à priore non differt, nisi tantum situ & collocatione verborum.

Vers. 26. ὁ δὲ παράκλητος] Beza & Piscator, *Advocatus autem ille*: vide supra hujus cap. vers. 16.

Cap. XV.

Vers. 5. ὁ μένων ἐν ἐμοὶ &c.] vetus, *qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere.* Alii aliter, quos non reprehendo: sed tamen si mihi esset versus iste Latinus faciendus, non puderet veterem interpretem sequi. Ita enim Græcis is adhæret, ut nec plus, nec minus sit Latinè, quàm Græcè: quod genus interpretationis mirificè mihi in sacris præsertim literis placet, sed ita demum si locum commodè habere possit. Nam ubique non potest, sicut versus proximè sequens ostendit.

Vers. 6. Ἐὰν μή τις &c.] id est, *Nisi quis in me manserit, mittetur foras, sicut palmites* [non manentes in vite] *qui, postquam exaruerint, colliguntur, & in ignem mittuntur, &*

ardent. Liberiùs hæc me reddidiſſe fateor, ſed ſenſum reſpexi, qui ita ſe habet, ac ſi ſcriptum eſſet : Ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοὶ, βληθήσεται ἔξω, ὡς τὰ κλήματα τὰ μὴ μένοντα ἐν τῇ ἀμπέλῳ, ἅτινα ἐπεὶ ἐξηράνθη συνάγεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται, καὶ καίεται. ἐβλήθη, pro βληθήσεται : ideò apud veterem interpretem eſt, *mittetur.* Tum τὸ κλῆμα, pro τὰ κλήματα : nam mox ſequitur, καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, ſc. κλήματα. Poſt τὰ κλήματα addidi quædam è verſu 4 majoris perſpicuitatis causâ. καὶ ἐξηράνθη, compendiosè dictum, pro, ἅτινα ἐπεὶ ἐξηράνθη, vel, ἅτινα μετὰ τὸ ξηρανθῆναι, ſicut res ipſa indicat. In reliquis ſecutus ſum authoritatem aliorum doctiſſimorum interpretum, qui, ſenſu ſuadente, haud aliter interpretati ſunt συνάγουσιν & βάλλουσι, quàm ſi legiſſent, συνάγεται, & βάλλεται.

Verſ: 7. αἰτήσεσθε] vetus, *petetis :* rectè, & ſic verſ: ſeq. *manete in dilectione mea* : rectè ſe habere videtur. Sunt qui malint, *in charitate mea*, ſed mihi vox *dilectionis*, & hîc, & alibi in hoc capite magis placet.

Verſ: 12. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμή] *Hoc eſt mandatum meum.*

Verſ: 13. Μείζονα ταύτης &c.] id eſt, *Majorem dilectionem nemo habet, quàm ut animam ſuam ponat pro amicis ſuis* : ut ταύτης & τὶς, redundent : vel, cum Piſcatore : *Majorem dilectionem nemo habet quàm iſtam, ut quis animam ſuam ponat* &c.

Verſ: 25. Non placet, *oportet ut impleatur.* Malim, *oportet impleri*, vel, *hoc fit ut impleatur.* Sed rectiùs faciunt qui nihil addunt, contenti Græci ſermonis faciem, ita ut eſt, nudè nobis repræ-

Digitized by Google

repræſentare. Sic enim liberum erit cuique ſupplere quod maximè idoneum videbitur. Ibid. δωρεάν] vetus, *gratis*: alii *immeritò*. Mihi *gratis*, non diſplicet, eóque minùs, quòd auribus noſtris tàm familiariter nota vox ſit.

Verſ: 28. ὁ παράκλητος] *advocatus ille*: ut ſuprà.

Cap. XVI.

Verſ: 1. ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε] vide ſuprà cap. 6. v: 61.

Verſ 7. συμφέρει] id eſt, *expedit*, *conducit*. Beza infrà cap: 18. v: 14. ὅτι συμφέρει *expedire*. Gloſſarium, *Expedit*, συμφέρει: Lexicon Græco-Latinum vetus: Συμφέρει, *expedit*. Ergo is honor habendus erat veteri interpreti, ut, cùm verbum probum poſuiſſet, non aliud quod locum ejus occuparet, levi de cauſa quæreretur.

Verſ: 13. ὁδηγήσει] id eſt, *ducet*, *deducet*, *diriget*. Vetus, *docebit*: non malè. Nam & ὁ διδάσκων, ſuo modo ὁδηγεῖ, & ὁ ὁδηγῶν ſuo modo διδάσκει. vide Act: 8. v: 31.

Verſ: 21. διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον] Vetus, *propter gaudium*, *quia natus eſt* [vel, *quod natus ſit*] *homo in mundum*. Rectè

Verſ: 22: Καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε] vetus, *Et vos igitur, nunc quidem triſtitiam habetis*: quod æquè mihi placet, ac *triſtitiâ tenemini*. *Triſtitiam habetis*: id eſt, triſtes eſtis.

Cap. XVII.

VErs: 2. ἐξουσίαν] vetus, *potestatem*: Rectè. Vers: 5. πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶ] vetus, *priusquam mundus esset*. Non muto, ut nec, *Manifestavi*, initio versus sequentis. Sic vers. 19. *pro eis*, pro, ὑπὲρ αὐτῶν retinendum censeo.

Vers: 21. ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας] id est, *ut credat mundus quòd tu me misisti*. Alii malunt per verbum passivum in modo infinito: *me a te missum esse*. Sed mihi prior interpretatio satisfacit.

V.23. *Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in unum, & ut cognoscat mundus, quod tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.* Hæc est versio veteris interpretis uno duntaxat aut altero vocabulo exceptis, nec est improbanda.

Vers: 26. ἀγάπη] vetus, *dilectio*. Rectè.

Cap. XVIII.

VErs: 1. πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν Κέδρων] Rectissimè, sine dubio, à multis doctissimis viris annotatum est, perperàm hîc legi τῶν Κέδρων, pro, τοῦ Κέδρων. Unde autē vitiosa ista lectio profecta est, nisi à librariis non satis quid scribendum esset animadvertentibus? Nam quin librariorum calamus etiam in libris sacris describendis labi potuerit, non est cur quisquam dubitet. Quicquid ergo alii sentiant, mihi placet illud

Johannis

Digitized by Google

Johannis Drusii: *Si Propheta errare non potest, possunt librarii, etiam in libris sacris. Quod miror quosdam tam pertinaciter negare. Nam in narratione Stephani Act. 7. quin aliquoties erraverint, ne Carneades quidem negaverit.* Hæc Drusius. Casaubonus de hoc loco: [exercitationum in Baronium pag: 129.] *Johannis cap. 18. vers. 1. scribitur à multis seculis:* πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν Κέδρων: *fere tamen consentiunt eruditi, illud* τῶν, *pro* τοῦ, *esse a mala manu.*

Vers: 13. Καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν] vetus, *Et adduxerunt eum:* alii, *Et abduxerunt eum.* vide Notas meas in Matth cap: 8. vers. 33.

Vers. 14. ὁ συμβουλεύσας] vetus, *qui consilium dederat.* Rectè.

Vers: 15. τῷ ἀρχιερεῖ] ὁ ἀρχιερεύς, ubique fermè veteri interpreti est *Pontifex,* sine additione, Bezæ *Pontifex Maximus,* Piscatori *summus sacerdos.* In libro Maccabæorum Drusius ἀρχιερέα, nunc *Pontificem,* nunc *summum sacerdotem* reddit, ut decimi cap: v: 32. δίδωμι τῷ ἀρχιερεῖ: exponit, *concedo pontifici:* at vers. 38. ejusdem capitis: τοῦ ἀρχιερέως, vertit, *summi sacerdotis.* Quod noto, non ut virum præclarè eruditum inconstantiæ arguam, sed ut appareat doctissimi viri judicio, vocem Latinam Pontifex, non malè respondere Græcæ voci, ἀρχιερεύς. Imò si conferantur loca, reperiemus in libro Maccabæorum prædicto, multò sæpius τὸ ἀρχιερέα, *pontificem* reddi, quàm *summum sacerdotem.* Ergo, Drusio judice, qui pro ἀρχιερεύς, *Pontifex* Latinè dicunt, non sunt reprehendendi. Sic to-

ties laudatum Glossarium vetus: *Pontifex*, ἀρχιερεύς: cui consonat Lexicon Græco-Latinum vetus, idem ipsum mutato ordine referens: ἀρχιερεύς, *Pontifex*. Huic gemino testimonio, non omninò nihil tribuendum est.

Vers: 18. ἀνθρακιὰν πεποιηκότες] id est, ἀνθρακιὴν στορέσαντες, ut ex Homero interpretatur Nonnus: *prunis congestis*, sive, *constratis*: *stratà prunarum strue*. Sic Piscator, *facta strue prunarum*. Non enim erat ignis ex lignis ardentibus coruscantibus (talis enim ignis subitò fieri non potest,) sed ex prunis aliunde advectis, & in loco idoneo positis, quô haberent ministri præsens adversus frigoris sævitiam remedium. Atque talem fuisse ignem non negabit qui Nonnum cum Johanne diligenter contulerit. Rem ipsam igitur tetigisse mihi videtur vetus, cùm ait: *Stabant ad prunas*, sc. congestas, & cònstratas.

Vers. 22. ἔδωκε ῥάπισμα] vetus, *dedit alapam*: Beza & Piscator, *bacillo cecîdit*. Prior interpretatio sine dubio præferenda est, nisi si quis persuaderi sibi patiatur, Nonnum, quid dixerit Johannes, non intellexisse. Nonnus: Ταῦτα δὲ οἱ λαλέοντι διάκτορος ἄγριος ἀνήρ. Τολμηρῇ παλάμῃ ζαθέην ἐπάταξε παρειήν. id est, *Hæc autem illo loquente unus ex ministris ferus vir, Audaci manu divinam percussit malam.* Hanc interpretationem secuti sunt Anglici interpretes in novissima versione, & nisi fuissent secuti, proculdubio non fecissent officium bonorum & fidelium interpretum. Vide sis Notas meas in Matth: cap: 26 v. 67.

Vers. 23.

Digitized by Google

Verſ. 23. δέρεις] Nanſius in Nonnum, contendit hîc legendum, δαίρεις, non δέρεις, atque idem affirmat de ſimilibus locis, Matth. 21. 35. Marc. 12. 3. & 5. Luc. 20. 10. & 11. & 22. 63. & Act. 5. 40. Δέρω enim, inquit, eſt *excorio*, Δαίρω, *cædo*, *verbero*. Certè apud Theophylactum eſt, δαίρεις.

Verſ: 36. νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν] Theophylactus: οὐκ εἶπεν, οὐκ ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ, οὐδέ ἐστιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. Sic Lutherus: [de libertate Chriſtiana tom: 2. fol. 11. a.] *Regnum meum non eſt hinc, ſeu, de hoc mundo, ait Chriſtus: ſed non dixit: Regnum meum non eſt hîc, ſeu, in hoc mundo.*

Verſ: 38. ἐξῆλθε] vetus, *exivit*: Piſcator, *egreſſus eſt*. Rectè uterque.

Cap. XIX.

VErſ: 1. Τότε οὖν ἔλαβεν &c.] id eſt, *Tunc ergo aſſumpſit* [vel, *accepit*,] *Pilatus Jeſum, & flagellavit*. Hîc non diſceditur à veteri interprete, niſi quod pro *apprehendit*, (quo verbo ille utitur) *aſſumpſit* aut *accepit*, ſubſtituitur: vide Piſcatorem.

Verſ: 2. Καὶ οἱ στρατιῶται &c.] id eſt, *Milites verò cùm nexuiſſent coronam è ſpinis, impoſuerunt* [*eam*] *ipſius capiti, & pallio purpureo induerunt eum*: vel, *Milites verò plectentes* [*nectentes*] *coronam de ſpinis* &c. ut participium *plectentes*, ἀορίστως ſumatur.

Vers: 3. καὶ ἐδίδουν αὐτῷ ῥαπίσματα] vetus, & *dabant ei alapas*: vide Heinsii exercit. sacræ cap. 28. pag: 492. ubi inter alia hæc habet: Suidas: ῥαπίσαι, πατάξαι τὴν γνάθον ἁπλῇ τῇ χειρί. id est, expalmare, depalmare. *Nam palma est* χεὶρ ἁπλῆ, *manus passa*. Optimè. Nonnus: καὶ ἤιεν ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ, Χερσὶν ἀμοιβαίῃσι παρήϊδος ἄκρον ἀράσσων. id est, *& alii post alios euntes manibus alternis summam illi malam pulsabant*. Juvencus versibus quos composuit de passione Domini:

Tunc sanctā Christi faciē sputa improba cōplent,
Et palma in malis, colaphique in vertice crebri
Insultant, verbisque omnes illudere certant:
Christe, prophetabis cujus te palma cecidit:

Ut prius [præced cap. v. 22.] sic hîc etiam Anglici nostri vet: interpret: secuti sunt, dicentes: **and they smote him with their hands.** Qui aliter interpretantur, ausim dicere, non rectè interpretantur.

Vers: 6 εἶδον] vetus & Erasmus, *vidissent*: Beza & Piscator, *intuiti essent*.

Vers: 7. ἐποίησε] vetus, *fecit*. Rectè.

Vers: 9 καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ] vetus, *& dicit ad Jesum*. τῷ Ἰησοῦ, id est, πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ut suprà, cap. vers. 21. Nam & ibi ubi legitur Græcè, λέγει τῷ Ἰησοῦ, vel, εἶπε τῷ Ἰησοῦ, sic reddendum putarim τῷ Ἰησοῦ Latinè, acsi legeretur πρὸς τὸν Ἰησοῦν, quia Jesu potest esse vel 3. vel 5. casus. Ambiguitatis ergo vitandæ causâ, existimo veterem interpretem *dativum* in *accusativum* cùm præpositione rectè commutasse. Vide cap: 11. v. 21.

Vers: 10.

Digitized by Google

Verſ: 10. ἀπολῦσαί σε] *te dimittendi.*

Verſ: 11. ἄνωθεν] vetus, *deſuper*: Beza, *ſupernè*: Eraſmus & Piſcator, *è ſupernis.* vide ſuprà cap: 3. verſ. 31.

V. 12. ἀπολῦσαι: vetus, *dimittere*, Eraſmus, *abſolvere*, Sed τὸ, *dimittere* Beza (ſaltem in poſtrema editione, & Piſcator prætulerũt) nec hoc solùm verſu, ſed aliis locis plæriſque omnibus.

Verſ. 14 ὡσεὶ ἕκτη] Lege, ὡσεὶ τρίτη. *Hanc enim veram eſſe lectionem didici a Petro Alexandriæ Epiſcopo, cujus hæc ſunt verba, in libello nondum, opinor, edito*: ὥρα ἦν ὡσεὶ τρίτη, Tum addit, καθὼς τὰ ἀκριβῆ βιβλία περιέχει, αὐτό τε τὸ ἰδιόχειρον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν πεφύλακται χάριτι Θεοῦ ἐν τῇ Ἐφεσίων ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐκεῖσε προσκυνεῖται. *Libellum unde hæc ſumpſi legendum mihi dedit vir eximius Primas Armachanus.*

Verſ. 17. ἐξῆλθεν] id eſt, *abiit*, 2. Cor. 2. verſ. 13. ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν: *abij in Macedoniam.*

Verſ: 23. ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου] Nonnus, καὶ αἰγλήεντα χιτῶνα, Ὅστις ὅλος καὶ ὕπερθεν ὁμοῦ καὶ ἔνερθε φορῆος Ἄρραφος ἦεν ὑφαντὸς, ἀπ' αὐχένος εἰς σφυρὰ λήγων. id eſt, *& ſplendidam tunicam, quæ tota a ſuperiore pariter & inferiore parte, a cervice ad talos uſque imos geſtantis ſine ſutura contexta erat.* Idem bis dicit Nonnus: *a ſuperiore pariter & inferiore parte*: & rurſus, *a cervice ad talos geſtantis.* Genitivum enim φορῆος regi puto, non ab adverbiis ὕπερθεν & ἔνερθε, ſed à nomine σφυρὰ, ut ordo ſit: ὅστις ὅλος ὕπερθεν ὁμοῦ καὶ ἔνερθε, ἀπ' αὐχένος εἰς σφυρὰ φορῆος, [Partici-

pium

pium λήξων redundat] ἄῤῥαφος ἦεν ὑφαντὸς. Δι' ὅλου, apud Joh. lucem accipit ab his Nonni: ὕψοθεν ὁμοῦ καὶ ἔνερθε, &, ἀπ' αὐχένος εἰς σφυρὰ φορῆος. Joseph· Scal. in Festum in dictione, rectè. *Recte*, inquit, *tunica describitur in Evangelio*, χιτὼν ἄῤῥαφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. *Græci Scriptores* ὀρθοστάδιον χιτῶνα *vocant*:

Vers: 37. εἰς τὰ ἴδια] id est, Nonno expositore, Παρθένον εὐώδινα συνέστιον εἶχε μαθητὴς Ἔνδον ἑοῦ μεσάθροιο· *Habebat discipulus beatam virginem*, sive, *partu fælicem virginem contubernalem in ædibus suis*. Rectissimè ergo Beza, εἰς τὰ ἴδια: *domum suam*: & sic nostri interpretes: **unto his own home.**

Vers: 29. καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες,] Pro ὑσσώπῳ legendum hîc esse ὑσσῷ, conjectura olim fuit doctissimi Joach: Camerarii, & sanè ut verbis Sylburgii utar, valdè verisimilis videtur conjectura. Cur verisimilis sit docet Sylburgius & ipse doctissimus in hunc modum: [notis nimirùm suis breviusculis in Nonnum] *Videtur Johannes id vocabulum* [sc. ὑσσῷ] *de industria usurpasse, quia fuit αὐτόπτης, & suo nomine rem exprimere voluit. Pila vero ὑσσὸς dici, & Romanis usitata fuisse, cùm ex aliis, tum è Polybio clarum est. Hæc Sylburgius.* Secundum ergò hanc conjecturam sic leges: πλήσαντες σπόγγον ὄξους καὶ ὑσσῷ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι: id est *spongiam aceto impletam & pilo circumpositam ori ejus admoverunt.* Vide Casaub. adversus Baronium, 644. & 645.

Verſ: 34. ἔνυξε] Apud unum *Chryſoſtomum* homilia 88. in Matthæum pag. Savilianæ editionis, 540. reperio, ἤνοιξε, pro ἔνυξε, quam lectionem ſecutus eſt Vetus interpres, Auguſtinus verò ita probavit, ut myſticum quiddam, præcipuâque obſervatione dignum in ea contineri exiſtimaverit. Sic enim ſcribit: *Vigilanti* [id eſt, acri & accuratâ animadverſione digno.] *verbo Evangeliſta uſus eſt, ut non diceret,* latus ejus percuſſit, *aut* vulneravit, *aut quid aliud, ſed* aperuit: *Ut illic quodammodo vitæ oſtium panderetur, unde ſacramenta Eccleſiæ manaverunt, ſine quibus ad vitam, quæ vera vita eſt, non intratur.* Idem hom. 87. in Johannem pag. Savilianæ editionis 923. πόθεν δὲ ᾔδει ὅτι καὶ ἡ πλευρὰ ἦν ἠνοιγμένη; id eſt, *Unde verò noverat etiam latus ei apertum fuiſſe?* Hoc confirmat lectionem ἤνοιξε, quæ aliòqui ſubdititia videri poſſet pro ἔνυξε. Eraſmus in annotationibus miratur unde accidere potuerit, ut inter Matthæum & Johannem pugnam hîc eſſe nonnulli crederent, cùm apud Matthæum de perfoſſo Chriſti latere nulla ſit mentio, tantum abeſt, ut Chriſto adhuc ſpirante factum id dicat, quod poſt mortem ejus factum fuiſſe, narrat Johannes. Cæterùm unde hoc natum ſit videor mihi deprehendiſſe. Johannes Chryſoſtom. homilia 88 in Matthæum, diſſerens de his verbis Matthæi: ἔλεγον ὅτι Ἠλίαν φωνεῖ οὗτος, &c. quaſi auctarii loco addit quædam ex Johanne, atque ita quidem addit, ſaltem in libb. noſtris excuſis, ut dubium ſit an pars ſint narrationis illius quæ eſt apud Mathæum. Sed non eſſe Matthæi quæ addun-

tur

tur de fosso Christi latere inde liqueat, quòd disertè pauló post Chrysostomus testetur, mortuum Christi corpus militis lanceâ perforatum fuisse. Si mortuum & exanime, non ergo vivum: si vivum non fuit, tum id quod adjicitur de militis lanceâ, non potest Matthæo tribui, quia omnes qui διαφωνίαν fingunt inter Matthæum & Johannem, aiunt apud Matthæum, Christo jam spiranti pertusum fuisse latus. Sed quô res clarior fiat, non pigebit me, integrum locum ita uti apud Chrysostomum legitur bonâ fide recitare. Sic ergo Chrysostomus: Ὅρα καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀσέλγειαν καὶ τὴν ἀκολασίαν αὐτῶν, καὶ τὴν ἄνοιαν. Ἐνόμισαν Ἠλίαν εἶναί, φησι, τὸν καλούμενον, καὶ εὐθέως ἐπότισαν αὐτὸν ὄξος. Ἕτερος δὲ προσελθὼν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἤνοιξε. Τί γένοιτ' ἂν τούτων παρανομώτερον, τί δὲ θηριωδέστερον; οἳ μέχρι τοσούτου τὴν ἑαυτῶν μανίαν ἐξέτειναν, καὶ εἰς νεκρὸν σῶμα λοιπὸν ὑβρίζοντες: id est, *Et hinc perspicias licet qua fuerint petulantiâ, qua audaciâ, qua amentiâ. Existimarunt, inquit, Eliam vocari, & statim acetum potandum illi dederunt. Alius autem advenit & lancea latus ejus aperuit. Quid istis fieri potest sceleratius, imo quid efferatius? qui eô usque furori suo laxarunt habenas, ut etiam mortuum jam corpus contumeliâ afficerent.* Conjungit hîc Chrysostomus Johannem cum Matthæo, ut meliùs ostendat quàm indignis modis Christus habitus fuerit. Non solùm vivum eum, inquit, summis affecerunt contumeliis, sed etiam, ut est apud Johannem, corpus ejus mortuum fædè

Digitized by

fædè violarunt, quod immanitatis & feritatis extrema quaſi linea eſt. Quin loco ſuprà memorato reſpexerit Chryſoſtomus, ad locum hunc Johannis eô minùs dubito, quia ubi enarrat hunc locum, homiliâ nimirùm 85. in Johannem Savilianæ editionis pag. 915. eadem phraſi utitur, videlicet, εἰς νεκρὸν σῶμα ὑβρίζειν. Τὸ γὰρ, inquit, καὶ εἰς νεκρὸν ὑβρίσαι σῶμα τὸν στρατιωτῶν, τοῦ σαυρωθῆναι πολλῷ χεῖρον ἦν. Scio in pulcherrima illa Domini Henrici Savilii editione hæc verba, Ἐνόμισαν Ἠλίαν, uſque ad ἤνοιξε, ita legi, ac ſi eſſent de contextu Matthæi, ut loquuntur: ſed certè non ſunt. Sumpta ſunt, fateor, partim ex Matthæo, partim ex Johanne, ſed eâ libertate, ut non ſint pro nudo contextu habenda, atque id ita eſſe prudens & attentus lector facilè perſpiciet. Jam quod ad Eraſmi admirationem attinet, dico valdè probabile eſſe imperitum aliquem, qui locum illum Chryſoſtomi homiliâ 88. in Matthæum legiſſet quidem, ſed non intellexiſſet, commentitii illius inter Matthæum & Johannem diſſidii, primum authorem extitiſſe.

Pergamus. Ibid. καὶ εὐθὺς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ] Fueritne dextrum an ſiniſtrum Chriſti latus lanceâ ſauciatum ex narratione Evangeliſtæ prorsùs non liquet. Multi docti viri exiſtimant ſiniſtrum fuiſſe latus, quia ibi ſedes eſt τοῦ περικαρδίου. Pericardium enim, ut tradunt Medici, roſcidum quendam in ſe liquorem continet cordi irrigando

irrigando utilem, ne perpetuo motu fatiscat. Hunc liquorem in recêns mortuis, propter vim funesti frigoris abundantiorem esse aiunt, ac propterea probabile esse ex transfosso pericardio Christi, sanguinis & aquæ vim magnam profluxisse. Quid de hac opinione statuam non habeo: neque enim refellere possum, neque contra afferre aliquid, quod stabiliendæ ei, & confirmandæ magnoperè sit. Cæterum Petrus Kirstenius Philosophiæ & Medicinæ Doctor, linguæque Arabicæ benè peritus, ex textibus Arabicis quibus usus est, probat dextrum fuisse latus, non sinistrum. Sic namque scribit Epistolâ dedicatoriâ Grammaticæ suæ Arabicæ præfixâ pag: 5. & 6. *Circumstantiæ historiarum sacrarum utilissimæ, quæ in nullius alterius linguæ textibus reperiuntur, in Arabicis libris explicantur. Ut verbi causâ* Joh. 19. v. 34. *latus illud servatoris nostri Jesu Christi in cruce pendentis, quod unus militum lanceâ aperuit, dextrum fuisse, omnes textus Arabici, tum typis excusi, tum calamo exarati, summâ constantia docent. Minùs itaque pie fecerunt, qui verè miraculosum hunc sanguinis & aquæ ex vulnere illo Servatoris nostri jam defuncti effluxum, planè naturalem esse scripserunt, statuentes in sinistro latere illum factum fuisse ob transfossam capsulam cordis. Hoc enim si verum esset, cur Evangelista, testis oculatus, versu proxime sequente tam asseveranter diceret* Et qui vidit testimonium perhibuit: & verum est testimonium ejus: & ille scit se vera dicere, ut & vos credatis. *Neque est cur asseveratio ista ad universam Evangelii præcedentem historiam referatur.*

Digitized by Google

referatur. Versiculi enim mox subsequentes quo referenda sit satis apertè indicant : Hæc, aut non multùm dissimilia P. Kirstenius.

Vers: 38. ἦρε] Beza & Piscator, *sustulit*: Rectè.

Vers: 40. ἐνταφιάζειν] Vetus & Erasmus, *sepelire*: Beza & Piscator, *funerare*: quod rectius esse videtur, si modo *funerare*, sit polincere, & ad sepulturam parare. τὸ ἐνταφιάζειν enim præcedit, sive prius est ordine, & τὸ θάπτειν, sequitur, sive ordine est posterius. vide supra Joh. 12. v: 7. & Matth 26. vers: 12. vide Genes: 50. vers: 2. ubi Hebræum חנט à 70. interpretibus ἐνταφιάσαι exponitur, ut ἐνταφιάσαι sit *condire aromatibus*, vel, *aromata admovendo mortuum curare*

Cap. XX.

VErs: 1. ἔρχεται] Vetus & Beza, *venit*: Piscator, *vadit*.

Vers: 5. Καὶ παρακύψας] *Et quùm se inclinasset*: vel, *incurvasset*. Ibid. κείμενα] *jacentia*: Alii, *posita*: sed ego præfero, *jacentia*, quia itidem ut, κείμενα, participium est *præsentis* temporis, sic vers: proximo, *& conspicit lintea jacentia*.

Vers: 11. παρέκυψεν] id est, *inflexo*, [*inclinato, incurvato*] *corpore prospexit*. Et sic suprà, si placet: καὶ παρακύψας: *Et quum inclinans se prospexisset*. τὸ, παρακύπτω enim aliquantò plùs est, quàm simpliciter, *inclino*, aut *incurvo me*.

Vers. 12.

Verf: 12. Nefcio an oratio gratior auribus futura fit, fi verba fic difponantur: Et *duos Angelos albatos confpexit fedentes*: vel, *fedentes confpexit*. Sed nimis hoc fortaffe leviculum nonnullis videatur.

Verf: 17. Μή μου ἅπτου] Vetus] *Noli me tangere*: Beza, *Ne me tangito*. Lubenter enim à vetere interprete in ifta loquendi formulâ quâ μὴ, per *noli*, fequente infinitivo, exprimimitur difcederet, tametfi, ut fupra notatum eft, non refugerit quodam in loco eodem hoc dicendi genere uti. Nam Joh. 10. verf. 37. μὴ πιστεύετέ μοι: non folum à vetere interprete, fed à Beza etiam & Pifcatore redditur: *nolite credere mihi*. Quod ad fenfum iftorum verborum attinet, audiamus quid de iis fcripferunt *duo egregii* Ecclefiæ Doctores, Auguftinus, & Leo ejus nominis *primus*, qui poftea *Magnus* dictus eft. Auguftinus de Trinitate lib. 4. cap. 3. *Hoc eft Chriftum non tangere nifi cùm afcenderit ad patrem; non de Chrifto fapere carnaliter.* Leo fermone 2. de afcenfione Domini: *Hinc illud eft quod poft refurrectionem fuam Dominus Mariæ Magdalenæ, perfonam Ecclefiæ gerenti, cum ad contactum ipfius properaret accedere, dicit*: Noli me tangere: nondum enim afcendi ad patrem meum, *hoc eft: Nolo ut ad me corporaliter venias, nec ut me fenfu carnis agnofcas. Ad fublimiora te differo, majora tibi præparo cùm ad patrem afcendero, tunc me perfectiùs veriùfque palpabis apprehenfura quod non tangis, & creditura quod non cernis.* Vide etiam 3. nimirùm Fulgentium ad Trafimundum lib. 2. pag: 306. 307. &c.

Ibid. πορεύου] vetus, *vade*: rectè.

Verſ: 19. συνηγμένοι] vetus, *congregati*, & ſic Eraſmus & Piſcator. Beza, *coacti*. Prius malo.

Verſ: 22. ἐνεφύσησε] vetus, *inſufflavit*: Eraſmus, *flavit in eos*: Beza, *afflavit*. Heb. נפח Geneſ. 2. v: 7. ubi de primo emphuſemate legimus, ut hîc de ſecundo.

Verſ. 24. Muto ordinem verborum in hunc modum: *Thomas autem, qui dicitur Didymus, unus ex duodecim, non erat cum eis quando venit Ieſus.*

Verſ: 25. εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων] In Manuſcriptis exemplaribus non ita accuratè pinguntur literæ, quin una pro aliâ ſæpè poſſit accipi. Quod ſi in aliis literis hoc facilè fiat multò magis in iis quæ unâ duntaxat lineolâ differunt, ut in υ. & ο. Nam ſi huic detrahas verticem, habes υ. ſi illi addas verticem, habes ο. Igitur non temere eſt, quòd nonnulli ſuſpicantur, τύπον hîc mendoſam eſſe lectionem, pro, τόπον, præſertim cùm vetus interpres vocabulum habeat, quod τόπῳ non τύπῳ reſpondeat, nimirum, *locum*; *& mittam digitum meum*, inquit, *in locum clavorum*: id eſt, εἰς τὸν τόπον τῶν ἥλων. Dominus Beza, tametſi vulgatam lectionem expreſſit, tamen in annotationibus ſuis teſtatur alteram hanc maximè ſibi placuiſſe.

Ibid. οὐ μὴ πιστεύσω] vetus, *non credam*: Rectè.

Cap. XXI.

VErſ: 5. *μή τι προσφάγιον ἔχετε;*] vetus, *nunquid pulmentarium habetis?* Eraſmus, Beza, & Piſcator, *num quid obſonii habetis?* Rectè: ſed cur non rectè etiam: *num quod pulmentarium*: vel, *num quid pulmentarii habetis? Pulmentarium* non ſolum eſt certum quoddam edulii genus, quod *puls* dicitur (ne quis fortè cauſam requirat, cur à piſcatoribus petatur puls: quanquam ne id quidem uſque adeò abſurdùm haberi debeat, cùm nullâ lege prohibeantur piſcatores quô minus pulte utantur,) ſed apud optimos authores æquè latè patet ac προσφάγιον, & ad quoſvis cibus, ad quodvis in genere obſonium extenditur. Caſaub. in Athenæum notavit [lib 7. cap: 2.] *pulmentarium* rectè exprimere τὸ προσφάγιον. Id diſcimus ex Horatio & Perſio, doctiſſimiſque eorum interpretibus. Horat. ſat. 2. lib. 2. *Tu pulmentaria quære Sudando*: id eſt, epulas & cibos qui te delectent. Ad quem locum vir egregius L. Torrentius: *Pulmentaria & pulmenta pro quovis cibo & obſonio* [ſumuntur.] Perſius Sat. 3 non procul à fine: *Uncta cadunt laxis tunc pulmentaria labris. Uncta pulmentaria*, id eſt, doctiſſimo Caſaubono interprete: *cibi lauti, & delicati.* [Græcè dicas, προσφάγια καλὰ καὶ λιπαρά] Superpondii loco addo ex Gloſſario, & Lexico vetere Græco-Latino: *Pulmentarium*, προσφάγιον: προσφάγιον, *pulmentum*,

id eſt, pulmentarium. Nam pulmentarium & pulmentum idem ſunt. Igitur videmus cauſam non fuiſſe cur vetus interpretatio ſic rejiceretur, ac ſi prorſus eſſet inepta.

Verſ: 6. ἴσχυσαν] vetus, *valebant*: rectè.

Verſ: 7. τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο] vetus, *tunicâ ſuccinxit ſe*: Beza & Piſcator, *amiculum ſuccinxit.* Quale tegumenti genus ὁ ἐπενδύτης fuerit, difficile eſt ſtatuere, cùm præter nominis notationem nihil hîc propemodum quod ſequamur, habeamus. Ex ipſo ſono vocis colligitur aliquid fuiſſe ſuperindui ſolitum: ſed talium indumentorum, quàm variæ & diſſimules figuræ? Superinduitur toga, ſuperinduitur pallium, & illud ipſum veſtimentum, quod hodiè interius eſt, cras, ſi ita opus fuerit, exterius efficitur. 1. Sam. 18. verſ. 4. Jonathan exuit τὸν ἐπενδύτην τὸν ἐπ' αὐτῷ, & dat Davidi. ἐπενδύτην, Hebraicè, את־המעיל, id eſt, *pallium*, [magni nimirùm pretii veſtimentum: nam rem nihili tali amico dediſſe eum non eſt veriſimile.] Sed quid hoc ad Petri ἐπενδύτην, qui ſine dubio neque pallium fuit, neque toga, neque quid ejuſmodi? Quid ergo? Velamentum earum partium quæ honeſtè conſpici non poſſunt. Atque ut ſic ſentiam Nonni imprimis adducor authoritate, qui ita παραφράζει hunc locum, ut multa ſimul doceat: 1. Hoc quicquid fuit indumenti circumtexiſſe nates: 2. è corio fuiſſe, contrà quàm multi ſentiunt, qui lineum potiùs fuiſſe volunt, verba iſta Nonni: Καὶ λινέῳ πεπύκαστο &c. non rectè, ut arbitror, intelligentes: 3. Petrum cinguli vel

vinculi vice, (quô nimirùm indumentum illud arctiùs adhæreret corpori, nec delaberetur ad pedes) lineo reti uſum fuiſſe. Huc enim ſpectant verba illa modò recitata: Καὶ λινέω πεπύκαςο, &c. nec non verba proximo verſu præcedentia: Εἵματι δ᾽ αἰδαλέῳ &c. 4. Piſcatorum peculiare fuiſſe geſtamen indumentum hoc: 5. In eum finem fuiſſe adhibitum ut τὰ αἰδοῖα velaret. Clariſſima enim ſunt hæc verba: τόσσον διδύμων κεχαλασμένον ἐς πτύχα μηρῶν Ἰχθυβόλοι φορέουσιν ἀθηήτου σκέπας αἰδοῦς. id eſt, *quod per gemina demiſſum femora piſcatores geſtant verendorum velamen.* Nonne hîc veluti penicillo quodam depingit nobis Nonnus piſcatorum quoddam ſubligar ſive ſubligaculum, quo uterentur piſcatores, quoties nollent ea videri, quæ à conſpectu hominum removeri debent? Neq; aliud in mente habuiſſe credo, aut veterem interpretem cùm τὸ ἐπενδύτην *tunicam*, aut Bezam cùm *amiculum*, appellaret. Nomina enim *tunicæ* & *amiculi* latè patent. Suidæ, ἐπενδύτης eſt τὸ ἐσώτατον ἱμάτιον, ὃ καὶ ὑποκάμισον λέγεται, i.e. *intima veſtis quæ & ſubucula dicitur.* At ſic potiùs diceretur ὑποδύτης, quemadmodum ipſe poſteà loquitur, ubi ſic diſtinguit inter ὑποδύτην & ἐπενδύτην, ut ὑποδύτης ſit τὸ ἐσώτερον ἱμάτιον, *intima* veſtis: ἐπενδύτης autem τὸ ἐπάνω, *extima*. Vetus Gloſſarium, quod ſæpè mihi adjumento fuit hîc deſerit, non quòd omittit hoc vocabulum, ſed quòd ita interpretatur, ut quid velit dicere non intelligam. *Superaria*, inquit, ἐπενδύτης, & ſic Lexicon Græco-Latinum: Ἐπενδύτης, *Inſtata, Superaria.* Mihi ignota prorſus ſunt hæc vocabula, niſi quod tale aliquid iis ſignificari

ficari ſuſpicer, quale ex Nonno pauló ſuperiùs
attuli, ſi modò mendo vacent. Supereſt Theo-
phylactus apud quem talem reperio τοῦ ἐπενδύ-
του deſcriptionem, à Nonni nonnihil diſcrepan-
tem: Ἔστιν ὁ ἐπενδύτης λινοῦν τι ὀθόνιον *ὃν οἵτε *15.
φοίνικες, καὶ οἱ Σύροι ἁλιεῖς περιελίττουσιν ἑαυτοῖς, εἴτε
γυμνοὶ ὄντες, εἴτε ἐπὶ ἱματίοις τοῦτο ἐπιτιθέντες, ἁ-
πλῶς δ' εἰπεῖν [Deeſſe videtur. τοιοῦτο τί ἐστιν] οἷον
οἱ ζωγράφοι ποιοῦσι τοὺς ἀποστόλους ἐπάνω τῶν ἱματίων
περιειλιγμένους: Ἐπεὶ οὖν γυμνὸς ἦν ὁ Πέτρος, ἅτε
περὶ τὴν ἄγραν πονούμενος, διὰ τὴν αἰδῶ περιελίττε-
ται τὸν ἐπενδύτην· τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ διαζώσασθαι. id eſt,
Ἐπενδύτης, *eſt lineum quoddam velum, quo & Phœnicum & Syrorũ piſcatores circumcingunt ſeſe, ſiue nudi ſint, ſiue veſtibus illud impoſuerint. Et, ut verbo dicam, tale quiddam eſt, quale illud quo pictores Apoſtolos ſuprà veſtes circumcingunt. Quoniam igitur nudus erat Petrus, utpote capturæ piſcium dans operam, pudoris cauſâ ependytâ circumcingit ſeſe. Hoc enim eſt* διαζώσασθαι. Dixi Theophylacti deſcriptionem à Nonni diſcrepare, atque ita profectò eſt. Nam apud Nonnum ὁ ἐπενδύτης eſt è *corio*: at hîc (niſi confundat Theophylactus geſtamen cum vinculo geſtaminis) è *lino*. Igitur ſuprà non ſimpliciter nego τὸν ἐπενδύτην lineum fuiſſe, ſed tantùm ſecundum Nonnum. In reliquis deſcriptionis partibus ſatis inter ſe conuenire videntur. Nam apud utroſque ἐπενδύτης, piſcatorum eſt geſtamen, & tale geſtamen quo circumcinxerint ſeſe, idq; pudoris cauſâ. Igitur vel genus quoddam ſubligaculi fuit, vel cingulum latius & amplius, quod ſubligaculi uſum præberet, & pudendis velandis ſufficeret.

Verſ. 15. τὰ ἀρνία μȣ] id eſt, *agniculos meos, agnellos meos*. Caſaub. adverſ. Baron. pag: 712. & 713. *Sine cauſa interpretes teneritudinem affectus in Chriſto diſſimulant hoc loco, vertentes*, agnos, *quùm debuiſſent*, agniculos, *vel*, agnellos: *nihil enim in Scripturis eſt otioſum, non dictio, non dictionis forma, non ſyllaba, non litera.*

Verſ: 17. Ἐλυπήθη] vetus, *contriſtatus eſt*: Alii, *Triſtis fuit*, & *Triſtitiâ fuit affectus*, & *indoluit*. Mihi τὸ *contriſtatus eſt*, non diſplicet. Nam ſi λυπῶ ſit *contriſto*, cur non & λυπȣ̃μαι *contriſtor*, & ἐλυπήθη, *contriſtatus eſt*?

Verſ: 21. τῷ Ἰησȣ̃] id eſt, ad Jeſum. Vide ſuprà cap: 19. v. 9 & cap: 11. v. 21.

Octob. 13. 1621.

Τέλος. τῷ Θεῷ δόξα.

Collatio Veteris Interpretis cum Recentioribus aliquot in Actis Apoſtolorum.

Cap. I.

Vers: 3. ὀπτανόμενος αὐτοῖς] vetus, *apparens eis:* Eraſmus, *dum conſpicitur ab illis:* Beza & Piſcator, *conſpectus ab eis:* ὀπτανόμενος, id eſt, ἐμφανιζόμενος, *apparens, conſpiciendum ſe exhibens,* pro quo non malè fortaſſe dixeris: *conſpiciendum ſe illis dans: præbens:* aut ſimiliter.

Verſ: 4. συναλιζόμενος μετ' αὐτῶν] vetus, *conveſcens:* Eraſmus, *congregans illos in idem loci:* Beza, *cum illis conveniens.* Melanchthon & qui Melanchthonem ſequuntur, veluti Strigelius & alii, pro, συναλιζόμενος, legunt, συναυλιζόμενος, id eſt, *unà commorans,* à verbo συναυλίζομαι: ſed, quod ſciam, merè στοχαστικὴ eſt hæc lectio, nec libri alicujus ſive veteris ſive recentioris authoritate, tametſi Valla contrarium tueatur, facilè confirmanda. Igitur viros aliôqui doctiſſimos hîc non audio.

Potiùs diſpiciendum eſt utra ſignificatio τῦ, συναλιζόμενος, aptiùs convenerit, *conveſcendine*, an *conveniendi*. Chryſoſtomus, & Græci interpretes, qui æquè intellexiſſe videntur vim hujus vocis, ac illi qui noſtrâ aut patrum noſtrorum memoriâ vixerunt, uno ore eam tribuunt huic participio ſignificationem, quæ *conveſcendi* vocabulo, ſi non ita purè & eleganter, at verè ſatis & perſpicuè exprimatur. *Maluit pius interpres minus Latinè aliquid dicere, quàm minùs propriè.* Verba ſunt Auguſtini in Pſal. 50. tom. 8. col. 493. quamvis ex aliâ occaſione prolata. Quid enim? Nonne Chryſoſtomus, quô meliùs percipiatur, quid ſit συναλιζόμενος, remittit nos ad hæc verba Act. 10. 41. οἵτινες συνεφάγομεν, καὶ συνεπίομεν αὐτῷ? Nonne Theophylactus & Oecumenius diſertè ſic hunc locum enarrant: συναλιζόμενος, τυτέστι, κοινωνῶν ἁλῶν, καὶ κοινωνῶν τραπέζης, id eſt, *ejuſdem ſalis & ejuſdem menſæ particeps?* Ergo doctiſſimos inter Græcos, Apoſtoliciſque multò nobis viciniores temporibus, quibuſcum etiam conjungantur Syrus & Arabs interpretes, haud aliter accepiſſe *participium*, συναλιζόμενος, quàm à vetere olim Latino interprete acceptum fuerit, manifeſtum eſt. Sed *duo* contrà objiciuntur: *primum* non legi in hac ſignificatione apud alios ſcriptores: & *deinde* non id agi hoc loco, ut doceatur, quid fecerit teſtificandæ reſurrectionis ſuæ causâ, ſed narrari duntaxat, quid mox aſcenſurus cum Apoſtolis ſuis egerit. *Reſpondeo*, incertum *primum* eſſe an alii probati ſcriptores ſic uſpiàm locuti fuerint. Nam nec omnia illorum

ſcripta

scripta habemus: & si haberemus, difficile esset, vel diligentissimo lectori, quid non legeretur apud eos, pro certo affirmare. Imò, Chrysostomo hanc significationem agnoscente, cui vix parem in lingua Græca habemus, citiùs notam eam fuisse Græcis Scriptoribus quàm ignotam asseruerim. *Secundò* loco, levissimum est quod dicitur, Christum hic non fecisse fidem resurrectionis suæ. Ego existimo omnia ejus dicta & facta postquam resurrexisset, necdum ascendisset in cœlos, totidem fuisse resurrectionis suæ testimonia, inprimis verò quòd unà cum discipulis suis ederit, & biberit. Græca scholia in Act. 10. vers: 41. Ἐντεῦθεν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διαβεβαιοῦται, ἐκ τοῦ συμφαγεῖν αὐτῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· οὐδὲ γὰρ ἀναστὰς ἐποίησέ τι σημεῖον. αὐτὴ γὰρ ἡ ἀνάστασις μέγα σημεῖον ἦν· ταύτης δὲ οὐδὲν σημεῖον ἦν ὡς τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν. id est, *Hinc confirmat* [Petrus] *resurrectionem Christi, ex eo quod unà cum illo ederit post resurrectionem. Neque enim postquam resurrexit, signum aliquod edidit. Ipsa enim resurrectio magnum signum erat. Hujus autem signum nullum erat evidentius, quàm edere, & bibere.* Et quid, quæso prohibet quo minùs in mensa sedens, & cibum cum discipulis suis capiēs, sive ut vet: interp: loquitur, *Convescens cum discipulis suis*, moneret eos ne Hierosl. abscederent? Qui aiunt, *convenisse* Chr. cū discipulis, præsentiam tantùm ejus notant: at qui aiunt, *comedisse* eum cum illis, hoc amplius, modū præsentiæ designāt, & talē modū qui & amanti, & valedicenti, & cætū amicorū de reb: necessariis monēti, imprimis cōveniat.

Est

Est *συναλίζομαι*, idem quod, *συνάζομαι*, & *συναθροίζομαι*, nemo negat. Scio etiam sic loqui optimos scriptores, nec alienum esse, ut hîc etiam sic accipiatur: cæterùm nego propterea Chrysostomi interpretationem aut ejiciendam, aut verò in inferiorem detrudendam locum. Eruditiss Casaubonus in Athenæum lib: 2. cap: 3. *Etsi autem ἁλίζεσθαι & συναλίζεσθαι generali notione* congregari *significant, sine finis discrimine: fuere tamen, qui de convenientibus ad cœnam condictam propriè putarent usurpari. ita usus hîc Athenæus illa voce. Ita etiam accepit novi fœderis Syrus interpres.*

Vers. 5. *οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας*] Vetus, *non post multos hos dies*: Græcum sermonem omni ex parte nobis referens, tum quod ad verba spectat, tum quod ad verborum ordinem. Alii ordinem mutant, in hunc modum: *post dies hosce non multos*: quod non displicet.

Vers: 6. *ἐπηρώτων*] Vetus, *interrogabant.*

Vers: 7. *ἢ καιροὺς*] vetus, *vel momenta*: Alii, *sive opportunitates*: *sive momenta temporum.* Adhæc particula *ἢ* rectiùs exprimitur per *vel*, aut per *aut*, quàm per *sive*. Nam *τὸ sive*, nisi geminetur, explicat potiùs quàm disjungit. Alii, *aut articulos temporum*: quod postremum maximè mihi probatur, quia *καιρὸς ἐστὶν ἐν ᾧ οὐκ ἔστι χρόνος*, ut vulgò notum est. Augustinus Epistolâ 78. *Nemo potest cognoscere tempora quæ pater posuit in sua potestate*, id est, *χρόνους ἢ καιρούς*: quod si Latinè diceretur *tempora* aut

oppor-

opportunitates, nec ſic quod dictum eſt, eſſet expreſſum, quia ſive opportuna, ſive importuna ſint tempora, καιροὶ dicuntur.

Verſ: 8. ἐπελθόντος] vetus, *ſupervenientis*. Alii, *poſtquam ſupervenerit*: ut exprimatur vis *aoriſti* Sed hoc ſæpiſſimè negligitur, ut hoc ipſo cap: v. 24. pro, προσευξάμενοι, Latinè legitur, *precantes*, ſive, *orantes*, non ſolùm apud veterem interpret. ſed etiam recentiores.

Verſ: 9. ὑπέλαβεν αὐτὸν] vetus, *ſuſcepit eum*, id eſt, ſuſceptum abſtulit.

Verſ: 12. σαββάτου ἔχον ὁδὸν] vetus ad verbum, *Sabbathi habens iter*: id eſt, diſtans itinere Sabbathi.

Verſ. 13. καὶ Ἰούδας Ἰακώβου] vetus, *& Judas Jacobi*: ἀδιορίστως, cùm alii *frater*, alii *filius* addant.

Verſ: 14. σὺν γυναιξὶ] vetus, *cum mulieribus*. alii, *cum uxoribus*. Sed prius magis placet, quia qui mulieres dicit, uxores etiam ſub eadem appellatione comprehendere poteſt: at qui uxores nominat, ſolas illas nominat. Tertullianus de virginibus velandis: *Denique mulier & non uxor dici poteſt, non mulier autem uxor dici non poteſt, quia nec eſſe.* Et paulò ſuprà: *Omnia dixeris, cum id dixeris quod ex omnibus conſtat. Sic & mulierem nominando, quicquid eſt mulieris nominavi.* Igitur quô generalior, eô tutior erit & Græcis convenientior interpretatio. Nam quæ affertur ratio, cur τὸ γυναιξὶ hîc ad uxores Apoſtolorum reſtringi debeat, perparùm mihi habere videtur firmitatis. Quid ſi enim confirmandæ

illæ

illæ erant? Num igitur nec aliis locus eſſe debebat, aut nec de aliis mentio fieri? Imò ſi de uxoribus Apoſtolorum peculiariter locutus eſſet Lucas, ſic potius dixiſſet: σὺν ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν. σὺν γυναιξί, id eſt, cum mulieribus quibuſdam credentibus: inter quas ſi quis Apoſtolorum etiam uxores poſuerit, me non admodum adverſantem ſibi habebit.

Verſ: 15 ἀναστὰς] vetus, *exurgens*. Non malè. Alii, *aſſurgens: quùm aſſurrexiſſet: quùm exſurrexiſſet*. Ibid. ἐπὶ τὸ αὐτό] vetus, *ſimul*: Alii, *eodem loci*. Heſychius: Ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ὁμοῦ, [id eſt, *ſimul*] εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, [id eſt *eôdem loci*.] Luc. 17. 35. Δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτό. id eſt, ex interpretatione Domini Bezæ: *Duæ erunt molentes ſimul*. Infrà cap: 2. verſ: 1. ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό, id eſt, *in eodem loco*, ut vetus habet interpres. Rurſus cap: 3. v. 1. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερόν. id eſt, *ſimul aſcendebant*: Heb: יחדו, ut Deut. 22. verſ. 10. לא־תחרש בשור־ובחמר יחדו, id eſt, Græcè ex verſione τῶν ό: οὐκ ἀροτριάσεις ἐν μόσχῳ καὶ ὄνῳ ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἐπὶ τὸ αὐτό igitur utramque interpretationem recipit, & nunc per *ſimul*, nunc per *eôdem loci* commodiſſimè explicetur: hoc verò loco, quantum ego video, neutram expoſitionem reſpuit. v: 11. apud vet: interpretem, pro, *oportet*, lego, *oportebat*, quia Græcè eſt, ἔδει, nec ſolet ille temporum diſcrimen negligere.

Verſ. 18. καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος] id eſt, *& quùm cecidiſſet in faciem*: vel, *quùm in faciem pronus cecidiſſet, crepuit medius*, ſive, *diſruptus*

diſruptus eſt medius. Ἐλάκησε enim idem hîc eſt quod ἐσχίσθη, vel, διεῤῥάγη. Theophylactus in Act: 28. verſ. 6. πίμπρασθαι ἀντὶ τοῦ λακᾷν, διαῤῥήγνυσθαι. Ergo thema τοῦ ἐλάκησε eſt λακάω, & λακάω eſt διαῤῥήγνυμαι, *diſrumpor.* Vide Iſ: Caſauboni exercitationes 16. ad Annales Baronii, Sect. 69. pag. 598. & 599. ubi totus iſte locus egregiè explicatur. Idem comment. ad Perſii Sat: 3. pag. 234. *findor*, hoc eſt, ῥήγνυμαι τῷ χόλῳ, καὶ λακῶ. Sozomenus eccl. hiſtoriæ lib 2. cap: 30. de Ario, ejuſque infami obitu: ἀλλ' εὐθὺς ἐξελθὼν, ὥσπερ δίκην δοὺς, κατέπεσε, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος.

Verſ. 21. ἐν ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς] vetus, *quo intravit & exivit inter nos*: id eſt, verſatus eſt inter nos.

Verſ. 22. ἕνα τούτων] *unum ex his.* Beza omittit τούτων.

Cap. II.

VErſ: 3. Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς &c.] id eſt, *Et apparuerunt eis* [Piſcator, *in eis*: acſi eſſet, ἐν αὐτοῖς, vel, ἐπ' αὐτοῖς,] *diſpertitæ linguæ, velut igneæ, ſederuntque ſuper unumquemque eorum.* ὤφθησαν, id eſt, ἐπεφάνησαν, vel, ἐφάνησαν. πυρός, id eſt, πύειναι, ut non malè Eraſmus. ἐκάθισε, id eſt, ἐκάθισαν. Eraſmus.

Verſ 23. διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετε] id eſt, *manibus ſceleratis cruci affixiſtis & interemiſtis.* Caſaubonus.

Verſ: 27.

Verſ: 27. ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου] vetus, *derelinques animam meam in inferno*: Vide Auguſtini epiſtolam 99. col. 439. Qui τὴν ψυχήν μου aliter interpretantur, quàm *animam meam*, nihil aliud quàm audaciam ſuam produnt. Etiam pro, εἰς ᾅδου, commodiſſimè dicitur *in inferno*. Vide Piſcatorem in Pſal. 139. v: 8. ubi ipſe, שאול id eſt, εἰς τὸν ᾅδην, vertit *in inferno*: Vide Druſii proverbiorum claſſ. 2. lib. 4. adag. 81. pag. 335. Sic enim, ὡς ἔπος εἰπεῖν, relinquitur in latitudine ſuâ Scriptura, nec ad hos aut illos privatos ſenſus reſtringitur. Porrò non eſt neceſſe ut infernus ſit locus damnatorum: nam Geneſ. 37. cùm Jacob ait: *Deſcendam ad filium lugens ad infernum*: nulla eſt neceſſitas cur putemus interpretem, per *infernum*, locum damnatorum intellexiſſe. Intellexit utique conditionem quandam quæ mortuos manet, & à viventibus eos ſeparat: nec aliter illum de patre tam pio atque filio ſenſiſſe, veri eſt quàm ſimillimum.

Verſ: 28. πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου] Vetus, *replebis me jucunditate cum facie tuâ*. Nihil muto, nec addo.

Verſ: 29. ἄνδρες ἀδελφοὶ] Chaldaicè, גוברין אחין, Syrè, אנשי אחין. Buxtorfius Grammaticæ Chald. &c. lib. 2. cap. 1. ἐξὸν εἰπεῖν] ſub. ἐστιν, ut ἐξὸν ἦν, Matth. 12. 4. pro ἐξῆν, *licebat*.

Verſ. 30. καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ] id eſt, *ut ſederet ſuper thronum ejus*: vel, *in throno ejus*. Anglicè, to ſit upon his throne. Καθίζω in novo Teſtamento, ſi rectè obſervavi, aut ſemper,

per, aut majori certè ex parte intransitivè ponitur.

Vers: 31. προϊδὼν] sub. ὤν. *Cùm igitur prævidisset.*

Vers: 39. ὑμῖν γὰρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία &c.] id est, *Ad vos enim spectat promissio, & ad liberos vestros, omnesque qui longè sunt. &c.* Aliter. *Ad vos enim & ad liberos vestros pertinet promissio, & ad omnes longinquos.* Sic invenio hunc locum Latinè redditum à Theophylacti interprete: & Theophylactus ipse τοὺς εἰς μακρὰν, opponit, τοῖς ἐγγύς, Gentes nimirùm Judæis. Negat Beza τοὺς εἰς μακρὰν opponi τοῖς ἐγγύς: sed ego Theophylacti authoritatem insuper habere nequeo. Scio mysterium de gentium vocatione nondum ita clarè patefactum fuisse Petro, atque postea: sed tamen non fuisse eum penitùs illius ignarum, vel ex Joelis verbis superiùs prolatis liquere utcunque potest. Aliquid esset quod additur à Beza de novitiis & recèns conversis Judæis, si modò Petrus ipso Gentium vocabulo usus fuisset (id quod à Paulo posteà nec sine tumultu factum fuisse legimus, Act.22. v: 21, 22. &c.) aut si Judæi, puri puti Judæi; hoc est, duri & præfracti extitissent: sed cum Petrus nomine τῶν ἐθνῶν abstinuerit, & Judæi isti ad concionem Petri cæpissent jam mitigari melioresque fieri; non erat periculum ne hac qualicunque descriptione misericordiæ divinæ ad populos etiam longè remotos extendendæ offenderentur. Igitur ego iis assentior, qui εἰς μακράν, pro μακράν accipientes, de gentium vocatione hæc accipiunt Pulchrè *Theophylactus: ὅρα δὲ πότε τὴν κλῆσιν τῶν

* Nec aliter Chrysostomus quem vide

τὴν ἐθνῶν αὐτὴν [fort. αὐτοῖς] ᾐνίξατο διὰ τοῦ εἰπεῖν τοῖς εἰς μακρὰν· πότε; ὅτε εὗρεν αὐτοὺς κατανενυγμένους καὶ κατεγνωκότας ἑαυτῶν. Ψυχὴ γὰρ ὅταν ἑαυτὴν καταδικάσῃ οὐκέτι φθονεῖν δύναται. id eſt, *vide verò quo tempore, dicendo* τοῖς εἰς μακράν, *vocationem Gentium illis * tectè ſignificaverit. Quo tempore? Quando invenit eos compunctos corde, & ita affectos ut ſeipſos condemnarent. Animus enim ubi ſeipſum condemnaverit, haud ampliùs invidere poteſt.*

*tectè, non apertè.

Verſ: 44. Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό] id eſt, *Omnes autem qui credebant erant pariter.* Sic vetus interpres, niſi quòd apud illum pro, *autem*, legatur, *etiam.* Beza, *eodem loci.* Eraſmus, *conjuncti.* [non autem *conjunctim*, ut legit Beza in annotationibus.] Ego malim, *unà* aut *ſimul.* Theophylactus: πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό· οὐ τόπῳ, ἀλλὰ διαθέσει, καὶ γνώμῃ, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀδιασπάστῳ ὁμονοίᾳ καὶ στοργῇ. id eſt, *omnes autem qui credebant erant ſimul: non loco, ſed affectu & mente, & mutuâ firmiſſimâque concordiâ, & ſummo amore.*

Cap. III.

VErſ. 3. ἠρώτα] vetus, *rogabat*, eodem ſervato tempore, quod non hîc ſolum, ſed & alibi ſolet facere.

Verſ: 4. ἀτενίσας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν, &c.] id eſt, Ἐμβλέψας δέ. Ἀτενίζω enim & ἐμβλέπω idem valent, ſicut intelligi poteſt ex decimo & undecimo

undecimo verſu primi capitis hujus libri, ſimul collatis. Nam quod priore verſu eſt ἀτενίζειν εἰς τ̃ οὐρανόν, id poſteriore eſt, εἰς τ̃ οὐρανὸν ἐμβλέπειν. Ergo non diſplicet hîc mihi vetus interpres, ſic reddens, ἀτενίσας, ac ſi eſſet, ἐμβλέψας id eſt, *intuens*, aut *cùm intuitus eſſet*. Atque idem dico de his verbis v: 12. ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε? ubi vetus interpres ſimiliter habet: *aut nos quid intuemini?*

Verſ. 12. κρίναντ@ ἐκείνου ἀπολύειν] id eſt, *cùm ille dimittere decreviſſet*. Eraſmus in annotat. *cùm ſtatuiſſet ille abſolvere*.

Verſ: 14. χαρισθῆναι] vetus, *donari*: rectè. *& poſtulaſtis ut homicida donaretur vobis*.

Verſ: 15. ἀρχηγόν] vetus & Eraſmus, *auctorem*: Beza, *principem*: Piſcator, *ducem*: id eſt, auctorem.

Verſ: 19. 20. & 21. Μετανοήσατε οὖν &c.] Eruditè in hunc locum annotavit multa doctiſſimus interpres, & ingratus ſit neceſſe eſt, qui non & hìc & alibi quàm fuerit de lectore ſuo benè merendi cupidus, agnoſcat: ſed tamen, ut dicam ingenuè quod ſentio, nondum ſalebræ hic omnes ita ſublatæ ſunt, ut cauſa hæſitandi nulla relinquatur. Satis facilia ſunt omnia, donec veneris ad voces: ὅπως ἄν: quæ, ſi, ut vulgò ſolent, exponantur, ſententiam mancam effecerint, & vix benè ſecum cohærentem. Dominus itaque Beza, ut huic incommmodo mederetur, dedit his voculis novam ſignificationem, eam nimirùm quam ἐπειδὰν habet apud Græcos, & *poſtquam*, apud Latinos. Et, ne quis novitatis ſtudii illum inſimularet, protulit teſtimonia quædam ex

tuſtiſſimis duobus ſcriptoribus, Herodoto & Sophocle, firmandæ ſuæ interpretationi. Veruntamen, ut mea eſt opinio, ne ſic quidem ſatisfactum eſt vel candidi lectoris, ſi judicium modò adhibuerit, deſiderio. Nam *primùm* in exemplis prolatis eſt, ὅπως, ſine, ἄν. *Deinde*, quod maximè me movet, parùm æquum cenſeo, ut Lucæ mentem nobis, contrà vulgarem & receptum uſum, Sophocles & Herodotus interpretentur. Unum è 70. interpretibus, aut è novo fœdere eccleſiaſticiſve ſcriptoribus ſumptum teſtimonium, plus apud me valuiſſet, quàm ſexcenta è Sophocle collecta aut Herodoto. Quare magis mihi hîc placet ingenua Eraſmi confeſſio, quàm è Poëtis petita, quamtumvis commoda, ſicut primo fortaſſe aſſpectu videatur, interpretatio. Eraſmus fatetur hîc eſſe ἀναναπόδοτον. id eſt, deeſſe aliquid explendæ ſententiæ, id quod & ego ſentio, nec aliter ſenſit eruditus Theophylacti in Acta interpres. Totum ergo locum tribus hiſce verſibus comprehenſum ſic expono: *Reſipiſcete igitur, & convertimini, ut deleantur peccata veſtra: ut ſi venerint* [vel, *ut quùm venerint*, ἂν pro ὅταν,] *tempora refrigerationis à conſpectu Domini, Et miſerit prænuntiatum vobis Jeſum Chriſtum,* (*Quem cælum quidem capiat oportet*: id eſt, *quem a cælo quidem capi oportet*: ſicut Nazianzenus interpretatur περὶ υἱοῦ, λόγῳ β, pag. 214. *uſque ad tempora reſtitutionis omnium quæ locutus eſt Deus per os omnium ſanctorum ſuorum a ſeculo Prophetarum*) *non diſperdamini è populo*, [μὴ ἐξολοθρευθῆτε ἐκ τοῦ λαοῦ] Duo hîc facio ſublevandi

levandi lectoris cauſâ. *Primùm*, verſum totum 21, poſcente ſic ſententiâ, notis Parentheticis includo, & tum poſteà è fine verſus 23. ſumo quod defectum expleat. Aliter pleniùs, σωθῆτε καὶ μὴ ἐξολοθρευθῆτε ἐκ τοῦ λαοῦ. id eſt, *ſervemini nec diſperdamini è populo.* Si hoc modo legimus, aptiſſimus erit tranſitus à v: 21. ad v: 22.

Verſ: 24. ὅσοι ἐλάλησαν] ſub. πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν· Oecumenius. πρὸς τοῦ πανκεστέον κἀνταῦθα, τὸ, πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, ἵνα ᾖ, καὶ πάντες δὲ ὅσοι ἐλάλησαν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. id eſt, *Et hîc ſubaudiendum eſt*, ad patres noſtros, *ut integra oratio ſit:* Sed & omnes quotquot locuti ſunt ad patres noſtros. καὶ προκατήγγειλαν, &c.] Perſpicuitatis cauſâ adde οὗτοι, poſt καὶ. καὶ οὗτοι, *etiam hi* &c. τὸ, καὶ enim hîc, ſi credimus interpretibus, non τῷ *&*, ſed τῷ *etiam* reſpondet. Cùm dico, adde, intelligo, mente & cognitione: nam aliôqui nihil addendum puto.

Verſ: 26 ὑμῖν πρῶτον &c.] id eſt. *Vobis primùm Deus ſuſcitavit filium ſuum Jeſum, miſitque illum qui benediceret vobis, avertendo unumquemq; veſtrûm a ſceleribus ſuis.* ἀναστήσας ἀπέστειλεν] id eſt, ἀνέστησε καὶ ἀπέστειλεν. ἀνέστησε, *ſuſcitavit*, ut, ἀναστήσει, *ſuſcitabit*, verſ. 22. εὐλογοῦντα ὑμᾶς] id eſt, εὐποιοῦντα ὑμᾶς, σώζοντα ὑμᾶς: *qui benefaceret vobis, qui ſervaret vos.* Quomodo? ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν. id eſt, *ſi unuſquiſque veſtrûm avertat ſeſe a ſceleribus ſuis.* Sic Oecumenius: εἰ ἄρα καὶ αὐτοὶ ἔλοιτε ἐπιστρέψαι ἀπὸ &c. *ſi nimirùm & vos a ſceleribus veſtris voſmetipſos*

 avertatis,

avertatis, vel, *avertere velitis.* τὸ ἀποςρέφειν, vel ad Chriſtum, vel, ad Judæos referri poteſt: mihi vero magis placet ut ad Chriſtum referatur, quia ſic, ſalus eorum qui ab exitio liberantur in ſolidum Chriſto tribuitur, preterea modus, ut ſuprà dixi, τῶ εὐλογεῖν apertiſſimè declaratur.

Cap. IV.

VErſ: 7. ἐπυνθάνοντο] *interrogabant*, vel, *percontabantur.*

V: 9. Εἰ] *Quandoquidem.* Vide Tremellii & Junii annotat. in Geneſ. 23. 13. & 43. 11.

Verſ: 14. τὸν δὲ ἄνθρωπον βλέποντες, &c.] id eſt, *Videntes vero ſtantem cum eis hominem illum qui ſanatus fuerat:* vel, *Videntes verò hominem qui ſanatus fuerat ſtantem cum eis, nihil poterant contradicere:* vel, *nihil habebant quod contradicerent.*

Verſ: 24. σὺ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας &c.] id eſt, *tu es Deus ille qui feciſti*, &c. vel, ſi cui minùs placet 2. perſona poſt 3. *feciſti*, poſt *Deus ille*: non erit, opinor, abs re, ſi ſic legat: *tu es Deus ille qui fecit cœlum ac terram, mare & omnia quæ in eis ſunt: Tu per os Davidis pueri tui dixiſti, &c.* Non me latet σὺ εἶ ὁ ποιήσας, rectè & uſitatâ periphraſi dici, pro σὺ ἐποίησας: ſed an interveniente 3. perſonâ, ὁ ἄνθρωπος, aut ὁ Θεός, locus eſſe poſſit 2. perſonæ poſt 3. ut dicatur, *tu es homo ille*, aut *Deus ille qui feciſti*, ac non potiùs, *homo ille aut Deus ille qui fecit*,

de

de eo nonnihil, nec ſine cauſa, ut arbitror, dubito. Sed dicet aliquis eſſe *evocationem.* At ego nego, quandoquidem in evocatione ſic formaretur oratio: *tu Deus feciſti,* ſine, *es, ille,* & *qui.* Quia tamen maximi nominis viri, ſine ullo omninò ſcrupulo, poſt *Deus ille,* 2. perſonam poſuerunt, penè ſuccenſeo mihi, quòd ita hîc ſcripſerim, ut nodum in ſirpo quæſiviſſe videar. Servius Sulpitius ad Ciceronem: [epiſtolarum fam: lib: 4. pag: 39. *Denique noli te oblivisci Ciceronem eſſe, & eum qui aliis conſueveris præcipere & dare conſilium* &c. Hoc exemplum pro 2. perſonâ facit. Vide Æneid. lib: 4. ubi hæc verba reperies: *Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor.* Quære locum & vide annon & Virgilius pro iis faciat, qui 2. perſonâ hic utuntur poſt relat. *qui.* Vide & notas meas ad Evangelium Johan. cap: 6. v: 41. vide etiam Act. 21 v: 38. ubi ſi conferas Piſcatorem cum Beza, videbis Piſcatorem à me ſtare

Verſ 26. ἐπὶ τὸ αὐτὸ] vetus, *in unum* : Beza, *ſimul* : Piſcator, *eôdem loci.*

Verſ: 27. Συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας] vetus, *Convenerunt enim verè* : Beza, *coacti ſunt* : Piſcator, *congregati ſunt* &c. Si hîc *congregati ſunt*, cur non & verſu præcedente?

Verſ: 30. Ἐν τῷ τὴν χεῖρα σου ἐκτείνειν σε εἰς ἴασιν &c.] id eſt, *Extendendo manum tuam ad ſanationem,* [id eſt, ad ſanandum] *& ut ſigna ac miracula edantur per nomen* &c. Sic Anglici interpretes, nec malè, ut exiſtimo; nam Bezæ hîc interpretatio durior videtur. Ἐν τῷ ἐκτείνειν, *extendendo,* ut paulò ſuperius [v. 26. prioris cap.] ἐν τῷ ἀποστρέφειν, *avertendo.*

Verſ: 31. ἐλάλουν] vetus, *loquebantur*, eodem utens tempore, ut ferè aliàs ſemper.

Verſ: 33. ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον] id eſt, *reddebant teſtimonium.* Sic vetus, nec eſt cur emendatum eas: nam, ut inquit Theophylactus, καθάπερ ἐγχειρισθέντας αὐτοὺς τι δείκνυσι, καὶ ὡς περὶ ὀφλήματος λέγει, id eſt, *cùm ait*, ἀπεδίδουν, *innuit veluti commiſſum illis aliquid fuiſſe quod redderent, & tanquam de debito loquitur* Eruditè ergo hunc locum interpretatus eſt vetus interpres, & temerarium ſit deſerere, niſi Theophylactum nihil hîc vidiſſe, libebit ſuſpicari.

Cap. V.

Verſ: 2. Καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς] id eſt, *Et intervertit aliquid ex pretio.* Rectè: potes etiam ſic: *Et ex illo pretio aliquid ad ſe avertit.* Cic. divinatione in Q. Cæcilium: *Nam ex illa pecunia magnam partem ad ſe avertit.*

Verſ: 3. ψεύσασθαί σε] *ut falleres*: vel, *mendacio decipere tentares.* τὸ ψεύσασθαι enim hîc, non tam actum, quàm conatum actus denotare videtur.

Verſ. 5. ἐξέψυξε] vetus, *expiravit.* Rectè: & miror cur fuerint qui aliter ſentirent.

Verſ: 6. συνέστειλαν αὐτόν] id eſt, *compoſuerunt illum*, ſc. ad ſepulturam. Vide notas Caſauboni. Anglicè, they wound him, or, wound him up.

Verſ. 10

Verſ: 10. ἐξέψυξε] id eſt, *expiravit*, ut ſuprà.

Verſ: 13. κολλᾶσθαι αὐτοῖς] id eſt, *adjungere ſe ipſis : adhærere ipſis*, ut Luc: 15. 15. ἐκολλήθη ἑνὶ τῶν πολιτῶν : *adhæſit uni ex civibus.* Sunt qui malint pro κολλᾶσθαι αὐτοῖς, Latinè dicere, *appropinquare ipſis* : pro quâ interpretatione valde faciunt Theophylacti hæc: οὐδεὶς αὐτοῖς προσεγγίσαι ἐτόλμα : & rurſus, καὶ μηδένα τολμᾷν προσεγγίζειν.

Verſ. 14. Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο, &c.] In hoc verſu explicanda quædam ſunt: *primum* enim non ſatis liquet, pendeatne *Dativus* τῷ Κυρίῳ à πιστεύοντες, an à προσετίθεντο : & *deinde* τὸ, μᾶλλον δέ, aliter atque aliter exponi poteſt. Mihi ſimpliciſſimum videtur, ut τῷ Κυρίῳ, ordine ſyntaxeως, cum verbo προσετίθεντο conjungatur, & ratio eſt, quia non ſolet hoc verbum ſine dativo ſuo poni expreſſo vel intellecto, quemadmodum cùm alia quamplurima exempla docent, tum illud infra cap: 11. hujus libri, verſ. 24. καὶ προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ Κυρίῳ. Sit ergo ordo, (quem ſecuti ſunt etiam Anglici interpretes) ſit, inquam, ordo in hunc modum: Πιστεύοντες δὲ μᾶλλον προσετίθεντο τῷ Κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. id eſt, *Et credentes magis* : vel, *credentes autem magis*, &c. *adjungebantur Domino, virorum ac mulierum multitudo.* hoc eſt, Poſt exemplum illud in Ananiam uxoremque ejus editum, valdè auctus eſt credentium, Dominoque adhærentium numerus. Supra cap:2.v:41. καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι, ſc. τῷ Κυρίῳ, aut, τῇ ἐκκλησίᾳ. Jam ſi ordo

hic placet, quis non videt, dictionem μᾶλλον, rectiùs per *magis*, quam per *imò* exponi.

Verſ. 15. κατὰ τὰς πλατείας] id eſt, *per plateas, in ſingulis plateis*: ſic Anglici interpretes, in every ſtreet. Non tamen in contextu, ſed in margine: nam in contextu, ſequuntur eos, qui legunt hîc, εἰς τὰς πλατείας] ut κατὰ accipiatur hîc diſtributivè, quemadmodum cùm dicitur, κατ' οἶκον, & κατὰ πόλιν, & ſimiliter.

Verſ: 16. καὶ ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων] id eſt, *eos qui vexarentur à ſpiritibus impuris.* Hoc magis placet, quàm, *vexatos*, quia, ὀχλουμένους, *præſentis* eſt temporis, non *præteriti*.

Verſ. 17. ἡ οὖσα αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων] id eſt, ὄντες κατὰ τὴν αἵρεσιν Σαδδουκαῖοι: *cùm eſſent de ſecta Sadducæorum*: being of the ſect of the Sadduces: vel, Σαδδουκαῖοι ὄντες τὴν αἵρεσιν: *Sectâ Sadducæi.*

Verſ: 19. ἐξαγαγών τε αὐτοὺς εἶπε] id eſt, *& cùm eduxiſſet illos, dixit.*

V: 20. καὶ σταθέντες λαλεῖτε] *& ſtantes, vel conſiſtentes loquimini.* id eſt, audacter & intrepidè, non pavidis aut formidantibus ſimiles.

Verſ: 22. ἀναστρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν] id eſt, *& reverſi nuntiaverunt.* Porrò totum verſum ſic reddo: *Miniſtri autem cùm adveniſſent, non invenerunt eos in carcere: quare reverſi annunciaverut*, Hîc δὲ accipio pro οὖν, & Græcorum verborum ordinem, quoad poſſum, ſequor.

Verſ: 27. ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς] id eſt, *cùm igitur adduxiſſent illos, ſtatuerunt, &c.*

Verſ: 31. τοῦτον ὁ Θεὸς &c.] id eſt, *Hunc*

Deus

Deus ducem & ſervatorem [*conſtituens*] *exaltavit dextrâ ſuâ, ut daret reſipiſcentiam*,&c.

Verſ: 33. διεπρίοντο] id eſt, ἐθυμοῦντο, ἔπριζον τοὺς ὀδόντας] *æſtuabant irâ, ſtridebant dentibus, frendebant dentibus*. Heſych.

Verſ: 34. ἐκέλευσεν ἔξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι] id eſt, ad verbum: *juſſit ut pauliſper extrà facerent Apoſtolos*. Vet: interpres : *juſſit puſillum forâs Apoſtolos ſecedere*: i.e. ἔξω ποιῆσαι ἑαυτούς : quod non audeo reprehendere. Sic enim dici poteſt ἔξω ποιῆσαι ἑαυτὸν, ut ἐκποιῆσαι ἑαυτόν de quo Budæus com, pag. 100 Caſaubonus in Suetonii Auguſtum : Huc te fac, pro, *veni*, vel *accede*, [*ponitur apud Terentium*] *ut explicat Donatus. Affinis eſt ſignificatio verbi* ποιεῖν *apud Græcos , ut in Actis* ἔξω ποιήσατε τοὺς ἀποστόλους : facite extrà Apoſtolos. Quin hunc locum Caſaub. reſpexerit dubitari non poteſt.

Ver. 35. προσέχετε ἑαυτοῖς &c] id eſt, de hominibus iſtis quid facturi ſitis cavete.

Verſ. 37. Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος] De Juda iſto nonnulla reperies lectu digna apud Joſ: Scaligerum, Elenchi cap: primo, & Iſ: Caſaubonum ad annales Baronii exercitat. 2. cap. 18. pag. 196. &c: ἀπογραφή autem quæ hîc nominatur, fuit cenſus à Quirinio actus , qui Judæ adeò eſt viſus intolerabilis,ut ſumptâ inde occaſione,non Romanis,ſed Deo parendum eſſe, vulgo perſuadere conatus fuerit , vide Joſephum ἀρχαιολ. 18. cap.1.

V.38. ἀπόστητε] vet: *diſcedite* : Beza, *abſiſtite*: Piſc: *abſtinete*. *Diſcedite*, i. ab hac re ad aliam aliquã minus periculoſam vos cõvertite. *Abſtinete*,i.cohibete manus.Neutra interp:diſplicet.

Verſ. 39 μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε] vetus, *ne forte & Deo repugnare inveniamini.* Potes etiam ſic: *ne forte & cum Deo pugnare comperiamini.* Mihi placet, ut Græcæ orationis forma retineatur: non caret enim elegantiâ. Quod ſi quid addendum ſit, concluſionis vice tale aliquid adjicerem. Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτό. Hîc ſit τελεία στιγμή. Tum incipe: Ἐάσατε οὖν αὐτοὺς μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε. id eſt, *Miſſos igitur illos facite ne forte* [vel, *nequando*] &c. Sed hoc facilè intelligitur, igitur omiſſum eſt.

Cap. VI.

VErſ: 1. τῶν Ἑλληνιστῶν] id eſt, *Helleniſtarum.* Neceſſitas enim quodāmodo cogit, ut ſic loquamur: cum aptior appellatio non occurrat. Si Helleniſtas *Græcos* dixeris, nomine uteris noto, ſed quod diverſum quiddam ab Helleniſtis ſignificet, ac proinde hîc non adhibendo: ſi *Græcienſes* aut *Græcanicos*, aut *Græciſſatores* (tot enim hujus vocabuli interpretationes reperio,) æquè loquêris obſcurè ac ſi diceres, Helleniſtas. Quare, ut *Judæorum*, & *Hebræorum*, & *Exorciſtarum* appellatio Latinè retinetur, ita & *Helleniſtarum* appellationem cùm hîc, tum alibi retinendam cenſeo: ſed ita, ut Lector, ſi opus ſit, tali aliquâ annotatiunculâ adjuvetur: Ubi nomen *Helleniſtarum* audis, ſcito te nomen audire ejuſmodi Judæorum, qui alibi quàm in Judæâ nati Bibliis Græcis uterentur; cum Hebræi, id

eſt,

eſt, propriè dicti Judæi,(quibus hîc opponuntur Helleniſtæ) Biblia Hebraicè non Græcè legerent. Viri enim eruditi, quorum in hac re judicio plurimùm tribuendum eſt, diſertè tradiderunt, Græcam verſionem 70. interpretum, in uſu communi fuiſſe apud Helleniſtas & Hybridas Judæos, non autem apud Judæos γνησίȣς, καὶ κυρίως λεγομένȣς [Vide Epiſtolam 13. libri primi Epiſtolarum Scaligeri, pag: 98. &c.] Druſius in hunc locum, (ſed ni fallor è Scaligero, qui facem hic nobis omnibus præfert) *Helleniſtæ*, inquit, *Græca Biblia in Synagogis legebant, & Græcè ſciebant, peculiari dialecto utentes, quam Helleniſticam vocant.* Videmus ergo quare dicti ſint *Helleniſtæ*, nec alienum à vero eſt, Hebræos, ſive Judæos propriè dictos, hoc primum nomen illis, vel per contemptum, vel diſtinctionis ſaltem cauſâ dediſſe. Quid ſi addamus aliquid ex Eraſmi annotationibus in hunc locum? Sic itaque Eraſmus: *Non* Ἕλληνας *dixit, ſed* Ἑλληνιστὰς *Judæos qui nati fuerant aut vixerant inter gentes, ejuſque gentis ubi vixerant linguâ loquebantur* [Imò Græcâque linguâ, in ſacris præſertim, utebantur] Itaque qui nati erant in regionibus Judæorum, [id eſt, γνήσιοι Judæi] Judæos alibi natos, aliâque loquentes linguâ pro ſemipaganis ducebant, quos [ſc. γνησίȣς Judæos] hîc non appellat Judæos, (quod religionis erat nomen,) ſed Hebræos, (quod magis indicat gentem & nationem.) Theophylactus: Ἑλληνιστὰς οἶμαι καλεῖ τȣ̀ς Ἑλληνιστὶ φθεγγομένȣς. Rectè, ſi per τȣ̀ς ἑλληνιστὶ φθεγγομένȣς, Judæos intelligas.

Verſ: 3.

Verſ: 3. οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης] Vetus, *quos conſtituamus ſuper hoc opus.* Beza, *quos præficiamus huic negotio.* Non male : ſed tamen bis ſuprà ubi prorſus idem loquendi genus habetur, veterem interpretem ſequutus eſt, videlicet, Matth: 24. 45. & 25. 21. Adde 1, Maccab. 6. 14. καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἐπὶ πάσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ubi non multum refert utrùm dicas, *conſtituit eum ſuper totum regnum*, cum Druſ. vel *præfecit eum toti regno ſuo,* cū Junio.

Verſ: 6. καὶ ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας] id eſt, Hebraicè : ויסמכו את־ידיהם עליהם Vide Numb. 27. verſ: 25.

Verſ. 12. καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, &c.] id eſt, *& repente adorti corripuerunt illum, & adduxerunt in concilium.* Addo, *repente*, quia verbum ἐφίσταμαι, non ſolùm, παραγίνομαι, ſed etiam ἐξαίφνης παραγίνομαι ſignificat.

Verſ. 15. Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες, &c.] id eſt, *Et cùm omnes qui ſedebant in concilio oculos in eum defixiſſent, viderunt*, &c.

Cap. VII.

VErſ. 2. ὤφθη] vetus, *apparuit* : Rectè. vide ſuprà cap. 2. v: 3.

Verſ. 3. ἣν ἄν σοι δείξω] vetus, *quam monſtravero tibi* : Beza, *quamcunque indicâro tibi* : Piſcator, *quam oſtendero tibi.*

Verſ. 6. Ἐλάλησε δὲ &c.] verſum hunc rectè reddidit Piſcator, ſi quid ego video.

Verſ: 14. ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε] vetus, ad verbum, *in animabus* 75. i. animas 75. vel, capita 75, per appoſitionem. vel ad capita hominum 75.

Verſ. 17. ἧς ὤμοσεν] *quam jurârat* : vel, *juramento confirmaverat* : vel, *juramento interpoſito promiſerat.*

Verſ. 19 οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν] vetus, *Hic circumveniens genus noſtrum*, quod utique non diſplicet. Potes etiam dicere: *Hic doloſe agens* : vel, *callide agens cum genere noſtro.* Neque aliter τὸ κατεσοφίσατο, accipiendum arbitror libri Judith cap: 5. v: 11. ubi emendatiora exemplaria ſic habent : καὶ κατεσοφίσατο αὐτοὺς, καὶ ἐταπείνωσεν αὐτοὺς ἐν πόνῳ καὶ πλίνθῳ καὶ ἔθετο αὐτοὺς εἰς δούλους. id eſt, *& doloſe cum ipſis egit, & domuit eos labore lateritio*, [ἓν διὰ δυοῖν] *& ut ſervi ſibi eſſent, effecit.* Oecumenius, κατασοφισάμενος, τουτέστι, πανούργοις ἐπινοίαις αὐτῶν περιγενέσθαι βουλευσάμενος, id eſt, κατασοφισάμενος, hoc eſt, id agens ut verſutis illos conſiliis ſuperaret. Hûc adjungo locum quendam è Luciano dialogo Promethei & Jovis, ubi Jupiter Prometheum in hunc modum alloquitur : κατασοφίζῃ με, ὦ Προμηθεῦ id eſt, *Calide*, ſive *doloſe mecum agis ô Prometheu.* Nam ſic exponendũ eſſe τὸ, κατασοφίζῃ, clare liquet ex iis quæ ſubjicit ibidem Prometheus: Καὶ τί πλέον ἕξω; οὐ γὰρ ἀγνοήσεις αὖθις ἔνθα ὁ Καύκασός ἐστιν, οὐδ' ἀπορήσεις δεσμῶν ἤν τι τεχνάζων ἁλίσκωμαι. i.e. *Et quid mihi proderit? Non enim rurſus ubi ſit Caucaſus latebit te, neque deerunt tibi vincula, ſi callide aliquid moliens deprehendar.* Ibid. εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι] vetus, *ne vivificarent* : Eraſmus, *ne vitales eſſent* : Beza, *ne ſoboleſcerent*, Ζωογονῶ, ex uſu τῶν ἑβδομήκοντα, quos hîc ſequi oportet, eſt περιποιοῦμαι, *& vivum conſervo*, opponiturque τῷ ἀποκτείνω, καὶ ἀπόλλυμι.

Quare

Quare non ſunt audiendi, qui Eraſmum & veterem interpretem hîc reprehendunt tanquam τοῦ ζωογονεῖσθαι malos expoſitores, ſi modò, quod nemo, opinor, negaverit; idem uterque eorum in animo habuerit dicere; nimirùm regii edicti finem infantum fuiſſe interitum, Nam quin ad infantes hæc referenda ſint, non ſinunt nos dubitare quæ leguntur, Exodi cap. 1. verſ: 17. 18. & 22. Quòd ζωογονῶ idem ſit quod, *ſervo*, vel, *incolumem ſervo*, præter complura loca apud 70. interpretes facilè reperienda, teſtatur hoc Servatoris noſtri dictum apud Lucam cap: 17. v: 33. Ὃς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὃς ἐὰν ἀπολέσῃ αὐτὴν ζωογονήσει αὐτήν. ζωογονήσει, id eſt, σώσει, περιποιήσεται. Neque enim poteſt aliter explicari. Quod autem ad præſentem locum attinet, totum verſum ſic interpretor, *Hic doloſe agens cum genere noſtro, male accepit patres noſtros,* [*eoque adegit,*] *ut exponerent infantes ſuos, ne vivi ſervarentur.* Nam qui exponebant infantes, nec ipſi necabant, nec apud ſe ſervabant incolumes, ſed medium quiddam inter ſalutem, & interitum ſequebantur. Aliter: *Hic doloſe agens cum genere noſtro, male accepit patres noſtros, uſque eo ut exponerent infantes ſuos, ne vivi ſervarentur.* hoc eſt, *ne ſalvi apud ipſos invenirentur.* Hoc eſt, patres noſtri mandato regis territi, non audebant infantes recêns natos domi ſecum habere, ſed incertis eos exponebant caſibus, ne ſi incolumes ſervarentur, ipſi, tanquam regii mandati violatores, capitis periculum adirent.

Verſ: 20. ἀστεῖος τῷ Θεῷ] id eſt, *mire bellus* : eximiâ venuſtate præditus : θαυμαστὰ enim τὰ θεῖα : ita bellus ut forma ejus vel Deo placere poſſet atque grata eſſe. Non malè ergo vetus interpres : *gratus Deo* : & ſic Græca Scholia. εὐάρεστος τῷ Θεῷ ἀστεῖος, *bellus* Ariſtoteles Ethic. Nicom. lib. 4. τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι· οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι, καὶ σύμμετροι. Martialis lib. 1. Epigrammat. in Cottam :

Bellus homo & magnus vis idem Cotta videri :
Sed qui bellus homo eſt, Cotta, puſillus homo eſt.

ἀστεῖος ergo *bellus*, & ἀστεῖος τῷ Θεῷ, *mirum in modum bellus*, θαυμαστὸν ὅσον ἀστεῖος : a wondrous fine childe. Hyperbolica locutio.

Verſ: 22. ἦν δὲ δυνατὸς ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις] Vide Euſebium εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου, fol. 164. *a*.

Verſ: 26. τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη &c.] Hypallage, id eſt, *Subſequente verò die, vidit ipſos pugnantes* : [Ad verbum, *apparuit*, vel, *viſus eſt ipſis pugnantibus*] *quare id egit ut ad pacem eos redigeret, dicens* &c. ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις] id eſt, ἑώρακεν αὐτοὺς μαχομένους. συνήλασεν αὐτοὺς] id eſt, συνελαύνειν ἐσπούδασε. *Actus* pro *Conatu*, ut ſuprà cap. 5. verſ. 3.

Verſ. 31. προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι] id eſt, *& cum accederet intuendi causâ*. κατανοεῖν hîc eſt *intueri* & *aſpicere*, to behold, & ſic noſtri, nec opus eſt, ut meliorem interpretationem quæramus. Nam pauló poſt, pro, οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι, quis non malit audire : *non audebat aſpicere*, ſive *intueri*, quàm, *non audebat conſiderare* ? Certè apud 70. interpretes τὸ κατανοεῖν ſæpiſſimè reſpondet verbis Hebræis intuitum

intuitum oculorum, non mentis conſiderationem ſignificantibus, ut Pſal. 90. [Si Græcorum diſtinctionem ſequeris] verſ. 8. τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις. Heb. בעיניך תביט id eſt, *oculis tuis aſpicies*. & Pſal. 93 verſ: 9. ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν, οὐχὶ κατανοεῖ; Heb. יצר עין הלא יביט id eſt, *qui finxit oculum, non aſpicit*, vel, *non aſpiciet?* Eodem modo, καταμάθετε, Matth: 6 28. non eſt, *diſcite*, aut *conſiderate*, ſed, *aſpicite*.

Verſ: 38. οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ &c] id eſt, *Hic ille eſt qui fuit in Eccleſia, in deſerto, cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum Patribus noſtris: qui excepit viva eloquia, quæ nobis traderet. qui fuit in Eccleſia, in deſerto, cum Angelo.* id eſt, qui cùm conventus ageretur in deſerto, fuit cum Angelo &c.

Verſ: 40. ἐκ γῆς Αἰγύπτου] id eſt, *ex terra Ægypti*. Porrò, in ὁ Μωϋσῆς, eſt enallage caſus, ἡ εὐθεῖα ἀντὶ τῆς δοτικῆς, ut τὸ αὐτῷ, quod mox ſequitur oſtendit. Et ut hîc eſt *rectus* pro *dativo*, ſic alibi reperiatur, *rectus* pro *genitivo*, & *accuſativus*, pro *recto*: *rectus* pro *Genitivo*, ut Sirachidæ cap. 48. verſ: 14. Ἠλίας, ὃς ἐν λαίλαπι ἐσκεπάσθη, καὶ Ἐλισαιὲ ἐνεπλήσθη πνεύματος αὐτοῦ. id eſt, Καὶ Ἐλισαιὲ ἐνεπλήσθη πνεύματος Ἠλίου, ὃς ἐν λ. ε *accuſativus* pro *recto*, ut Marc. 6. verſ. 16. ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτός ἐστιν id eſt, οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα. & Matth: 21. verſ: 42. Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος &c.

Verſ: 45. Ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν] id eſt, *Quod etiam introduxerunt*

poſteà

posteà patres nostri cum Jesu, in possessionem Gentium. διαδεξάμενοι, id est, μετὰ ταῦτα, *posteà, deinceps.* Participium enim per adverbium non incommodè hoc loco exponi posse arbitror, ut cum Græci dicunt : τελευτῶντες ἄπρακτοι ἀπήεσαν, id est, *tandem re infectâ abibant.* Si cui receptæ magis placent versiones, ego non ero pertinax. Augustinus sæpè dicit : *secutus ait*, id est, proximè ait, mox ait, paulò post ait. Vide tom: 8. col 840, & 841. Infrà cap. 13. v.46. παῤῥησιασάμενοι, id est, *libere, intrepide*, vel *etiam constanter*, ut habet vetus interpres.

Vers. 54. διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν] id est, *dissecabantur*, vel, *sauciabantur cordibus suis.* Nam an, *frendere cordibus*, satis ex usu Latinè loquentium dicatur, nequeo in præsentia statuere. Vide suprà, cap.5. v:33.

Vers. 55. ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανόν] id est, *intuens in cœlum.* Vide supra cap:3. v.4.

Vers: 58. Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν] id est, *Et cùm ejecissent eum ex urbe, lapidabant.*

Vers: 59. Καὶ ἐλιθοβόλουν] *Lapidabant igitur.* Causa enim non est cur non idem tempus retineatur.

Cap. VIII.

VErs: 1. Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ] id est, *Saulus autem erat consentiens neci ejus.* Sic vetus, nec libet ab eo vel hilum recedere, quando ille ne tantillùm

quidem recedit à Græcis. Si quis non putat satis Latinè dici, *erat consentiens*: addat Latiniora si volet, ad oram libri: nam nulla versio contextu dignior, quàm quæ sic repræsentat fontem, ut tersum & politum speculum faciem. Additio adverbii, *ultrò*, ad verbum, *consenserat*, mihi parùm probatur, cùm consensus nòn magis cogi possit quàm voluntas. Quid enim est consensus aliud, quàm voluntatis cum voluntate conjunctio, aut significatio & professio voluntatis? Vi extortus consensus, non est verus, sed simulatus & προσποίητος, ac proinde nisi ὁμωνύμως, consensus dici non potest.

Vers: 2. Συνεκόμισαν] id est, *Extulerunt, exportarunt*, [Aliter & fortasse rectiùs, Heinsius, quem vide.] Nam præpositio σύν, negligi potest sine sententiæ detrimento. Ait Lucas elatum fuisse Stephanum, succollantibus viris religiosis, vel, ut cum vetere interprete loquamur *Viris timoratis*.

Vers: 3. *Saulus verò vastabat Ecclesiam in domos quasvis intrans: trahensque viros ac mulieres tradebat eos in custodiam*]

. Vers: 4. *Qui igitur dispersi fuerunt, huc illuc ibant, Evangelizantes verbum.* [sive, *sermonem*] id est, quâcunque iter faciebant, verbum Dei annunciabant. διῆλθον, id est, περιῆλθον. Vide Act cap: 10. v. 38. ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν. *qui obambulavit beneficiis afficiens*, &c.

Vers: 6. *Attendebant autem turbæ iis, quæ dicebantur a Philippo, concorditer, cum audirent & viderent signa quæ ederet*]

Vers: 9.

Verf: 9. καὶ ἐξιςῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας] *& obstupefaciens gentem Samariæ.* Sic Athenæus lib: 1. de Xenophonte quodam, ni fallor, præstigiatore: ὃς πῦρ τε αὐτόματον ἐποίει ἀναφύεσθαι, καὶ ἄλλα πολλὰ φάσματα ἐπεχνᾶτο, ἀφ' ὧν ἐξίςα τῶν ἀνθρώπων τὴν διάνοιαν. i.e. *qui & ignem sponte exoriri faciebat, & alia multa spectra artificiose exhibebat, quibus obstupefaciebat hominum mentem* [quibus homines attonitos præ stupore reddebat.] Eodem utitur verbo Athenæus in re quàm simillimâ. Ibid. λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν] id est, *dicens se esse aliquem. Aliquis* enim apud Latinos nonnunquam est τὶς μέγας, ut apud Plinium juniorem, Epistolâ 23. lib. 1. *Ipse quum tribunus essem, erraverim fortasse, qui me esse aliquem,* [τινὰ μέγαν] *putavi,, sed tanquam essem, abstinui causis agendis.*

Verf: 13. ἐξίςατο] Σημείωσαι. Ille qui paulò priùs ἐξίςα, id est, obstupefaciebat alios, jam ipse, conspectis, quæ Philippus edebat, signis, ἐξίςατο, id est, *obstupefiebat.* Tantùm interest inter magicas præstigias & ineffabilem potentiam Dei.

Verf: 17. ἐπετίθουν, καὶ ἐλάμβανον] vetus, *imponebant, & accipiebant,* sive, *recipiebant.* Rectè.

Verf: 28. Καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἡσαΐαν] Vide totius hujus loci luculentam explicationem apud Chrysostomum homil: 35. in Genesin, & Savilianæ editionis tom: 1 pag. 280. & 281: vbi Eunuchi exemplo hortatur auditores suos divinus orator ad diligentem Scripturarum lectionem, κἂν τε εἰδῶσι τῶν ἐγκειμένων

τὴν δύναμιν, κἂν τε ἀγνοῶσι. id est, *sive percicipiant quid in iis contineatur, sive non percicipiant. Nam si ipsi, quam poterunt diligentiam adhibuerint, Deum illis auxilio suo non defuturum.* Hæc copiosè Chrysostomus, & suo more, hoc est, aureo quodam eloquentiæ flumine exundans.

Vers 40. καὶ διερχόμενος εὐηγγελίζετο] id est, *& quâquâ ibat, Evangelizabat omnibus civitatibus* (vel, *urbibus*,) vers: paulò superiùs, vers. 4. hujus capitis: διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι: *quacunque ibant Evangelizabant.* Simillimus locus, nisi quod verbum hîc sit quod ibi participium, & participium hîc quod ibi verbum. V: igitur 4. deleo distinctionem inter διῆλθον & εὐαγγελιζόμενοι. Nihil enim refert dicásne διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι, an διελθόντες εὐαγγελίζοντο.

Cap. IX.

VErs. 1. Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου] *Saulus autem adhuc spirans minas ac cædem adversus discipulos Domini*: hoc est, adhuc ingenti flagrans desiderio terrendi ac trucidandi discipulos D. *adhuc ardens minis, & cæde*: adhuc minaces, ac cædis avidos spiritus gerens. Cic. de Senectute, *his studiis flagrantes.* Gaza: σπουδῶν πνέοντας τοιούτων.

Vers: 7. εἱστήκεισαν ἐννεοὶ] id est, *stabant attoniti*, vel, *muti*: Anglicè, speechlesse. Ἐννεός, ἄφωνος, ἐξεστηκώς. Suidas. Ibid: ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς] id est, *audientes quidem vocem.*

Sic

Sic rectè vetus. Beza addit, *ejus*: *audientes ejus vocem*. Cujus? Pauli, inquit. Imò potiùs ejus qui cum Paulo colloqueretur. Nam proximè sequitur: *neminem autem videntes*. sc. qui vocem illam ederet ac proferret. Igitur Erasmus in paraphrasi hujus loci apertè dicit: *audientes quidem vocem Paulo loquentis, cæterùm neminem videntes*. Et sic Piscator in scholiis: *vocem*] nempe illius qui loquebatur cum Saulo. Sed si ita sit, quomodo conciliabimus hunc locum cum verbis istis Pauli infrà cap: 22. vers. 9. τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι: *vocem autem ejus non audierũnt, qui loquebatur mecum?* Nam quod affirmatur hîc, ibi planissimè negatur, nisi, mutato respectu, hoc relinquatur effugium, quod non sit utrobique de eâdem voce sermo. Fateor Græca Scholia hujus incommodi vitandi causâ, Paulo adjudicare vocem illam quam comites ejus audiverũt, diversámq; facere à cælitùs delapsâ voce, quam ipse audivit Paulus. Sic enim illa: τίνος δὲ, inquiunt, φωνῆς ἤκουσαν οἱ συνόντες Παύλῳ; αὐτοῦ τοῦ Παύλου ἀποκρινομένου· τῆς δὲ οὐρανίας μόνος αὐτὸς ἤκουσε. Est hæc prompta solutio, sed tamẽ nõ ita plena aut solida ut doctis viris usquequaq; satisfaciat. Quare respondetur à quibusdam, iisq; non minimi nominis, cælitùs delapsam vocem, à Pauli comitibus & auditam fuisse, & non auditam: auditam quatenus sonum quendam auribus suis utcunque perceperunt: non auditam, quatenus ignorarunt, & quis esset qui loqueretur, & quid esset quod diceret. Nam qui audit, nec intelligit, à non audiente perparùm differt. Hæc solutio eô

magis mihi probatur, quia non est versimile, omissurum fuisse Lucam relativum αὐτοῦ, si de Pauli voce hæc voluisset intelligi. Præterea vox hominis tanquam phrenetici & mente capti, aut delirio laborantis (nam talis fuisset Pauli comitibus vox Pauli, si colloquium cum altero fingere illum furentum in modum existimassent) quid habet, quod non anxios potius quàm attonitos reddat? Audio hominem verba proferentem quæ mentis hallucinantis sint indicia, audio aliena loquentem, miseret me ejus. Audio vocem ἀδέσποτον & sine auctore: Stupeo. vide Matth: 17. vers: 6. Breviter, qui hoc loco addunt, *ejus*, nimis mihi fuisse videntur cupidi Scholia sua & interpretamenta in contextum ipsum inferendi: cum negari non possit boni & fidelis interpretis esse, aut nihil addere, aut sic addere, ut non habeant lectores cur de sensu Scripturæ coarctato conquerantur.

Vers: 9. Καὶ ἦν, &c.] id est, *Eratque tres dies*, &c.

Vers: 10. ἐν ὁράματι] vetus, *in visu*. Beza, *per visum*. Piscator, *per visionem*: & sic Beza, v: 12.

Vers: 15. σκεῦος ἐκλογῆς] *vas electionis*: id est, instrumentum electum.

Vers: 21. ὁ πορθήσας] id est, ὁ ἀπολέσας, *qui perdidit*, who destroyed.

Vers: 22. ἐνεδυναμοῦτο] id est, *confirmabatur*, *corroborabatur*. *Invalescere*, ni fallor, dicuntur, res potiùs quàm personæ, ut, consuetudo, morbus, & quæ ejus sunt generis, &c. Ibid. συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους] *confundebat*: id est, refu-

refutabat, ἀπεςόμιζε, ad incitas, & metam silentii redigebat. Ibid. συμβιβάζων] vetus, *affirmans*. At Beza, *collatis testimoniis demonstrans*: quæ interpretatio margine quàm contextu mihi semper dignior visa est. Est enim nimis operosa, & talis omnino quæ pueros docentem magistrum, quàm eruditum interpretem magis deceat. Præpositiones cum verbis compositæ nonnunquam negliguntur rectius ab interpretibus, quàm ad calculum revocantur, sicut supra observavi. Συμβιβάζω, apud 70. interpretes est διδάσκω, ut Exodi cap: 4. v: 12. ἐγὼ ἀνοίξω τὸ σόμα σȣ, καὶ συμβιβάσω σε ὃ μέλλεις λαλῆσαι. id est, *ego aperiam os tuum*, *& docebo te quid sis locuturus*. Sic Judicum cap: 13. v: 8. ἐλθέτω δὴ ἔτι πρὸς ἡμᾶς, καὶ συμβιβασάτω ἡμᾶς τί ποιήσωμεν τῷ παιδίῳ τῷ τικτομένῳ. id est, *veniat iterum ad nos*, *& doceat nos quid facere debeamus puero qui nascetur*. & Psal. λα. v: 8. συνετιῶ σε, καὶ συμβιβῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ᾗ πορεύσῃ. id est, *Erudiam te & docebo te in qua via ambules*. & Jesaiæ cap: 40. v: 13. τίς αὐτȣ σύμβουλος ἐγένετο, ὃς συνεβίβα αὐτὸν; ἢ πρὸς τίνα συνεβουλεύσατο, καὶ συνεβίβασεν αὐτόν; id est, *Quis ejus consiliarius fuit qui instrueret illum? aut quîcum communicavit consilium, & docuit illum?* Hinc apud Hesychium doctiss. Glossographum legimus. συμβιβασθέντες, διδαχθέντες: συμβίβασις, διδαχή: συμβιβάτω [f. συμβιβασάτω,] διδαξάτω: συμβιβῶ σε, διδάσκω σε, [f. διδάξω σε. Septuaginta ergo interpretibus & doctissimo Hesychio præeuntibus non dubitarim hoc loco, pro, συμβιβάζων ὅτι ȣ̓τός ἐςιν ὁ Χριςός, Latinè dicere: *docens hunc esse Christum*: aut

ſi ita mavis: *probans, demonſtrans.* Sed rectiùs eſt, *docens*: igitur & Græca Scholia, pro, συμβιβάζων, διδάσκων habent, ſed additâ modificatione hac: μετ' ἐπιεικείας. Ego nihil addo, cùm ſciam, Græco participio, Latinum *docens*, optimè hîc reſpondere.

Verſ: 25. *Acceperunt igitur illum diſcipuli nocte, & demiſerunt per murum fune ſubmittentes in ſporta*: vel, *ſubmittentes in ſporta.*

Verſ: 28. *Ingrediebatur ergo & egrediebatur cum eis * in Jeruſalem*: vel ad verbum, *Et erat cum eis ingrediens, & egrediens *in Jeruſalem.* Pone in margine: id eſt, *verſabatur cum eis*, Hebraiſmus.

* *Hieroſolymæ.*
* *Hieroſolymæ.*

Verſ: 29. Καὶ παῤῥησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ &c.] id eſt, *Et libere* (participium pro adverbio) *in nomine Domini Jeſu loquebatur ac diſputabat cum *Helleniſtis*: Eraſmus, in Paraphraſi, *Judæis apud Græcos natis.* (vide cap. 6. v: 1.) *illi vero*, &c.

Verſ: 40. *Petrus autem, cùm ejeciſſet omnes foras, poſitis genibus precatus eſt, & convertens ſe ad corpus dixit, Tabitha, ſurge. Illa verò aperuit oculos ſuos, & viſo Petro, levavit ſe ita ut ſederet* Anglicè, She ſate up. Optimè. ἀνακαθίζω, hîc eſt, *corpus meum proſtratum, & humi aut in lecto jacens paulatim erigo, & in ſedentis habitum compono*, ut ſolent ægroti, cùm affertur illis cibus in lecto cui affixi ad tempus ſunt, manducandus, aut ut ſolent è ſomno profundiore repentè excitati.

CAP.

Cap. X.

VErs: 1. *Porrò vir quidam erat Cæsarea,* &c.]

Vers: 3. εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ &c.] vetus, *introeuntem ad se, & dicentem sibi.* Rectè.

Vers: 4. Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ καὶ ἔμφοβος γενόμενος εἶπε] id est, *At ille intuens eum,* (vel, *contuens,* sive *contuitus eum*: vide suprà cap: 3. v: 4.) *& perterrefactus,* (*expavefactus*) dixit.

Vers: 6. παρὰ θάλασσαν] *ad mare;* vel, *juxta mare.*

Vers. 7. post φωνήσας, perspicuitatis causâ, addo, ὁ Κορνήλιος: *vocavit Cornelius duos ex famulis suis,* &c.

Vers: 9. ἐπὶ τὸ δῶμα] vetus, *in superiora*: Erasmus, *in superiora domus*: Beza, *supra domum*: *in tectum*: quod præ cæteris placet. Vide Matth 10 27. & 24. 17.

Vers: 10. Ἐγένετο δὲ πρόσπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι] id est, *Valde autem esuriit, cupiitque gustare,* (sive, *cibum capere.*) Ibid. ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις] *cecidit super eum ecstasis*: id est, in ecstasin incidit. Nam propriè loquendo, non πάθος in nos, sed nos in πάθος incidimus. Porrò vocem *ecstasis*, ideo retineo, quia satis nota est ejus significatio, etiam plebeis hominibus, & nullam nisi vernaculam linguam callentibus. Non nego, ἔκστασιν, *mentis excessum* denotare: sed cùm satis

per

per se Græca vox clara sit, nego opus esse ut aliunde illato lumine illustretur, saltem in contextu:

V: 11. *Tum conspicit cœlum apertum, ac vas quoddam, veluti linteũ magnũ, quatuor initiis,* [i. e. *extremitatibus*] *devinctum, sic descendens ad se ut in terram dimitteretur.* Al: *ac vas quoddam ut linteum magnum, quatuor initiis devinctum, descendens ad se, & pertingens ad terram.* Al. *ac vas quoddam, veluti linteum magnum quatuor initiis devinctum, descendere ad se, & demitti in terram.* Al. *ac descendens ad se vas quoddam, veluti linteum magnum, quod quatuor initiis devinctum demittebatur ad terram. Tum*, id est, intereà dum patitur ecstasin, *conspicit*, non *conspexit*. Posteà muto nonnihil verborum ordinem, quô dilucidior sit atque adeò expeditior Latina interpretatio.

Vers: 15. σὺ μὴ κόινε] *tu ne communia facito,* [aut *dicito.*]

Vers: 17. ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα] vetus, *adstiterunt ad januam.* Non malè, nisi malis, *steterunt ad januam*, ut sit ἐπέστησαν, pro ἔστησαν. Nam πυλὼν hîc non est *vestibulum*, sed *janua*, vel, *porta*, ut Apocal. cap. 21. vers: 12 & alibi.

Vers: 20. μηδὲν διακρινόμενος] vetus, *nihil dubitans.* Beza. *nihil ambigens*: Erasmus & Piscator, *nihil hæsitans.* Et sic vetus infra Jacob. 1. v: 6. ubi Beza, *nihil disceptans.*

Vers. 25. Ὡς δὲ ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον] id est, *ut primum autem introiit Petrus*: Ad verbum: *ut autem factum est, introire Petrum.*

Ut

Ut primum introiit, sc. in portam, vel exteriorem partem domus. Nam de ingressu in interiora domus, ubi nimirum expectabant illum amici Cornelii paulò post loquitur, vers. 27. his verbis: Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ εἰσῆλθε, &c.

Vers: 28. καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἔδειξε μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον] id est, *sed me Deus docuit* [ad verbum: *mihi Deus ostendit*] *neminem communem aut impurum dicere.* ἐμοὶ ἔδειξε, id est, ἐμὲ ἐδίδαξε.

Vers: 30. ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ] vetus, *in veste candida*: quam interpretationem defendit eruditissimus Casaubonus ad Annales Baronii, pag. 603. 604. Eum vide. vide etiam suprà Luc: 23. v. 11.

Vers: 32. παρὰ θάλασσαν] *ad*, vel *juxta mare*. Ibid ὃς παραγενόμενος] id est, *qui, si adfuerit*, vel, *cùm adfuerit*.

Vers: 33. Ἐξαυτῆς] id est, παραυτίκα, *confestim, extemplò, illicò.* Ibid. σύ τε καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος] *& tu bene fecisti, qui adveneris*, [vel, *quod adveneris.*] Philipp: 4. 14. πλὴν καλῶς ἐποιήσατε συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. *Attamen rectè fecistis, quòd communicastis afflictioni meæ.*

Vers: 34. ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός] id est, *quod non sit personarum acceptor Deus*: Piscator, *acceptor faciei*, ut Psal. 82 v: 2. *usque quo judicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?* Parum refert utro modo loquaris, nisi quòd *personæ* nomen usitatius esse arbitror, vulgoquę notius.

Vers: 35.

Verſ: 35. ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει &c.] id eſt, *Sed in quavis gente acceptus ei ſit, qui eum timeat, & operetur juſtitiam.*

Verſ: 36. Τὸν λόγον ὃν, &c.] Eſt hic locus unus è difficilioribus. Igitur non eſt mirum, ſi aqua hîc, quod dici ſolet, hæſerit interpretibus. Nullam interpretationem legi, quæ omni ex parte mihi ſatisfaciat. Multa adhibentur remedia, ſed quæ conatum potiùs medendi oſtendant, quàm rem ipſam præſtent. Aliis in principio hujus verſus eſt *enallage* caſus, *accuſativus* pro *nominativo*: aliis *ellipſis præpoſitionis* κατὰ: ſunt veró qui malint, τὸν λόγον cum verbo οἴδατε proximi verſus initio conjungi, ut ordo ſit: τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ &c. ὑμεῖς οἴδατε] i.e. *ſermonem quem miſit filiis Iſraël* &c. *vos noſtis.* Rurſus, Eraſmus hîc à vetere interprete diſſentit, Beza ab Eraſmo, Piſcator à Beza: ſperabat enim ſemper qui ſuccedebat, allaturum ſe aliquid quod priùs dicta ſuperaret. Nonne & tu idem ſperas? inquit aliquis. *Timidi nunquam ſtatuere trophæum*, &, ut ait ille, Θαρσαλέος ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων. Quare non verebor ego & meam conjecturam, (abſurdam fortaſſè) in medium proferre. Minimè dubito quin ſubaudiendum hîc aliquid ſit: quid autem illud ſit, quod ſubaudiri debeat, nemo nos, ut arbitror, meliùs docuerit, quàm Cornelius ipſe, cujus gratiâ hic à Petro ſermo inſtitutus eſt. Cornelius dixerat ád Petrum v. 33. *Nunc omnes nos in conſpectu Dei adſumus, ut audiamus omnia quæ tibi præcepta ſunt a Deo.* Nonne ergo ſeries orationis poſtulat, veluti dictante Cornelio, ut ante τὸν λόγον

ponatur:

ponatur: ἀκούσατε οὖν, aut tale quid? Cornelius cum suis paratus erat ad audiendum, Accommodans igitur sese Petrus ad novos suos auditores ait, ἀκούσατε οὖν τὸν λόγον &c. Sic idem Petrus priùs, v: nimirum 22 cap. secundi hujus libri, verba facturus de Christo, itidem atque hîc, ad auditores suos ait, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. At durum hoc esse dices hoc loco quandoquidem non exprimitur. Non diffiteor durum esse: sed hoc pacto futurum est, ut quod durissimum priùs fuit in Petri oratione, aliquãtum emolliatur. Ut hoc pateat percurramus totum locũ ab initio v: 36. ad finẽ v. 38. sic nimirùm ut initium v: 36. sit, ἀκούσατε οὖν. Totum ergo locum sic reddo Latinè: (*Audite igitur*) *sermonem illum quem misit* (i.e. promulgavit) *filiis Israel, annũcians pacẽ per Jesum Christũ, hic est omniũ Dominus.* (vel, *qui est omnium Dominus*. Bezæ enim assentior, *demonstrativum* pronomen in *relativum* mutanti.) Huc usque fuit, veluti procemium quoddam. Jam sequitur oratio sive concio ipsa, in qua optimo ordine progreditur Apostolus à notis ad ignota, à magis perspicuis ad minùs perspicua. Nam primum ea quæ vulgo nota erant proponit, & deinde auditores suos ad res abstrusiores, magisque reconditas, ac Evangelii proprias deducit. *Vos*, inquit, *nostis, me vel tacente, quæ fama passim divulgavit de Jesu Nazareno, qui in Judæa vixit, & post Johannis baptismum, multorum similiter ore celebratum, miraculis & rerum egregiè gestarum gloriâ claruit. Ac ne quis de veritate rumoris dubitet, nos qui rebus ipsis interfuimus, parati sumus qui testimonio nostro illum confirmemus.*

Cæterùm

Cæterùm non ideò me misit Deus ad vos, ut nota inculcarem, sed ut ex iis quæ jam cognita habetis occasionem sumens, ad altiora vos subveherem. Parùm namque profuerit scire Jesum Nazarenum, virum fuisse celebris famæ, & in debellandis morbis ac dæmonibus insignem operam præstitisse, nisi porrò cognoscatis atque credatis eundem pro salute humani generis mortem crucis subjisse, & tertio post die divinâ virtute resuscitatum, de morte & inferno triumphasse. Jam quòd post vitam finitam in ligno crucis tertio die resurrexerit, tã certò novimus, quàm quæ maximè. Nam nos omnes quibus munus prædicandi Evangelii assignavit Deus, unâ cum illo postquam resurrexit & comedimus & bibimus, nec hoc solùm, sed etiam mandatum divinitùs accepimus, ut præconio nostro palam faceremus omnibus hunc ipsum esse quem Deus tum vivorum tum mortuorum supremum judicem constituerit. Et quid mirum si hoc a nobis nunc prædicetur, cùm Prophetæ tam multis ab hinc seculis uno omnes ore testati fuerint, hunc esse fontem salutis, & ab hoc ad omnes, qui per veram fidem ipsi adhærent, summa quædam nec aliunde expectanda beneficia dimanare? Hunc enim unicum esse, per quem, si fide modò illum amplectimur, & remissionẽ peccatorũ, & vitam æternam, remissionis peccatorum indivulsam sociam, consequi liceat. His verbis paraphrastem, ut potui egi, mox interpretẽ pro meo modulo acturus. Sic ergo quæ reliqua sunt Latinè exprimere conor: *Vos nostis quid factum sit per totam Judæam, incipiendo a Galilæa, post baptismum quem prædicavit Johannes. Quo modo (nimirùm)*

(nimirùm) Jesum Nazarenum unxerit Deus Spiritu S: & potentiâ, qui obambulavit (diversa loca peragravit) benefaciens, & sanans omnes qui opprimerentur a Diabolo, quoniam Deus erat cum illo. Et nos sumus testes omnium quæ fecit & in regione Judæorum, & Hierosolymis: quem occiderunt suspendentes in ligno. Hunc Deus excitavit tertio die, fecitque ut conspicuus esset. Non toti populo sed testibus antea a Deo designatis, nobis (nimirùm) qui comedimus ac bibimus una cum illo, postquam resurrexit a mortuis. Porrò mandavit nobis ut prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse qui constitutus sit a Deo judex vivorum ac mortuorum. Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum per nomen ejus quemvis accepturum qui crediderit in eum. Qui volunt τ̀ λόγον cum οἴδατε proximo versu conjungi, solidè refutantur à Beza in annotationibus. Frustrà enim accersitus suisset Petrus, si id jam anteà cognovissent. Piscator *accusativos*, τ̀ λόγον, vers: 36. & Ἰησοῦν vers: 38. accipit *absolutè*, & *vos nostis*, repetit post, *Jesum Nazarenum* vers: 38. Sed hæc interpretatio, si quid ego video, nihilò pauciora habet incommoda, quàm illa altera, quæ λόγον cum οἴδατε connectit. Quibusdam placet, ut τ̀ λόγον sit, pro ὁ λόγος, hoc sensu: *Hic sermo est quem misit Deus* &c. At si sic interpretamur, sequentia cum antecedentibus partim aptè cohærebunt. Restat *præpositio* κατὰ subaudita ante τ̀ λόγον, quæ qnid utilitatis hîc habeat breviter examinemus. Initium vers: 36. bifariam laborat; à syntaxi & à sensu. Sensus abruptus est, syntaxis

ſyntaxis perplexa & obſcura. Poſteriori malo optimè medetur *præpoſitio* κατ, quod quivis facilè perſpiciat: at priori fortaſſe non item. Medetur fateor, primo aſpectu, ſed ſi accuratiùs inſpicias, videbis non rectè ſic connecti hunc verſum cum præcedente, aut certè non ita commodè. Quos enim alloquitur Petrus? aut quinam erant quibuſcum negotium jam haberet? nonne homines rudes prorſùs Evangelicæ Doctrinæ, & lactis, quemadmodum Scriptura loquitur, potiùs quàm ſolidi cibi indigentes? Quare meâ ſententiâ, non ſatis conſultè feciſſet Petrus, ſi monuiſſet Cornelium de eo ſermone, quem nondum didiciſſet. Potiùs hortari eum debebat, atque invitare, ad doctrinæ nondum auditæ, ſed auditu longè digniſſimæ elementa perdiſcenda: potiùs quàm gratum ſibi eſſet, quòd auditores tam dociles & benevolos haberet, debebat oſtendere. Hanc ob cauſam ſic accipio Petrum, ac ſi breviter in hunc modum locutus eſſet:
" Vos, ut video, parati eſtis ad audiendum, &
" ego nullâ religione prohibeor quo minus
" vobis etiam qui Gentiles eſtis, fidei Chriſtia-
" næ myſteria aperiam. Satis enim mihi jam
" compertum eſt, partim à viſione quam vidi,
" partim à Spiritu edocto, Deum non eſſe *pro-*
" *ſopoleptem*, ſed ubique & in quavis gente
" acceptos ei eſſe, quicunque ſincero animo
" ſervire ei ſtudeant. Quamobrem audite ſer-
" monem quem cum filiis Iſrael primùm com-
" municavit Deus, annuncians pacem per Je-
" ſum Chriſtum &c. Eò magis mihi probatur hæc conjectura, quia in exemplaribus manu
Digitized by Google

manu exaratis hæ duæ dictiones, ἀκούσατε οὖν, facilè perire potuerunt propter similitudinem quam habent, cum αὐτῷ ἐπὶ τὸν. Imperitus enim librarius suspicari potuisset, ἀκούσατε οὖν, nihil aliud esse, quàm inutilem repetitionem præcedentium dictionum, à manu aberrante profectam, ac proinde omitti oportere. Si hæc minùs placent, sciat lector, me illi conjecturæ, quæ accusativum λόγον præpositioni κατὰ subauditæ subjicit, palmam tribuere.

Vers: 37. τὸ γενόμενον ῥῆμα] id est, *quid factum sit*. vel, *quod factum est*: ut est apud veterem interpretem, vel, *quod gestum est*, ut Beza habet & Piscator. Ibid. ἀρξάμενον] id est. *incipiendo*. Luc. 24. v: 47. Καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. id est, *incipiendo ab Hierusalem*.

Vers 38. τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ Διαβόλου] id est, *qui opprimerentur à Diabolo*. [Καταδυναστεύειν τινα, *opprimere aliquem*: καταδυναστεύεσθαι ὑπό τινος, *opprimi ab aliquo*.] Καταδυναστεύω, *opprimo*, ut Ezech. 18. 12. de pii patris impio filio: πτωχὸν καὶ πένητα κατεδυνάστευσε. Heb. עני ואביון הונה id est, *pauperem & mendicum oppressit*. Sic Sapientiæ cap: 2. v: 10. inquiunt prophani legis divinæ contemptores, καταδυναστεύσωμεν πένητα δίκαιον. id est, *opprimamus pauperem justum*.

Vers: 44. ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον] id est, *in omnes qui audiebant sermonem illum*. Sermonem nimirum cujus mentio facta est suprà v: 36. At hoc nonnihil facit pro conjectura mea de, ἀκούσατε οὖν, ut & hæc verba sequentis

cap: initio, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξαντο τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, vide cap: 11. v: 19.

Cap. XI.

VErſ: 2. διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν] id eſt, *altercabantur cum eo.* vetus, *diſceptabant adverſus illum.*

Verſ: 3. λέγοντες, ὅτι πρὸς ἄνδρας &c.] *Dicentes, Ad viros præputium habentes introiiſti.* Sic alii interpretes, Eraſmus, Beza, Piſcator: at vetus, *Quare introiiſti* &c ac ſi legiſſet, pro, ὅτι εἰσῆλθες &c. διά τί εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς; Atque ſic certè ſcriptum invenio apud Chryſoſtomum in hunc locum, haud tamen in contextu ipſo, ſed in iis quæ explicationis vice contextui addidit, ubi hæc habet verba: καὶ θέα τί προβάλλονται. οὐ λέγουσι διὰ τί κατήγγειλας; ἀλλὰ διά τί συνέφαγες; id eſt *& vide quid objiciant. Non dicunt, cur annunciaſti? ſed cur unà ediſti?* Ex his Chryſoſtomi verbis probabiliter colligi poteſt fuiſſe olim libros, in quibus ἐρωτηματικῶς legeretur: λέγοντες, Διὰ τὶ π. α. α. ε. εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς; id eſt, *Dicentes, Quare ad viros præputium habentes introiiſti, & una ediſti cum eis?* Si libb: ſuffragarentur, nemo non videt hanc quæ per interrogationem effertur commodiorem eſſe lectionem.

Verſ: 5. καὶ εἶδον ἐν ἐκστάσει ὅραμα] id eſt, *& vidi in ecſtaſi viſionem.* vide ſuprà cap: præced. verſ: 10.

Ibid.

Digitized by Google

Ibid. *ὡς ὀθόνην μεγάλην τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*] id est, *ut linteum magnum quod quatuor extremis demittebatur è cœlo.* Beza addit, *devinctum*, ex v: 11. prioris capitis: ſed ut nihil addatur, verba per ſe ſatis perſpicua ſunt.

Verſ: 6. *Εἰς ἣν ἀτενίσας, κατενόουν, καὶ εἶδον*] id eſt, *In quod quùm intuitus eſſem, conſideravi & vidi.*

Verſ: 7. *Audivi prætereà vocem dicentem mihi* &c.]

Verſ: 8. *Tum ecce illicò tres viri deimproviſo venerunt* [vel, *venerunt* ſine *deimproviſo.* vide ſupra cap: præced. verſ: 17.] *ad ædes in quibus eram* &c.]

Verſ: 17. *Εἰ οὖν τὴν ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν* &c.] id eſt, ad verbum: *Si igitur par donum dedit eis Deus, ut & nobis, credentibus in Dominum Jeſum Chriſtum, ego quis eram potens, ut obſiſterem Deo?* [vel, *ut prohiberem Deum?*] Al. *dedit eis Deus ut & nobis, qui credidimus in Dominum Jeſum, ego, quibus eram viribus,* [vel, *cujus eram potentiæ,*] *ut prohiberem Deum?* Al. *dedit eis Deus, ut & nobis, poſtquam crediderunt in Dominum Jeſum Chriſtũ, ego,* &c. Ex his tribus interpretationibus prima æquè ambiguam habet orationem atque contextus Græcus: 2. refert participium *πιστεύσασιν* ad *ἡμῖν* quod propius eſt, id quod à Chryſoſtomo etiam fit, & ab interprete veteri: 3. idem participium refert ad *αὐτοῖς*, quod remotius eſt. Atque hæc ſyntaxis Bezæ & quibuſdam aliis inprimis probatur. Ego rem in medio relinquens liberam facio lectori poteſtatem eligendi

eam interpretationem, quàm maximè idoneam esse judicaverit. Cur, *si*, pro εἰ, quibusdam hoc loco parùm satisfaciat, causæ nihil video Idem enim valet, ac si dixisset, ἐπεὶ ἦν. *Si igitur* (quod negari certè non potest) *par donum dedit* &c. Quæ notis parentheticis inclusa vides, suâ sponte lectori veniunt in mentem, nec sine elegantia omittuntur. ἐγὼ τίς ἤμην δυνατός] id est, *Ego quis eram & quâ potentiâ præditus ut Deum prohiberem?* Sensum sic mihi videor rectè expressisse. Ait Beza, τὸ ἤμην penitùs esse poëticum: sed, pace tanti viri dixerim, non sic est poëticum, ut non sit ejus etiam dialecti quâ usi sunt Græci Bibliorum interpretes. Quoties enim apud illos occurrit, ἤμην, pro ἦν, id est, *eram?* veluti proverbiorum, 8. nimirum ter, ubi Sapientia de sese prædicat: ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν συμπαρήμην αὐτῷ, &, ἤμην παρ' αὐτῷ, &, ἐγὼ ἤμην ἣ προσέχαιρεν &c.

Vers: 18. ἡσύχασαν] *quieverunt*: id est, non ampliùs διεκρίνοντο, non ampliùs altercabantur. Vetus, *tacuerunt*: sed tacendi significatio hîc quidem, non ita benè quadrat, quia mox sequitur, ἐδόξαζον, λέγοντες, nisi per *tacuerunt*, intelligas, *altercari* & διακρίνεσθαι desierunt.

Vers: 19. τὸν λόγον] vide supra cap: 10. v. 36. & hujus cap: v: 1.

Vers 20. ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς] id est, *loquebantur ad Hellenistas*, vide suprà cap. 6. v: 1. Hellenistæ sunt, quasi dicas, Græcè loquentes Judæi, vel, Judæi Græcam linguam in cœtibus suis Ecclesiasticis usurpantes. Beza Annotationibus suis in hunc locum negat Hellenistas

Hellenistas istos Judæos fuisse. Drusius etiam in Præteritis ita super hæc verba scribit, ut appareat illum non satis certum fuisse utrum Judæos illos an Græcos diceret. Imó accedere videtur potius ad eos qui Judæos fuisse negant. Sic enim habet: *Fortè alio significatu hîc sumitur [sc. Hellenistarum appellatio] quam supra cap: 6. Nam ut Judæi qui Græca lingua utebantur in Synagogis, Hellenistæ dicebantur: sic fortè gentes, quæ Christo nomen dederant.* Sed ubi alibi Gentes ad Christum conversas Hellenistas dictas reperies? Ego igitur Hellenistarum nomen Judæis Græcè loquentibus, (& fortasse Hebraicè nescientibus) ut priùs, ita hîc etiam tribui existimo, nec perperàm mihi videntur ratiocinari, qui ex superiore versu cum hoc collato, talē syllogismum conficiunt: dispersi fratres (sicut ex superiore versu liquet) ad nullos loquebātur nisi ad Judæos: at dispersi fratres, hoc versu teste, loquebantur ad Hellenistas: ergo Hellenistæ isti erant Judæi.

V: 22. Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν] id est, *Pervenit autem rumor de his ipsis rebus ad aures Ecclesiæ Hierosolymitanæ.* Beza omittit περὶ αὐτῶν, &, ni fallor, Piscator etiam. Al. *Fando autem pervenit rumor de iis rebus ad aures Ecclesiæ Hier.*

Vers: 25. καὶ εὑρὼν αὐτὸν ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Αντιόχειαν] id est, *& cùm invenisset eum, duxit eum Antiochiam.*

V:26. χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Αντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς] i. e. *& discipuli nominarentur,* [vel, *appellarētur*] *primū Antiochiæ Christiani.* Χρηματίσαι, i. ὀνομασθῆναι, προσαγορευθῆναι, λεχθῆναι. Χρημα-

χρηματίζω, *nominor*, & apud Basilium homiliâ in Psalmum 7. *nomino*, ὀνομάζω. Verba Basilii sunt hæc: ἄυτη ἡ συνήθεια τῆς γραφῆς καὶ τὰς χείρονας, [sub: ὑιὰς] ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας χρηματίζειν μᾶλλον, ἢ ἀπὸ τῶν πατέρων, καὶ τὰς κρείττονας ὑιὰς ὀνομάζειν ἐκ τῆς χαρακτηριζάσης αὐτὰς ἀρετῆς. id est, *Hic autem mos est Scripturæ, & pejores filios a peccato potiùs appellare quam a patribus, & meliores a peculiari aliqua qua excellebant virtute nominare.* Apud eundem etiam eodem loco χρηματισμὸς est, *nomen*, ὄνομα, *appellatio* προσηγορία: ut & apud Laertium in Solone. Cæterùm activus usus verbi χρηματίζω in significatione *nominandi* rarior est, passivus frequentior, sicut norunt qui in Græcis scriptoribus non sunt perfunctoriè versati. Oecumenius in Epistolam Judæ: ἀστέρες ἡ πλανῆται χρηματίζουσι καὶ αὐτοὶ, id est, *Stellæ erraticæ dicuntur & ipsi*, sc. seductores. Est enim ubi χρηματίζω per verbum substantivum εἰμὶ, non malè exponatur.

Cap. XII.

Vers: 1. Κατ' ἐκεῖνον ἡ τὸν καιρὸν, &c.] id est, *Cæterum per id temporis injecit Herodes rex manus ut infestaret quosdam eorum qui erant ex Ecclesia.*

Vers: 4. ὃν καὶ πιάσας &c.] id est, *Quem etiam prehendens conjecit in carcerem, tradiditque quater quaternis militibus, ut eum servarent.*

Vers: 10. τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν &c.] id est, *quæ ducebat in civitatem, quæ sponte suâ aperta est eis: tum egressi processerunt*, &c.

Vers: 11. *Nunc scio verè misisse Dominum angelum suum, & eripuisse (exemisse) me è manu* &c.

Vers: 13. προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσαι] id est, *processit*, (vel, *prodiit*,) *puella ad videndum*, sive, *cognoscendum, quis esset*. Sic Plato Phædone, ἐξελθὼν ὁ θυρωρὸς ὥσπερ εἰώθει ὑπακούειν, id est, Camerario interprete, *Egressus janitor, qui solebat videre quis adesset*. ὑπακούειν enim hîc, non est *subauscultare* ut eruditè annotavit Camerarius utriusque linguæ commentariis, sed *videre* sive *cognoscere quis adsit*, & intromitti velit, quærentibusque ab ostio seu januâ respondere. Non malè ergo Syrus interpres, τὸ ὑπακοῦσαι, hoc loco Actorum, sic expressit, ac si dicas Latinè, *ad respondendum*, vel, *ut responderet*. Eôdem enim res recidit, & certum est, si Eustathium audimus Odyss. δ, ὑπακοῦσαι idem esse, quod ἀποκρίνασθαι. Quod si hæc ita sint (neque enim temerè in isto literarum genere Camerario fides est deroganda) justa certè causa non fuit cur à vetere hîc interprete discederetur. Quid enim vetus interpres? *processit puella ad videndum*: sc. quis ibi adesset, quis pulsaret fores. Optimè.

Vers: 14. οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα] vetus, *non aperuit januam*: & sic prius, τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος: *ostium januæ*: & pauló post, πρὸ τοῦ πυλῶνος, *ante januam*. Nihil muto: πυλὼν enim pro *januâ*, sive *portâ*, sæpè accipitur, ut Apocal: cap 21. vers: 13. & alibi. Glossarium

vetus, *Janua*, πυλὼν, & rursus, πυλὼν, *janua*.

Vers: 17. Κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγᾶν] id est, *Tum mota manu jubens eos silere*, [vel, *annuens eis ut silerent*.] Est hîc, si veterem interpretem cum recentioribus contuleris, aliqua varietas interpretationum: sed in sensu nihil est discriminis. infra cap: 21, v: 40. mentio fit τοῦ κατασείειν τῇ χειρὶ, sine σιγᾶν, ubi tamen non alius est quàm hîc manûs agitationis finis. Quemadmodum enim Petrus hîc, ita Paulus ibi verba facturus ad populum, silentii impetrandi causâ, κατασείει τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. Igitur proximè sequitur, πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης. Nec in hac historiâ solùm legimus, silentium postulantes isto usos esse gestu, sed alibi, & apud alios auctores, multis sanè in locis. Lucanus de Julio Cæsare: — *tumultum*

Composuit vultu, dextraque silentia jussit.

Notissima sunt verba Persii initio *Sat*: quartæ,

Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ

Majestate manus: Ad quem locum vide longè eruditissimum Casauboni commentarium, ubertim, quæ ad hanc rem spectent, explicantem.

Vers: 19. ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι] vetus, *jussit eos duci*: Beza, *jussit eos ad supplicium rapi*: Piscator, *jussit eos ad supplicium abduci*. Inter has interpretationes quid interest? Nihil, nisi quòd prima sit optima, & ideò optima, quia elegantissima maximéque Latina.

Vers: 20. Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις] id est, *Erat autem Herodes valde infensus Tyriis & Sidoniis*. ἦν θυμομαχῶν, i.e. ἐθυμοῦτο, λίαν ἐθυμοῦτο, *valde irascebatur*. Al. ἦν

θυμομαχῶν T. &c. i. e *parabat bellum adversus Tyrios*, vel, *meditabatur bellum*. Pro hac interpretatione faciunt & posterior pars compositionis & quæ mox hoc eodem versu sequuntur: ᾐτοῦντο εἰρήνην. Polybius apud Suidam: οἱ δὲ τὰ μὲν ἀπαλγοῦντες ταῖς ἐλπίσι, τὰ δὲ θυμομαχοῦντες, ἐπί τινα παράστασιν κατήντησαν. Hæc verba non interpretor, quia cùm avulsa sint à reliquo corpore, quæ sit eorum mens & sententia benè non intelligo.

Cap. XIII.

VErs: 1. Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος] vetus, *Herodis tetrarchæ collactaneus*. Non improbo. Lexicon Græcol. vetus, Σύντροφος, *concibus*, *conlactaneus*. Similiter Glossarium, *Conlactaneus* σύντροφος, ὁμογάλακτος. Quis negabit ὁμογάλακτος, & *collactaneus* ejusdem esse significationis?

Vers. 4. ἀπέπλευσαν, al: ἐπέπλευσαν] vetus, *navigaverunt*: possis etiam dicere, *adnavigaverunt*, si standum modò sit illorum judicio, qui pro ἀπάγειν & ἀπέρχεσθαι, *adducere*, & *adire* Latinè esse dicendum contendunt.

Vers: 5. κατήγγελλον] id est, *annunciabant*. Vetus, *prædicabant*. Ibid. εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην] vetus, *habebant autem & Johannem in ministerio*. Beza, *ipsis subservientem*. Erasmus & Piscator, *ministrum*. Rectè.

Vers: 7. ἐπεζήτησεν] id est, *desideravit*. Beza, & Piscator, *efflagitavit*.

Ve.s: 9.

Verſ: 9. καὶ ἀτενίσας εἰς αὐτὸν] id eſt, *& intuens in eum.* vide ſuprà cap. 3. v: 4.

Verſ: 11. ἐπὶ σε] vetus, & alii omnes quos viderim, præter Bezam & Piſcatorem, *ſuper te:* at hi duo, *adverſùm te:* nec malè, quia aliquanto magis perſpicuè. Vulgò enim manus Dei dicitur *ſuper* illum eſſe, quem protegit: at *in, contrà, adverſùs* illum, quem punit. Vide Pſal. 80. verſ. 17. & 1 Sam: 12. v: 15.

Verſ: 12. *Tunc Proprætor quod factum fuerat conſpicatus, credidit, obſtupeſcens ad doctrinam Domini.*

Verſ: 16. κατασείσας τῇ χειρὶ] Vetus, *manu ſilentium indicens.* Eraſmus, *manu ſilentio indicto.* Theophylacti interpres, *cùm manu ſilentium indixiſſet?* Beza, *mânu ſilentio facto.* Piſcator, *manu ſilentio poſtulato.* Tres priores interpretationes idem dicunt, & duæ poſteriores non multùm variant à prioribus.

Verſ: 17. ὕψωσεν] vetus, *exaltavit.* Piſcator, *evexit.* Ibid. ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ αἰγύπτῳ] vetus, Eraſmus, & Piſcator, *cùm eſſent incolæ in terra Ægypti.* Theophylacti interpres: *cùm eſſent inquilini,* &c. Beza, *in commoratione.* Rurſùm, ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ αἰγύπτῳ. id eſt, ὅτε πάροικος ἦν, πάροικον ὄντα ἐν γῇ αἰγύπτῳ. Oratio Manaſſis tali titulo prænotatur: *Oratio Manaſſis regis Iudæ cùm captus teneretur in Babylone.* id eſt Græcè, προσευχὴ Μανασσῆ βασιλέως τοῦ Ἰούδα, ὅτε αἰχμάλωτος ἦν vel, αἰχμαλώτου ὄντος, vel, ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι. In fine prologi Sirachidæ, οἱ ἐν τῇ παροικίᾳ ſunt *Iudæi inquilinorum more in Ægypto degentes,* & Sirachidæ cap. 16. verſ: 9.

legimus

Digitized by Google

legimus Deum non pepercisse Sodomitis περὶ τῆς παροικίας Λώτ. id est, ὑπὲρ, vel, ἕνεκα: *Etiamsi Lot, vir justus, incolatum & domicilium ibi haberet.* Sic enim locum illum accipio, nec malè, ut opinor. Liber Sapientiæ cap: 19. v: 10. Ἐμέμνηντο γὰρ ἔτι τῶν ἐν τῇ παροικίᾳ αὐτῶν. id est, *Memores enim adhuc erant eorum, quæ accidissent, cùm essent inquilini.* For they were yet mindfull of such things as had happened, when they were sojourners, or, in the time of their sojourning.

Vers: 18. ἐτροποφόρησεν] vetus, *mores eorum sustinuit.* Beza & Piscator: *mores eorum pertulit.* Theophylacti interpres: *cibum præbens illis toleravit eos,* & in margine, *cibos & alimenta præbuit illis.* Ait enim in manuscripto exemplari vetusto quodam reperisse se, ἐτροφοφόρησεν, tanquàm à τροφὴ, *alimentum,* & φόρω, id est, πορίζω. *præbeo.* Sed an hanc vocem admissuri sint Græcè eruditi, nescio, & ut sit proba vox, debebat cum 3. casu quàm cum 4. potiùs conjungi. Igitur puto non aliunde natam esse istam lectionem, quàm ex lapsu aberrantis manus. Nam & nobismetipsis sæpenumerò accidit ut inter scribendum literam pro litera incautiùs ponamus. Magis persuadent, qui geminatâ aspiratione, ἐτροφοφόρησε legendum hìc censent: ut prior pars compositionis sit τροφή,* non τρόπος. Macarius homiliâ 46. de infante, & infantis matre: αὐτὴ ἡ μήτηρ ἀπέρχεται πρὸς αὐτὸ ὑπὸ τῆς περὶ τὸ βρέφος ἀγάπης αἰχμαλωτιζομένη, καὶ ἀναλαμβάνει, καὶ περιθάλπει, καὶ τροφοφορεῖ ἐν πολλῇ στοργῇ. Sic enim ibi legitur, nō τροποφορεῖ, quod tamen malim, si meo arbitrio res permitteretur.

* vel, τροφὸς.

mitteretur. Apud Hesychium tamen est ἐτεοφορήσεν, ἔτρεψεν, ubi pro ἔτρεψεν nemo non videt ἔθρεψεν legendum esse. In Bibliis Græcis Romæ excusis τροφοφορέω ter minimùm legitur, Deuteronomii primo capite bis, & semel, 2. Maccab. 7. ubi, si aurium causâ, prior aspiratio in suam tenuem mutaretur, nihil esset, credo, incommodi: cùm sic etiam verbum compositum, servatâ analogiâ, non minus esse possit à τροφός, quàm à τρόπος. Deuteronomii primo, verbum τροποφορέω, vel, si ita mavis, τροφοφορέω, verbo Hebræo נשא, respondet, significanti, ἄρω, βαστάζω, porto. Nec multò aliter accipio in patheticâ illâ matris septem filiorum ad minimum natu filium oratione, 2. Maccab 7. ubi mater sic incipit: *Miserere mei, fili, quæ te utero novem menses gestavi, quæ annos tres lactavi te, quæ te enutrivi, & ad hanc ætatem non sine maxima tolerantia perduxi.* Sic enim interpretor Græca hæc: καὶ ἀγαγοῦσαν εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην, καὶ τροποφορήσασαν: cùm aliôquin ad verbum sonent: *& perduxi ad ætatem hanc, & toleravi.* Quid alii sentiant nescio, mihi certè videtur hoc verbo, sive compositionis priorem partem vendicet sibi τρόπος, sive τροφὸς, (de eo enim non litigabo) declarari tolerantia quædam singularis & eximia, nec alibi reperienda, quàm aut in parentibus tenerrimo affectu præditis, aut in diligentissimis nutricibus, aut in illis denique qui parentibus & nutricibus quàm sunt simillimi. Dici enim non potest quot & quanta quàmque constanter tolerent, parentes οὐκ ἄστοργοι liberorum

rorum adhuc ope ipſorum indigentium causâ. Igitur Lucas Evangeliſta ſummo judicio, cùm ſignificare vellet Iſraëlitis in eremo errantibus nunquam defuiſſe pluſquàm paternam curam & tolerantiam Dei, hoc vocabulum, quod multorum in ſe vim complectitur, adhibuit. Porrò *τροποφορέω*, multò magis mihi placet, quàm *τροφοφορέω*, non ſolùm euphoniæ gratiâ, ſed etiam quia libb: plerique omnes in eâ conſentiunt lectione, & quia ſic ſcriptum reperio, apud Ciceronem epiſtolà 29. lib: 13. ad Atticum his verbis: *nihil eſt quod ego malim. In hoc τὸν τῦφον μου, πρὸς Θεῶν, τροποφόρητον.* id eſt, *inſolentiam*, ſive *faſtum meum*, *pro ſummo amore quo me complecteris*, *perfer*, *tolera*, *ſuſtine.* Amor enim multa patitur & boni conſulit, quæ aliôquin intoleranda planè videantur. ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. id eſt, ἦρε καὶ ἐβάστασεν αὐτοὺς ὡσεὶ τροφὸς τὸν υἱόν laxiore interpretatione: *non deſiit eos in eremo tametſi contumaces eſſent & rebelles*, *fovere & defendere*. *& perpetua ſua cura proſequi*: uno verbo: *pertulit*: *ſuſtinuit*: *toleravit*. De vi hujus vocis quædam habentur apud Lutherum in Pſalmos graduum [fol: 506. *a.*] non indigna lectu, veluti hæc: ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς, *ſic*[illegible] *bonus maritus fert mores uxoris*, *præceptor diſcipulorum*, *princeps ſuorum aulicorum*, &c.

Verſ: 26. καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεὸν] id eſt, *& qui inter vos timetis Deum.* Sed, *qui*, hîc, eſt tertiæ *perſonæ*, non ſecundæ. Vide ſuprà, cap. 4. verſ. 24.

Verſ. 27.

quia, καὶ, ante οἱ ἄρχοντες, per *que*, non per *&*, exprimitur. *Accusativus* φωνὰς, à verbo ἐπλήρωσαν, pendet, non autem a participio ἀγνοήσαντες, & nisi hoc studiosè observetur, pereat necesse est vera hujus loci sententia. κρίναντες, id est, κατακρίναντες, sub: αὐτὸν, id est Ἰησοῦν. Sic vers: 29. καθελόντες, sub: αὐτὸν, id est, *detraxerunt eum quidam de ligno, & posuerunt in monumento:* vel, *detractum de ligno posuerunt quidam in monumento.* Ita interpretor, ac si legeretur, καθελόντες τινὲς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου. Nam cùm certum sit ab aliis occisum, ab aliis detractum de ligno, & in monumento positum fuisse Jesum, non est cur quisquam tali additione offendatur, præsertim cùm non rarò occurrant ἐλλείψεων multò duriorum exempla. Beza aliquantò aliter medetur, sed non ita leniter & molliter, si quid ego judico.

Vers: 34. εἰς διαφθοράν] vetus & Erasmus, *in corruptionem.* Beza & Piscator, *in sepulchrum:* Eruditè enim conferunt τὴν διαφθοράν, cum Hebræorum vocabulo שחת non solum *corruptionem*, sed etiam *foveam*, & *sepulchrum* significante. Sed, cùm ἡ διαφθορὰ, ipsis fatentibus, tribus proximè sequentibus versibus necessariò pro *corruptione* accipi debeat: æquissimum arbitror, ut hîc etiam eandem significationem habeat. Negat Beza annotationibus suis in Act. 2. v: 27. dici posse de Domino Jesu, verè & propriè, quod viderit שחת. *Dici potest Dominus*, inquit, *vidisse* שאול *aut* בור *aut* קבר, non autem שחת nisi ἀκύρως accipias. Benè est: Sit ita.

Ne-

Neque enim vel leviter repugno. Hoc tamen quæro, ſitne neceſſe, ut cum שחת, διαφθορὰν etiam à Chriſto removeamus. Si Suidæ credimus, διαφθορὰ eſt θάνατος & διάλυσις τοῦ συνθέτου σώματος, id eſt, *mors, ſive interitus & corporis compoſiti diſſolutio.* Quare ſi nulla religione prohibemur, quô minùs θάνατον Chriſto tribuamus, quid impedit quô minùs eidem tribuamus etiam διαφθορὰν, propriè nimirùm & verè? Scio poſteà apertiſſimè dici ex Pſalmo, *Chriſtum non vidiſſe* διαφθορὰν: Scio etiam Suidam illo ipſo in loco ubi priùs ex eo citata verba habentur, inter φθορὰν & διαφθορὰν ſic diſtinguere, ut Chriſtum φθορὰν ſubiiſſe affirmet, διαφθορὰν verò ſubiiſſe neget. Sed quare hoc facit? Quia τὴν διαφθορὰν *bifariam* accipit: *primùm* pro morte, ſive interitu; & deinde pro illâ putredine, [Auguſtinus epiſtolâ 49. col. 193. *Chriſti corpus non diſſolutum tabe atque putredine, 3. die reſurrexit.*] & carie ſive conſumptione quæ mortem conſequitur, & quam ipſe παντελῆ ἀφανισμὸν vocat. Ab hac διαφθορᾷ liber fuit Chriſtus, at non item a priore niſi reſuſcitatus. Jam quod attinet ad locum pſalmi, ejus duplex afferri poteſt expoſitio: *Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem*: id eſt, non permittes illum carie conſumi, & ad pulverem redigi: vel, ſanctum tuum poſtquàm reſuſcitatus fuerit, non permittes iterùm mori. *Chriſtus* enim *excitatus à mortuis non amplius moritur,* ut loquitur Apoſtolus Paulus, *nec mors ei ampliùs dominatur.* Si non mors, multo minùs שחת, id eſt, *caries*, & *corruptio putridinis.*

Nam

Nam *duplex* eſt corruptio, *diſſolutionis*, [vide Auguſtini epiſtolam 146. col: 679] quæ eſt מות, id eſt, *mors*; & *putredinis*, quæ eſt שחת, id eſt, *destructio* & *abolitio* mortui. Si ergo referántur verba Pſalmi, (quemadmodum commodiſſimè poſſunt) ad Chriſtum jam reſuſcitatum, nihil prorſus habebit totus iſte locus difficultatis. *οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου*, [ſc. *ἐγερθέντα*. Nam quòd reſuſcitandus eſſet, vitæque reddendus, quæ proximè præcedunt, docent.] *ἰδεῖν διαφθοράν. Δαβὶδ μὲν γὰρ* &c. *εἶδε διαφθοράν* [id eſt, *οὐκ ἀνέστη*] *Ὃν δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν.* [id eſt, *ἀνέστη καὶ οὐκέτι ἀποθνήσκει*, *reſurrexit nunquam moriturus.*] Oro te lector, quiſquis es, ne temerè hæc tanquam audaciùs ſcripta damnes, antequam omnia diligenter legeris & accuratè tecum expenderis. Imprimis verò, oro te ut hæc verba diligenter conſideres : *μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν.* Nonne enim perſpicuum eſt, & luce penè ipſâ clarius, eô hæc verba ſpectare, ut quàm fuerit Chriſti poſt reſurrectionem vita ab omni corruptione, atque adeò corruptionis periculo immunis oſtendatur? Etenim ſi Chriſtus, quemadmodum de Lazaro accepimus, reſurrexiſſet moriturus nec in incolumitate ſua uſq; perſtitiſſet, quid inde quæſo boni, quid ſolatii ad nos perveniſſet? Ergo neceſſe omninò fuit ut non ſolùm de reſurrectione Chriſti fides nobis fieret, ſed etiam de vitæ illius, quam per reſurrectionem conſecutus eſt, firmitate, ſtabilitate, perennititate De hac re eô prolixiùs differui, quia nequaquam putavi officii mei eſſe poſt-

quàm ſuſcepi ſemel in me defenſionem veteris interpretis, ut aut illi, aut iis qui illum ſecuti ſunt, (quo in numero Anglici etiam interpretes ponendi ſunt) pro virili meâ deeſſem. Vel igitur retineo *corruptionis* vocabulum in hoc verſu, vel pro eo *interitum* ſubſtituo, hoc modo: *Quòd autem excitaverit eum à mortuis, haud amplius reverſurum ad interitum, ita dixit*, &c.

Verſ: 36. Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, ἐκοιμήθη &c.] id eſt, *David enim cùm ætate ſua inſerviiſſet voluntati Dei,* [conſilio Dei,] *obdormivit.* Sic fermè vetus & Beza: nec dubito quin bona ſit interpretatio. Eraſmus conjungit γενεᾷ cum ὑπηρετήσας, &, poſitâ diſtinctione poſt ὑπηρετήσας, τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ copulat cum ἐκοιμήθη, hoc modo: *David quùm ſuæ ætati inſerviiſſet, conſilio Dei dormivit.* Hanc diſtinctionem atque interpretationem ſecuti ſunt Anglici noſtri interpretes, etiam οἱ νεώτατοι, rejectâ alterâ in marginem, quæ tamen contextu ipſo mihi ſemper dignior viſa eſt. ὑπηρετήσας τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, ſic hoc loco dicitur, ut Sapientiæ cap: 19. verſ. 6. ὑπηρετοῦσα ταῖς ἰδίαις ἐπιταγαῖς. Actio enim verbi ὑπηρετεῖν melius fertur in *dativum* ἐπιταγῇ, aut βουλῇ, quàm in γενεᾷ, aut talem aliquem.

Verſ: 42. Ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων &c.] id eſt, *exeuntibus autem è ſynagoga Judæis, rogabant Gentes ut ſequente Sabbatho exponerentur ſibi verba hæc.* Aliter: *Exeuntibus autem illis è ſynagoga Judæorum, rogabant Gentes,* &c. Non uno modo moleſtiam

stiam exhibet interpretibus versus iste. Nam *primùm* variè legitur, cùm alii codd. Ἐξιόντων ἢ αὐτῶν habeant; alii verò, Ἐξιόντων ἢ, sine, αὐτῶν. *Deinde*, si *relativum* αὐτῶν expungatur, ambiguum est, sitne *Genitivus* Ἰουδαίων, ratione syntaxeως, ad *participium* Ἐξιόντων referendus, an ad *substantivum* συναγωγῆς. *Postremò*, de interpretatione horum verborum: εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον: non est eadem omnium sententia. Ego semper, quoad, salvâ veritate, possum, veteri interpreti adhæreo. Quare lego cum illo, Ἐξιόντων ἢ αὐτῶν, *Exeuntibus autem illis*, sc. Apostolis Paulo & Barnabâ. Tum necesse omninò est, (sc. addito *relativo*, αὐτῶν) ut Genitivus Ἰουδαίων ratione *syntaxeως* ad *substantivum* συναγωγῆς pertineat. Nam, quod contrà affertur: superfluam esse additionem hujus *Genitivi*, quùm sine ea, quorum fuerit synagoga, satis intelligi possit: planè infirmum est, quando proximi capitis initio, exemplum additionis ejus tam manifestum habemus, ut res extrà controversiam omnem poni debeat. Verba, εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον, accipio pro, εἰς τὸ ἑπόν, vel, ἑπόμενον, sive, ἐχόμενον σάββατον. Quare enim non sic accipiam, cùm τὸ μεταξὺ non modò veteri interpreti, sed Erasmo etiam, Bezæ, Piscatori, & aliis, idem significet quod *sequens*, *proximè sequens*, *proximum*? Pro εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον, vetus habet, *sequente Sabbatho*, & sic etiam Erasmus: Beza, *in proximè sequens Sabbathum*: Piscator, *intra proximè sequens Sabbathum*, in *præpositione* εἰς discedens ab aliis, non autem in dictionibus duabus reliquis.

Digitized by Google

Theophylacti interpres, in contextu, *insequenti Sabbatho*, & in margine, *proximo Sabbatho*. Anglici nostri interpretes, The next Sabbath: vel, The Sabbath following. His addo Hesychium doctissimum glossographum, qui sic scribit: *Μεταξὺ, ἑξῆς*, [Sic enim legendum arbitror, pro ἐξαίφνης,] *μετ᾽ ὀλίγον, ἀναμέσον*. Beza in annotationibus, utcunque in contextu cum vetere interprete consentire videatur, *τὸ μεταξὺ σάββατον*, de interjecto inter Sabbathum & Sabbathum spatio intelligit: at ego potiùs de Sabbatho inter Sabbathum & Sabbathum interjecto intelligendum id puto, ut sic inter interpositum Sabbathum & proximum sive sequens Sabbathum nihil intersit. Secundum enim respectu primi est proximè sequens, respectu primi & tertii, intermedium. Sunt qui Apostolos ante proximum Sabbathū Gentibus verba illa quæ audire desiderârant proposuisse ideò existimant, quia sequens versus ait, à soluto conventu Judæos & Proselytos complures ad Apostolos accessisse, & Apostolos protinus compellasse eos, auctorésq; illis fuisse, ut in gratia Dei permanerent. Cæterùm valdè probabile est, Apostolorum sermonem illum non fuisse talem, qualis pro concione & in publicis cætibus haberi solet, sed familiari & privato qui interrogandi & respondendi vices habet propiorem. Præthereâ an illi ipsi, qui hoc petiêrant ab Apostolis ut verba illa denuò proponerentur, tunc adfuerint, incertum est. Quocircà operam illam Gentibus præstandam, ad proximum Sabbathum reservatam fuisse crediderim. Et observa sis hunc ordinem:

ordinem: *Primùm* egrediuntur è Synagogâ Judæorum Apoſtoli: *Tum* rogant eos Gentes, ut audita iterùm audiant: *Poſteà* ſoluto conventu multi ex Judæis & Proſelytis honoris causâ, (ſic enim interpretor,) Paulum & Barnabam ſequuntur. *Quartò* Paulus, & Barnabas homines, quos videbant tam prompto eſſe ergà veritatem ſtudio, benignè alloquuntur, & monent, ut in gratia Dei conſtanter permaneant. *Quinto*, proximo Sabbatho, maximus fit omnium ordinum (& in his Gentium) concurſus ad audiendum verbum Dei. *Sexto* & *Poſtremò* malevoli Judæi videntes tam confertam turbam, tantùm non invidiâ diſrumpuntur. Injuriam hîc facerem ſtudioſo lectori, ſi non apponerem Theophylacti verba luculentiſſima, quibus τὸ μεταξὺ τὸ Σάββατον exponit. Μεταξὺ τὸ σάββατον inquit Theophylactus, ἀντὶ τοῦ, τὸ ἐσόμενον, [id eſt, ἑπόμενον, ἐρχόμενον] ὡς σαφηνίζει κάτω, hoc eſt, Μεταξύ Σάββατον, *ponitur pro futuro Sabbatho, ut poſteà perſpicuè docet Lucas.* Ubi poſteà? Verſu 44. Ergo, τῷ ἐρχομένῳ Σαββάτῳ, & εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον, idem ſunt. Ex his credo planum fieri, verſum 42. Latinè ſic reddendum eſſe: *Exeuntibus autem illis è Synagoga Judæorum, rogabant Gentes ut ſequente Sabbatho prædicarentur,* [exponerentur, dicerentur] *ſibi verba hæc.*

Verſ: 43. σεβομένων προσηλύτων] Piſcatori vox προσηλύτων ejuſmodi eſt, ut eradendam illam putet. Nam, ut ait, ubique in hoc libro σεβόμενοι non ſunt Proſelyti, ſed Ethnici: & deinde hoc genus loquendi innuit,

 quoſdam

quoſdam fuiſſe proſelytos qui non colerent verum Deum : quod falſum eſt. Hæc ille probabiliter : ſed libb: tamen conſentiunt. At Chryſoſtomus in Act. 17. verſ: 17. σεβομένους δὲ, ait, τοὺς προσηλύτους λέγει.

Verſ: 45. ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες] id eſt, *nec ſolum contradicebant*, *ſed etiam blaſphemabant*. Sic enim illa quæ videtur eſſe περιττολογία, tollitur.

Verſ: 46. Παῤῥησιασάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας,] vetus , *Tunc conſtanter Paulus & Barnabas dixerunt.* id eſt, liberè, intrepidè. Eſt enim ubi *participia* per *adverbia* ſatis commodè exponantur. Sic ſupra cap: 7. v: 45. participium διαδεξάμενοι non malè exprimatur per *poſtea* , aut *deinceps* , ſicut Notæ meæ ad ad illum locum oſtendunt.

Verſ: 48. ἔχαιρον] id eſt, *gaudebant*. Ibid. καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ κυρίου.] *& glorificabant ſermonem Domini.* id eſt, glorioſè ac magnificè de ſermone ſive verbo Dei loquebantur, vel, *credebant verbo Domini.* Vide 2. Theſſ: cap: 3. v: 1.

Cap. XIV.

VErſ. κατὰ τὸ αὐτὸ] id eſt, *ſimiliter* , *eodem modo* : Camerarius. At Heſychius : κατὰ τὸ αὐτὸ, ὁμοῦ : niſi pro ὁμοῦ, legendum ibi ſit ὁμῶς , aut ὁμοίως. Sed ὁμοῦ, non diſplicet, & ſic

sic cum veteri & Erasmo, nostri etiam interpretes.

Vers: 3. παῤῥησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, &c.] id est, *libere loquentes in Domino, qui testimonium perhibebat verbo gratiæ suæ, dabatque ut &c.* *In Domino*, id est, in nomine Domini, vel propter Dominum. Et mox, *testimonium perhibebat* potiùs, quàm *testimonium dabat*, quia dabat proximè sequitur. Vide infrà cap: 15. vers. 8.

Vers: 4. Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος] vetus & Beza, *Divisa est*: Piscator, *Scissa est*.

Vers, 7. Κἀκεῖ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι] id est, Κἀκεῖ εὐηγγελίζοντο: *Et illic evangelizabant*. At Theophylacti interpres: *Et illic morabantur Evangelium prædicantes*: τὸ ἦσαν & τὸ εὐαγγελιζόμενοι, seorsim sumens.

Vers: 10. Καὶ ἥλλετο καὶ περιεπάτει] id est, *Tum exiliebat* [ille] *& ambulabat*.

Vers: 13. ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν] id est, *Sacerdos autem Jovis stantis*, id est, cujus simulachrum stabat ante urbem, [aut, *sedem habentis*,] *ante illorum urbem*. Theophylacti interpres, *cujus ante urbẽ illorum erat delubrum*. Sunt qui πρὸ τῆς πόλεως sic accipiant, ac si scripsisset Lucas: τοῦ ὄντος πολιούχου, vel, τοῦ προεστῶτος τῆς πόλεως: quibus nondum, tametsi magnæ autoritatis viris, assentiri audeo. Prior interpretatio simplicissima est, nec facilè reperias qui aliter interpretentur. Ibid. ἐπὶ τοὺς πυλῶνας] vetus, *ante januas*, & fortasse rectè, si, *ante*, in *ad*, mutaveris. Vide suprâ cap: 12. vers: 14.

Verſ: 24. διαῤῥήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν] vetus, *conſciſſis tunicis ſuis*: Eraſmus, *conſciſſis veſtibus ſuis*: Theophylacti interpres, *ſciſſis veſtimentis ſuis*. Beza, & Piſcator, *diruptis palliis ſuis*

Verſ: 15. καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμὲν &c.] Beza, *nos quoque ſumus homines iiſdem quibus vos, affectionibus obnoxii* Sic etiam propemodum Theophylacti interpres. Vetus, *& nos mortales ſumus, ſimiles vobis homines.* In compoſitis dictionibus Latinè reddendis vel negligenda eſt altera pars compoſitionis, (quod fieri interdum poteſt ſalvo ſenſu,) vel uni dictioni Græcæ exprimendæ, coacervandæ complures Latinæ. Raró enim ad Græcorum in hac re fælicitatem lingua Latina aſpirat. Henricus Stephanus, vir, ut nemo neſcit, Græcè doctiſſimus, in Sophoclem annotavit καινοπαθῆ, non aliud eſſe quàm καινά. Ergo ſi καινοπαθῆ ponatur pro καινὰ apud Sophoclem, quid ni ὁμοιοπαθεῖς ſic accipiatur hoc loco ac ſi legeretur apud Lucam, ὅμοιοι? Sed qui in compoſitis examinandis dictionibus plurimùm operæ libenter ponunt, iis nullo modo placebit iſta nimiam licentiam olens annotatiuncula. Revoco igitur me ad penſum, & progedior, ſed ſic ut lectorem priùs admonitum velim de duobus locis, ubi hæc eadem dictio reperitur. Prior eſt Sap cap: 7. verſ: 3. & poſterior Jacob: 5. verſ: 17. Poſterior ſatis notus eſt: prior autem ſic ſe habet: ἐπὶ τὴν ὁμοιοπαθῆ κατέπεσον γῆν. Proferuntur hæc verba tanquam à Rege Salomone (Sic enim titulus libri

libri vult,) cogente se in ordinem, nec dissimulante communem reges habere & introitum in hanc vitam & exitum, cum rel quis omnibus hominibus. Ait ergo se recêns natum in cognatam ejusdemque cum hominibus naturæ terram cecidisse. Audiant hanc regis sapientissimi vocem, trossulli juvenes nostri in nobilitate generis fiduciam habentes, qui tanquam nihil habeant cum luto cognationis & commercii, ita elatis cervicibus, ansatis brachiis, supercilio minaci incedunt: qui nihil in ore habent nisi avos & atavos, quos pudet plebeium hominem vel rectis oculis intueri. Audiant hæc, inquam, & pro certo intelligant tempus olim, imò brevi fortasse futurum, quando terra illos frigida frigidos, fragilis fragiles, cognata cognatos in gremium suum recipiet, omnique honore spoliabit. Ibid. εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς &c.] id est, *annunciantes vobis* &c τὸ ὑμᾶς enim regitur ab εὐαγγελιζόμενοι, ut paulo post idem participium cum accusativo πόλιν conjungitur. Et sic ubique in novo Testamento.

Vers: 17. ἀγαθοποιῶν, &c] id est, *eò quod benefaceret, calitus nobis pluvias daret & tempora fructifera, impleret cibo & lætitia corda nostra.* Ad verbum: *benefaciens, dans, implens.*

Vers. 21. καὶ μαθητεύσαντες ἱκανοὺς] vetus, *& docuissent multos*: nec aliter Erasmus. Theophylacti interpres: *ac satis multas turbas doctrinæ suæ participes fecissent*: Beza, *& discipulos multos adjunxissent*: Piscator, *& discipulos multos fecissent.*

Prima

Prima interpretatio mihi ſatisfacit : eſt enim tum aptiſſima, tum breviſſima : nec cauſam video , cur aliter verbum μαθητεύω hîc exponi debeat, quàm ſuprà Matth: 28. verſ: 19. ubi tamen tam Beza quàm Piſcator *docendi* ei ſignificationem apertiſſimè tribuunt. Beza præterea ibidem notat eos, ut ſubtilitatem quandam ſectantes, qui τὸ μαθητεύειν, in conjugatione Hiphil accipiunt, hoc eſt, ita acſi, *diſcipulare*, aut, *diſcipulos facere*, ſignificaret. Quare ego veterem interpretem ſequor. Sic noſtri : and had taught many.

Verſ: 23. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ᾽ ἐκκλησίαν] Vetus , *Et cùm conſtituiſſent illis*, &c. Eraſmus : *Et cùm ſuffragiis creaſſent illis*, &c. Theophylacti interpres : *Et cùm ordinaſſent atque conſtituiſſent illis*,&c. duo ejuſdem ſignificationis verba ſimul conjungens, id quod ſæpiuſculè facit. Beza & Piſcator : *Quumque ipſis per ſuffragia creaſſent* &c. Non faveo Romanæ Hierarchiæ , certè non faveo ; & tamen exiſtimo, ante exortam de diſciplina Eccleſiaſtica controverſiam neminem fuiſſe, paulò æquiorem, cui verſio vulgata, ſi minùs præferenda aliis,at ſaltem admodùm tolerabilis hoc loco non videretur. Noſtri interpretes palmam illi tribuunt, ſic enim habent : And when they had ordained them Elders in every Church. Τὸ χειροτονεῖν, ſi uſum loquendi potiùs, quàm ſyllabas ipſas, (quibus inhærere ſæpè parùm eſt tutum,) reſpicias , nihil aliud declarat, quam *conſtituere,creare, ordinare, deſignare*, ſive id fiat per ſuffragium unum , ſive per plura, ſive abſque ſuffragiis omninò. Exempla

empla passim occurrunt. Chrysostomus Homil: 32. in Matthæum pag: Savilianæ editionis 218. hæc habet verba: λανθανόντως ἑαυτὸν ἐμφάνει τὸ κῦρος ἔχοντα. εἰπὼν γὰρ, δεήθητε τοῦ κυρίου θερισμοῦ, οὐδὲν δεηθέντων αὐτῶν, οὐδὲ εὐξαμένων, αὐτὸς αὐτοὺς εὐθέως χειροτονεῖ. id est, *Tectè indicat seipsum esse qui auctoritatem habeat. Nam cùm dixisset:* Rogate dominum messis: *& illi nec rogarent, nec precarentur, ipse eos statim designat.* Insigne est illud Maximi Tyrii de Darii equo herũ suum hinnitu solo regem Persarum creante: Δαρεῖον οὐ πρότερον προσεκύνησαν Πέρσαι, πρὶν αὐτὸν ἐχειροτόνησεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὑβριστὴς ἵππος, id est, *Darium non priùs adorarunt Persæ, quàm equus lasciviens regem illum creasset.* Plura exempla non adjicio: nam hæc duo satis docent parùm solidè ratiocinari eos, qui ex vi vocis hujus argumentantur, Paulum & Barnabam in hoc negotio constituendi presbyteros, nihil per se egisse, sed expectasse suffragia & consensum aliorum. Non nego eos, assumpsisse sibi alios: sed id ex vi vocis hujus satis solidè concludi posse, id verò nego. Hesychius: χειροτονεῖν, καθιστᾶν, ψηφίζειν. id est, *constituere, decernere*, addo etiam *eligere*. Nam mox sequitur: χειροτονία, ἐκλογή. Socrates Ecclesiasticæ Historiæ lib: 1. cap: 38. fol: 190. b, de Constantino Magno loquens filios suos in imperii consortium assumente, sic ait: τὸν μὲν πάππῳ ἐπώνυμον Κωνστάντιον ἐν τῇ εἰκοσαετηρίδι καίσαρα καθίστησι· τὸν δὲ νεώτερον Κώνσταντα ἐν τῇ τριακονταετηρίδι τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἐχειροτόνησεν. Hîc κατέστησεν & ἐχειροτόνησεν idem prorsus valent. Theodoretus περὶ

προνοίας

Præcipere ut observent Legem Mosis. Hic Bezam & Piscatorem ferè sequor, nisi quòd perspicuitatis causâ in verborum ordine non nihil muto.

Vers: 7. ὑμεῖς ἐπίστασθε ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη &c.] id est, *Vos scitis jampridem*[Heb: ab antiquis diebus.] *Deo nostro placuisse, ut per os meum audirent Gentes*, &c. ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. i.e. ὁ ἐν ἡμῖν Θεὸς, vel, ὁ Θεὸς ὁ ἐν ἡμῖν, per ellipsin articuli : cujus ellipseως exemplar opinor, non desunt. Porrò, ὁ Θεὸς ὁ ἐν ἡμῖν, id est, ὁ Θεὸς ἡμῶν : Quomodo enim commodiùs explicem, non reperio. ἐξελέξατο, id est, ἠθέλησε. ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐξελέξατο. id est, τῷ Θεῷ ἡμῶν ἤρεσε, & sic ego sum interpretatus.

Vers 8. ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς] id est, *testimonium eis perhibuit*. *Perhibuit* enim malo, quàm, *dedit*, quia sic est apud veterem interpretem, & quia participium, *dato*, proximè sequitur. Vide suprà cap. 14. vers: 3.

Vers. 9. Καὶ οὐδὲν διέκρινε] *Nihilque discrevit*, id est, nullum discrimen fecit, posuit. τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν] id est, *quia fide purgavit corda eorum* : vel, *quandoquidem fide purgavit corda eorum.* Sic Syrus interpres planissimè : *quia purgavit fide corda eorum.* Nec in aliam sententiam Piscator : *ut qui fide purgavit corda eorum.* *Participia* nonnunquam *causaliter* poni, sive ita poni, ut per conjunctionem causalem, haud ineptè exponi possint, satis notum est.

Verſ: 10. ἐπιθεῖναι] id eſt, καὶ ἐπιτίθετε, vel, ἐπιτιθέντες αὐτοῖς: *& imponitis*, vel, *imponentes illis.* Vide quæ annotavi ad Luc: cap: 1. verſ: 54. ubi diſcas τὸ μνησθῆναι commodiſſimè capi poſſe, vel pro, καὶ ἐμνήσθη, vel pro, μνησθείς. Vide hujus cap v. 14.

Verſ: 12. ὅσα,] vetus, *quanta:* & ſic etiam Dominus Beza. Piſcator: *quæcunque.* Eraſmus, & Theophylacti interpres, *quæ:* Non malè, ut mihi videtur.

Verſ: 14. ἐπεσκέψατο λαβεῖν, &c.] id eſt, καὶ ἔλαβε. id eſt, *reſpexerit Gentes, & ſumpſerit ex illis.*

Verſ. 19. & 20. Διὸ ἐγὼ κρίνω μὴ παρενοχλεῖν, &c.] id eſt, *Quare nolo ego ut obturbetis,* &c. *Sed ſcribatis ad eos, ut* &c. Al. *Quare, me auctore, non obturbabitis,* &c. *Sed ſcribetis,* &c.

Verſ: 23. γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε] id eſt, *Scripſerunt verò per manus eorum hæc.* Græcè oratio eſt ἀνακόλουθος, nec quod ad juſtæ ſyntaxeως leges attinet, ſatis aptè cum iis quæ proximè præcedunt, cohæret. Quare ego ſic accipio, ac ſi ſcriptum eſſet: Ἔγραψαν δὲ διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε. Sic Anglici interpretes: And they wrote (or, they wrote Letters) by them after this manner. Porrò huic locutioni cum idiomate noſtro pulchrè convenit: vulgò enim dicimus: I wrote, or, I will write by ſuch a man: volentes dicere: I ſent, or will ſend Letters by ſuch a man: miſi, aut mittam literas, per manus hujus aut illius.

Verſ. 24. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι, &c.] id eſt, ad verbum: *Quoniam audivimus, quòd quidam*

Digitized by Google

dam è nobis egressi turbaverunt vos verbis, labefactantes animas vestras, dicendo oportere vos circumcidi, & servare Legem, quibus nihil tale mandaveramus.

Vers: 31. ἐπὶ τῇ παρακλήσει,] vetus, *super consolatione.* Sic etiam Erasmus. Theophylacti interpres *propter consolationem, & exhortationem.* Beza, & Piscator: *super exhortatione.* Nostri interpretes, for the consolation: & in margine, exhortation. Noluerunt enim contextum onerare duobus vocabulis unius significationis, neque rursùs alterutrum penitùs excludere, quò lectori, utrum mallet, libera eligendi potestas fieret.

Vers: 32. παρεκάλεσαν] vetus, *consolati sunt:* Theophylacti interpres: *consolati & adhortati sunt.* Utra ex istis duabus interpretationibus præferenda hoc loco sit, penes lectorem judicium esto.

Cap. XVI.

VErs: 2. Ὃς ἐμαρτυρεῖτο, &c.] id est, ad verbum: *Qui testimonium habebat à fratribus qui Lystris erant, & Iconii.* Al. *Quem fratres qui erant Lystris & Iconii suo testimonio commendabant.*

Vers: 3. τοῦτον ἠθέλησεν &c.] id est, *Hunc voluit Paulus secum proficisci: quare cepit eum & circuncidit* &c. καὶ hîc ἰσοδυναμεῖ τῷ διὸ, ut sæpè aliâs.

Vers: 10. συμβιβάζοντες] vetus, *certi facti:* nec aliter Erasmus. Beza & Piscator, *collatis argumentis*

argumentis colligentis. Theophylacti interpres, *conjicientes*: quam interpretationem confirmant hæc verba Chrysostomi: τί δέ συμβιβάζοντες; στοχαζόμενοί φησι. vetus interpres legisse videtur. συμβιβασθέντες: & nisi libri repugnarent, omnino non dubitarem illi lectioni palmam tribuere. Est enim συμβιβασθέντες. ut superiùs [ad vers: 22. cap 9.] ex Hesychio annotavi, διδαχθέντες, id est, *edocti, certi facti,* πληροφορηθέντες. Sed, cùm συμβιβάζοντες, constans sit librorum omnium, quod sciam, sine ulla diversitate lectio, nec reperiatur aliquid apud Græcos interpretes, quod pro, συμβιβασθέντες faciat, absit, ut de alia introducenda lectione vel semel cogitem. Quid ergo est, συμβιβάζοντες? Vel στοχαζόμενοι, ut Chrysostomum auctorem sequamur, vel, quod idem penè est, συμβάλλοντες, hoc est, *conjicientes.* Sic enim interpretatur Budæus, & Budæum secutus interpres Theophylacti: vel, *colligentes, pro certo habentes, certo statuentes, nihil ambigentes*, &c. Anglicè, assuring our selves, or, assuredly gathering. τὸ συμβιβάζω enim si Hesychio & Suidæ credimus, est, *doceo*, quod ita demum intelligendum est, si detur alius aliquis qui discat. At ubi qui docet & discit idem est, ibi valet, *certò colligo*, *pro certo habeo*, πληροφοροῦμαι. Atque hoc procul dubio vidit, doctissimus ille vir quisquis fuit, qui nunc nobis non alio quàm veteris aut vulgati interpretis nomine notus est. Quare nunc retracto priorem sententiam de passiva lectione, συμβιβασθέντες. τὸ συμβιβάζοντες enim est πληροφορούμενοι, quoties qui discit à docente

non

non est alius, hoc est, ubi actio τῦ συμβιβάζοντος à seipso ad alium non transit. Συμβιβάζω cum respectu ad alium, id est, *doceo*: συμβιβάζω, sine respectu ad alium, id est, πληροφορῦμαι, *pro certo habeo*. Si cui hæc λεπτομερέστερον τῦ δέοντος dicta videntur, ab eo hoc unum peto, ut clausis oculis hunc locum prætereat, & ad ea quæ sequuntur transeat, si forte ibi, quod minùs offendat, inveniat. Aliter, συμβιβάζοντες: *affirmantes vocasse nos Dominum* &c. Sic enim suprà vetus interpres, nimirùm hujus libri cap: 9. vers: 22. pro συμβιβάζων, habet, *affirmans*.

Vers: 11. εὐθυδρομήσαμεν εἰς Σαμοθρᾴκην] id est, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν. [vide infra cap: 21. vers: 1.] id est, *recto cursu Samothracem pervenimus*: Beza, *rectum cursum tenuimus Samothracem*. Mihi prius magis placet, quia arbitror tria hîc doceri: pervenisse Paulum, & qui cum eo erant Samothracem, nec solum pervenisse, sed rectâ, & celeriter. Rectum cursum tenere quis potest, ut tamen eô quô tendit haud perveniat, morte nimirùm interceptus, aut alio aliquo impeditus casu.

Vers: 16. πνεῦμα Πύθωνος] id est, Syr: רוח א דקצמא, *Spiritum divinationis, seu Pythonis* 1. Sam: 28. 7. *Quærite mihi mulierem* בעלת־אוב, *dominam Pythonis*, id est, Pythonissam.

Vers: 18. παραγγέλλω σοι] id est, *edico, denuntio tibi*. *Præcipio* enim dilutioris videtur esse significationis, nec vim hujus in Christi nomine propositi mandati satis exprimere. Judicent alii.

Digitized by Google

Verſ: 20. Καὶ προσαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς] vetus, & Eraſmus, *offerentes eos Magiſtratibus.* Beza: *offerentes eos Prætoribus.* Ego malim cum Piſcatore & Theophylacti interprete: *Et cùm adduxiſſent eos ad Prætores.* Vocem etiam *Magiſtratus*, non rejicio propter hæc verba Caſauboni in Athenæum, lib: 5. cap: 14. p. 234. *Seculo Athenæi, στρατηγοὶ in municipiis dicebantur, etiam civiles & urbani Magiſtratus, ut in Actis ſanctorum Apoſtolorum cap: 16.* Sed, ſi libebit, in fine præcedentis verſus. pro, ἄρχοντες dicere, *Magiſtratus*; hîc reſtrictioris ſignificationis vocabulum non malè adhibebitur, nimirùm *Prætores*, aut tale aliquod.

Verſ: 21. οὐδὲ ποιεῖν] Theophylacti interpres, *neque ſervare*: Rectè. Beza, *neque uſurpare.* Anglici interpretes: neither to obſerve.

Verſ. 22 καὶ οἱ στρατηγοὶ περιῤῥήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια ἐκέλευον ῥαβδίζειν] id eſt, *quare Prætores jubebant virgis eos cædi diruptis eorum veſtibus.* Hîc collocatio verborum excludit omnem ambiguitatem, ne quis fortè dubitet, ſuáſne Prætores veſtes, an Apoſtolorum diruperint. Certè ſuas non diruperunt: nam quæ cauſa fuit cur ſic facerent?

V: 29. εἰσεπήδησε] id eſt, *intrò proſiliit*, vel, *introrupit*, vel, verbo confícto: *introſiliit.*

Cap. XVII.

VErſ: 3: Διανοίγων καὶ παρατιθέμενος] id eſt, *Oſtendens & demonſtrans*: vel, *Patefaciens & probans.*

Verſ: 4.

Digitized by Google

Vers: 4. Καί τινες &c.] id est, *nonnulli igitur, ex eis crediderunt adjunctique sunt Paulo & Silæ, & ex religiosis Græcis multitudo magna, & ex mulieribus primariis non paucæ.*

Vers: 5. Ζηλώσαντες δὲ &c.] id est, *Invidiâ vero commoti, qui increduli erant Judæi, cùm assumpsissent è circumforaneis quosdam, viros sceleratos, & motum fecissent, turbabant civitatem, adortique domum Jasonis studebant eos adducere ad populum.*

Vers. 6. Μὴ εὑρόντες δὲ αὐτοὺς &c.] id est, *Quos cum non invenissent*: vel, *Non inventis autem illis* &c. βοῶντες] id est, *clamantes.* Nihil enim hîc opus est cur in *gerundi* vocem in *do* (quod tamen aliâs, nec perperàm, fit) *participium* mutetur. Ibid. ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην *ἀναστατώσαντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεισιν] id est, *qui orbem terrarum inquietarunt, etiam hîc adsunt.* τὸ, οὗτοι, παρέλκει, ac eapropter, sine sensus detrimento omitti potest, aut si non παρέλκει, conjungendum certè est cum καὶ ἐνθάδε, *hi etiam hîc adsunt. Participium* ἀναστατώσαντες, sic exponο hoc loco, quemadmodum à Domino Bezâ exponitur posteà, nimirùm Galat: 5. v: 12. Aliter, *Qui orbem terrarum subverterunt* [*errare fecerunt*] *etiam hîc adsunt.* Sunt qui putant, ἀναστατώσαντες, idem hîc esse, quod, ἄνω κάτω ποιήσαντες. id est, *cœlum terræ miscuerunt*, & novis inauditisque dogmatis omnia repleverunt. Hunc sensum, (qui à prioribus interpretationibus non multùm differt) sic eleganter expresserunt vernaculi nostri interpretes They, [al. These: sed malò, ut modo dixi, they, quia de absentibus

*Vide infra cap. 21 vers. 38.

non rectè dicitur, these.] that have turned the world upside downe are come hither also. *etiam hîc adsunt.* id est, Thessalonicæ: nam coram non adfuisse illos res ipsa loquitur.

Vers. 7. ὃς ὑποδέδεκται, &c.] id est, *Quos excepit Iason: & hi omnes* &c.

Vers: 8. & 9. Ἐτάραξαν δὲ &c.] Perspicuitatis causâ muto formam orationis in hunc modum: *Turba autem & civitatis magistratus hæc audientes commoti sunt. Cæterùm, quum satis accepissent,* &c.

Vers: 11. οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι &c.] id est, *Hi autem erant generosiores* &c. εὐγενέστεροι, id est, ἐπιεικέστεροι, inquit Chrysostomus, & è Chrysostomo Theophylactus. Non enim generis nobilitatem, sed mansuetudinem animi, & mores à fastu alienos, designat hoc loco τὸ εὐγενές. Ibid. οἵτινες] *ut qui* &c. vide Rom. 1. v. 25. & 2. v: 15.

Vers: 12. καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων &c.] id est, *& à Græcis mulieribus honestis, & viris non pauci.*

Vers. 15. Οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον &c.] id est, *Qui verò deducebant Paulum, duxerunt eum Athenas usque.* vide Budæi comment: pag: 413. *Qui deducebant*, id est, qui illi pro satellitibus & stipatoribus erant in periculoso itinere. Pulchre explicantur hæc à Domino Beza, sed tamen in interpretatione participii, non audeo à vetere interpretè discedere. Non video enim quî breviùs & aptiùs expresserit.

Vers. 16. παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ] vetus, *incitabatur.* Erasmus, *incandescebat.* Theophylacti

phylacti interpres, *concitabatur* : Beza, *irritabatur*. Piscator, *exacerbabatur*. Has omnes in medium protuli interpretationes, ut sumat ex his ὁ κρίνειν οἷός τε ὢν quam maluerit. Theophylactus: τί ἦν ὅτι, παρωξύνετο; οὐκ ἔφερεν, ἀλλ' ἐτήκετο. Ibid. κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν] id est, εἰδώλων καταπλέων, *idôlis refertam*, sicut multis adhinc annis annotavit in hunc locum seculi sui decus Casaubonus, quem vide. Non nescio tamen à Theophylacto [in Acta pag: 163.] Ephesios καλειδώλους & γόητας dici, id est, *idôlis deditos & præstigiatores*.

Vers: 18. συνέβαλλον αὐτῷ] vetus, *disserebant cum eo*. Erasmus & Beza, *conflictabantur cum eo*. Theophylacti interpres, *congrediebantur cum illo*. Nostri: encountred him. Piscator, *conferebant cum eo*: quod verbum aliquantò mihi mitiùs videtur quàm ut iis, qui posteà tantopere tum dictis tum factis in Apostolum sæviebant, conveniat. Ibid. τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν;] vetus: *Quid vult semini-verbius hic dicere?* & rursus, *Quid vult seminator verborum hic dicere?* Nam variant editiones, aliis hoc, aliis illud exhibentibus. Erasmus non reperiens, opinor, vocem Latinam, quæ Græcæ usquequâque respondeat, Græcam ipsam retinet, sic enim habet: *Quid vult spermologus hic dicere?* At hoc non est interpetari, sed interpretandi laborem defugere. Beza: *Quid vult garrulus iste dicere?* & in notis: *blaterator*, quam interpretationem tanquam potiorem, in contextum suum Piscator postea transtulit. Theophylacti interpres: *Quid vult spermologus*,

id est, *nugator & blatero iste dicere?* Hactenùs solùm ab Erasmo discrepans, quòd Græcæ voci, etiam in contextu ipso, duplicem Latinam interpretationem adjicere non sit gravatus. Σπερμολόγος, ut ex Athenæo & Græcis in hunc locum Scholiis intelligi potest, propriè locum habet in iis avibus, quæ frugivoræ sunt, & sémina legendo, id est, colligendo victum sibi quærunt. Est etiam ubi de certa quadam avicularũ specie hoc nomen peculiariter enuncietur, veluti apud Aristotelem Historiarum lib 8. cap. 3. & apud Athenæum lib: 9. pag: 398. Porrò, Græci in hunc locum scriptores sic de σπερμολόγῳ loquuntur, tanquam de avicula distincta ab aliis generis Theophyl: Σπερμολόγον πτηνὸν εἶναι φασὶν εὐτελέστατον τὰ ἐν ταῖς τριόδοις διεσκεδασμένα τῶν σπερμάτων εἰωθὸς συλλέγειν. i. e. *Spermologum, volucrem esse aiunt vilissimam, semina quæ in triviis dispersa jacent solitam colligere.* Nec multò aliter Oecumenius, si modò Oecumenii sunt, quæ nomen ejus præferunt. ἐπειδὴ, inquit, ὀρνεόν ἐστιν ὁ σπερμολόγος, βραχὺ καὶ εὐτελὲς, οὔτε πρὸς βρῶσιν, οὔτε πρὸς τέρψιν ἐπιτήδειον, τὰ ἐν ταῖς τριόδοις ἐρριμμένα τῶν σπερμάτων εἰωθὸς συλλέγειν, τοὺς εὐτελεῖς καὶ οὐκ ἀξίους λόγου σπερμολόγους ἐκάλουν. i. *Cùm spermologus, parva sit vilisque avicula, nec cibi nec delectationis causâ expetenda, semina in triviis projecta colligere solita, viles & in nullo habendos numero homunciones, spermologos appellitabant.* Ex his Oecumenii verbis tria discimus: 1. dictionem σπερμολόγος, non a λέγω *dico*, aut à λόγος, *sermo*, sed à λέγω, id est, *colligo*, fieri: 2. σπερμολόγος, ἰδιαίτατα sic dicta, qualis fuerit avis: 3. Cur

3. Cur homines spermologi dicti sint, & quales sint illi quibus hoc nomen verè aptéque conveniat. Athenæus lib: 8. cap: 7. pag. 344. σκωπτόμενος [ὁ Ἄλεξις] ὑπό τινων σπερμολόγων εἰς ὀψοφαγίαν, ἐρομένων τε ἐκείνων τί ἂν ἥδιστα φάγοι, ὁ Ἄλεξις σπερμολόγους ἔφη πεφρυγμένους. Eruditiss: Casaubonus ad Theophrasti characteres, cap. περὶ ἀπονοίας, affert quædam ex Eustathio, quæ omitti hìc non debent, cùm vocabuli istius apud Athenienses in vulgato eorum sermone quis fuerit usus, tam perspicuè doceant. Sic ergo Casaubonus: σπερμολόγους *vocabant Athenienses, abjectissimos quosdam homines, imò hominum mendicabula, qui forum & Digma oberrantes, si quid e mercium oneribus, ut fit, excideret, id legebant, & vitam hoc quæstu sustentabant. Ergo Atheniensibus primò* σπερμολόγοι *fuerunt, qui avium* σπερμολόγων *ritu, res fortuitò in foro sparsas colligerent. Nam ut aves victus causa semina, sic illi quæ è plaustris aut bajulorum oneribus in terram forte deciderant, studiose colligebant. Deinde ab his ad alios quoscunque vilissimæ notæ homines translata appellatio est.* Quare, si hæc quæ scripsi quicquam valent, pro his Græcis: τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Latinè dicamus licet: *Quid vult vilissimus iste homuncio dicere?* Anglicè verò: **What will this varlet [or, this vile fellow, this *base fellow] say:** ***beggarly**
Addo nonnulla è Suida, magis tamen Suidæ emendandi causâ, quàm quòd i lis mihi in tam clara luce sit opus. Quid igitur Suidas? Σπερμολόγος, inquit, λέγεται μικρὸν ὀρνιθάριον κολοιώδες, σπερμολόγος ὠνομασμένον. ἔοικε δὲ ἀπὸ

τοῦ τὰ σπέρματα ἀναλέγειν. Λέγεται οὖν ἀπὸ τούτου ὁ εὐτελὴς καὶ εὐκαταφρόνητος ἄνθρωπος, καὶ ἴσως ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων διαζῶν, σπερμολόγος. Sic codd. nostri. At tu lege: Σπερμολόγος λέγεται μικρὸν ὀρνιθάριον κολοιῶδες. ἔοικε δὲ ἀπὸ τοῦ τὰ σπέρματα ἀναλέγειν, σπερμολόγος ὠνομασμένον. Λέγεται οὖν &c. In libb. manifesta est transpositio verborũ, sic utique, uti dixi, corrigenda. Adhæc observes velim hæc verba: καὶ ἴσως ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων διαζῶν. Nam & accipiunt lucem ab iis quæ ex Eustathio profert Casaubonus,& lucem illis vicissim nonnullam reddunt.. Hinc enim apparet σπερμολόγους istos reverâ fuisse hominum mendicabula, id est, ut Anglicè loqui solemus: beggarly knaves. Paulus σπερμολόγος audit à Philosophis Atheniensibus,non ut locutuleius,aut blaterator aliquis, sed ut homo tenuissimæ fortunæ parúmque splendidè vestitus.Est enim convitium in viles potiùs quàm verbosos.

Vers:21. ἀθηναῖοι δὲ πάντες &c.] Illustrando huic loco libet mutuari quædam à duobus doctissimis viris, & patriæ suæ, dum vivebant, magnis ornamentis, socero,& genero, hoc est, Henrico Stephano,& Isaaco Casaubono. Henricus Stephanus epistolâ nuncupatoriâ commentariis suis de Atticæ dialecti idiomatis præfixa, sic scribit: *Jam & quod apud Lucam in Apostolorum Actis legimus de Atheniensibus dicendi aut audiendi semper aliquid novi cupidis, de ipso quoque vulgo intelligi debere existimo: eodemque modo aliquot Demosthenis locos, qui cum illo Lucæ conveniunt*, [sub. intelligi debere existimo.] *ubi conqueritur de iis qui subinde ad forum ventitantes interrogabant ecquid novi*

novi audiretur. If: Casaubonus ad Theophrasti characteres cap περὶ λοϛοποιΐας, super hæc verba, μὴ λέγεταί τι καινότερον; *Divus Lucas*, inquit, *Actorum capite 17. hæc habet verba*: ἀθηναῖοι δὲ πάντες, &c. Tum addit: *Hanc levitatem suis civibus sæpè exprobrat Demosthenes, ut in oratione illa qua respondet epistolæ Philippi, ubi ait.* Ἡμεῖς δὲ (εἰρήσεται γὰρ τ' ἀληθὲς) οὐδὲν ποιοῦντες ἐνθάδε καθήμεθα, μέλλοντες ἀεὶ καὶ ψηφιζόμενοι, καὶ πυνθανόμενοι κατὰ τὴν ἀγορὰν, εἴ τι λέγεται νεώτερον. Hæc & alia Casaub: quem vide.

Vers: 22. Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος] vetus, Erasmus &c. *Stans autem Paulus.* Solus Piscator, *Quùm autem constitisset Paulus.* Ib κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ] vetus, *per omnia quasi superstitiosiores vos video.* Erasmus, *per omnia fere*, &c. Theophylacti interpres, *in omnibus vos fere video religiosiores esse.* Beza & Piscator, *omninò conspicio vos quasi religiosiores.* Nostri, I perceive that in all things ye are too superstitious. δεισιδαιμονεστέρους, id est, εὐλαβεστέρους, inquit Chrysostomus. Et ait hæc dici à Paulo veluti laudante Athenienses. Himerius declamatione contrà Epicurum, de εὐσεβείᾳ Atheniensium: Ἐπίκουρος δὲ Ἀθήνησι ταῦτα φιλοσοφεῖ· Ἀθήνησι δὲ ὅταν εἴπω τὸ μέγιϛον εἶπον τῆς εὐσεβείας κεφάλαιον. Quare non discedo hîc à Domino Beza, nisi quòd pro, *omninò*, malim, *in omnibus*, vel potiùs, *ubique, in omni loco*, κατὰ πάντα τόπον. *Quâcunque eo*, inquit Paulus, *conspicio quædam quæ quàm sitis vos, ô Athenienses, cultui divino dediti, clarum & testatum faciant. Nam pertransiens*, &c.

Vers: 23.

Vers. 23. τὰ σεβάσματα ὑμῶν] vetus, *simulachra vestra*: Erasmus, *culturas vestras*: quod non probo. Beza & Piscator: *sacra vestra*. Theophylacti interpres: *numina quæ colitis*: quod sanè non displicet. Nam σέβασμα, 2. Thess. 2. vers. 4. est *numen*, etiam ex Bezæ & Piscatoris interpretatione. Possis etiam dicere, *Deos vestros*, aut *simulachra vestra*, cum vetere interprete. Eôdem enim hæc omnia recidunt. Jam σεβάσματα haud aliter sunt *Dii* aut *numina*, aut *simulachra*, quàm παιδεύματα, *literarum studiosi*, aut στρατεύματα, *milites*, aut ἀκροάματα, *histriones, cytharœdi, tibicines*. Sic modo loquendi non dissimili, habes apud Latinos, *consilia* pro *consiliariis*, & *matrimonia* pro *uxoribus*. Ibid. ἀγνώστῳ Θεῷ] Hesychius, Θεοὶ ξενικοὶ παρὰ Ἀθηναίοις τιμῶνται, οὓς καταλέξει Ἀπολλοφάνης ἐν Κρῆσιν. *Inde* (inquit Casaub: in Athenæum) *illa ara* Θεοῦ ἀγνώστου *in Actis*. At fortasse non inde. Nam, Θεοὶ ξενικοὶ, quorum meminit Hesychius, non fuerunt penitùs ἄγνωστοι, cùm ipso Hesychio teste, nomina eorum descripta fuerint, & in Catalogum relata à poëta comico Apollophane. Quare de nomine saltem noti fuerunt, id quod de hoc Deo, in cujus aram incidit Apostolus, dici non potest. Imò colligi potest ex aræ istius integrâ inscriptione, quæ habetur apud Theophylactum in commentariis, τὸν ἄγνωστον Θεὸν separatum fuisse, nec in eundem censum venisse cum reliquis Diis. Sic enim Theophylactus: ἦν δὲ ἡ πᾶσα τοῦ βωμοῦ ἐπιγραφή. Θεοῖς Ἀσίας, καὶ Εὐρώπης, καὶ Λιβύης· Θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ. Ergo reliqui Dii, ξένοι sive ξενικοὶ fuerunt, sed non penitùs ἄγνωστοι:

Digitized by Google

iste verò & ξένος & ἄγνωστος. Atque hinc clarissimè liquet, quantus fuerit apud Athenienses divini numinis, ubicunque tandem culti, metus, sed qui tamen cum summa cæcitate, & incredibili inscitia conjunctus esset. Huic ergo cæcitati, huic inscitiæ mederi conatur Apostolus.

Vers: 24. οὗτος οὐρανοῦ &c.] Beza & Piscator in suis versionibus omittunt *pronomen* οὗτος, quod tamen mihi omittendum non videtur. Habet enim suam quandam emphasin. Igitur ego totum versum cum vetere interprete sic reddo: *Deus qui fecit mundũ, & omnia quæ in eo sunt, hic quùm cœli & terræ Dominus sit, non* &c.

Vers: 27. εἰ ἄραγε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὕροιεν] id est, εἰ ἄραγε ψηλαφῶντες αὐτὸν εὕροιεν: *si forte palpando eum invenirent*: quemadmodum optimè Dominus Beza, ut mihi quidem videtur. Ibid. καίτοιγε οὐ μακράν, &c.] Seneca Epistolâ 71. *Quibusdam autem evenit ut quædam scire se nesciant. Quemadmodum quærimus sæpè eos cum quibus stamus, ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum.*

Vers: 28. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, &c.] Latet hîc, si Melanchthonem audimus, testimonium de Trinitate. Sic enim ille: *In hoc dicto*, inquit, *est pulchrum testimonium de Trinitate*: Sumus *refertur ad Patrem*: vivimus *ad Filium*; movemur *ad Spiritum sanctum.*

Vers: 29. χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου] id est, τέχνῃ καὶ ἐνθυμήσει ἀνθρώπου κεχαραγμένοις: *arte & ingenio hominis sculptis.* Ad verbum *sculpturæ artis & cogitationis hominum*; ut est apud veterem intepretem.

Vers: 30.

Vers: 30. τὺς μὲν ὖν χρόνυς &c.] id est, *Et tempora quidem hujus ignorantiæ cùm dissimulasset* [vel, *dissimulaverit*] *Deus, nunc denuntiat* &c. *Dissimulasset*, id est, veluti connivendo præteriisset.

Vers: 31. ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν &c.] id est, *per virum quem constituit*, [*definiit,*] *prout fidem fecit omnibus suscitando eum à mortuis.*

Vers. 32. ἐχλεύαζον] vetus, *irridebant*. Beza, *cavillabantur*, id est, ἔσκωπτον, quod non differt à priore. Vide suprà cap: 2. v: 13.

Cap. XVIII.

VErs: 5. συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος, &c.] συνείχετο τῷ πνεύματι, id est, ἐλυπεῖτο, διεπονεῖτο. id est, *coarctabatur spiritu Paulus, dum testificabatur Judæis Christum esse Jesum.* Narrat his verbis Lucas, quàm malo successu Christum Judæis prædicasset Paulus. Cupiebat illis quam maximè prodesse, sed illi recalcitrabant, atque eam ob causam etiam inter prædicandum συνείχετο τῷ πνεύματι, hoc est, in dolore erat summo, & intimis angebatur sensibus, quòd gemmas suas ab impuris hominibus proculcari videret. Sic ego hunc locum intelligo. Aliquantò aliter Beza, & ideò participium, διαμαρτυρόμενος, alio addito participio, (quod tamen alibi non fit, veluti Act. 20. v: 21. & 28. v: 23.) interpretari cogitur: vide sis annotationes ejus. Mihi verò, ut dixi, sic sonant hæc verba: *Testificabatur Paulus Judæis, Christum*

stum esse Jesum, vel, quod idem est, *Jesum esse Christum*, sed prorsus absque successu. Atque ideò συνείχετο τῷ πνεύματι, ægerrimè nimirùm ferens, quod opera sua nusquam inutiliùs poneretur, quàm apud fratres suos & cognatos secundum carnem, quos tamen tam charos habebat ut, si fieri posset, paratus esset, qui vel proprio interitu, imò damnatione, salutem eorum redimeret. Confer hunc locum cum initio capitis epistolæ ad Romanos.

Vers: 10. καὶ ὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τῦ κακῶσαί σε] id est, *& nemo imminebit tibi, ut lædat te.* vel *& nemo aggredietur [adorietur] te, nec nocebit tibi.* τῦ κακῶσαί σε, id est, ὐδὲ κακώσει σε, ex formula loquendi suprà mihi observata in Luc: cap: 1. vers: 54. διότι λαός ἐστί μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ] *quoniam* &c. Hîc prius διότι, referendum est ad, μὴ φοβῦ, in superiore versu, & posterius ad ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς, versu eodem; ut ordo sit: Μὴ φοβῦ διότι ἐγὼ εἰμι μετὰ σῦ, &c. ἀλλὰ λάλει καὶ μὴ σιωπήσῃς, διότι λαός ἐστί μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Sic apud Suetonium multis in locis obscurior erit oratio, nisi probè intelligas quo ordine membra ejus inter se connectenda sint. Exempli causâ proponantur hæc verba in Suetonii Augusto cap: 32. *Ne quod autem maleficium negotiúmve impunitate, vel morâ elaberetur*, 30. *ampliùs dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommmdavit.* Hoc est, ne quod maleficium impunitate, vel negotium morâ elaberetur, &c. Sic enim membra ordinanda & distinguenda sunt. Rursùs ejusdem libri cap: 40. aliud est ejùsdem

generis

generis exemplum, perquàm insigne, quod in hunc modum se habet: *Magni prætereà existimans sincerum, atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum: & civitatem Romanam parcissime dedit, & manumittendi modum terminavit.* Ait hîc Suetonius Augustum existimasse rem esse suâ curâ dignissimam, ut populus Romanus, ab omni admistione peregrini ac servilis sanguinis purus servaretur. Quare ne peregrinus sanguis admisceretur, civitatem Romanam parcissimè dedit; ne servilis, manumittendi modum terminavit. Hîc qui novit posteriora cum prioribus aptè connectere, nihil omninò hæsitat, miserè aliôquin hæsitaturus.

Vers: 18. *τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος*] id est, *fratribusque valedixisset.* Ibid. *κειράμενος*] id est, *postquâm totondisset.* Aliter de toto versu: *Paulus verò quùm adhuc permansisset dies multos, fratribus valedicens enavigavit in Syriam una cum Priscillâ & Aquilâ*[al. verò, *& cum eo P. & A.*] *totonditque caput Cenchreis* &c.

Vers, 24. *δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς*] id est, (locum dando his verbis ante verbum *κατήντησεν*, unde per trajectionem excidisse videntur:) *Vir eloquens & potens in Scripturis, pervenit Ephesum:* vel, *vir eloquens, qui potens erat in scripturis pervenit Ephesum.* Sic nostri interpretes, quos consule.

Vers: 27. *προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς* &c.] *ἔγραψαν προτρεψάμενοι*, id est, *διὰ γραμμάτων, προὐτρέψαντο.* Videtur hîc etiam

quædam

quædam esse trajectio, ut legitimus ordo sit ; οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς προτρεψάμενοι [sub. αὐτοὺς] ἀποδέξασθαι αὐτὸν, id est, *fratres scripserunt discipulis, hortantes ut exciperent eum.* Qui sic hunc locum reddunt, ac si fratres hortati essent Apollo, mihi certè parùm satisfaciunt. Nam quid opus erat ut currentem, quod dicitur, incitarent? Magis mihi placet Syrus interpres, τὸ προτρεψάμενοι, pro, προθυμήσαντες, accipiens. Sed cùm omnia probè expensa fuerint, credo candidum nec obesæ naris lectorem, in eandem mecum iturum sententiam, præsertim cum trajectio sit & mollis, & penè, ne dicam, prorsus necessaria. Similis trajectionis exemplum est paulò post, id est, sequentis cap: v: 4. εἰς τ̀ ἐρχ. μετ' αὐτὸν ἵνα πισ. pro ἵνα πισ. εἰς τ̀ ἐρχ. μετ' αὐτόν. Vide nostros interpretes.

Vers. 28. διακατηλέγχετο δημοσίᾳ] id est, *revincebat*, [*refutabat, redarguebat*] *publicè.* Qui addunt *magis ac magis*, nimiùm sunt, ut mihi videtur, diligentes: quos tamen proptereà non odi, sed veneror potiùs ac diligo. Nam si quid peccant, in optimam certè partem peccant, sedulò caventes necubi dictionum compositarum vis non satis aptè & plenè exprimatur. Sed cum præpositiones in compositione non raró ad speciem & pompam magis faciant, quàm ad significationis usum: arbitror nullum admitti piaculum, si aliquoties negligantur: veluti hoc loco, si Theophylactum præeuntem sequimur, parùm aut nihil interfuerit, utrum συνθέτως, διακατηλέγχετο, an ἁπλῶς, ἤλεγχε, dixerimus. Præterea cum τὸ

εὐτόνως,

εὐτόνως, aduerbium minimè dilutæ significationis verbi sequentis actum satis intendat, quid opus est ut alia adverbia augendæ ejus significationi conquirantur?

Cap. XIX.

VErs: 1. τὰ ἀνωτερικὰ μέρη] Pro, ἀνωτερικὰ μέρη, apud Theophylactum est, ἀνατολικὰ μέρη, id est, *Orientales partes*, depravatâ, ut videtur lectione: nam libb: credo, omnes in recepta lectione consentiunt.

Vers: 5. ἀκούσαντες δὲ &c] vetus, *His auditis*: & sic etiam Erasmus. Theophylacti interpres similiter: *Quibus auditis*. Beza, *Qui verò illud audierunt*: & in alia editione, *illum*. Piscator, *Quùm autem hæc audivissent*: reipsâ cum vetere interprete consentiens. id est, id quod optimum & verissimum est amplectens. Domino Bezæ nullo modo accedere possum in loci istius interpretatione. Vult e-enim ut tam quæ vers: 5. leguntur, quàm quæ 4. Paulo tribuantur. Id verò ferendum non est, sicut orationis contextus ipse declarat. Nam non est ullus silex durior, quàm hæc oratio, si tota sit Pauli, nec ita inter Paulum & Lucam dividatur, ut Pauli sint quæ præcedunt versu 4. Lucæ vero quæ versu 5. subsequuntur. Beza utrumque versum ideò tribuit Paulo, quia non putat fas, ut particulæ μὲν & δὲ, tàm propè junctæ, ad diversas clausulas referantur. Sed hæc ratio quàm infirma sit, agnoscunt viri docti, etiam qui Bezæ amicissimi sunt.

Quod

Quòd ſi aliâs infirma ſit, multò magis in hoc libro, ubi tam multa loca ſunt, quæ ſupplementa deſiderent. Eſt in verſu 4. imperfectus quidam ſyllogiſmus, ſic in perfectam formam redigendus: Qui in Johannis baptiſma rectè & verè baptizati ſunt, Chriſtum cognoſcunt, & in Chriſtum credunt: quod ſine Spiritu ſancto fieri non poteſt: At vos, cùm ſitis ſine Spiritu ſancto, Chriſtum etiam neſcitis, neque in Chriſtum creditis. Ergo utcunque ſecùs vobis videatur, tamen reverâ Baptiſmatis Johannis non eſtis participes. Dixerant diſcipuli verſ: 3. ſe baptizatos fuiſſe in baptiſma Johannis. Negat hoc Paulus v. 4 nec ſolùm negat, ſed etiam argumento ſatis valido refellit. Tum verſ: 5. narrat Lucas quemadmodum, quum hæc audiviſſent diſcipuli, baptizati ſuerint in nomen Domini Jeſu, videlicet poſt receptam de Chriſto, & Spiritu ſancto, & totius Trinitatis myſterio pleniorem doctrinam. Hanc ſententiam, quam veram & genuinam eſſe exiſtimo, doctè & copiosè ex antiquis Patribus explicat, vir & Theologus eximius D. Hieronymus Zanchius obſervationibus in confeſſionem ſuam de Baptiſmo, Aphoriſmo 6 pag: 30. 31. 32. 33. &c. Si cui igitur parùm hæc quæ ſcripſi ſatisfaciunt, eô illum remitto, ut inde petat, quod magis ei ſatisfaciat. Joh: Druſius Quæſtionum Ebraicarum lib. I. quæſtione ultimâ, vehementer negat, verba quæ verſ. 5. continentur eſſe Lucæ. Cujus igitur? Pauli. Hoc ait: ſed magis perſuadent, qui contrariam ſententiam tuentur. Finis verſus 4. talem requirit

Ee addi-

additionem: ὑμεῖς ἢ ἐκ εἰδότες τὸ πνεῦμα, ἐδὲ εἰς ὅ Χειςὸν πιςεύετε. Dico talem requiri additionem, non tamen in libris, ne quis me perperàm accipiat, ſed in mente & cogitatione legentis. Nam Paulus prudens hæc aut ſimilia hiſce prætermiſiſſe videtur, ne teneros & infirmos diſcipulorum animos aſperiore oratione offenderet. Tum deinde ſequitur: ἀκούσαντες δὲ] id eſt, *Quùm autem audiviſſent.* Qui? Duodecim diſcipuli illi quorum mentio fit v: 7. & quibuſcum tum Paulo negotium fuit. Quid? Doctrinam totam de Trinitate Baptiſmo adultorum neceſſariò præmittendam. Hac auditâ, aut his doctrinæ capitibus auditis, & fide receptis, baptizati ſunt in nomen Domini Jeſu.

Verſ: 8. καὶ πείθων] id eſt, *& ſuadens*, vel, *docens*: τὸ πείθων enim hîc accipi poteſt ἀντὶ τῦ διδάσκων. Vide infra cap. 28: v. 23. & 31.

Verſ: 12. σεδάρια ἢ σιμικίνθια] vetus, *ſudaria, vel ſemicinctia*: Eraſmus, *ſudaria & ſemicinctia.* Theophylacti interpres, *ſudaria aut ſemicinctia.* Beza & Piſcator, *ſudaria ſeu ſemicinctia* Eraſmus legiſſe videtur, καὶ σιμικίνθια, quam lectionem in uno ſe codice inveniſſe teſtatur Beza. Sed unius duntaxat libri eſt illa lectio, ut non ſit unus contrà tam multos teſtes audiendus. Si σιμικίνθια ἐξηγητικῶς additur præcedenti voci, non diſplicet, *ſeu*, ſed ſi σεδάειον & σιμικίνθιον, diverſæ ſunt ſignificationis, (ut certè ſunt ſi Theophylacto & Oecumenio credimus) malim *vel*, quàm *ſeu*, [vide infrà cap: 23 v: 9.] quia, *vel*, rebus diverſis disjungendis meliùs inſervit. Porrò

Theo-

Theophylactus & Oecumenius inter hæc duo sic distinguunt, ut σȣδάειον sit lineum quiddam, sive quiddam è lino capiti applicari solitum: σιμικίνθιον verò quiddam item è lino, sed quod manibus potiùs teneri consuëverit. Si ergo Græci rectè hæc distinguunt, τὸ σȣδάειον respondet capitis gestamini illi, quod vernaculo sermone, kercheife appellatur, σιμικίνθιον verò, muccinio, sive Strophiolo, hoc est Anglicè, to an handkercheife. Sed vulgò per σȣδάειον, *muccinium* intelligitur, & per σιμικίνθιον, id, quod per *semicinctium* Latinè declaratur, hoc est Anglicè, an apzon. Transiturum me jam ad alia, detinent paulisper Theophylactus & Oecumenius, apud quos habentur quædam in hunc locum, quæ viri sine controversia doctissimi, sed haud minoris modestiæ quàm doctrinæ, fatentur se non intelligere. Sic itaque Oecumenius: (à quo, unâ aut alterâ voculâ exceptis non differt Theophylactus) τὰ δὲ σιμικίνθια, inquit, ἐν ταῖς χερσὶ κατέχȣσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὠράεια [Sic enim scribendum cum leni spiritu, non cum aspero] φορέσαι, (ὅιοι εἰσὶν οἱ φορȣ̃ντες ὑπαλικὰς ςολὰς, ἢ γύβια,) πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τȣ̃ προσώπȣ, ὅιον ἱδρῶτας, πτύελον, δάκρυον, καὶ τὰ ὅμοια. id est, *semicinctia verò qui oraria non permittuntur ferre, (quales sunt qui consularibus stolis, aut gubiis,* [est γύβιον genus vestis laicæ] *amiciuntur) manibus suis tenent, ut abstergant liquores faciei adhærentes, veluti sudorem, sputum, lachrymas, & quæ sunt id genus.* Viri docti, de quibus dixi, nesciebant quid esset ὠράειον, atque eam ob causam, an sanus esset locus iste & à mendo

purus dubitabant. Mihi vero constat sine mendo illum esse, ut qui didicerim à Chrysostomo, Hesychio, & aliis ὠράριον, fuisse mantilis & χειρομάκτρου genus quoddam, cujus usus non fuerit nisi Diaconis & Sacerdotibus permissus. Atque hinc perspicere licet, cur stolas consulares aut gubia gestantibus adimat Oecumenius τὰ ὠράρια. Erant enim ὠράρια, ut jam dictum est, gestamina sacerdotalia, aliis præterquàm diaconis & ἱερεῦσιν, id est, *sacerdodibus*, haud concessa. Prætereà in sinistro humero gestabantur, ut apud nos novi sponsi die nuptiarum, ministrant mensæ cum candido mantili è sinistro humero pendente. Etiam hæc gestamina, ut mantilia, abstergendæ faciei serviebant. Quare cùm *orariorum* usu interdicerentur, sicut Oecumenius innuere videtur, laici: eorum loco semicinctiis utebantur, quæ propterea, ut mea est sententia, cum χειρομάκτροις nostris & mantilibus [id est, table-napkins & towels,] haud inepte comparentur. Huc usque Oecumenii, & cum Oecumenio Theophylacti illustrandi causâ sum aliquantulùm digressus. Jam redeo in viam.

Vers: 14 Ἦσαν δέ τινες υἱοὶ Σκευᾶ &c.] id est, *Erant autem Scevæ Judæi, primarii Sacerdotis filii quidam septem, qui hoc faciebant*. Hîc conjungo ἑπτὰ cum τινες υἱοὶ, ut ordo verborum magis sit dilucidus, non culpans tamen eos, qui Græcorum librorum ordinem sequuntur.

Vers. 11. Καὶ ἐφαλλόμενος &c.] id est, *Tunc insiliens in eos homo ille, in quo erat*

Spiritus

spiritus malus, superiórque illis factus, male multavit eos [ad verbum *valuit contra illos,*] *ita ut,* &c. ἰσχύειν κατά τινος, hîc non est *superare*, aut *prævalere*: nam id τὸ κατακυριεύειν priùs significavit: sed viribus & victoriâ contrà aliquem, & ad perniciem ipsius uti, cædendo, nimirùm illum pulsando, &, ut Latini loqui solent, malè multando. Observa ergo tria hæc: primùm insiliit in eos: tum domat & vincit: & postremò pugnis cædit, pænasque de illis pro arbitrio suo sumit.

Vers: 17. τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν] id est, *Hoc autem notum factum est.* Sic rectè vetus interpres, nec est cur ab eo discedatur.

Vers: 18. ἀναγγέλλοντες] id est, μηνύοντες, καταμηνύοντες, κηρύσσοντες, λέγοντες.

Vers: 19 Ἱκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων, &c.] id est, *Multi vero ex iis qui curiosa exercuerant.* περίεργα, *curiosa*, id est, magica. Aristænetus epistolâ 18 lib. 2. de lenone quodam magum se esse simulante, quo faciliùs juvenem amore ebrium in nassam suam pertraheret: ὁ γὰρ ἄνθρωπος, inquit, οὐχ ὡς προαγωγὸς τῷ παθόντι προσῆλθεν, ἀλλά τις εἶναι τῶν περιέργων ἐδόκει &c. id est, *Non enim ut leno venit homo ille ad prurientem libidine juvenem: sed ita se gerebat acsi unus esset è curiosis sive magis.* Sic enim accipiendam esse ibi vocem, περιέργων, clarissimè docent quæ sequuntur. Rursùs eâdem epistolâ de eodem: ὁ δὲ καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς ὑποκρινάμενος τῶν περιέργων τὸ σχῆμα i.e. *hic verò cùm veluti in scena curiosorum sive*

magnorum partes egisset. [*personam repræsentasset.*] Sic apud Augustinum Confessionum lib. 10. cap: 42. *curiosæ visiones*, pro magicis visionibus poni videntur.

Vers: 20. καὶ ἴσχυεν] vetus, *& confortabatur.* Erasmus, *& confirmabatur.* Beza & Piscator, *& invalescebat*, Mihi non placet, *invalescebat*: quia, ni malè observavi, verbum hoc præcipuè locum habet in iis quæ quô magis crescunt, eô magis nocent, ut prava consuetudo, morbus, tyrannis, & si qua sunt id genus alia. Quare pro, *invalescebat*, malim, *corroborabatur: vires acquirebat: prævalebat.*

Vers: 21. Ὡς δὲ ἐπληρώθη ταῦτα: ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι] id est, *ut verò expleta sunt hæc, proposuit Paulus in Spiritu, peragrata Macedonia & Achaia, proficisci Hierosolymam, dicens*, &c. Hebraismum qui est in his verbis: ἔθετο ἐν τῷ πνεύματι: dissimulandum non puto, eóque minùs, quòd non desint, qui nomen *Spiritus*, ad *Spiritum sanctum* referri hîc oportere, haud sine ratione, contendant. Igitur reor commodissimum esse, ut nec plùs nec minùs dicatur Latinè quàm in ipso contextu sit; hoc est, ut verba ipsa non ad pondus sed ad numerum reddantur.

Vers: 23. περὶ τῆς ὁδοῦ] id est, *de via illa*, vel, *de secta illa*, ut suprà cap: 9. v: 2. Al: *ob viam illam*: vel, *sectam illam.*

Vers: 24. ἀργυροκόπος] vetus, *argentarius.* Erasmus & Theophylacti interpres: *faber argentarius.* Beza & Piscator, *signator argenti.* Nostri, a Silver Smith: cum Erasmo consentientes: nec malè. Nam etiam Lexicon

Græco-

Græco-Latinum vetus ἀρ[γ]υροκόπος sic interpretatur: ἀργυροκόπος, *argentarius, faber argentarius.* Ergo, nec vulgata interpretatio prorsùs est rejicienda. Ibid. ναὸς ἀργυροῦς] Reperio quædam apud Casaubonum in Athenæum [lib. 11. cap: 6. pag: 500] quæ huic loco lucis fortasse nonnihil afferant. Sic igitur Casaubonus de his verbis Athenæi disserens: *ἀγγεῖον δ' ἐστὶν [sc. καδίσκος,] ἐν ᾧ τοὺς κτησίους Δίας ἐγκαθιδρύουσιν: Antiqui,* inquit, *præter publicas religiones, & ea numina quæ in Templis colebant, privatos habebant multiplices Deos. Alium enim pro foribus statuebant, alium in vestibulo aut atrio, alium in cubiculo, alium ad focum, alium in domo intima* &c. Tum post correcta nonnulla apud Athenæum, quæ priùs scatebant mendis, addit hæc: *Signa quæ domi colebant, collocabant in larariis, & erant simulachra hæc armariis inclusa, quæ ad sacellorum modum conficiebant. Græci vocant vulgò, ναΐδια.* Hæc bonâ fide è Casaubono descripsi, nec dubito quin ναοὶ ἀργυροῖ, à Luca commemorati, iidem aut propè iidem fuerint cum armariis illis, sive ναϊδίοις, quorum vir ille omni laude dignissimus, meminit. Atque in eadem credo fuisse & Chrysostomum sententiâ, quando hæc scribebat: καὶ πῶς ἔνι ναοὺς ἀργυροῦς γενέσθαι; ἴσως ὡς κιβώρια μικρά. id est, *& quî fieri potuit ut Templa argentea, sive ædes argenteæ fierent? Fortasse erant tanquam ciboria parva:* hoc est, scrinio la parva, vel arculæ parvæ, id est, κιβώτια μικρὰ, quemadmodum legunt nonnulli. Nec multùm refert, quod ad rem ipsam attinet, legásne κιβώρια, an

κιϐώπα. Nam hæc duo non solùm sono, sed significatione plerùmque conveniunt. Cæterùm libb: tum Chrysostomi, tum Theophylacti, constanter præferunt κιϐώεια. Quare lectionem illam mutandam non censeo. Beza vult templa ista Demetrii, numos fuisse argenteos imagine Templi Dianæ signatos, & talis numi in annotationibus typum sive exemplum lectori spectandum exhibet. Sed cum conjectura ista, (Nam non est nisi conjectura,) levi fundamento nitatur, argumento nimirum ducto à notatione nominis ἀργυροκόπος: (quo genere argumentorum nihil interdum est invalidius,) rem in medio pono, neque asserens ita esse, neque certè negans. Intereà verò, dum certius aliquid prodierit, nescio cui potiùs adhæream, quàm Chrysostomo, & post Chrysostomum Erasmo: quorum ille, templorum nomen (ne quis de substructionum & ingentium ædificiorum hîc mole cogitet,) ciboriis parvis; id est, parvis scriniolis donat. Hic ædiculis sive thecis, Templum figurâ referentibus, in quibus reponerentur statuæ. Suspicor Erasmum Chrysostomi interpretem egisse, ut inter hujus *ciboria*, & illius *thecas* discriminis nihil ponendum sit. Sed quid? Recténe reprehenditur Erasmus à Beza quod pro, ἀργυροκόπος, *argentarius faber* dixerit? Arbitror non rectè. Imò Beza potiùs ipse reprehendendus, quòd generali significationi (cùm incertum sit an ναοὶ hîc sint numi: imò non esse valde sit verisimile) angustiorem prætulerit. ἀργυροκόπον esse fabrum argentarium docui suprà ex Lexico

Græco-

Græco-latino veteri, cujus non est negligenda auctoritas. Quòd si ἀργυροκόπος faber sit argentarius in genere, tum optimè sequitur ναοὺς, de scriniolis potiùs quàm de numis exponendos. Audi ergo Anglicos interpretes: A certaine man named Demetrius, a Silver-Smith, who made silver shrines for Diana. Rectissimè, ut puto.

V. 25. οὓς συναθροίσας, &c.] id est, *Quos cùm ille congregasset, eósque qui rerum istiusmodi erant opifices, dixit*, &c.

V.26. Καὶ θεωρεῖτε &c.] id est, *Præterea spectatis & auditis, quòd non solùm Ephesi*, [i.e. ἐν Ἐφέσῳ,] *sed propè per totam Asiam* [i.e: ἐν πάσῃ τῇ Ἀσίᾳ,] *Paulus iste persuadendo avertit magnam turbam, dicens Deos illos non esse* &c.

Vers: 27. οὐ μόνον δέ &c.] id est, *Non solùm autem periculum est ne hæc nobis pars labefactetur* [*corruat*: al. verò *in redargutionem veniat*,] *sed etiam ne magnæ Deæ Dianæ templum pro nihilo ducatur: quin etiam futurum est* [Sequor lectionem, μέλλει δέ,] *ut destruatur majestas ejus, quam tota Asia & orbis colit.*

Vers: 28. ἀκούσαντες δέ &c.] id est, *Hæc cùm audiissent, & repleti essent irâ, clamabant*, &c.

Aliter de versu 27. οὐ μόνον δέ &c.] i e. *Non solùm autem periculum est, ne pars hæc* [*quæstus nostri*] *discedat nobis. sed etiam* &c. τοῦτο τὸ μέρος, id est, τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἐργασίας ἡμῶν: vel, αὕτη ἡ ἐργασία, εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν ἡμῖν. id est, οἴχεσθαι ἡμῖν: *discedat nobis*: vel plenius, *in fugam versa discedat nobis.* Εἰς ἀπελεγμὸν ἔρχεσθαι, hîc nihil aliud est, quàm ἐλέγχεσθαι,

aut

aut ἀπελέγχεσθαι, hoc eſt, *vinci*, ſuccumbere, in fugam verti: ſic fugere & diſcedere, ut victi & convicti ſolent. Nam ut Latinè dicimus: in odium & contemptum venire: pro, haberi odio, & contemni. ſic Lucas hîc, λαθεῖν ζων τῇ φράσει, *venire in fugam*, poſuit, pro *fugari*, hoc eſt, fugere, & diſcedere. Jam, ne quis ſuprâ modum me audacem exiſtimet, quòd τὸ ἐλέγχομαι, aliter interpreter, quàm in Lexicis vulgatis exponi ſoleat: age, quoniam ita neceſſe eſt, paucis me, ſed haud contemnendis, tuebor exemplis. Primùm igitur producatur in medium locus inſignis ex initio libri Sapentiæ, ubi in hunc modum legimus: ἅγιον γὰρ πνεῦμα παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων, καὶ ἐλεγχθήσεται ἐπελθούσης ἀδικίας. id eſt, *Sanctus enim Spiritus diſciplinæ, fugiet dolum, & demigrabit à cogitationibus inſipientibus, & diſcedet ſuperveniente iniquitate.* Hîc ἐλεγχθήσεται, planiſſimè eſt, οἰχήσεται, id eſt, *diſcedet*, *abibit*: nam & ſententia loci hanc interpretationem exigit, & verba etiam quibuſcum in eâdem clauſulâ veluti ἐκ παραλλήλου conjungitur, ita accipiendum eſſe evincunt. Sic Chryſoſtomus multis in locis, & nominatim homiliâ 58. in Matthæum, τὸ ἐλέγχομαι, ἀντὶ τοῦ οἴχομαι, ἢ ῥύματος τοιούτου τινὸς, uſurpaſſe videtur. Verba ejus hæc ſunt: καὶ γὰρ κἂν πόλεμος καταλάβῃ, κἂν λιμὸς, κἂν ἕτερον ὁτιοῦν, πάντα ἐλέγχεται ταῦτα τὰ τῆς εὐγενείας φυσήματα, id eſt, *Etenim ſive bellum advenerit, ſive fames, ſive aliud quodcunque, totus iſte nobilitatis tumor evaneſcit: in fugam vertitur*, &c. Addam & aliud exemplum ex homilia

Digitized by Google

milia ejusdem 50. in Matthæum: τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· πολλάκις τὰ μεγάλα κατορθοῦσα, ἐν τοῖς ἐλάττοσιν ἐλέγχεται. id est, Aniano interprete: *Sic enim est humanum ingenium: sæpenumerò difficilioribus superatis, succumbit in minoribus.* Consule vulgata lexica, & dices errasse Anianum: consule sententiam loci & Chrysostomi morem, & dices fecisse illum officium boni ac eruditi interpretis. Est enim ἐλέγχομαι non solùm, *arguor, redarguor, convincor*: sed etiam, *vincor, succumbo, victus discedo, discedo, fugio*, οἴχομαι, &c. Aliter: *Non solum autem periculum est*, *ne hæc pars* [*quæstus nostri*] *inutilis nobis reddatur*, &c. Hîc Chrysostomum sequor, qui hunc ipsum locum enarans, sic scribit: Εἶτα καὶ τὸν κίνδυνον ηὔξησεν, ἐπάγαγὼν ὅτι κινδυνεύει ἡμῖν τοῦτο τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν· τοῦτο γὰρ σχεδὸν διὰ τούτου δηλοῖ, ὅτι ἀπὸ τῆς τέχνης ταύτης κινδυνεύομεν εἰς λιμὸν ἐμπεσεῖν. id est, *Deinde etiam periculum auxit, subjungendo hæc:* κινδυνεύει ἡμῖν &c. *Hoc enim ferme additione ista significari, periculum esse, ne cessante hac arte in famem incidamus*, hoc est, ne ars nostra, si sperni cæperit, alendis nobis impar evadat.

Vers. 38. ἀγοραῖοι ἄγονται] Is Casaubonus in Theophrasti characteres ad caput περὶ ὑπονοίας hæc habet verba: *Rectè notat Suidas* ἀγόραιον *dici diem quo lites disceptantur. Ita omninò scribendum in Actis*: ἀγόραιοι ἄγονται, *non* ἀγοραῖοι: *&* *subaudiendum* ἡμέραι. Hæc ἀπαραλλάκτως, & sine literulæ unius immutatione, ex eruditissimis illis viri longè maximi ad Theophrastum notis. Et ut ego hæc ἀπαραλλάκτως protuli

protuli, sic lector ἀδικάστως judicet. Strabo lib: 13. pag: 432. τὰς διοικήσεις ἐν αἷς τὰς ἀγοραίους ποιοῦνται, καὶ τὰς δικαιοδοσίας. id est, *diaceses seu præfecturas, in quibus conventus agunt, [forum agunt] & jus dicunt. [jura reddunt.]* Pro ἀγόραιοι ἄγονται, non malè hoc loco, si quid ego judico, vetus interpres: *conventus forenses aguntur*: nisi malis, *conventus*, sine *forenses*. Beza in annotationibus: *fasti [dies] aguntur.* Quæ annotavit super hæc verba Theophylactus, vix digna puto quæ legantur: currunt enim extrà viam.

Cap. XX.

VErs: 1. Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, &c.] id est, *Postquam autem cessavit tumultus, advocavit Paulus discipulos, quos cùm complexus esset, abiit ut iret in Macedoniam.*

Vers: 3. Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, &c.] id est, *Ubi cùm egisset menses tres, factis illi insidiis à Judæis navigaturo in Syriam, statuit [decrevit] reverti per Macedoniam.* Sic Heinsius exercitat. sacrarum pag: 317. *Ubi cùm menses tres egisset, atque in Syriam profecturus esset, structæ illi à Judæis sunt insidiæ.* ποιήσας, id est, διατρίψας. Vide supra cap: 15. vers: 33. μέλλοντι ἀνάγεσθαι, id est, μέλλοντι ἀναπλεῖν, vel, μέλλοντι πλεῖν, ἀποπλεῖν, *navigaturo*: neque enim potest commodiùs hoc loco explicari.

Vers 5.

Vers: 5. ἔμενον] id est, *præstolabantur.*

Vers: 7. τοῦ κλάσαι ἄρτον] id est, *ad frangendum panem* : vel, *ut frangerent panem.* Ibid. διελέγετο αὐτοῖς] id est, *verba apud illos faciebat : verba faciebat illis* : Piscator, *sermones habebat ad eos* : quod non displicet.

Vers: 9. Καθήμενος δέ τις νεανίας, &c.] id est, *Adolescens autem quidam, nomine Eutychus, sedens in fenestrâ demergebatur somno profundo, verba Paulo diutius faciente, qui somno degravatus cecidit ex tertia contignatione deorsum: & sublatus est mortuus.* Aliter: *Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, cum premeretur [mergeretur] somno profundo, verba Paulo diutius faciente, præ somno deturbatus cecidit ex tertia,* &c. Neutra ex meis interpretationibus pro, καταφερόμενος, habet *demersus*, quia parùm convenire arbitror, ut Græcum præsentis temporis participium, Latinè per participium passivum præteriti perfecti temporis exprimatur. Igitur quoad possum, lubenter facio, ut præsenti Græco exprimendo præsens Latinum, aut saltem præteritum imperfectum adhibeatur.

V: 10. Καταβὰς δὲ Παῦλος &c.] *Tum descendit Paulus, & cecidit super eum, complexúsque dixit,* &c.

Vers: 11. ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας ἄχρις αὐγῆς] id est, *diuque collocutus esset usque ad lucem,* [aut, *diluculum.*] Hîc participium ὁμιλήσας, non aliter mihi exprimendum videbatur, quàm reliqua quæ proximè præcedunt.

Vers. 13.

Verſ: 13. ἀνήχθημεν ὡς τὴν Ἄσσον] id eſt, *provecti ſumus Aſſon*: vel, *navigavimus Aſſon.* vide ſuprà verſ: 3. hujus cap:

Verſ: 18. τὸν πάντα χρόνον] id eſt, *toto illo tempore: per totum illud tempus.*

Verſ: 20. Ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην &c.] id eſt, [*Scitis* inquam,] *ut nihil eorum quæ veſtrâ ſcire intereſſet, refugerim annunciare vobis, & docere vos publice & domatim.* Aliter, [*Scitis* inquam,] *ut nullo metu impeditus fuerim, quò minùs publicè & domatim, annunciarem vobis, & docerem vos quæcunque conducerent.* Al: [*Scitis* inquam] *ut non ſubterfugerim, quò minùs quæcunq; conducerent ãnunciarem vobis, & docerem vos publice & domatim.* De ſignificatione verbi ὑποστέλλεσθαι convenit mihi ſatis cum aliis interpretibus: in hoc uno diſſentimus, quòd aliquantò aliter quàm illi verba hîc diſponenda cenſeam. Illi enim ferè *accuſativum* οὐδὲν ſubjiciunt verbo, ὑπεστειλάμην: at ego ſubjicio illum verbo *infinito*, ἀναγγεῖλαι, ut rectus & Grammaticus ordo ſit: Ὡς οὐχ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους πάντα τὰ συμφέροντα. Cum hac interpretatione, confer interpretationem Eraſmi, ſi placet, vel etiam Domini Bezæ, & facilè perſpicies ordinem, quem ego ſecutus ſum, haud paulò meliorem eſſe. Bezæ enim ordo imponit illi neceſſitatem addendi de ſuo relativum, *ea*: quod hîc non fit, quia actio verbi ἀναγγεῖλαι rectâ, ſine ullis ſupplementis tranſit in accuſativum οὐδὲν. Prætereà verſus 27. confirmat id quod dixi. Nam ut ibi verbum ὑπεστειλάμην, ἀμέσως conjungitur, cum dictio-

dictionibus τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι: ita hîc etiam absq; omni dubio fieri debet: id quod magis liquebit, si aut hunc versum ad similitudinem versus 27. mutaveris, aut vers: 27. ad similitudinem hujus. Quod dico hoc est; lege primùm vers: 20. sicut paulò priùs: Ὡς οὐχ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους πάντα τὰ συμφέροντα. Deinde lege vers: 27. sic: οὐδὲν γὰρ ὑπεστειλάμην τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν. Hîc mutatus ordo utriusque versus planissimum facit *accusativum* οὐδὲν, non pendere à *verbo* ὑπεστειλάμην, sed à *verbò* ἀναγγεῖλαι. ὁ νοῦς: Scitis me liberè ac intrepidè tùm publicè tum privatim, quæcunque ad salutem pertinerent, per prædicationem Evangelii vobiscum communicasse: scitis mè nullo metu, nullis periculis cohiberi potuisse, quô minùs totam salutis doctrinam vob s traderem. ὑποστολὴ est *metus*, & ὑποστέλλεσθαι, est *mutuere*, vel *præ metu fugere & declinare*.

Vers: 21. τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν] id est, *pœnitentiam ergà Deum*. Beza & Piscator, *conversionem ad Deum*: id est, ἐπιστροφὴν πρὸς τὸν Θεὸν, vel, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφήν. Melior est expositio, quàm interpretatio, ac eapropter, locus ei rectiùs assignetur in ora libri, aut in annotationibus, quàm in contextu ipso.

Vers: 22. τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσοντά μοι μὴ εἰδώς] id est, *quæ in ea eventura sint mihi*, [*occursura sint mihi*] *ignorans*. Sic penè vetus.

Vers: 24. ἀλλ' οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι] id est, *Sed nihil id apud me valet*. vel, *Non est id*

mihi

mihi cura. Nam τὸ, ἐδενός, ad id quod proximè præcedit, restringendum est. Ibid. ὡς τελειῶσαι] id est, *ut peragam*: vel, *dummodo peragam*. Nihil moror vincula & afflictiones, inquit Apostolus, imò ne vitam quidem meam pretiosam habeo, dummodò perficiam cursum meum, &c.

Vers: 27. ἐ γὰρ ὑπεστειλάμην, &c.] Maximus est interpretum in hoc versu consensus. Quare præteriissem illum tacitus, nisi quod Budæi me moveret auctoritas, ut ejus etiam interpretationem, ab aliorum interpretationibus, verbis saltem discrepantem, apponerem. Sic itaque Budæus in Commentariis: ἐ γὰρ ὑπεστειλάμην, &c. id est, *Neque enim prævaricatus sum in renunciando vobis consilio divino.* Liberior est hæc interpretatio, sed erudita: significat enim Paulum nequaquam perfidè, aut dolosè Christi negotium egisse, sed bonâ fide maximéque seriò, ita ut nihil illi prius fuerit, quàm ut Apostoli officio, in regno Christi promovendo sincerè fungeretur. Non sic egit in prædicando Evangelio, ut prævaricatores solent in causis agendis, hoc est, callidè, remissè, perfunctoriè: sed totas vires suas adhibuit, omnes nervos suos contendit, nihil eorum quæ dicenda erant abscondens aut dissimulans.

Vers: 28. διὰ τȣ̃ ἰδίȣ αἵματος] id est, Bezâ interprete: *proprio illo sanguine.* Deleo, *illo*. Quid enim *illo* opus est? satis est, *proprio sanguine*, sine, *illo*.

Vers: 29. μετὰ τὴν ἄφιξίν μȣ] id est, ἀπόλυσιν. Locus notandus propter usum hujus

dictionis

Digitized by Google

dictionis communi uſui repugnantem. Vulgo enim ἄφιξις eſt *adventus*: at hîc eſt *abitus*, præpoſitione ἀπὸ eandem hîc vim obtinente, quam in aliis compluribus dictionibus compoſitis obtinere ſolet. Nam ut alibi in compoſitione reſpondet præpoſitioni Latinæ, *ab*, non *ad*, ſic etiam hîc. vide quæ ſuprà ſcripſi, ad verſ: 4. cap: 13. de ἀπέρχεσθαι. pro, *adire*, &c. In vulgari uſu dictionis, ἄφιξις, ἀπὸ eſt *ad*, non *ab*: quod etiam obſervandum puto.

Verſ: 30. διεστραμμένα] id eſt, *diſtorta & implicata*. In hac ſignificatione, verbum διαστρέφομαι, reſpondet Hebræo verbo פתל.

Verſ. 32. τῷ δυναμένῳ &c.] Ad vitandam amphiboliam, repeto, τῷ Θεῷ. [*Deo inquam*,] *qui poteſt*. Piſcator nihil repetit. Beza repetit nomen *Dei*, ſed ita, ut poſtponat relativo, quod mihi non adeò placet.

Verſ: 33. Malim, *Nullius argentum aut aurum*, &c. Conſulat enim quiſque aures ſuas, & dicat annon ſyncategorema, *nullius*, rectiùs multò ſonet à fronte quàm a tergo rerum poſſeſſarum. Non ita hoc fieri potuit commodè Græcè, at Latinè, quàm commodiſſimè. Leve eſt hoc fateor: ſed in negotio hujus generis ne levia quidem prætereunda ſunt.

Verſ. 35. ὅτι αὐτὸς εἶπε] id eſt, *quandoquidem ipſe dixit*: vel, *quoniam ipſe dixit*: quemadmodum eſt apud veterem interpretem.

Verſ: 38. ὀδυνώμενοι μάλιστα] vetus, *Dolentes maxime*: quod mutandum non cenſeo: Beza, *Cruciati maxime*: ſed ut ſupra aliquoties monui, danda eſt opera, quoad ejus fieri

 poteſt;

potest, ut, quod præsentis est temporis Græcè, Latinè etiam ejusdem temporis sit. Hanc ob causam in fine quoque versus istius pro, προέπεμπον, libentius audio, *deducebant*, quàm, *deduxerunt*.

Cap. XXI.

VErs. 1. Ὡς δ' ἐγένετο &c.] id est, *ut autem sejuncti ab illis provecti sumus, recto cursu, &c.* τὸ ἀποσπασθέντας nihil aliud hîc est, quàm χωρισθέντας, id est, *separatos*. Vide Luc: 22. v. 41. & 2. Maccab. cap: 12. v: 10.

Vers. 2. Καὶ εὑρόντες &c.] id est, *Et nacti navigium quod trajiceret in Phœnicen, conscendimus illud, & provecti sumus.* Al. *Et inventâ navi, quæ trajiceret in Phœnicem, conscendimus eam, provectique sumus.*

Vers. 3. Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον &c.] Initium hujus versus trifariam legitur, sicut testantur Beza & Theophylacti interpres Laurentius Sifanus 1. lectio est: ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον: 2. ἀναφάναντες δὲ τὴν Κύπρον: 3. ἀναφανέντος δὲ τῆς Κύπρου. Ex his 1. est receptissima: 2. minus recepta: 3. omnium deterrima. Nam ἀναφανέντος τῆς Κύπρου, prorsus dicitur incongruè & vitiosè. Est & 4. lectio, ἀναφήναντες. sed ea locum non habet, quod sciam, nisi in oris librorum, aut scholiis contextui appositis, ut verisimile sit, non a libris eam esse, sed ab ingenio. Probabile porrò est veterem interpretem legisse, ἀναφανέντες δὲ τῇ Κύπρῳ, eâ formâ orationis quæ hypallage dicitur: sed cùm id incertum sit, non habeo ubi acquiescam

quiescam potiùs, quam in prima, & maximè vulgata lectione: id est, ἀναφανέντες ἡ τὴν Κύπρον. Sed quid hoc est? Num ita dicitur, ut ἀποτμηθεὶς τὴν κεφαλήν? Fortassè ita. Nam ut ἀπετμήθην τὴν κεφαλὴν, idem est acsi dicas, ἀπετμήθη μοι ἡ κεφαλή, sic ἀνεφάνην τὴν Κύπρον & ἀπεκρύβην τὴν Κύπρον, pro ἀνεφάνη μοι ἡ Κύπρος, & ἀπεκρύβη μοι ἡ Κύπρος poni posse videntur. Ut ut verò sit, placet Erasmi hujus loci interpretatio: *Quum autem cæpisset nobis apparere Cyprus*: quam, & Beza & Piscator, tanquam optimam, & sententiæ hujus loci congruentissimam secuti sunt. Cum Erasmo consentit Budæus Commentariorum pag: 280 quem adeas, velim. Non malè etiam dixeris: *Quum autem Cyprum detexissemus*, [id est, aperuissemus,] *& ad sinistram reliquissemus eam, navigavimus*, &c. *Detegere* enim dicuntur nautæ loca illa, quæ navigationis cursus paulatim aperit, & in conspectu eorum, quum priùs abscondita essent, ponit. Sic nostri interpretes: Now when we had discovered Cyprus: genere locutionis planè nautico. Ibid. ἐκεῖσε γὰρ ἦν &c.] id est, *illic enim navis exponebat onus suum*: vel, per enallagen temporis: *erat expositura.*

Vers: 4. Καὶ ἀνευρόντες τοὺς μαθητὰς &c.] id est, *Inventisque discipulis, permansimus ibidem*, &c. Aliter, *Et cùm invenissemus discipulos, permansimus ibi dies septem: dicebant verò discipuli*, [al: verò, *qui dicebant*,] *Paulo per Spiritum, ne ascenderet Hierosolymam.* Al: *monebant verò discipuli Paulum ne*, &c. Hîc perspicuitatis causâ, repeto dictionem μαθητὰς,

& pro, *dicebant*, pono, *monebant*: Similis est repetitio, ad v: 32. cap superioris.

Vers: 5. ὅτε δὲ ἐξένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, &c.] id est, *Cùm verò è diebus illis nihil nobis restaret, egressi proficiscebamur*, &c. [alii verò: *cùm verò factum esset, ut nos expleremus dies illos.*] Ibid. ἕως ἔξω τῆς πόλεως] id est, *usque ad loca extra urbem*: vel, cum Piscatore, *extra urbem usque.*

Vers: 12. καὶ οἱ ἐντόπιοι] vetus, *& qui loci illius erant*, Erasmus, *& cæteri qui loci illius erant.* Beza, *& qui in eo loco erant.* Theophylacti interpres, & Piscator, *& incolæ loci illius*, vel, *ejus loci incolæ.*

Vers: 13. συνθρύπτοντες] id est, συνθραύοντες, συντρίβοντες, *confringentes, conterentes.*

Vers: 15. ἀποσκευασάμενοι] Apud Chrysostomum primaria lectio est, ἐπισκευασάμενοι, marginalis verò ἀποσκευασάμενοι, & tum deinde παρασκευασάμενοι. Idem ἐπισκευασάμενοι interpretatur τὰ πρὸς τὴν ὁδοιπορίαν λαβόντες, id est, *cùm res ad iter necessarias accepissemus*: quod loco huic apprimè convenit. Nec aliter quàm Chrysostomus, legunt aut interpretantur Theophylactus & Oecumenius, quos, si placet, consule.

Vers: 20. πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι] vetus, *omnes æmulatores sunt legis.* Erasmus, *omnes studiosi sectatores sunt Legis.* Theophylacti interpres, *omnes vehementi studio legem amplectuntur.* Beza & Piscator, *sunt omnes accensi zelo legis.* Exhibeo tibi lector, varias hasce interpretationes, non quod aliqua illarum mihi displiceat, sed ut sub uno conspectu

positæ,

Digitized by Google

positæ, excitent judicium tuum, cum de illis ut sparsæ sunt in libris, non sit ita promptum judicare. Ego, ut nullam rejicio, ita illam præ cæteris amplector quæ zeli nomen retinet. Habet enim suam quandam vim, quam alio vocabulo frustrà coneris exprimere.

Vers: 21. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ] vetus, *Audierunt autem de te*: & sic etiam Erasmus. Theophylacti interpres, *Sed de te crebris auditionibus acceperunt*. Beza & Piscator, *Audierunt autem de te ex aliorum sermone*. Chrysostomus, Κατηχήθησαν, inquit, τουτέστιν, ἐδιδάχθησαν, καὶ ἐπίστευσαν: *admoniti*, vel *edocti sunt, & crediderunt*. Posterius istud addidit Chrysostomus ex benignitate suâ, & veluti ἐξ ἐπιμέτρου, cùm alioqui satis fuisset dixisse, τουτέστιν ἐδιδάχθησαν, i.e. *didicerunt, admoniti sunt*. Nam paulò post, pro κατήχηνται nihil aliud explicationis vice ponitur nisi ἐδιδάχθησαν. Bella est hæc interpretatio, & præferendam puto multis aliis. Plus est, κατηχήθησαν quàm ἤκουσαν. Nam non solùm audierunt, sed etiam sic audierunt, ut simul admonerentur de periculo quodam, & juberētur cavere sibi ne deciperentur. Hæc & similia complecti in se videtur verbum κατηχήθησαν. *Admoniti sunt autem de te, quòd defectionem doceas à Mose* &c. Κατηχῶ, est διδάσκω, νουθετῶ, id est, *doceo, moneo, admoneo*. Totius versus interpretatio sic concipi potest: *Admoniti sunt autem de te, quod omnes apud Gentes Judaos defectionem doceas*, [vel, *deficere doceas*] *à Mose, vetans* [Græcè, *dicens non*] *eos circumcidere filios, & secundum ritus ambulare*.

Verſ: 23. εὐχὴν ἔχοντες ἀφ' ἑαυτῶν] vetus, κατὰ πόδα : *votum habentes ſuper ſe.* Beza, *voto obnoxii.* Quæris quid mihi de duabus hiſce interpretationibus videatur ? Priorem in contextu pono, poſteriorem in margine.

Verſ: 24. καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς] id eſt, *& ſumptus facito propter illos :* Anglicè, and bear part of their charges. Ibid. καὶ γνῶσι πάντες, ὅτι ὧν κατήχηνται περί σου &c] id eſt, *& intelligant omnes quòd nihil ſit eorum quæ acceperunt de te :* vel, *quæ ab aliis de te acceperunt, ſed incedas & ipſe Legem obſervans.* Al: *& intelligant omnes nihil eſſe eorum, quæ monentibus quibuſdam de te acceperunt, ſed te quoque incedere ad præſcriptum Legis.*

Verſ: 27. Ὡς δὲ ἔμελλον, &c.] vel, ut Beza, vel ſic : *Quùm autem futurum jam eſſet, ut ſeptem illi* (vel, *ſeptem illi,*) *dies explerentur.* Vide infra hujus cap: v: 37. Ibid. συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον] id eſt, *commoverunt,* (*concitarunt*) *totam turbam.* Sic enim malo hoc loco, quàm *conturbarunt totam turbam :* quia, *conturbarunt turbam,* non ita benè ſonat.

Verſ: 28. καὶ κεκοίνωκε] vetus, *& violavit.* Eraſmus, *& prophanavit.* Beza, *& polluit.*

Verſ: 38. οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας, &c.] id eſt, *Nonne tu es Ægyptius ille, qui ante dies hoſce ſeditioſe concitavit, & eduxit in deſertum, quatuor millia ſicariorum ?* Beza & vetus, necnon Eraſmus, *concitaſti, & eduxiſti :* ſed rectiùs mihi videtur, ut nomini, ὁ Αἰγύπτιος, quod 3. eſſe perſonæ nemo negabit, verba itidem 3. perſonæ ſuccedant. Quare non ſum veritus, Piſcatorem

Digitized by Google

rem hîc sequi, qui optimo videtur jure, 2. personam in tertiam convertisse. Sic enim ille: *qui ad seditionem concitavit, & eduxit in desertum.* Talem locum habemus suprà cap. nimirum Actorum 4. vers. 24 ubi similiter quæri potest, recténe an secus pro σὺ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας, dicatur ab interpretibus, etiam à Piscatore ipso, *tu es Deus ille qui fecisti.* Nam quæ ratio hîc tertiam poscit personam, eadem & illîc. Ego tertiam personam præfero, haud tamen secundam rejiciens, sicut Notæ meæ in locum illum clarè docent. Sequentis cap: v: 3. & 4. Ἐγώ εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, ὃς ἐδίωξα. id est, mutatâ formâ orationis: ὁ διώξας. Si ergo prima persona succedit tertiæ, cur non & secunda? Hæc pro Bezâ contrâ meipsum. Semper enim pro veritate pugnandum est. Participium ἀναστατώσας sic interpretor, ut actio ejus eôdem referatur quô actio participii ἐξαγαγὼν nimirum ad τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας. Significationem habet, quæ ad seditionem & tumultuum auctores aptissimè accommodetur, quemadmodum, ex hoc loco liquet, & præterea ex vers: 6. cap: 17. Actorum, & vers: 12. cap: 5. epistolæ ad Galatas.

Vers. 39. Ἐγὼ ἄνθρωπος μέν εἰμι Ἰουδαῖος, &c.] id est, *Ego quidem homo sum Judæus Tarsensis, Ciliciæ haud obscuræ urbis civis.* Perinde valent hæc verba, ac si scriptum esset: Ἐγὼ ἄνθρωπος μέν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσοῦ, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως, πολίτης. id est, *Ego quidem homo sum Judæus Tarsi, Ciliciæ haud obscuræ urbis, civis.* Nam Genitivus Ταρσοῦ, in patrio nomine, Ταρσεὺς latet. Ταρσεὺς est

Ταρσοῦ πολίτης: Ταρσὸς verò est τῆς Κιλικίας ἐκ ἄσημος πόλις. i. e. *nobilissima urbs Ciliciæ*, per μείωσιν notam figuram, & apud optimos scriptores satis usitatam.

Vers: 40. κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ] vide supra, cap: 12. v: 17. Ibid. προσεφώνησε, τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ] id est, *allocutus est* (*eos*,) *lingua Hebræâ*. προσεφώνησε, sc. αὐτοῖς, ut mox sequitur initio proximi huic capitis.

Cap. XXII.

VErs: 3. Ἐγὼ μέν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος] id est, Ἐγὼ μὲν εἰμι ἄνθρωπος Ἰουδαῖος: *homo Judæus*: ut paulò superiùs, vers. penultimo præced. capitis. Ibid. ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ.] id est, *zelator Dei*. Tremellius. Vetus, *æmulator legis*. acsi legisset, τοῦ νόμου: quod ante me notavit D. Beza. Vide supra cap: 21. vers: 20.

Vers: 4. Ὃς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου] vetus, *Qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem*: Et sic etiam Erasmus, & Piscator. Beza, *Qui hoc vitæ genus*: & in ultima, ni fallor, editione, *Qui hanc sectam persecutus sum usque ad mortem*. Theophylacti interpres: *Qui hanc doctrinam capitaliter insectatus sum*. Si minùs placet verbum verbo reddere, cum vetere interprete, talis certè adhibenda videtur interpretatio, quæ omnem ambiguitatem, omnem obscuritatem excludat.

Sectam

. *Sectam persequi*, & *vitæ genus persequi*, Latinè satis dicitur, sed, si rectè modò intelligo, non de iis qui hostiliter, sive hostili animo persequuntur: sed de iis potiùs qui persequuntur amicè ac studiosè. Interroga aures tuas, consule Latinè loquentium consuetudinem, & cedò annon ita sit. Sic in sacris literis εἰρήνην διώκει, & ἀγάπην διώκει, id est, *pacem & charitatem persequitur*, non hostis pacis & charitatis, sed amicus ac studiosus. Quare, si detur venia Scholiasten agendi in contextu, ut omnis tum ambiguitas tum obscuritas tollatur, Græca non dubitaverim, Latinè sic exprimere: *Qui hanc viam sectantes usque ad mortem persecutus sum.* ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, hoc est, *funditus deletum & extinctum ivi.* Ὁδὸς Metonymicè ponitur, pro hominibus ejus viæ, sive sectæ. Hanc metonymiam explicandam putavi, quia τὸ *persequor*, cùm in deteriorem partem, pro actu hostili accipitur, personæ magis accusativo, quàm rei gaudet.

Vers: 5. παρ' ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς] id est, *à quibus etiam cum epistolas accepissem ad fratres.*

Vers: 10. περὶ πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι] id est, *de omnibus quæ constitui tibi ut facias*: vel, *quæ facienda tibi constitui.* τέτακταί σοι sc. ὑπ' ἐμοῦ. id est, ἔταξά σοι. Rectè enim & sine ullo sensus detrimento mutatur hîc forma orationis, passiva nimirùm in activam. Sic versu proximè sequente, nihil faciet indignum officio boni interpretis qui pro, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, Latinè dixerit: *qui mecum erant, manu me ducentibus.*

Hoc

Hoc modo tempus tempori respondet, præsens præsenti, cùm aliòqui vix fieri possit, ut idem tempus retineatur. Nam ubi pro χειραγωγέμϑμ⊕, Latinè dicitur, *manu deductus*, præsens mutari in præteritum nemo non videt. Leve hoc est fateor, imò levissimum: sed levissimarum nonnunquam rerum contemptus in causa est, cur haud leviter delinquatur. Porrò totum versum sic lege Latinè: *Quum vero non viderem præ gloria lucis illius, manu me ducentibus qui mecum erant, veni Damascum.*

Vers. 14. προεχειρίσατό σε γνῶναι, &c.] id est, *delegit te ad id ut cognosceres.* Sequente verbo infiniti modi, προχειρίζομαι, valet, *deligo*: at sequente accusativo, *designo*, ut Act. 26. 16. προχειρίσασϑαί σε ὑπηρέτην: *ut designarem te ministrum.* γνῶναι, *ad id ut cognosceres.* Tot enim verbis opus est, ut ad quod munus delectus fuerit Paulus, perspicuè demonstretur.

Vers. 16. ἀναστὰς βάπτισαι, καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου] id est, *surge, & baptismo ablue peccata tua.* Ad verbum: *surge, & baptizare, & ablue peccata tua.* Dico autem: *baptismo ablue:* quia hoc genus locutiones quàm proximè accedunt ad figuram illam quæ appellatur ἓν διὰ δυοῖν. Vide suprà annotationes meas ad Luc. 6. vers. 48.

Vers. 17. Ἐγένετο δέ μοι &c.] id est, *Evenit autem mihi reverso Hierosolymam, & precanti in Templo, ut in ecstasin inciderem* [vel, *ut essem in ecstasi.*] Verba, καὶ προσευχομένου μου, sic interpretor ac si legeretur: καὶ προσευχομένῳ

ἀχρμένῳ μοι, vel, προσευχομένῳ sine μοι. Neque enim aliter accipienda sunt. Sic paulò suprà, versu nimirùm hujus cap. 6. legimus: Ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ. Mutetur versu isto, ἐγγίζοντι, in ἐγγίζοντός μου, & idem prorsus, tametsi alio modo, verbisque aliis dicetur. Similiter vers: hoc 17. mutetur, προσευχομένου μου in προσευχομένῳ, & quid intererit? planè nihil. De voce *ecstasi*. vide suprà cap: 10 vers. 10.

Vers. 20. καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ] id est, *assentiebar neci ejus*. Beza, *cædi illius*. Piscator, *interfectioni ejus*. At suprà cap. 8. v: 1. ubi eadem verba habentur, neutri eorum, *necis* vox displicuit. Ibid. τὰ ἱμάτια] vide suprà cap: 7. v: 58. & Luc: 6. v: 29.

Vers: 24 εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτὸν] id est, *& flagris cædi*: vel, *flagris adhibitis torqueri*: Sed ubi est, εἰπὼν, inquies? Nihil aliud quàm copulat hoc loco, τὸ εἰπὼν. Igitur mutavi in conjunctionem copulativam. Pronomen αὐτὸν, post ἀνετάζεσθαι, redundat, omisi igitur. Porrò τὸ, μάστιξιν ἀνετάζεσθαι; quid est, nisi simpliciter, μαστίζεσθαι, aut μαστιγοῦσθαι; Quare proximo versu, Paulus, ubi de injuria sibi homini Romano factâ queritur, verbo simplici, μαστίζειν, contentus est. Vetus interpres participium εἰπὼν, pro copulativâ particula accepit, sicut res ipsa docet. Est etiam credibile legisse eum, μαστίζεσθαι, καὶ ἀνετάζεσθαι αὐτόν. Nam non solet ille περιφρολογεῖν, aut unum Græcum verbum duobus Latinis exprimere. Ἐτάζω, ut & ἀνετάζω, est βασανίζω, *torqueo*, &, ἀνετάζεσθαι, est, ἐτάζεσθαι, βασανίζεσθαι,

Digitized by Google

ζειδαι, *torqueri.* Non fuit causa igitur cur aut hîc, aut posteà versu 29. vetus interpres à recentioribus desereretur. Adeo enim non emendant, ut ipsi potiùs ad illū emendādi sint. Hoc non inficiabitur quicunque hæc loca expenderit, partim ex libro Sapientiæ, partim aliunde desumpta. Sap: cap: 2. v: 19. impii, & profani homines mutuis hortatibus adversus justum sese exacuentes, sic loquuntur: ὕβρει καὶ βασάνῳ ἐτάσωμεν αὐτὸν, ἵνα γνῶμεν τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ, &c. i.e. *contumeliis & cruciatibus torqueamus illum, ut quam sit animo leni ac moderato cognoscamus.* Proculdubio, ἐτάζειν hîc est, *torquere, vexare*, & qui aliter interpretantur, sensum non ita genuinè exprimunt. Ejusdem libri cap:6, v:6. dicat mihi aliquis, quomodo exponenda sint hæc verba: Δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται. Nonne clarissimè in hunc modum sonant: *Potentes verò potenter torquebuntur, punientur*: vel, ut vetus interpres habet, *tormenta patientur?* Chrysost: hom: 26. in Mat. pag: Savil: editionis 186. ita citat hunc locum, ut simul etiam explicet: οὐχ ὁμοίως, inquit, πάντα ἐπὶ πάντων κρίνεται. Δυνατοὶ γὰρ, φησι, δυνατῶς ἐτασθήσονται, καὶ ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιῶν, δαρήσεται πολλάς· ὥστε ἡ πλείων γνῶσις πλείονος κολάσεώς ἐστιν ὑπόθεσις. id est, *Non eodem omnia modo in omnibus judicantur. Potentes enim, ut alicubi dicitur, potenter torquebuntur, & qui novit voluntatem Domini sui, nec facit tamen, vapulabit multis:* (vel, *cædetur plagis multis*,) *Quare major cognitio majoris supplicii est causa.* Quid ergo est δυνατῶς ἐτασθήσονται, secundum Chrysostomum? Nonne *Vapulabunt multis: cædentur*

Digitized by Google

cædentur plagis multis: gravi supplicio afficientur? Restat unus adhuc locus, qui per se satis esse possit huic rei confirmandæ, ut nihil præterea afferatur. Is habetur Gen. 12. v: 17. ubi sic legimus: καὶ ἤτασεν ὁ Θεὸς τὸ Φαραὼ ἐτασμοῖς μεγάλοις καὶ πονηροῖς. *& percussit, (flagellavit, cruciavit,* Heb. ינגע) *Deus Pharaonem plagis magnis & malis.* Hæc quùm ita sint, quis mihi jure succenseat vet: hîc interp. recentioribus illis omnibus qui ab eo dissentiunt, præferenti? Jam tot: vers. 24. vet: interp: majori ex parte secutus, sic Latinum facio: *Jussit Tribunus duci eum in castra, & flagris cædi, (percuti torqueri,) ut resciret, quam ob causã sic adversus eum vociferarentur.*

V: 25. Ὡς δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν &c.] vet: *Et quùm astrinxissent eum loris.* Erasmus, *Et quùm astrinxisset eum loris,* non *astrinxissent.* Beza, *Quùm autem astrinxissent eum loris.* Piscator, *Quùm autem distendissent eum loris cadendum.* Arbitror verbis hisce subesse hypallagen, ut sit, προέτεινεν (vel, προέτειναν: quemadmodum vet. interp: legisse videtur,) αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσι, pro, προέτειναν αὐτῷ τοὺς ἱμάντας, id est, *Quùm verò loris jam casuri illum essent.* Ad verbum: *Quum verò exporrecta illi lora ostenderent*: vel, *extensa illi lora ostenderent.* Veluti depingunt hæc verba nobis lorarium aliquem, aut servum Brutianum scuticam manu tenentem, & jam imminentem ei, quem flagris sive loris castigari oportet. Solent enim id genus carnifices, primùm expedire lora, & deinde extendere atque explicare quô certiùs & potentiùs feriant. Et hoc fit coram iis qui sunt castigandi, ut eô magis terreantur. Omnia

Omnia hæc intuèri mihi videor, in his verbis, Ὡς δὲ προέτεινε, ſc. ὁ δήμιος, vel, Ὡς δὲ προέτειναν, ſc. οἱ δήμιοι &c. per hypallagen explicatis. Lora hîc ſunt cædendi, non ligandi aut vinciendi inſtrumenta. Quare non rectè dicitur: *Quùm aſtrinxiſſent eum loris.* Melius Piſcator: *Quùm diſtendiſſent eum loris cædendum.* Sed neque hoc placet, quia *diſtendo* reſpondet potiùs Græcorum verbo κατατείνω, ut alia nonnulla taceam. Fuit certè tempus, cùm exiſtimarem τὸ προτείνειν hîc accipi poſſe, ἀντὶ τοῦ κατατείνειν, in ſignificatione *torquendi & cruciandi*, ut ſenſus eſſet: *Quùm torſiſſent illum loris.* Sed mox cogitavi, Paulum non fuiſſe uſurum defenſione illâ quæ continuò ſubjicitur, poſt acceptas plagas, ſed antè potiùs. Nam ſeræ medicinæ nihilque profuturæ, quis fructus, quæ utilitas? Igitur opinioni illi non diu apud me locus fuit. Joſ: Scaliger, vir admirabilis, aliquanto aliter hæc verba accipit: nimirùm ita ut deſcribant nobis Paulum funibus utrinque levatum, ut ſic pendens & ſublimis plecteretur. Verba ejus hæc ſunt, epiſtolâ 146 pag: 362. *Qui flagris cædebantur, utrinque a terra levati ita ſuſpendebantur, ut cervices â terra longius, quàm pedes extarent. Legimus in Comœdia.* Ego plectar pendens: Pendentes *autem, hoc eſt,* μετέωροι *flagellabantur. Illud* pendere *eſt* ἱμᾶσι προτείνεσθαι, *funibus utrinque a terra levari, non autem ſtantem funibus ad columnam deſtinari* [i.e. *alligari,*] *ut pictorum natio, ſomniat,* Hæc Scaliger acutè quidē ſed non ita ut propterea in ejus ſententiam neceſſariò eundū ſit.

Verſus

Versus 26. & 27. Latinos sic facio : *Quùm verò loris jam cæsuri illum essent*, [vel, *Quùm verò loris jam cæsurus illum esset*, sc. ὁ δῆμος] *dixit astanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare? Quod cùm audiisset Centurio, adiit Tribunum, & annunciavit ei, dicens, vide quid facturus sis* &c.

Vers: 28. Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην.] id est, *Ego grandi pecunia summâ*, [vel, *magnâ summâ*] *civitatem istam* [vel, *jus istud civitatis*,] *emi*. ἐκτησάμην, est, ἠγόρασα, ut suprà cap: 1. v. 18. & Genes. 39. v: 1. Vide etiam Genes, cap: 47. v: 20. & 22. & cap: 49. vers: 30. & cap: 50 vers: 13: Genes. 25. v: 10. ὃ ἐκτήσατο ἀβραὰμ παρὰ τῶν υἱῶν τοῦ χέτ. ἐκτήσατο, Heb: קנה, id est, *emit*. Ibid. Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι] sub: ἄνθρωπος Ῥωμαῖος, vel, πολίτης.

Vers: 29. οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν] id est, *qui eum torturi erant*: ut longè optimè vetus interpres, qui ut aliâs sæpè, ita hic etiam rem acu tetigit. Quare ne pudeat nos hîc illum sequi. Ibid. καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς ὅτι &c.] id est, *sed & tribunus timuit, postquàm cognovit, Romanum eum esse, eò quòd illum vinxerat*.

Vers: 30. Τῇ δὲ ἐπαύριον, &c.] id est, *Postridie verò, volens certò scire* [τὸ ἀσφαλὲς, id est, ἀσφαλῶς,] *cujus rei accusaretur a Judæis, solvit eum è vinculis, & jussit primarios sacerdotes venire, totumque ipsorum consessum: tum deduxit Paulum, & statuit eum coram eis*. [vel, *tum deductum Paulum statuit coram eis*.]

Cap. XXIII.

VErſ: 1. ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος &c.] id eſt, *Intuens autem in conſeſſum Paulus, ait,* &c. ἀτενίσας, id eſt, ἐμβλέψας. Vide ſuprà cap. 3: v: 4. Ibid. πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ] vetus, *converſatus ſum ante Deum.* Theophylacti interpres, *verſatus ſum coram Deo.* Beza & Piſcator, *ſervivi Deo.* Quid ſi etiam ſic? *vitam meam Deo probare ſtudui*: ut πολιτεύεσθαι τῷ Θεῷ dicantur qui ſyncerè agunt & ſimpliciter, Deo magis quàm hominibus placere cupientes: πολιτεύεσθαι verò τοῖς ἀνθρώποις, qui ex adverſo, hominibus magis placere Student quàm Deo. Non rejicio, *ſervivi Deo,* pro, πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ: ſed tamen, ni fallor, πεπολίτευμαι plus eſt quàm ἐλάτρευσα, id eſt, *ſervivi.* Quare ſic accipio, ac ſi Paulus dixiſſet: ἔζησα, aut βεβίωκα τῷ Θεῷ, id eſt, *vixi Deo.* Nam vivere Deo dicuntur, qui toti ab arbitrio ejus pendent, nec vitæ actionumque ſuarum alium ſcopum habent, quàm vt quæ accepta ſint ei faciant. Sic apud Demoſthenem, ζῆν τῷ Φιλίππῳ dicuntur, qui non ſolum ſerviunt illi, ſed etiam toti ab illo pendent, tanquam devoti & ſacramento obligati milites. Paulus etiam Epiſtolæ ad Romanos cap: 14: vult nos τῷ κυρίῳ ζῆν, *Domino vivere,* id eſt, non ſolum, hoc aut illud faciendo ſervire ei, ſed etiam totam vitam ad nutum ejus & arbitrium componere. πολιτεύεσθαι eſt *vivere,* ut Philipp. 1. verſ. 27. πολιτεύεσθαι ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, eſt vitam

talem

talem vivere, quæ Evangelii Christi professioni respondeat. Sic apud Græcum Scholiasten Photium, πολιτεύεσθαι εὐσχημόνως, est, περιπατεῖν εὐσχημόνως, id est, *compositè sive honestè ambulare & vivere*. Similiter & hoc loco: πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ, est, *vixi Deo: vitam meam consecravi Deo*: sic vixi cum hominibus acsi videret Deus. aut quod idem est, si sensum potius quàm verba spectes, ὁσίως τε καὶ δικαίως ἔζησα. εὐσεβῶς καὶ δικαίως ἔζησα, *juste & inculpate vixi*. Nec aliter Chrysostomus: ἐγὼ, inquiens, πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ, τουτέστιν, οὐ σύνοιδα ἐμαυτῷ τι ἠδικηκὼς ὑμᾶς, οὐδὲ ἄξιον τῶν δεσμῶν τούτων πράσσων. *Non sum conscius mihi, quòd in re aliqua vos læserim, aut vinculis dignum aliquid commiserim.* Non potuit Paulus innocentiam suam summam breviùs aut meliùs describere. Cæterùm an, quod res est, dixerim, judicent alii.

Vers. 3. τοῖχε κεκονιαμένε] id est, *paries dealbate*: nec aliter vel unus aliquis interpretum, quod sciam equidem. Is est autem hujus dicti genus, ut in proverbium jam transierit, locumque obtinuerit inter Adagia ab Erasmo & Drusio publicata. An Pauli temporibus & priùs proverbii loco celebrata fuerint hæc verba, incertus sum: constat tamen ad omnia quæ intùs sordent accommodari ea posse. Theophylactus in hunc locum: τοῖχον κεκονιαμένον αὐτὸν καλεῖ, ἐπειδὴ λαμπρὰν μὲν εἶχε τὴν ὄψιν, ὡς νόμου ἔκδικος, καὶ νόμῳ δικάζων· ἡ δὲ διάνοια ἀνομίας ἐνεπλήρωτο. id est, *vocat illum parietem dealbatum, quia splendidum quidem*

habebat aspectum, ut legis vindex, & is qui ex legis præscripto judicaturum se profitebatur: mens verò iniquitate repleta erat. Augustinus in Psa. 103. Quæ est ista quæ ascendit dealbata? *Quid est* dealbata? *Illuminata: non dealbata, sicut fucata, quemadmodum se dealbant fœminæ, quæ volunt videri, quod non sunt: non dealbata, sicut paries dealbatus: destruetur enim, sicut dicit Apostolus,* paries dealbatus, *hypocrisis & simulatio. Paries dealbatus, foris tectorium, intus lutum.* Huc usque Augustinus. Ibid. καὶ σὺ κάθῃ &c.] id est, *Num tu sedes*, &c. vel, *Etiam tu sedes* &c.

Vers: 7. ἐγένετο στάσις,] id est, *orta est pugna*, vel *dissensio*. στάσις, id est, διάστασις, μάχη, vide suprà cap. 15. v: 2. Sic vers: 19. hujus cap. πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως: *Et quùm magna pugna (dissensio. contentio) exorta esset.* Fine versus 9. pro, ἢ ἄγγελος, malim diceres, *aut Angelus*, quàm, *seu Angelus*: nam si vers: 7. *disparata* sunt voces, ut loquuntur Dialectici, *Angelus et Spiritus*, cur non & hîc? τὸ *seu*, ritè adhibitum, explicat, non disjungit, sicut agnoscere videtur Dominus Beza. Vide suprà cap 19. v: 12. & cap: 1. v. 7.

Vers: 10. τὸ στράτευμα] vetus & Erasmus, *milites*. Rectè, sic enim loquuntur sæpè Græci, *abstractum* nimirùm pro *concreto* ponentes, & quòd amplius est, abstractum singulare pro concreto plurali. In Adagio, ἁλμυρὸν γειτόνημα: quid est γειτόνημα, nisi *vicini*? ἁλμυρὸν γειτόνημα, id est, *mali*, & *amari vicini*.

V: 12. ποιήσαντές τινες τῶν Ἰουδαίων συστροφὴν] optimè Beza: *quidam ex Judæis facta coitione*:

nec

nec aliter Theophylacti interpres Sifanus. Συστροφὴ, est σύστασις sive ἐπισύστασις, id est, *factiosa hominum conspiratio*: coitio & consensus hominum conspirantium in necem alicujus, aut tale aliquod nefarium facinus. ἡ ἐπὶ κακῷ σύστασις καὶ συμφωνία. Supra cap: 19. v: 40. συστροφὴ, exponitur, *concursus*: ἀποδοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης, *reddere rationem concursus istius*: hoc est, seditiosi istius concursus. Et sic penè Budæus: *hujus conspiratæ coitionis*. ἀντὶ τῆς συστροφῆς, proximè sequente versu habemus τὴν συνωμοσίαν, id est, *conjurationem*.

Vers: 17. ἀπάγαγε] id est, *adducito*, vel, *perducito*. Vide suprà cap: 13. vers: 4. & cap: 20. vers: 29.

Vers: 18. ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός με ἠρώτησε, &c.] id est *Vinctus Paulus* [*Paulus is qui est in vinculis*] *vocavit me ad se*, & *rogavit ut ad te adducerem adolescentem hunc habentem aliquid quod tibi loquatur*.

V: 20. συνέθεντο] id est, *ex compacto statuerunt*: vel, *de compacto decreverunt*, *constituerunt*. Plus est enim συνέθεντο, quàm simpliciter, *constituerunt*. Ib: ὡς μέλλοντες] i. e. *quasi in animo habeant aliquid exquisitius percontari de eo*.

Vers: 21. Σὺ οὖν μὴ πεισθῇς αὐτοῖς] id est, *Tu igitur ne auscultaveris eis*. [*Tu igitur ne fueris illis dicto audiens*.]

Vers: 22. παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι] id est, *cùm ei mandasset*, *ne cui enuntiaret*, *quod hæc ipsi indicasset*. Al. *cùm ei dixisset*, *cave ne cui enuncies quòd hæc indicaveris* [*nota feceris*] *mihi*. *Mandasset*, *id est*, dixisset cave. Hæc interpretatio vera est & apta, & prætereà

efficit ne quid ſit in Græco contextu difficultatis. Sic noſtri interpretes: and charged him, or, ſayd unto him, See thou tell no man that thou haſt ſhewed theſe things unto me.

Verſ. 23. εἶπεν, Ἑτοιμάσατε] vetus, *dixit illis, Parate.* Piſcator, *Parate, ait.* Neutra interpretatio diſplicet. Ibid. δεξιολάβους] Vetus, *lancearios:* Siſanus, *haſtatos:* Beza & Piſcator: *Stipatores.* Alii nonnulli: *ſatellites.* Quodnam fuerit munus, aut, ſi ita mavis, miniſterium τῶν δεξιολάβων, & quis illorum in militia uſus, (Erant enim homines militares) docet vir eruditiſſimus Joh. Meurſius in Gloſſario ſuo, quem conſule, aut ſi minus habes ad manum librum ejus, hæc indè deſumpta lege: *Fuit τῶν δεξιολάβων munus in militia, quod lictorum in urbibus. Manum nimirùm injiciebant maleficis & ſontibus, eoſque apprehendebant, quod nominis ratio manifeſtò loquitur. inde* δεξιόλαβοι, [Malim δεξιολάβοι] *dicti. Et carceri quoque mancipatos, aut ad ſupplicium producendos cuſtodiebant, ſtipabantque, atque inde eos παραφύλακας interpretantur Magiſtri Græci.* Huc uſque Meurſius.

Verſ. 23. & 24. Κτήνη τε παραστῆσαι, &c.] id eſt, *Juſſit etiam jumenta parata habere* [alii verò, *exhibere,*] *ut Paulum impoſitum,* [ſc. equo, vel vehiculo,] *ſalvum perducerent ad Felicem præſidem. Et ſcripſit epiſtolam quæ contineret formam hanc:* [vel, *ſummam hanc.*] Hîc repeto, εἶπε, initio verſus 24. vel, ſubaudio ἐκέλευσε, ut integra oratio ſit: Εἶπέ τε, vel, Ἐκέλευσέ τε παραστῆσαι κτήνη. Sed rectius repetitur εἶπε ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, ex verſu præcedente.

dente. Atque sic nullæ erunt salebræ, cùm, ut nunc se habent versiones, etiam ex emendatissimis nonnullæ, durior sit & incommodior à versu 23. ad 24. transitus. Beza, fateor, incommodum istud utcunque vitare studuit, versum priorem sic interpretando, acsi pro, ἑτοιμάσατε, verbo προστακτικῷ, ἑτοιμᾶσαι, ἀπαρεμφάτως legeretur. Alii, ut vetus interpres, & qui eum sequuntur, maluerunt, τὸ παράστησαι, προστακτικῶς accipere, ut sic imperandi modus continuaretur. Sed repetito τῷ εἶπε, è priore versu, quód nullo utique negotio fieri potest, (Nam ultrò se offert,) remediis istis longiùs fortassè accersitis nihil erit opus. Pro, παραστῆσαι, dico Latinè, *parata habere*, potiùs quàm, *præbere*, *exhibere*, *sistere*: nisi addas *præstò*, quemadmodum addit Budæus: *jumenta præsto sistere*: quia mandatum hoc non solum factum sed facti celeritatem exigit. Jubentur ergo habere jumenta in procinctu, ne quid sit in mora iter mox facientibus. Hæc interpretatio optimè convenit huic loco, nec verbi significatio repugnat. Pro, διασώσωσι, dicas etiam, *perducerent*, sine additione adjectivi, quia τὸ διασώζειν, ut eruditi norunt, idem interdùm valet, quod ὁδηγεῖν. Greg: Nyssenus: ἀμήχανον γὰρ γυναικὶ τοσαύτην ὁδὸν διαδραμεῖν, εἰ μὴ τὸν διασώζοντα ἔχοι. id est, *Non est ut mulier tantùm via conficiat, nisi ducem, sive ductorem*, [τὸν ὁδηγοῦντα,] *habeat*. Vide Meursii notas in Constantinum de administrando imperio.

Initio verſus 25. participium γράψας, ponitur pro verbo cum copulandi particulâ. Igitur ſic interpretatus ſum, ac ſi legeretur: Καὶ ἔγραψε: nec aliter, aut Anglici noſtri interpretes, aut doctiſſimi Theophylactos interpres Laurentius Sifanus.

V. 27. Τὸν ἄνδρα τοῦτον &c. *Virum hunc comprehenſum à Judeis, cùm jam eſſent illum interfecturi, ſuperveniens cum militibus* [vel, *cum militum manu,*] *eripui, ubi didiciſſem Romanum eſſe.* Aliter, *virum hunc comprehenſum a Judæis, & jam ab eis interimendum, ſuperveniens cum militibus eripui, cùm cognoviſſem Romanum eſſe.*

Verſ: 28. δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ] id eſt, *cur accuſarent eum*: ut proximo verſu: ὃν εὗρον ἐγκαλούμενον: *quem comperi accuſari.*

Verſ: 29. μηδὲν δὲ &c.] id eſt, *nullius vero criminis digni morte aut vinculis reum eſſe.* al: vero, *nullum verò dignum morte aut vinculis crimen habere.*

V: 30. Μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς &c.] id eſt, *Indicatis autem mihi inſidiis, quas huic viro facturi erant Judæi* &c. ut prius, verſu nimirum 27. ita hîc muto formam orationis, & quæ Græcè παθητικῶς efferuntur, Latinè per verba *activa* exprimo, ſervatâ tamen eâdem ſententiâ. Vocari ergo poteſt hæc interpret. ἰσοδυναμοῦσα, vel, interp: *per æquipollentiam*, quæ aliquando non ſolùm elegans eſt, ſed etiam neceſſaria. Quæ in hoc verſu ἀσυνάρτητα videntur eſſe, nec benè ſecum cohærere, ea ſic, diſcentium cauſâ, ad magis uſitatæ ac perſpicuæ ſyntaxews leges, redigi poſſunt: Μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς τῆς

εἰς

εἰς τὸν ἄνδρα μελλούσης ἔσεσθαι, vel, ἐπιβουλὴν μέλλειν ἔσεσθαι &c. ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. vel sic: τούτου δέ μοι μηνυθέντος, ὅτι ἐπιβουλὴ εἰς τὸν ἄνδρα μέλλει ἔσεσθαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων &c. De fine versus 27. non possum sane assentiri Domino Bezæ, Rei veritatem postulare affirmanti ut plenâ distinctione positâ post, ἐξειλόμην αὐτὸν, ita deinceps legatur: Μαθὼν δὲ ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, βουλόμενός τε γνῶναι &c. Nam non rectè distinguit tempora. Certum est enim ex historia, Paulum bis subiisse capitis periculum apud furentes Judæos, primùm cap: 21. v. 30. & deinde cap: 23 v: 10. Et ut bis in periculo fuit, ita bis illum Tribunus liberavit. Verba ergo hæc, μαθὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, ad posteriorem liberationem, non ad priorem refero. Nam non ignotum fuit Tribuno Paulum Romanum esse in secunda liberatione ejus. Et si benè animadvertimus inveniemus in Tribuni epistola commisceri hæc duo tempora, cum quædam in ea sint, quæ referri debeant ad priorem liberationem, quædam quæ ad posteriorem, quædam quæ ad utramque. Participium ἐπιστὰς, ad priorem liberationem referendum videtur: participium μαθὼν ad posteriorem: verba ἐξειλόμην αὐτὸν ad utramque. Lysiam in tam brevi epistolâ, de tam multis magnisque rebus conscriptâ, tempora miscuisse, non est mirum.

Vers: 31. κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς] id est, *sicut ipsis datum in mandatis erat.*

Cap. XXIV.

VErſ. 1. οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου] Vetus & Eraſmus: *qui adierunt præſidem adverſùs [contrà] Paulum.* Beza, *qui comparuerunt coràm præſide contra Paulum.* Theophylacti interpres: *qui exhibuerunt Præſidi adverſùs Paulum.* Piſcator, *qui declarârunt præſidi, quæ habebant contra Paulum.* Non malè, ſed rectiùs fortaſſè: *qui indicarunt neſcio quid Præſidi contra Paulum:* vel, ut verbo minùs eleganti, bellè tamen quadrante ad hanc rem utar: *qui intimarunt Præſidi contra Paulum. Intimat* enim alicui contrà aliquem, qui, vel voce vel ſcripto illi patefacit, quàm juſtè is accuſetur qui in judicium adducitur. Sed magis credo illos querelas ſuas, & accuſationis capita ſcripto commendaſſe. Igitur Theophylactus in hunc locum ſcribens diſertis verbis affirmat ἔλλειψιν hîc eſſe, ac propterea explendæ ſententiæ cauſâ aliquid addi oportere. videlicet, *certificatorium libellum*, verba ejus hæc ſunt: λείπει πάλιν τι ἐν τῷ πρὸς τὸ νόημα ἡ λέξις, ἵνα ᾖ οὕτως· οἵτινες ἐνεφάνισαν διδασκαλικὸν χάρτην κατὰ τοῦ Παύλου. hoc eſt, *Deeſt rurſùs aliquid ad explendam ſententiam, ut integra oratio ſic ſe habeat:* qui oſtenderunt, aut exhibuerunt, [Præſidi ſc.] *informatorium* libellum, [id eſt, libellum capita accuſationis continentem,] *contra Paulum.* Anglicè, who preſented the Governor with a Bill of information againſt Paul, or, who exhibited unto the

the Governor a Bill of information against Paul. Certè τὸ ἐμφανίζω, non ponitur hîc ἀμεταβάτως, ut neque suprà cap. 23. v: 15. aut infrà cap: 25. v: 2. Quare cùm dubium sit, quid subaudiri debeat, ego optimum & tutissimum esse duxi, ut ἀόριστον illud, *nescio quid*, defectus compensandi causâ adderetur. Non longè abit ab hac sententia vetus interpres. Nam cum ait: *adierunt præsidem*: hoc nimirum vult, adiisse eos illum, ut patefacerent ei nescio quid vel voce, vel scripto quod contra Paulum faceret. Ergo loco ejus quod sequitur, id quod antecedit posuisse videtur.

Vers: 3 Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ &c.] id est, *Quùm multâ pace potiamur per te, quùm etiam omni modo, & ubique res fæliciter cedant huic genti, per tuam prudentiam, cum omni gratiarum actione* [i. e. gratissimis animis] *accipimus, præstantissime Felix.* Ego hîc *adverbia* πάντη & πανταχοῦ, à sequente *verbo* separo, & cum *participio* præcedente conjungo. Nisi enim hoc fiat, & participium nimis erit solitarium, & verbo non necessaria turba adhærebit. ἀποδεχόμεθα: quomodo? Μετὰ πάσης εὐχαριστίας. Hoc satis est, & abundè satis. At beneficium quo Felix illos affecerat tantò erat gloriosius. (Nam id inprimis agit hoc loco Orator Tertullus ut beneficium extollat) quòd & omni modo esset fructuosum, & latissimè pateret. Igitur dedi operam ut distinctione post πανταχοῦ positâ, & post, προνοίας, sublatâ, adverbia πάντη & πανταχοῦ, eô, remitterentur, ubi quod agerent plus haberent. Qui aliter distinguunt,

participii

participii γινομένου quasi fulciendi causâ, aliquid addere coguntur: & tamen, quod sciam, inter tot interpretes non est unus, qui de distinctione a me propositâ vel cogitaverit. Ait pacem quâ tranquillè fruuntur Judæi, Felici acceptam ferendam esse: ait etiam non aliunde proficisci quàm à prudentia & providentiâ Felicis, quod omni in re & ubique res illis tam præclarè cedant. Atque hoc non negligi ab illis, sed gratissimis animis accipi profitetur. Tum post captatam adulatoriâistâ insinuatione benevolentiam, ait se quàm brevissime (quæ brevitatis pollicitatio eò etiam refertur, ut judicem sibi adjungat, & attentum reddat,) de re totâ verba facturum.

Vers: 4. Ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πλεῖόν σε ἐγκόπτω &c.] id est, *Sed ne diutius te morer*, [*teneam*, *interpellem*,] *precor te ut pro tua æquitate, audias nos breviter* [*dicentes.*] συντόμως, sub. λεγόντων, vel, μελλόντων λέγειν.

Vers: 5. & 6. Εὑρόντες γὰρ &c.] id est, *Quum igitur invenissemus virum hunc* **perniciosissimum esse*, *&* **auctorem seditionis omnibus Judæis per universum orbem*, [vel. *per orbem terrarum*] *&* *antesignanum hæresis Nazarenorum. Qui etiam templum tentavit profanare: prehendimus illum*, *&* *secundum nostram legem voluimus judicare.* Al: *Quum igitur invenissemus virum istum*, *pestem esse*, *&* *movere seditionem omnibus Judæis*, &c. *&* *antesignanum esse hæresis Naz.* &c. Non persuadent mihi, qui εὑρόντες volunt esse, pro, εὕρομεν. Hoc admisso, nullis machinis fieri potest, ut sequentia cum antecedentibus aptè cohæreant.

*Gr. *pestem esse.*
* Gr. *moventem seditionem.*

cohæreant. Quare iisdem annotantibus, voces, ὃν καὶ in medio 6. versu redundare, assentior potiùs. Imò ita sit necesse est, si sensus potiùs medullam, quàm corticem verborum respiciendam judicamus. Mihi itaque nulla religio fuit, sic hunc locum interpretari, ac si scriptum esset: Ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι· ἐκρατήσαμεν αὐτὸν καὶ &c. τὸ γὰρ ὃν 5. pro, ὃν accipio. Non desunt enim hujus enallages exempla, & hìc orationis series vel maximè flagitat, ut γὰρ per ὃν exponatur. Pro, κινοῦντα στάσιν, prior interpretatio habet: (Duplicem enim apposui) *auctorem seditionis.* Sed cum Græcè verba sint ambigua, & intelligi possint de Paulo vel hortante Judæos ad seditionem, vel alios adversùs illos instigante, statui me rectiùs facturum, si a Græcis vocabulis ne tantillum quidem discederem, id quod feci posteriore meâ interpretatione dicens: *& moventem seditionem* &c. Pro ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι, pone, Καὶ τὸ ἱερὸν πειράζοντα βεβηλῶσαι, & habebis in omnibus membris formam eandem orationis. τὸ, ὃν καὶ, pro, αὐτὸν, acceptum fecerimus mutatæ formæ orationis, nec ulli rei prætereà. Quare audi & tertiam interpretationem: *Quum igitur invenissemus virum istum pestem, & moventem seditionem omnibus Judæis, per universum orbem, & antesignanum hæresis Nazarenorum. Et templum tentantem profanare: prehendimus illum* &c. Hîc omnia habes ad verbum expressa, nisi quod commodioris explicationis causâ initio vers. 6. pro Græco contextu, alia verba, idem tamen pollentia substituantur.

Verſ: 7. Παρελθὼν δὲ] Vetus, *Superveniens autem.* Beza, *Sed interveniens*: Piſcator, *Sed adveniens.* Rectè: ſed non diſplicet, *ſuperveniens*, quia παρελθὼν hîc ponitur, ἀντὶ τοῦ ἐπιστὰς, ſuprà, capitis præced verſ: 27.

Verſ: 8. Κελεύσας &c.] id eſt, *Juſſitque accuſatores ejus venire ad te: ex quo* [ſc. Paulo] *poteris ipſe* &c.

V: 10. εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι] id eſt, doctiſſ: Badæo, annotationibus poſterioribus in Pandectas, interprete: *alacrius pro meipſo cauſam dico.* Non quæro meliorem interpretationem: & ſic noſtri etiam: I doe the more cheerfully anſwer for my ſelfe.

Verſ: 11. Δυναμένου σου γνῶναι &c.] id eſt, *Eò quòd poſſis tu intelligere non plures eſſe mihi dies quam duodecim ex quo aſcendi Hieroſolymam, ibi adoraturus*: vel, *ut adorarem ibi.* ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν Ἱερουσαλήμ: conciſè dicitur, pro, ἀφ' ἧς ἀνέβην εἰς Ἱερουσαλήμ, προσκυνήσων ἐκεῖ..

Verſ: 12. Καὶ οὔτε] id eſt, *Porro neque in templo invenerunt me* &c. Ibid: ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλου] Vetus, *aut concurſum facientem turbæ.* Beza & Piſcator, *aut coitionem turbæ facientem.* Optimè. ἐπισύστασιν, id eſt, σύστασιν: vide ſuprà cap. 23. v: 12.

Verſ: 13. παραστῆσαι] id eſt, ἀποδεῖξαι, δεῖξαι ὅτι ἀληθῆ ἐστι ταῦτα, περὶ ὧν &c. vide cap. ſequentis v: 7.

Verſ: 14. κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν] vet: *ſecundum ſectam quam dicunt hæreſin*: veterem hic interpretem defendit Druſius quæſt: 49 lib: 2. quæſt. Ebraicarum.

Vers. 16. Ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, &c.] vetus, *In hoc & ipse studeo.* Erasmus, *Quin in hoc & ipse studeo.* Beza, *In hoc igitur ipse me exerceo.* Theophylacti interpres: *Atque interim etiam ipse do operam:* Piscator, & Beza, etiam in novissima versione: *Interea verò ipse me exerceo.* Mihi prima Bezæ interpretatio maximè placet: sed nec displicet 2. si sic corrigatur: *Interea verò ipse laboro, ut* &c. vel, *Interea vero ipse, omni in id studio incumbo, ut conscientiam habeam sine offendiculo*, &c. ἀσκῶ, *omni studio in aliquid incumbo*: tot enim verbis opus est hoc loco, ut unius verbi vis plenè bonâque fide exprimatur. Anglicè. **And in the mean while, it is all mine exercise, (or, my labour, my study,) that I may have alwayes a conscience voyd of offence** &c.

Vers: 19. Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων] Vetus & Erasmus: *Post annos autem plures.* Beza & Piscator, *Pluribus autem annis interjectis.* Notæ meæ in Marci cap: 2. v. 1. veteris interpretis versionem nequaquam reprehendendam aut rejiciendam hîc esse ostendunt. Docent enim clarè τὸ διὰ in istiusmodi locutionibus, Hebræorum particulæ מקץ, μετὰ, sive, *post*, respondere. Quare ne pigeat nos veterem interpretem hîc etiam sequi.

Vers: 22. ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ &c.] id est, *eò quod penitùs gnarus esset eorum, quæ ad viam istam pertinent, dixitque, quùm Tribunus L. d.* &c. Quantùm colligere possum, ex omnibus ferrè interpretibus præter Bezam, quibus addo etiam Chrysostomum

Occumenium,

Oecumenium & Theophylactum, verba, vers. 22. comprehensa sic sonant, acsi librorum lectio in hunc modum se haberet: ἀκούσας δὲ ταῦτα Φῆλιξ ἀνεβάλετο αὐτοὺς, ὅτι ἀκριβῶς ᾔδει τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ εἶπε, ὅταν, &c. τὸ, εἰπὼν, libenter muto, in, καὶ εἶπε, quia hic locus velu i laborat è participiis. Nihilo enim pauciora quàm quatuor simul ferè leguntur, si cum hoc versu initium sequentis copulaveris. Dominus Beza suam quandam hîc rationem secutus est, ab omnibus aliis, credo, dissentiens. Τελείαν enim στιγμὴν ponit post ἀνεβάλετο αὐτοὺς, & verba quæ sequuntur, Felicis esse vult, sic "propemodum dicentis: Nondum satis compertum habeo, qualis sit via sive secta ista. "Dabo operam, ut melius mihi nota sit: ubi "verò plus mihi notitiæ de hac re comparavero, & Lysias huc descenderit, tum demum "quæ sit mea de negotio vestro sententia, audietis. At Græci interpretes uno ore affirmant Felicem ideò distulisse causæ istius cognitionem, non quòd sectæ ignarus esset, aut pleniorem sibi notitiam ejus comparare cuperet: sed quia, cum satis illam cognitam jam haberet, Judæos amplius sibi molestos esse nolebat. Quid clarius esse potest his verbis Chrysostomi? ἀνεβάλετο δὲ ὁ Φῆλιξ αὐτοὺς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ· τουτέστιν, ἐπίτηδες ὑπερέθετο, οὐ δεόμενος μαθεῖν, ἀλλὰ διακρούσασθαι βουλόμενος τοὺς Ἰουδαίους. id est, *Distulit autem Felix eos, ut qui penitiùs cognita haberet ea quæ ad viam istam pertinent: hoc est, datâ operâ & de industria distulit, non cupiens discere, sed repellere volens Judæos.* Ecce negat disertè

diserte Chrysostomus, ideò dilatum fuisse à Felice negotium hoc,ut per otium disceret aliquid de secta, quod prius ignorabat, sed aliâ de causa: nimirùm ut Judæos à tribunali suo depelleret, & quieti suæ consuleret. Importunis enim Judæorum clamoribus, ut videtur, fatigabatur. Syrus interpres cum Chrysostomo consentit, sic inquiens: *Felix autem quia noverat viam hanc plene, distulit eos.*

Pergo ad Vers: 23. Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ, &c.] id est, *Tum edixit Centurioni, ut servaretur Paulus.* Piscator, *Edixit etiam*, quod penè idem est. Sed, *Tum*, facit molliorem transitum.

Vers: 24. Μετὰ δὲ ἡμέρας τινας &c.] id est, *Aliquot autem post diebus venit Felix cum Drusilla Uxore suâ, quæ erat Judæa, Paulumque accersivit, & audivit eum*, &c. Al. *quùm venisset*: vel, *veniens*.

Cap. XXV.

VErs: 2. Ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ, &c.] id est, *Pontifex autem maximus & primarii ex Judæis indicarunt illi nescio quid contrà Paulum, & precati sunt eum.* Primum locum do suppositis verborum, quia is ordo commodissimus videtur. De his verbis: Ἐνεφάνισαν αὐτῷ κατὰ τοῦ Παύλου dixi quantum satis videbatur, suprà ad vers: 1. cap præcedentis. Quæ ad eorum igitur explicationem pertinent, inde petantur volo.

Verſ: 3. αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ &c.] id eſt, *Petentes gratiam hanc adverſùs Paulum, ut accerſeret eum Hieroſolymam : erant enim per inſidias interempturi eum in via.* Al: *cogitabant enim per inſidias interimere eum in via.* Quia initio verſus hujus pronomen αὐτοῦ ſic ponitur, ut imperitus lector quò ſit referendum dubitet, putavi non abs re fore, ſi ambiguitatis tollendæ cauſâ, pronomen in nomen ſuum mutaretur. Igitur pro, κατ' αὐτοῦ, non ſum veritus, *adverſus Paulum*, dicere. Addo etiam, *hanc*, poſt, *gratiam*, ut res clariùs demonſtretur. αἰτούμενοι χάριν ταύτην κατὰ τοῦ Παύλου &c. ἐνέδραν ποιοῦντες ἀνελεῖν] Hæc verba ſignificant quâ de cauſa, ut Paulus Hieroſolymam accerſeretur, petiiſſent Judæi. Animum enim illorum & conſilium aperiunt. Igitur ad hunc ſenſum, quoad potui, interpretationem meam Latinam accommodavi. ἐνέδραν ποιοῦντες, id eſt, ἐνέδραν γὰρ ἐποίουν : *inſidioſe namque moliebantur interimere eum in via.* Non factum, ſed conſilium facti, & ut ſic loquar, intentio, his verbis indicatur.

Verſ: 4. ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον] Dubium eſt utrùm hæc verba intelligenda ſint de Feſto jubente, an duntaxat affirmante : jubente, ut ſervaretur Paulus, an aiente ſervari, hoc eſt, jam eſſe Cæſareæ in cuſtodia. Anglici noſtri interpretes, ſic accipiunt, ac ſi jubentis eſſent verba. Ego potius exiſtimo, ſimpliciter eſſe affirmantis. Nam ut finis præcedentis capitis docet, Felix abiens è magiſtratu, & è provincia decedens reliquit Paulum vinctum. Quare non fuit opus ut novum mandatum de illo

ſervando

ſervando, & in vinculis cuſtodiendo traderetur. Ad hunc ſenſum Anglicè: But Feſtus anſwered that Paul was kept at Cæſarea, and that he himſelfe would go ſhortly thither.

Verſ: 5. οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, &c.] Vetus; *Qui ergo in vobis, ait, potentes ſunt.* Beza & Piſcator, *Qui ergo inter vos, inquit, poſſunt.* Rectè, & *poſſunt,* accipio pro, *volunt.* Nam, ut, θέλω, ponitur ſæpè ἀντὶ τοῦ δύναμαι, ſic & vice verſâ, cur, δύναμαι ἀντὶ τοῦ θέλω, & δυνατὸς vel δυνάμενος, ἀντὶ τοῦ θέλων, poni non poſſit interdùm, cauſæ nihil video. De hac enallage dixiſſe me aliquid memini ad verſ: 5. cap. 6. Evangelii ſecundum Marcum. Conſule Notas meas in locum illum. Sic Heſychius: δύνασθαι, θέλειν. Anglicè, Let them therefore, ſaith he, among you, that are willing, [Græcè, that came, that are able] go down with me. εἴ τι ἐστὶν ἄτοπον,] i. e. αἰσχρὸν, πονηρὸν. Chryſoſt: non legit, ἄτοπον, idemque dicatur de Oecumenio, & Theophylacto.

Verſ. 6. Διατρίψας δὲ &c.] id eſt, *Quùm autem egiſſet,* [*commoratus eſſet, contriviſſet*] *apud eos dies non plures quam decem, deſcendit Cæſaream, & poſtero die ſedens pro tribunali, juſſit Paulum adduci.*

Verſ: 8. ἀπολογουμένου αὐτοῦ] id eſt, *Quùm ipſe pro ſe reſpondens,* [vel, *ſeipſum defendens*] *diceret: Neque in l. J. n. in t. n. in C. quicquam peccavi.*

Verſ: 11. Εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ &c.] id eſt, *Nam ſi jus violo, & dignum morte feci aliquid, non recuſo mori.* Theophylacti interpres: *nam ſi*

nocens ſum: Al: *Nam ſi injuriâ illis factæ reus ſum*, &c. Ibid: οὐδείς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι] id eſt, *nemo me poteſt illis tradere*: vel, cum vetere interprete, *nemo poteſt me illis donare*. Hoc vult Paulus, *nemo ut gratiam ab iis ineat, poteſt, aut debet me illis tradere*. Beza, *nemo poteſt me illis condonare*: quod ſic dictum videtur, ut apud Ciceronem: *Vos ne hujus honeſtiſſime actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus*. Vide infrà hujus cap: v: 16. Infrà cap: 27. v: 24. eâdem utitur Beza loquendi formulâ, ſed contrario ſenſu. Ibi enim *condonat Deus Paulo omnes qui cum eo navigant*: hoc eſt, Pauli cauſâ ſervat eos omnes: at hic, *condonare*, eſt *perdendum tradere*. Ibid. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι] Theophylacti interpres, Sifanus, *ad Cæſarem provoco*. Alii, *Cæſarem appello*.

Verſ: 14. ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον] vetus, *Feſtus regi indicavit de Paulo*. Eraſmus, *Feſtus regi retulit cauſam Pauli*: & in Paraphraſi: *Feſtus expoſuit regi cauſam Pauli*. Theophylacti interpres, Sifanus: *Feſtus regi expoſuit negotium Pauli*. Beza & Piſcator, *Feſtus regi expoſuit quæ ad Paulum ſpectabant*. ἀνέθετο, id eſt, *narravit, expoſuit, retulit*. 2. Maccab: Cap: 3: v: 9. παραγενηθεὶς δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα [ὁ Ἡλιόδωρος] καὶ φιλοφρόνως ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἀποδεχθεὶς ἀνέθετο περὶ τοῦ γεγονότος ἐμφανισμοῦ, καὶ τίνος ἕνεκεν πάρεστι διεσάφησεν, id eſt, *Quùm autem veniſſet Hieroſolymam [Heliodorus,] & benigne a ſummo Sacerdote civitatis exceptus eſſet, expoſuit [illi,] de facto indicio, & cujus rei cauſa adeſſet, declaravit*. Verſ: 15.

Vers: 15. ἐνεφάνισαν] sub: ἐμοί τινα, *indicarunt mihi quædam.* Vide suprà hujus cap:v:2. & cap: 24. v: 1. Ibid. δίκην] Theophylacti interpres, Sifanus: *sententiam*: & sic ante illum Erasmus. At vetus, Beza & Piscator, *damnationem*. Rectè, opinor.

Vers: 16. πρὸς οὓς ἀπεκρίθην ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις &c.] id est, *Quibus respondi, non esse morem Romanis tradendi* [vel, *tradere*] *quempiam ad interitum*, [*ad exitium, ad mortem, ad necem,*] &c Hîc χαρίζεσθαι, nihil aliud mihi est, quàm παραδιδόναι, id est, *tradere*. Et sensus ipse, cui fidum interpretem morem inprimis gerere oportet, talem aliquam interpretationem omninò requirit. Ibid. περὶ τοῦ ἐγκλήματος] id est, *de*, vel, *super objecto crimine.*

Vers: 17. καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος] id est, *sedens pro tribunali*, ut rectè vetus interpres. Vide suprà hujus cap: v 6.

Vers: 18. Περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι, &c.] id est. *De quo cùm in medium prodiissent* [Græcè, *stetissent*] *accusatores*.&c.

Vers: 20 ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ εἰς τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, ἔλεγον, &c.] id est, *Dubitans autem ego in quæstione de hac re quid esset agendum, interrogabam num vellet proficisci Hierosolymam.* &c. Al: *Nesciens autem ego quid agerem in q.* &c. *Non habens autem ego quid agerem in quæstione de hac re. Hæsitans, dubitans ego quid agerem.* ἀπορεῖσθαι enim est, eò angustiarum redigi, ut duobus, tribusve, aut pluribus propositis, quid statuendum sit ignores Igitur non sine causa participii vim pluribus ex-

preſſi: neque enim *dubitans*, aut *hæſitans*, ſi nudè & per ſe, ſine additione aliqua ponantur, huic loco ſatisfaciunt. ἔλεγον, id eſt, ἠρώτων, ἐπυνθανόμην: *genus* pro *ſpecie*.

Verſ. 23. μετὰ πολλῆς φαντασίας] vetus, *cum multa ambitione*. Eraſmus, *cum multo apparatu*. Beza & Piſcator, *cum multa oſtentatione*: hic etiam in notis, *cum multo ſplendore*. Joh: Piſcator obſervatione 24. ex v: 29 ſexti cap: Evangelii ſecundum Matthæum: *Exemplum ejuſmodi faſtus proponitur in Bernice, uxore Agrippæ, quæ ingreſſa ſcribitur auditorium* μετὰ πολλῆς φαντασίας, q. d. cum magna apparentia, id eſt, *cum magno ſplendore & pompa.* Camerarius utriuſque linguæ commentariis col 90. *Ita & in Actis dicitur affuiſſe Berenice* μετὰ πολλῆς φαντασίας, id eſt, *ſpecioſe proceſſiſſe.* Theophylacti interpres, Siſanus: *cum magna pompa.* Et ſic noſtri, with great pomp. Dicas etiam licet: with a great troup: or, a great train: or, a great ſhow, with a great attendance. Reges enim & Reginæ, præſertim ad loca publica, incomitati ire non ſolent, ſed tanto cum ſtrepitu, & tam numeroſo partim antecedentium, partim ſequentium, partim pariter euntium grege, ut omnium ad ſe oculos convertant. Spargatur modò rumuſculus de regum & magnorum principum adventu, & vide mihi, ut protinus omnes ſeſe ordines effundant, pueri, ſenes, viri, fœminæ, non ob id ſolùm ut reges ipſos, aut reginas ſpectent, ſed multò magis ut adjunctum illis gregem, & totam illam aſſeclarum catervam contemplentur. Quare

φαντασίας

φαντασίας nomine comprehẽdi existimo ea omnia, quæ faciunt ut reges foràs prodeuntes cæteris hominibus majores mirabilioresque appareant, veluti, vestium nitorem, tubarum clangorem, & id genus alia, inprimis verò immensum numerum assectantium, sine quo friget penè regum & magnatũ in publicũ processus. Chrysost. ἀνδριάντων β. [Savil: edit: tom:6. p: 466.] ad reges, proceres, & magnates seculi istius divitiis florentes: Τίνος ἕνεκεν, εἰπέ μοι, inquit, τοὺς πολλοὺς οἰκέτας περιάγεις; τοὺς παρασίτους; τοὺς κόλακας; τὴν ἄλλην ἅπασαν φαντασίαν; οὐ χρείας ἕνεκεν, ἀλλ' ἀπονοίας μόνης ἵν' ἀπὸ τούτων σεμνότερος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἶναι δόξῃς. i.e. *cujus rei gratia cedò multos tecum famulos circumfers? parasitos? assentatores? reliquam omnem catervam?* [vel si hoc non placet: *reliqua quæ in oculos incurrunt omnia.*] *Non usus sed superbia solummodo causâ, ut propter hæc cæteris hominibus augustior esse videaris.* Idem in Matt hom. 4. Καὶ τὸν μὲν Ναβουχοδονόσορ οὐκ εἰκὼν τοσαύτη, οὐ σατράπαι, οὐ στρατηγοί, οὐ στρατόπεδα ἄπειρα, οὐ χρυσίου πλῆθος, οὐκ ἄλλη φαντασία πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἤρκεσεν i.e. *Et Nabuchodonosoris quidem cupiditati non satisfecit tam ingens statua, non satrapæ, non duces, non exercitus immensi, non auri multitudo, non alia res, quæ ut magnus aliquis esse appareat, efficiunt.* Idem ibidem, non ita multò post, ἀλλὰ μὴ προσέχωμεν τοῖς τυμπάνοις, μηδὲ τοῖς αὐλοῖς, μηδὲ ταῖς κινύραις, μηδὲ τῇ λοιπῇ τοῦ πλούτου φαντασίᾳ. i.e. *Cæterùm ne curemus tympana, neq; tibias, neq; citharas, neque cæteras res, quibus efficitur, ut divites visendi ac spectabiles incedant.* Idem rursus homil â 69. in Johannem propè finem:

ὥσπερ οὖν νῦν, inquit, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῆς, καὶ ὑπὲρ ἐκείνου δώσεις τὸν λόγον, οὕτως, ἐὰν τὴν φαντασίαν ταύτην ἀποδύσῃ πᾶσαν, διπλοῦν τὸν στέφανον ἕξεις. id est, *Ut nunc igitur, & pro teipsa, & pro illo reddes rationem, ita, si pompam istam omnem exueris, geminam coronam habebis.* *Pompam*, id est, vestes istas splendidas & pretiosas. Eo enim in loco dehortatur Chrysostomus nobiles & opulentas fœminas ab immodico vestium splendidarum, (quas φαντασίαν vocat,) amore ac studio, jubens eas, opes suas pauperibus potiùs alendis, quàm vestibus pretiosis parandis impendere. Ita namque futurum, ut pro inani pompâ immarcessibilem coronam consequantur. Ex his locis Chrysostomi satis liquet φαντασίαν dici quicquid ad magnorum virorum, aut saltem id agentium ut magni esse videantur, externum splendorem, ubi in publicum prodierint, & oculis hominum se ostenderint, spectat: inprimis verò, ut dixi, caterva illa assectantium hoc vocabulo designatur, aut si minùs aliis locis, at hoc saltem loco, ubi cum nomine φαντασία adjectivum etiam πολλὴ conjungitur: quod ad numerum asseclarum referendum omninò puto. Locis è Chrysostomo descriptis, adde alia duo, unum è Laërtio, & alterum ex Athenæo. Laërtius de Bione Philosopho, in vita ejus. ἦν δὲ, inquit, πολυτελής· καὶ διὰ τοῦτο πόλιν ἐκ πόλεως ἠμείβεν, ἐνίοτε καὶ φαντασίαν ἐπιτεχνώμενος. Ἐν γοῦν Ῥόδῳ τοὺς ναύτας ἔπεισε σχολαστικὰς ἐσθῆτας ἀναλαβεῖν καὶ ἀκολουθῆσαι αὐτῷ, σὺν οἷς εἰσβάλλων εἰς τὸ γυμνάσιον περίβλεπτος ἦν. id est, *Erat quoque* [Bion sc.] *in sumptibus magnificus.*: vel, *in*

Digitized by Google

in sumptibus faciendis minime parcus, ac proptereà nunc hanc urbem, nunc illam adibat, interdum etiam arte id affectans, ut nescio quis magnus videretur. Quamobrem Rhodi nautis persuasit, ut sumptis scholasticis vestibus sequerentur illum: quibus stipatus, cùm gymnasium ingrederetur, spectabilis erat valde. Quid sit φαντασίαν ἐπιτεχνᾶσθαι, declarat ipse Laërtius, ubi ait Bionem, ne solus in gymnasium ingrederetur, nautas vestibus scholasticis amictos, asseclas habuisse, quô sic augustiorum in modum, & majori cum pompa, spectandum se exhiberet. Non sinit ergo nos Laërtius ignorare, quid sit φαντασία. Et ni valdè fallor, τὸ φαντασιοκοπῶν apud Sirachidem, hinc lucem accipiat: ut φαντασιοκοπῶν sit, qui tantùm non pro rege apud servos, & in familia sua haberi se postulet: & ut reges cum pompa incedunt, sic & ille talis est, qui nunquam forâs nisi cinctus & stipatus famulis exeat. Describitur ibi herus αὐθάδης, & Thrasonicus, qui nullo se non honore dignum arbitretur. Restat adhuc Athenæus, apud quem Dipnosophistarum libro quinto, hæc verba habentur de Athenione quodam magnâ cum pompa Athenas ex legatione redeunte: συνέτρεχον δὲ πολλοὶ καὶ ἄλλοι θεαταὶ τὸ παράδοξον τῆς τύχης θαυμάζοντες, εἰ ὁ παρέγγραφος Ἀθηνίων εἰς Ἀθήνας ἐπ' ἀργυρόποδος κατακομίζεται φορείου, καὶ πορφυρῶν στρωμάτων, ὁ μηδέποτε ἐπὶ τοῦ τρίβωνος ἑωρακὼς πορφύραν πρότερον· οὐδενὸς οὐδὲ Ῥωμαίων ἐν τοσαύτῃ φαντασίᾳ καταχλιδῶντος τῆς Ἀττικῆς. id est, *Concurrebant verò & alii complures spectatores inopinatam rei novitatem admirantes quòd*

adſcriptitius civis Athenion Athenas ſellâ argenteos pedes habente veheretur, & totus is eſſet purpureus, qui prius ne ſuper pallio quidem purpuram vidiſſet: cum ne Romanorum quidem quiſquam tantâ ſpecie ac pompâ, tantoque omnium faſtidio Atticam eſſet ingreſſus. Al: cùm ne Romanorum quidem quiſquam, tantâ pompâ Atticæ luxum ſuperaſſet. Anglicè: whereas even none of the Romans had with ſo great pomp out-braved Attica. καταχλιδᾶν τινος, to out-brave one: *luxum ejus ſuperare*. Planudes in vita Æſopi pag: 68. ἄπαντα τὰ πρὸς τὴν ὁδὸν συσκευασάμενος Αἴσωπος, καὶ τοὺς τε παῖδας λαβὼν, καὶ τοὺς ἀετοὺς ἀπῆρεν εἰς Αἴγυπτον πολλῇ φαντασίᾳ καὶ δόξῃ πρὸς κατάπληξιν τῶν ἐκεῖ κεχρημένος. Καὶ τῆς μὲν φαντασίας πέρι ταῦτα εἰρήσθω.

Verſ: 27. ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ] id eſt, *Abſurdum enim mihi videtur*. ἄλογον, id eſt, ἄτοπον. Al: *Nam alienum mihi à ratione videtur*: *Nam rationi parùm mihi conſentaneum videtur, cum mittam vinctum non* &c.

Cap. XXVI.

VErſ: 2. Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι, &c.] id eſt, *De omnibus quæ mihi objiciuntur a Judæis* &c.

Verſ: 4. Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος &c.] id eſt, *Vita igitur mea à principio acta in gente meâ,* [*apud gentem meam*] *Hieroſolymis, quænam a juventute fuerit, norunt omnes Judæi*. Perſpicuitatis cauſa diſceſſum eſt non-

nihil

nihil à verbis & à verborum ordine, sed ita tamen ut sensus integer maneat. Atque an ita sit necne, lectorem eruditum judicare volo.

Vers: 5. Προγινώσκοντές με ἄνωθεν &c.] id est, *Ut qui antea sciant, me jam inde ab initio*, [vel, *ab initio usque*.] ἄνωθεν, id est, *ab initio*, ut rectè vetus, vel, *jam inde ab initio*, ut τὸ ἄνωθεν, non multum discrepet à vocibus, ἐκ νεότητος, & ἀπ' ἀρχῆς, in superiore versu. Quod autem ad ordinem verborum attinet, assentior Domino Bezæ, conjungenti τὸ ἄνωθεν, cum verbo ἔζησα, potiùs quàm cum participio, προγινώσκοντες. Est enim ille ordo commodissimus. ἀκριβεστάτην, id est, *accuratissimam, exquisitissimam, rigidissimam*.

Vers: 16. ἕστηκα κρινόμενος] vetus, *sto judicio subjectus*. Beza & Piscator, *sto in judicium vocatus*. Theophylacti interpres, *sto causam dicens*. Piscator in Notis, *sto reus*, vel, *sto & judicor*: & sic Tremellius Syrum interpretem Latinè exprimens, *sto & judicor*. Ego malim, *in judicium vocor*, vel, *in judicium adducor*. τὸ, ἕστηκα enim redundat: nisi si sic libebit interpretari: *in judicio sto*. id est, coram judice, vel coram tribunali judicis.

Vers: 7. ἐν ἐκτενείᾳ] id est, ἐκτενῶς, προθύμως, συνεχῶς, *assidue*.

Vers: 10. κατηνέγκα ψῆφον] id est, *& quum aliqui è sanctis interimerentur, calculo id meo comprobavi*. Vide notas eruditissimas D. Bezæ.

Vers: 11. ἠνάγκαζον] id est, *cogebam*: & sic paulò post, hoc eodem versu: ἐδίωκον, *persequebar*. *Persequebar etiam in exteras usq; civitates*.

Vers: 13.

Verſ: 13. Ἡμέρας μέσης &c.] id eſt, *Die medio, in via vidi, rex, cùm cælitùs ſuper ſplendorem ſolis, circumfulgeret me lux, & omnes qui mecum iter faciebant.* Al: *in via vidi, rex, cælitùs ſolis ſplendore clariorem lucem, me & eos qui mecum ibant, [proficiſcebantur,] circumfulgere.*

Verſ: 18. ἐπιστρέψαι] id eſt, *convertas*, ut rectè Piſcator. Nam ut aliâs hoc verbum per *convertor*, explicetur, hîc certè ita ponitur, ut aliter quàm activè & tranſitivè accipi nequeat.

Verſ: 21. διαχειρίσασθαι] vetus, *interficere:* Beza, *manibus ſuis interficere*: quæ interpretatio non eſt neceſſaria. Nam qui in Græcis auctoribus diligenter verſati ſunt, ſatis norunt, τὸ διαχειρίζεσθαι, æquè latè patere, atque ἀποκτείνειν & φονεύειν. Suprà cap: 5. v: 30. pro his verbis: ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε: quid habet Beza ipſe ampliùs, quàm, *quem vos interfeciſtis?* Neque enim opus eſt, ut vel ibi, vel hîc, aliquid prætereà, ſignificationi verbi iſtius pleniùs declarandæ adhibeatur. Διὰ χειρῶν ἀνόμων, Act. 2. v: 23. æquè cohæret, (ſi non magis) cum participio, προσπήξαντες, atque cum verbo, ἀνείλετε. Igitur ille locus nihil adjuvat Bezam, ſaltem ut mihi videtur. Præterea non multùm refert, quod ad ſenſum attinet, utrùm dicas, διὰ χειρῶν ἀνόμων, tribus dictionibus, an unâ dictione, ἀνόμως. ἐπειρῶντο διαχειρίσασθαι: *tentabant interficere.* Sic vetus, & rectiſſimè quidem, ut ego arbitror.

Verſ: 22. ἕστηκα] vetus, Eraſmus, Theophylacti interpres, Siſanus, & Tremellius Syrum

inter-

interpretem Latinum faciens: *sto.* At Beza & Piscator: *perstiti.* Magis placet, *sto*, quia & ἐμφατικώτερον est, & verbum ἕστηκα, aliis locis plerisque omnibus sic solet reddi acsi præsentis esset temporis. Matth: 20. 6. τί ὧδε ἑστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; *Quid hic statis otiosi?* Act. 1. v: 11. τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; *Quid statis* &c. Joh. 1. v: 26. μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκε: *in medio vestrûm stat.* Hoc ipso cap. v: 6. ἕστηκα κρινόμενος: *sto & judicor.* Nam etsi in κρινόμενος, varient interpretes, in ἕστηκα tamen consentiunt. Ibid. μελλόντων γίνεσθαι] ἀντὶ τοῦ, μέλλειν ἔσεσθαι, vel, γίνεσθαι. Nam ut supra cap: 23. v: 30. est verbum μέλλειν pro participio μελλούσης, sic hoc loco vice versâ est participium μελλόντων, pro verbo μέλλειν.

Vers. 23. Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, &c.] id est, *Quòd Christum oporteret pati, quòd primus ex resurrectione mortuorum lucem annuntiaturus esset populo huic & Gentibus.* Εἰ, id est, ὅτι, ut rectè annotavit Dominus Beza, & in hunc versum, & in versum item 8. hujus capitis. Hoc semel admisso, quæ reliqua sunt in hoc versu, facilius multò, & intelligantur, & explicentur.

Vers: 24. ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου] *Hæc autem cùm ipse pro se afferret.* Ibid. Μαίνῃ Παῦλε, τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει] Is: Casaubonus confert hoc dictum Festi, cum verbis Poëtæ cujusdam apud Athenæum sic dicentis: ἀντέστροφέν σου τὸν βίον τὰ βιβλία. id est, *vitam tuam libri everterunt.* Vide Casaub: in Athenæum lib: 3. cap: 24. pag: 128. Erasmus epistolâ

Eti sumus in altum, in animo habentes navigare [aut si ita mavis, *navigaturi*] *secundum Asiæ loca*: [id est, *regiones.*] *eratque nobiscum Aristarcus Macedo Thessalonicensis.* Anglicos hîc interpretes sequor, qui & τῷ ἀνήχθημεν, proximum locum dant, post ἐπιβάντες πλοίῳ Ἀδραμυττηνῷ, & participium μέλλοντες sic accipiunt, ac si quid navigantibus esset in animo, non autem futurum tempus denotaret. Hoc significat etiam *participiale* in *rus*, sicut ex Linacro annotavit Dominus Beza: sed tamen non ita prorsus apertè ac perspicuè atque illud quod ego posui. Aliter: *Conscenso igitur navigio A. cùm esset nobiscum Aristarchus M. Th: provecti sumus in altum, in animo habentes navigare* &c. Hîc Græci contextus ordo nonnihil mutatus & interpretem & lectorem adjuvat, cum alioquin, ut mihi videtur, sententia hujus loci minùs expedita futura sit.

Vers: 3. Τῇ τε ἑτέρᾳ &c.] id est, *Alterâ autem die devecti sumus Sidonem. Vbi humaniter Julius Paulum tractavit, permisitque ei, ut ad amicos profectus, curæ eorum particeps fieret.* [Al: *curaretur ab illis.*] τὸ, *ubi* pro particula τε positum non obest sententiæ, sed prodest.

Vers: 7. βραδυπλοῦντες] Cic: ad Terentiam Epistolâ 5. *Pridie Idus Octobris Athenas venimus, cum sane adversis ventis usi essemus, tardeque & incommode navigassemus*: id est, τῇ προτεραίᾳ εἰδῶν Ὀκτωβρίου [vel, πετάρτῃ ἐπὶ δεκάδι μηνὸς Μυαιμακτηριῶνος,] κατηντήσαμεν εἰς Ἀθήνας προσπαλαίσαντες τὸ πρότερον ἐναντίοις ἀνέμοις, καὶ βραδυπλοήσαντες.

Ibid. μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου] vetus & Eraſmus, *prohibente nos vento*. Rectè, ſi ſenſum reſpicias, nec malè, ſi verba. μὴ προσεῶντος, id eſt, μὴ ἐῶντος: μὴ ἐῶντος, id eſt, κωλύοντος.

Verſ: 9. Ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου &c.] id eſt, *Quùm autem multum tempus elapſum eſſet, & periculoſa jam eſſet navigatio, quòd jam etiam jejunium præteriiſſet, admonebat eos Paulus*. Piſcator, *adhortabatur*. Vetus, *conſolabatur*: quod huic loco non convenit.

Verſ. 10. θεωρῶ ὅτι] vel τὸ ὅτι, redundat, vel, μέλλειν τὸν πλοῦν, in fine verſus, in, μέλλει ὁ πλοῦς, mutandum eſt. Sed laudandi mihi videntur, quicunque fuerunt, quibus in ſacris literis, vel ſolæciſmos manifeſtos, modò veritati nihil detraherent, religio eſſet emendare.

Verſ: 11. ἐπείθετο μᾶλλον] vetus, & Eraſmus, *credebat magis*. Beza, *potiùs aſſentiebatur*: Leve diſcrimen.

Verſ: 12. εἴ πως δύναιντο] vetus *ſi quo modo poſſent*: & ſic etiam Eraſmus & interpres Theophylacti. Beza & Piſcator addunt, *experturi*: *experturi ſi quo modo poſſent* &c. Sed ut aliâs docui, cum Græca ellipſis etiam à Latinæ linguæ optimis auctoribus non ſine elegantia uſurpetur, non eſt cur aut hîc aut alibi ejus nos pudeat. Vide Notas meas in Marci caput undecimum, & verſ: 13. *Si quo modo poſſent Phœnica, portum Cretæ, ſpectantem ad Africum & Chorum, pervenire, ibiq; hyemare*. Ut Græca appoſitio melius appareret, mutavi verborum ordinem, id quod & aliâs ſæpè factum eſt, perſpicuitatis, & commodioris explicationis cauſa. Al: *ſi quo modo poſſent perve-*

nire

Digitized by Google

nire Phœnica, portum Cretæ, ſpectantem ad Africum & Chorum, ibique hyemare.

Verſ: 13. ἄραντες, ἆσσον παρελέγοντο τὴν Κρήτην] Hæc eſt Bezæ interpunctio, & ſolius, credo, Bezæ, cum alii libb. inter, ἆσσον & παρελέγοντο, non autem inter ἄραντες & ἆσσον, diſtinctionis notam ponant. Porrò bona librorum pars ἆσσον ſcribunt per α majuſculam: cujus rei rationem nequeo comminiſci, niſi fortè ideò hoc factum ſit à Typographis, quòd & ἆσσον ſuprà ſit proprium nomen loci, & hîc apud veterem Latinum interpretem legatur: *de Aſſon*: a majuſculâ principium dictionis obtinente. Sed quemadmodum Aſſon, civitas fiat Cretenſis, nulla nobis, ut viri docti exiſtimant, Geographia expediverit. Malo igitur ἆσσον, cum à minuſcula: ſed ita ut diſtinctio illa vulgatior, magiſque recepta obtineat: neque enim placet, ut ἆσσον ab ἄραντες ſeparetur. Quid ergo? Propono conjecturam meam expendendam à doctis: ea verò ejuſmodi eſt. Neſcio an θᾶσσον indiligentiùs ſcriptum, (quemadmodum ſuprà cap: 20. v: 13. nonnulla exemplaria, teſte Beza, pro ἆσσον, quæ vera eſt lectio, corruptè habent θᾶσσον.) ἆσσον nobis pepererit, ut vera lectio ſit, ἄραντες θᾶσσον, παρελέγοντο τὴν Κρήτην. id eſt, *cùm ſolviſſent citiùs*, vel, *ſolventes citò*, *præterlegebant Cyprum*. Solvere citò neceſſe habuerunt propter venti inconſtantiam, cùm ventus momento ſæpè in diverſam aut contrariam partem vertatur: at non ſimilis illis fuit neceſſitas propiùs litora Cretæ navigandi. Prætereà nemo non novit, ἆσσον pro πλησίον & ἔγγιον,

Digitized by Google

poëtis potiùs quàm λογογράφοις convenire. Hanc ob cauſam, fateor, Bezæ hujus loci interpretatio, & interpunctio nunquam mihi valdè arriſit. Et tamen non eô hæc diſputo, acſi vulgatam lectionem correctam velim, (Abſit à me illa audacia in alio aliquo codice examinando, multò magis in hoc) ſed ut indicem lectori, ſi fortè hæſitaverit, quid mihi hunc locum diligentius penſitanti in mentem venerit. Fac verò legi θᾶσσον, & tunc integrum verſum ſic interpretor: *Aſpirante autem Auſtro,* [vel, *Noto,*] *cum putaſſent ſe voti compotes, ſolventes citius, prætrlegebant Cretam.*

V:14 ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνεμος Τυφωνικὸς] vet: *miſit ſe contra ipſam ventus Typhonicus.* Eraſmus, *coortus eſt contra ipſam ventus Typhonicus.* Beza & Piſcator, *impegit in eam ventus turbulentus.* Theophylacti interpres, Siſanus: *irruit in eum ventus turbulentus ac procelloſus.* Sæpè enim voces ejuſdem ſignificationis geminat: quod, an ut paraphraſtæ, ita etiam interpreti concedendum ſit, neſcio. Sed quô referemus, αὐτῆς? Beza refert ad Cretam. Sunt qui referunt ad προθέσεως: ſed duriuſculè. Nec multò molliùs, ut puto, refertur ad Cretam. Nam quis vento proponet pro ſcopo totam inſulam? Loquitur hîc Lucas de vento iſto Typhonico, tanquam de funditore quodam aut jaculatore, qui lapidem aut telum ad certum ſcopum dirigat. Ait igitur: ἔβαλε κατ' αὐτῆς: id eſt, *velut funditor aut jaculator rectà illam petiit.* Quam illam? Quam, niſi proram navis? κατ' αὐτῆς, ſc. πρώρας. Veluti frontem petiit

Digitized by Google

petiit navis, ut cum hostis hostis sui frontem & faciem lapide petit, putâ, David frontem Goliathi. Inter partes navis prora eminet, sicut Pythagoras inter discipulos. Quare non sine elegantia, ut mihi videtur, relativum αὐτῆς, hîc ponitur, ἀντὶ τῆς πρώρας. Adjuvat hanc interpretationem, verbum, ἀντοφθαλμεῖν, quod paulò post sequitur. Nam inde liquet, ventum istum frontem ipsam sive proram navis furioso impetu petiisse: quod cum ferre ultrà non possent, cedebant vento, dabantque manus. Jam totum versum sic Latinum facio: *Verum haud multò post proram ipsam petiit,* [vel, *misit se contrà proram ipsam,*] *ventus typhonicus,* [Adde ad oram libri: id est, ventus turbulentus, procellosus, &c.] *qui vocatur Euroclydon.*

Vers: 15. καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ] vetus, *conari in ventum*: Erasmus & Beza, *obniti vento*: Sifanus, *obsistere*: quod idem est, nec requiro aliquid melius. ἀντοφθαλμεῖν enim & ἀντιβλέπειν, sæpè, ταυτοδυναμοῦσι τῷ ἀνθίστασθαι, id est, nihil aliud significant, quàm id quod Latinè exprimitur per verba, *obniti, obsistere, resistere.* Ut hoc pateat, non pigebit, pauca exempla proferre. Sapientiæ cap: 12. v: 14. οὔτε βασιλεὺς, ἢ τύραννος ἀντοφθαλμῆσαι δυνήσεταί σοι περὶ ὧν ἀπώλεσας. [vel, ἐκόλασας,] id est, *Neque rex aut tyrannus resistere tibi poterit, quod ad eos spectat quos perdidisti:* [vel, *puniisti.*] Scio aliquantò aliter reddi hæc verba ab interpretibus quibusdam: sed collatio locorum docuit me hanc esse optimam interpretationem. Sirach. cap: 19. vers: 5:

ὁ δὲ ἀντοφθαλμῶν ταῖς ἡδοναῖς στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. id eſt, Druſio interprete: *qui verò reſiſtit voluptatibus, coronat vitam ſuam.* Cic: *Intueri ſolem adverſum nequitis.* id eſt, Planude interprete τῷ ἡλίῳ ἀντοφθαλμεῖν ἀμηχάνως ἔχετε. *Intueri ſolem adverſum*, eſt, oculos opponere ſoli, vel obtuendo, ſoli reſiſtere. Atque hoc eſt, ἀντοφθαλμεῖν. Initio liturgiæ illius quæ Apoſtolo Jacobo inſcribitur: ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἀντοφθαλμῆσαι τῇ ἱερᾷ σου ταύτῃ καὶ πνευματικῇ τραπέζῃ. id eſt, *& non ſum dignus, qui ſacram tuam menſam intuear.* Id enim ſatis eſt hoc loco. Polybius lib: 1. pag: 16. ὑπέλαβον βαρυτέρας προσδεῖσθαι παρασκευῆς, δι' ἧς ἀντοφθαλμεῖν δυνήσονται τοῖς πολεμίοις. id eſt, *apparatu inſtructiore opus ſibi eſſe judicarunt, quô hoſtibus reſiſterent.* Idem lib 3. pag: 216. καὶ καθόλου δεινὸν ἡγεῖσθαι καὶ παράλογον, εἰ τολμῶσι Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ἀντοφθαλμεῖν, id eſt, *& plane rem indignam atque abſurdam cenſere, quòd audeant Pœni Romanis reſiſtere.* Caſaub: *attollere oculos contra Romanos*: quod idem penè eſt. Sic τὸ ἀντιβλέπειν, ſæpiſſimè apud Chryſoſtomum ſumitur, ἀντὶ τοῦ ἀνθίστασθαι, veluti homiliâ 3. in Geneſin, pag: 13. καὶ μὴ ἀντιβλέπωμεν τῇ ἀληθείᾳ. id eſt *& ne reſiſtamus veritati.* & hom: 10. in priorem ad Theſſalonicenſes, tomi 4. pag. 210. ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἐκεῖνος ἀντιβλέψαι δυνήσεται. id eſt, *ſed ne ille quidem ipſe reſiſtere poterit.*

Fine verſ: 15. ἐφερόμεθα] *ferebamur*: id eſt, nihil ampliùs præſidii nobis erat in nobiſmetipſis, ſed eô ferebamur, quò impellebat

bat ventus. Hoc est apud Lucianum, Dialogo ἐπισκοποῦντες, συνεκτρέχειν τῷ πνεύματι. Eodem utitur verbo & Theognis, in tempestatis vel maximè formidandæ descriptione. Sic enim ille, v. 671. Οὕνεκα νῦν φερόμεσθα, καθ' ἱστία λευκὰ βαλόντες, &c. id est, *Hanc ob causam nunc albis dejectis carbasis, ferimur, sive, vagamur : incerto & periculoso cursu oberramus* &c. Certè hîc apud Lucam, τὸ ἐπιδόντες ἐφερόμεθα, elegantissimè dicitur de periculosissimâ navigatione, ubi eô deventum sit discriminis, ut res propè sint conclamatæ. Vide mox v: 17. χαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο, id est, *submissis velis sic ferebantur*. Non est ovum ovo similius, quàm locus ille suprà citatus Theognidis, his verbis Lucæ, *sic ferebantur*, id est, εἰκῆ, *temere*.

Vers: 20. λοιπὸν περιῃρεῖτο &c.] id est, *jam ablata erat*. Sic vetus, sic Erasmus sic Beza & Piscator, sic denique Sifanus : quod ideo annotare libuit, quia aliis quibusdam in locis, [Matth: 26. vers: 45. & Marc. 14. v: 41.] à vetere interprete, λοιπὸν, *jam* exponente, recentiores interpretes sine satis justâ causâ discesserunt.

Vers: 21. τότε σταθεὶς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν εἶπεν] id est, *tunc stans Paulus in medio eorum dixit*. [Vide suprà cap: 17. vers: 22.] Sic vetus, nec displicet. Ibid. κερδῆσαί τε] vetus, *lucrique facere*. Beza & *vitare*. Utrumque rectè : sed prius malo in contextu, quia, *lucrifacio* etiam pro *vito* adhiberi potest. Donatus in scenam quartam actus tertii Andriæ : *Benè, rectà, ut corporis impulsionem*

 lucrifaciam,

lucrifaciam, id est, *ut vitem* : τῦ κερδῆσαι. Himerius Sophista declamatione contrà Epicurum : Εἰ δ' ἀσέβεια τοῖς λόγοις πρόσεστιν, ἐ διὰ τὲς λόγες κερδανεῖς τὴν δίκην, ἀλλὰ κολασθήσῃ πλείονος ὅτι τὸ ἀδικεῖν τοῖς λόγοις κέχρησαι: id est, *Si verò orationi tuæ impietas subest, non propter orationem lucrifacies* [id est, *vitabis*] *pœnam, sed eô graviore supplicio afficieris, quod oratione ad malæ causæ defensionem abusus sis.* Philemon, Πᾶς γὰρ πένης ὢν μεγάλα κερδαίνει κακά, id est, *Quicunque enim pauper est magna vitat mala.* Hoc est, omnes illas curas & molestias, quibus noctes diesque inquietantur divites. H: Stephanus unum versum duobus sic expressit :

Est namque quisquis pauper, hoc habet lucri,
Ingentium exors quod malorum victitat.

Vers. 24. κεχάρισταί σοι] Beza, *condonavit tibi* : vetus, *donavit tibi* : & sic etiam Piscator. Chrysostomus in Genesin, hom: 24. pag: 177. & 178. Ἔθος τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ τιμᾷν τὲς αὐτῦ δέλες, καὶ χαρίζεσθαι αὐτοῖς πολλάκις τὴν ἑτέρων σωτηρίαν· ὃ καὶ ἐπὶ τῦ μακαρίε Παύλε πεποίηκεν &c.

Vers: 26. Εἰς νῆσον δέ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν] id est, Erasmo interprete : *In insulam autem quandam oportet nos ejici.* Non reperio qui rectiùs interpretetur. Nam, *excidere*, hîc durius videtur.

Vers: 27. Ὡς δέ, &c.] id est, *Ut verò quartadecima nox advenit, cùm nos jactaremur in Adria, circà medium noctis suspicabantur nautæ*, &c.] Sic ferè Sifanus.

Vers: 28. Καὶ βολίσαντες] Erasmus, & Beza, *Et demissa bolide.* Sifanus, *Et demisso*

perpen-

Digitized by Google

perpendiculo nautico : quod idem eſt.

Verſ: 29. ἐκπέσωσιν] id eſt, *inciderent*. Piſcator, nimis timidè, *exciderent* : quemadmodum etiam paulò priùs, pro, ἐκπεσεῖν, eâdem religione, dedit nobis, *excidere*. At, ἐξ, in compoſitione, ut Græcè eruditi norunt, meliùs per *in*, interdum, quàm per *ex*, exprimitur. Cum igitur dicunt Græci : ποταμοὶ ἐπὶ τὸν ὠκεανὸν ἐκβάλλουσι : dicemúſne Latinè : *flumina in Oceanum ejiciunt* : an potiùs, *flumina in Oceanum influunt* ? Qui uſum verborum ſpectant magis quàm ſyllabas, hoc dicent, non illud; at contrarium fiet, ſi ſyllabæ duntaxat expendantur. Ibid. ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι] id eſt, ut Suetonius loquitur lib. 4. cap: 50. *lucem identidem invocabant*. al: verò, *optabant ut dies eſſet*.

Verſ: 30 τῶν δὲ ναυτῶν &c.] id eſt, *Nautis verò ſtudentibus fugere è navi, & demittentibus* [χαλασάντων, pro, χαλώντων] *ſcapham in mare, ſub obtentu, acſi vellent e prora anchoras extendere*. μελλόντων, id eſt, θελόντων : vide ſuprà hujus cap: verſ: 2.

Verſ: 33. μηδὲν προσλαβόμενοι] id eſt, *nihil cibi ſumentes*. Quædam lego apud Tzetzem ſuper hæc verba Heſiodi, * οὐδέ τι σῖτον Ἤσθιον, quæ loco iſti illuſtrando ſint. Sic igitur Tzetzes : Διὰ τὸ μηδ᾽ ἐν τοῖς καιροῖς τῶν τραπεζῶν αὐτοὺς ἠρεμεῖν, ἀλλ᾽ ἐνόπλους καὶ πεφυρμένους ἐσθίειν ἐν αἵμασιν, εἴπερ αὐτοὺς μηδὲ σῖτον ἐσθίειν. Τραπέζης γὰρ καὶ σίτων καιρὸς ὁ εἰρηναῖός τε καὶ περιψίθυμος. id eſt, *Quia ne iis quidem temporibus quibus menſa parari & cibus ſumi ſolet, quieſcerent, ſed armati ut erant, &*

* fol. 28.

cruore inquinati ederent, dixit eos; μηδὲ σῖτον ἐσθίειν. id est, [*cibum nullum edere,*] *Mensa enim & cibi tempus est, ubi à negotiis & conflictibus cessatur, & animus curis gravioribus solutus laxat & remittit sese.* Rectè sanè. Ergo ait hîc Paulus, eos, qui cum ipso erant, nihil cibi per spatium quatuordecim dierum sumpsisse, non quòd tamdiu prorsus impasti manserint, sed quòd per curas & negotia non licuerit illis toto illo tempore, justum prandium, aut justam cœnam sumere, aut tantum cibi commedere, quantùm naturæ necessitas posceret. Nam mox à Pauli oratione finitâ liberaliore se pastu reficiebant, ita ut ad satietatem usque explerentur. Quare arbitror hîc antithesin quandam esse inter, μηδὲν προσλαβόμενοι, fine versus 33. & Κορεσθέντες τροφῆς. initio versus 38. μηδὲν προσλαβόμενοι, sc. quod satiaret, & naturæ satisfaceret.

Vers. 34. τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει] id est, *Hoc enim è vestra salute est.* Anglicè. For this is for your health.

Vers. 39. κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλόν] id est, *sinum verò quendam aspiciebant,* [*videbant, animadvertebant,* they espied, they discovered,] *habentem littus.* De κατανοῶ, *video, aspicio,* vide Notas meas ad Matthæi cap. 7. vers. 3.

Cap. XXVIII.

Vers. 3. Συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου &c.] id est, *Quùm autem collegisset Paulus sarmenta multa,*

multa, & impoſuiſſet in pyram, vipera ex igne egreſſa invaſit manum ejus. Al. *Quùm autem collegiſſet Paulus multum ſarmentorum, & impoſuiſſet,* &c. Συστρέψαντος, id eſt, συλλέξαντος. Chryſoſt: καὶ ἐνταῦθα πάλιν φρύγανα συλλέγει καὶ ἐπιτίθησιν. id eſt, *& hic rurſus ſarmenta colligit, & imponit.* Baſilius περὶ προνοίας, pag: 165. οὐχ ὁρᾷς ὅτι φρυγανιζομένῳ τῷ Παύλῳ ἐναψαμένη ἡ ἔχις οὐδεμίαν προσετρίψατο βλάβην, διὰ τὸ πλήρη πίστεως εὑρεθῆναι τὸν ἅγιον. ἐκ τῆς θέρμης, id eſt, ἐκ τοῦ πυρὸς. *Adjunctum* pro *ſubjecto.* Aliôqui, ſi *caloris* nomen retinendum ſit, malim dicere *ob calorem*, quàm *è Calore*, quia calor cauſa potiùs fuit cur egrederetur vipera, quàm adipſum unde egrederetur. Piſcis exilit *è flamma, ex igne, è fervente ſartagine,* rectè dicitur: at non item, piſcis exilit *e calore.* Sic *vipera egreſſa eſt e pyra, ex igne, e flamma,* rectè dicitur: at non ſimiliter, *vipera egreſſa eſt e calore.* καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ.] i. e. καθήψατο. Nec aliter legitur hodiè in contextu Chryſoſtomi. Idem etiam poſteà in contextus explicatione hæc habet verba: Εἶτα ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα, τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἅπτεται· καὶ ὅτι ἥψατο δῆλον ποιεῖ τοῦτο ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς λέγων; id eſt, *Deinde vipera ex igne egreſſa manum ejus tangit: & quòd tetigerit, certum eſt ex iis quæ ſtatim ſequuntur.* Exemplaria quæ vidi omnia conſentiunt in lectione, καθῆψε: cùm tamen Helleniſmi exquiſita ratio poſtulet potiùs, (ſicut fatebuntur οἱ τὰ τοιαῦτα δεινοὶ) καθήψατο. Non poſſum hìc quin adjiciam elegantiſſimum locum è Theodoreto, ſermone 5. περὶ προνοίας. Nam huc planè ſpectat, & ut genius illius ſcrip-

σεως καταχειθέντα φιλανθρώπως καὶ ταχέως ἀποκτεῖναι θέλωσιν, προσβάλλοντες αὐτῶν τοῖς στέρνοις τὸ θηρίον, καὶ ποιήσαντες ὀλίγον περιπατῆσαι, ὅπω ταχέως ἀναιρῦσι τὸν ἄνθρωπον. id est, Casaubono interprete : *Quoties enim damnatum aliquem lege supplicii hujus, cum aliqua humanitate, & citò volunt interficere, pectori serpentem admovent, & passus aliquot ambulare jubent, atque ita hominem brevi enecant.* Nomen *bestiæ* convenit quidem viperæ, sed non tam propinquo gradu atque nomen *serpentis*. Quare ego & hoc versu, & proximo, *bestiæ* loco *serpentem* pono : *Ut verò barbari viderunt pendentem serpentem è manu ejus.* Et rursus, *At, ille excussâ serpente in ignem, nihil mali passus est.* Fine versus 4. ἡ δίκη ζῆν ὐκ εἴασεν] Socrates ecclesiast: historiæ, lib: 1. cap: 38. de Ario Heresiarchâ : δίκη δὲ ἐπηκολύθει τοῖς Ἀρείυ πλημμήμασιν, id est, *Ultio autem impia Arii facinora sequebatur.*

Vers: 6. Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι] id est, *Illi verò expectabant fore ut disrumperetur.* Πίμπρασθαι, inquit Theophylactus, ἀντὶ τῦ λακᾷν, διαῤῥήγνυσθαι. Cur ergo dubitemus sequi Theophylactum, optimum ducem, cùm tàm disertè nos doceat, quid sit, πίμπρασθαι, hoc loco?

Vers: 7. τῷ πρώτῳ τῆς νήσυ, &c.] id est, *[viro] primario insulæ, nomine Publio, qui recipiens nos triduo, benignè hospitio excepit.* Al: *qui receptos nos triduano hospitio benignè excepit.*

Vers: 8.

Vers: 8. Ἐγένετο δὲ &c.] id est, *Factum est autem, ut Pater Publii, febribus ac dysenteriâ laborans decumberet: ad quem Paulus ingressus, & precatus, impositis ei m. s. eum.* Συνέχεσθαι πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ, id planè est, quod apud Latinos, *febribus ac dysenteriâ laborare*, nec video quemadmodum hoc loco Lucæ mens meliùs aut commodius exprimatur. Et sic proximo versu, pro, οἱ ἔχοντες ἀσθενείας, non malè, meâ sententiâ, dixeris: *qui laborabant morbis*: nisi malis verbum verbo reddens, cum vetere interprete dicere: *qui habebant infirmitates.*

Vers: 10. οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς &c.] insigne hîc habemus exemplum hominum minimè sordidorum, qui in dandis & collocandis beneficiis nihil minùs, quàm utilitatem suam, aut ejus cui dant opes, remunerandique facultatem spectant. Quid expectare potuit Publius, à Paulo naufrago, egente, moxque discessuro? Et tamen, ut Lucas ait, πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν αὐτόν. Omninò talis fuit liberalitas Publii, qualis laudatur & describitur à Seneca lib. 4. de Beneficiis, cap: 11. his verbis: *Si utilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi ut invicem ille mihi prosit, non dabo beneficium proficiscenti in diversas longinquasque regiones, non dabo absuturo semper: non dabo sic affecto, ut spes ei nulla sit convalescendi, non dabo ipse deficiens. Non enim habeo tempus recipiendi. Atqui, ut scias rem per se expetendam esse,* benefacere, *advenis modò in nostrum delatis portum, & statim abituris succurrimus. Ignoto naufrago navem qua revehatur, &*

damus

Digitized by Google

damus & instruimus. Instruimus, hîc est, ἐπεθέμεθα τὰ πρὸς τὴν χρείαν: ut apud Lucam, ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρείαν, est, *instruxerunt*, vel, *instruxerunt rebus necessariis.*

Verf: 11. ἀνήχθημεν] id est, *navigavimus*, ut recte vetus interpres, vide suprà cap: 20. verf: 3. & 21. verf: 2. Alii, *provecti sumus*. Sed hîc τὸ ἀνήχθημεν generalius quiddam significare videtur, nisi, *provecti sumus*, pro, *navigavimus* libebit accipere.

Verf: 13. ἤλθομεν εἰς Ποτιόλους] Casaub: in Suetonii librum secundum super hæc verba: *Forte Puteolanum sinum prætervehenti, vectores nautaque de navi Alexandrina* &c. sic scribit: *Solitæ naves Alexandrinæ Puteolano portu uti: eô appellebant, inde solvebant, ut testatur Suetonii iste locus, Strabo alicubi, M. Tullius pro Rabirio Posthumo, Philo contra Flaccum, & Lucas quoque in Actis cap:* 28.

Verf: 14. καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν] Vetus, *& sic venimus Romam* [vel *Romam venimus.*] Alii, *& ita contendimus Romam:* non sine causa à vetere hîc interprete discedentes. Vide Notas Bezæ & v: 15. initium.

V: 16. τῷ στρατοπεδάρχῃ] Curopalates quinquies unâ paginâ utitur hoc vocabulo: atque ibi singulis in locis ὁ στρατοπεδάρχης, *præfectus copiis*, exponitur. Sic igitur exponi potest hoc loco, aut ut alii, *præfectus exercituum*: *præfectus castrorum*: Vide Glossarium Meursii. Fine verf: 11. σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ] Jos: Scaliger in Sphæram Barbaricam Manilii, p: 462. *Eâdem catenâ & custodia & miles vincti ibant, neque aliter intelligendum de Paulo Apostolo, & milite illi dato.* Verf: 17.

Vers: 17. δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθην &c.] id est, *ex urbe Hierosolymis*, vel, *ex urbe Hierosolymitana vinctus traditus sum in manus Romanorum*. Cur addam, *urbe*, percipere non est difficile. Nam cùm Latini sermonis consuetudo non patiatur, ut proprio civitatis nomini præfigatur præpositio; & sine præpositione ambiguum sit, utrùm, *ubi*, an, *unde*, hoc est, utrum *in loco*, ut vulgo loquuntur, an *à loco* significetur, declarationis causâ, necesse omninò fuit, ut, τὸ *urbe*, adjiceretur, aut tali aliquo modo, tum proprietati tum perspicuitati sermonis consuleretur. Aliter: *Hierosolymis abductus, vinctus traditus sum in manus R.* Postquam hæc scripsissem, deprehendi ἐξ Ἱεροσολυμῶν, non à vetere solùm interprete, sed ab omnibus fermè aliis, *ab Hierosolymis*, reddi. Quare si peccant hodiè qui præpositionem nomini civitatis in his loquendi generibus adjiciunt, nec primi, nec soli peccant.

Vers: 18. ἀπολῦσαι] vetus, *dimittere*, & sic etiam Erasmus & Piscator. Tum pergo cum vetere interprete: *eò quòd nulla esset causa mortis in me*. Hoc est, eò quòd nullum crimen capitale esset in me. Convenire enim puto, ut prior interpretatio, tanquam simplicior, in contextu locum habeat, posterior in margine.

Vers: 20. ἰδεῖν &c.] id est, *ut viderem vos & alloquerer*: vel, ut Beza, *quos viderem & alloquerer*.

V: 22. ἀξιοῦμεν δὲ &c.] i. e. *Volumus autem ex te audire*. Aliter, laxiore interpretatione:

Æquum

Digitized by Google

Æquum autem censemus, ut dicas nobis quid sentias de secta ista. Notum enim est nobis, ubique ei contradici. Sequor hîc Arabici contextus ordinem, qui & proponitur à Bezâ in annotationibus, & nostræ lectioni anteponitur. Aliter: *Avemus autem,* [*volumus*, id est, avemus] *ex te audire quid sentias. Nam quod ad sectam istam attinet, notum est nobis &c.*

Vers. 23. οἷς ἐξετίθετο &c.] id est, *quibus exponebat regnum Dei à mane usque ad vesperam, testificans, docensque eos de Jesu ex Lege Mosis, & Prophetis.* Implicatior est hoc loco verborum structura. Quare non sum veritus sic interpretari, acsi in libb: legeretur: οἷς ἐξετίθετο τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας, διαμαρτυρόμενος πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπό τε τοῦ νόμου Μωσέως, καὶ τῶν προφητῶν. Ἐξετίθετο, id est, ἐκήρυσσεν, & πείθων, id est, διδάσκων, ut paulò inferiùs versu ultimo hujus capitis. Quod ad ordinem attinet, certum est membra sic connectenda esse, ut appareat, & quid fecerit Paulus, & quamdiu, sive quàm diligenter, & quomodo, sive quâ ratione. Quid fecit? Exposuit & prædicavit regnum Dei, id est, Evangelium. Quamdiu, sive quâ diligentiâ? A mane usque ad vesperam. Quomodo, sive quâ ratione? comparando eventum cum umbris Legis & prædictionibus Prophetarum. Atque hoc postremum participia, διαμαρτυρόμενος & πείθων designant nobis. Igitur conjunxi ea, & verba ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας, loco commodiore posui, videlicet continuò post τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Aliquantò

Aliquantò aliter: *quibus exponebat regnum Dei à mane usque ad vesperam, testificando & docendo eos de Jesu* [Articulus τὰ omitti potest: pertinet enim ad peculiarem quandam Hellenismi rationem Latinis vix imitabilem,] *partim ex lege Mosis, partim ex Prophetis.* Anglicè, To whom he expounded the kingdome of God from morning till evening, by testifying and teaching them concerning Jesus, both out of the Law of Moses, and out of the Prophets.

Vers: 25. ἀσύμφωνοι ᾗ ὄντες &c.] id est, *Discordes autem cum essent inter se, discedebant, addente*, id est, *postquam addidisset Paulus hoc unum.* [Græcè, *dicente*] *Paulo hoc unum.* [ῥῆμα ἓν, id est, ἓν τοῦτο.] *Recte Spiritus sanctus locutus est per Esaiam Prophetam ad patres nostros.*

Vers. 27. Ἐπαχύνθη γὰρ] Vetus, *Incrassatum est.* Vide suprà Notas meas in Matth. 13. v: 15. Ibid. ἐκάμμυσαν] Vetus, *compresserunt.* At Matth: 13. v: 15 idem verbum illi est, *clauserunt*. quod malo, sicut Notæ meæ in eum locum ostendunt. Corrigat ergò seipsum vetus interpres, & dicat hîc etiam: *& oculos suos clauserunt*, sive, *occluserunt.* Theophylactus in hunc locum: Ἐποίησαν τοῦτο, φησι, τὰ ὦτα βύσαντες, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύσαντες, id est, Sifano interprete: *Fecerunt hoc, inquit, auribus obturatis, & oculis occlusis.*

Vers. 30. ἐν ἰδίῳ μισθώματι.] id est, *in proprio conducto*, ut optimè Beza. Seneca de Beneficiis lib: 7. cap: 5. *Nec conductum meum, quanquam sis Dominus, intrabis. Conductum meum.*

meum, id est, τὸ μίσθωμά μου, vel, ut Theophrastus loquitur, in Ethicis characteribus, cap: περὶ ἀλαζονείας, μισθωτὴν οἰκίαν μου. Locus Theophrasti sic se habet: καὶ ἐν μισθωτῇ οἰκίᾳ οἰκῶν, [Malim, καὶ μισθωτὴν οἰκίαν οἰκῶν, nam vulgata Lectio huc ducit,] φῆσαι ταύτην εἶναι τὴν πατρῴαν, πρὸς τὸν μὴ εἰδότα. id est, eruditissimo Casaubono interprete: *Denique in conducto habitans*, (sc. ostentator aliquis,) *si cum aliquo sermonem habeat, qui id ignoret, paternas esse has ædes dicet.*

Τέλος. τῷ Θεῷ δόξα. *April. 9.* 1625. 3. & 10. *die, postquam ex vita hac migravit Britanniæ magnæ Rex augustissimus Jacobus.*

INDEX RERUM & VERBORUM.

Accusativus, pro Recto.	303. 372
Ἀγγαρεύομαι.	96. 97.
Ἀγόμενος	236
Ἀγόραιοι ἄγονται	447. 448.
Ἀγρὸς, & *Ager, quid.*	65
Ἅδης,	354
Αἷμα, *cædes,*	71
Αἰτεῖν & ἀπαιτεῖν, *quomodo differant.*	200
Ἀκέραιος, *unde.*	30
Ἀκοὴ, *Sermo.*	257
Ἀκροάματα.	430
Alabastrum.	142
Ἀλαλάζει.	113
Ἀλαλαγμός.	ibid.
Ἀλλὰ, *imo.*	ibid.
Aliquis.	375
Ἅλμα, *motus infantium in utero.*	165
Ἀναβαίνω, *cresco.*	38
Ἀναίδεια	219

Ἀναιρεθῆναι. 271
Ἀναλύω. 230
Ἀνασταυρώσαντες 423. 459
Ἀνατολή 164
Ἀναφανέντες 454
Ἀνέθετο 486
Ἀνετάζεσθαι 463. 467
Ἀνθρακιά 330
Antecedens *in voce præcedēte interdū latet.* 309
Ἀντιβλέπειν, *pro* ἀνθίστασθαι 501
Antigoni de Regno dictum 130
Ἀντικαλέω 237
Ἀντιλαμβάνομαι 163
Ἀντιλήμπτωρ ibid.
Ἀντοφθαλμεῖν 501. 502
Ἄνωθεν, *denuo* 287. 493
Aoristus Subjunctivus, *magnam habet cum* Futuro Indicativi *cognationem.* 72. 123. 135
Ἀπαιτοῦσι 227
Ἀπεδίδουν 362
Ἀπελέγχεσθαι 446
Ἀπελθεῖν *sequente* εἰς, adire, *potiùs quàm* abire. 24, 25
Ἀπεσπάσθη. 92. 268
Ἀπέστρεψε 94
Ἀπέχω 15. 199
Ἀπογραφή, *Monasticæ disciplinæ vox.* 215
Ἀποδοῦναι, *ex debito dare.* 259
Ἀποθνήσκω, *quid.* 209
Ἀπορεῖσθαι 487
Ἀποσχεδιασμένος 456
Ἀποστάσιον 11
Ἀποστοματίζω 22
Ἀποψᾶν 20

Ἀπώλει-

Ἀπώλεια, perditio *potius, quam* profusio 343
Ἀργυροκόπος 442
Ἀρνία 346
Ἀρξάμενον 236. 279
Articulus, *non semper exprimendus.* 1, 2. 4. 28. 48. 154. 156. 452
Ἀρχαῖοι, *qui* 10
Τὴν ἀρχὴν
Ἀσθένεια 23. 25
Ἀσκαρίζειν 162
Ἄσκω 481
Ἄσσον 490. *pro* ἔγγιον, *poëticum* ibid.
Ἀσεβὴς τῷ Θεῷ 371
Ἀστράπτω 372
Ἀτενίζω 356
Αὐλητὴς 26
Attubus 120
Ἀφανίζω 17
Ἀφανισμὸς ibid.
Ἄφιξις 453

B

Βαΐον 316
Βαρύτιμος 83
Βελλίτης. *Decurio* 151
Βρῶσις, *pro* Βρωτὴρ 17
Βυθίζομαι 175

C

Καθηγητὴς 71
Καθῆψε, *pro* Καθήψατο. 507. 508

Consilia, pro Consiliariis. 430
Κοινὸς 117
Κορύζειν 201
Κολλᾶσθαι 367
Condonare 486

Composita hæc interdum non excedant significationem *simplicium.*

Ἀναβλέπουσι 34
Ἀναπλεῖν 469
Ἀνθωμολογεῖτο 269
Διακαθαρεῖ 273
Διακόμπτειν 3
Διακατηλέγχετο 435
Διακωλύειν 3
Ζωγρεῖν 175
Κατέκειναν 247
Περίλυπος 90
Προπέμψαντες 416
Συλλυπούμενος 105
Συμβιβάζω 379
Συνεκόμισαν 374

Confessio *fraudis & laudis* 34
Conniveo 39
Consilium capere, quid. 66. 67
Κτάομαι 29. 467
Κορβᾶν, 43. 44. 45. Cujas, *pro qualis* 161
Κύψας 101

D

Δαίρω 321
Δαφίζω 257

Δεισιδαιμονέστερος 439
Δεξιολάβος 472
Detego, *vocabulum nauticum* 455
Δεῦρο 59
Διὰ, 102. 103. *pro* μετὰ 481
Diabolus ex asse mendax 310
Διαδεξάμενοι 373
Διαλογίζομαι 197
Διαλογισμὸς 16
Διάνοια. *mens* 68. 69
Διασείειν 173
Διασώζειν, *idem quod* ὁδηγεῖν 473
Διαφθορὰ 403. 404
Διαχειρίσασθαι 494
Διδάσκαλος 59
Διέξοδοι ὁδῶν & ὑδάτων, *qua.* 66
Διεπρίοντο ταῖς καρδίαις 373
Digma. 427
Διώκειν ἀγάπην & εἰρήνην, *quid.* 461
Διχοτομία, *Hypocritarum supplicium, & quare.* 77
Δοκοῦντες ἄρχειν, *pro* οἱ ἄρχοντες, & *quare* 129
Δόμα, *datum.* 21
Δόξητε 3
Δοῦλος, servus, *non* famulus 243
Δύναμαι, *pro* θέλω, & *contra* 513
Δύναμις, *virtus* 41
Δῶμα 32. 197
Δῶρα Θεοῦ, *pro* γαζοφυλάκιον 261
Δωρεὰν, *gratis, immerito* 327

E

Ἢ *pro* καὶ. 114. *pro* φέρε 20
Ἠγαλλιάσατο 311

Ἠγάπησεν

Ηγάπησεν 128.202
Ἔδειξαν 65
Εἰ pro ὅτι 498
Εἰπὼν, interdum copulat. 462
Εἰς ἀπελεσμὸν ἔρχεσθαι 445.446
Εκπετάσμῳ, pro ἠσθένησα 22.28
Εμπνέων 376
Ἦν, ἀορίστως interdum sumitur. 2
Enalloge Cardinalis *numeri pro* Ordinali 68
Ενεῖχεν 215.225
Εννεὸς 376
Ἤνοιξε 335
Τὰ Ἐνόντα 222
Ενταφιάζειν 84.339
Ενύσταξαν 78
Εξ *in compositione* per in *interdum*, *non per* ex
reddendum 27.29.505
Excessus, de morte, *non de* ecstasi 213
Εξένδυσε 29
Εξέστη 108
Exilire, *de gaudentibus* 199
Εξίσων 375
Εξομολογοῦμαι 34
Εξουσία 278
Εξω ποιῆσαι 365
Επενδύτης 343.344
Επηρεάζω 13
Επὶ τὸ αὐτὸ 352.356
Επέβαλλον μέρος 239
Επιβάλλειν, quid 239.240
Επιβαλὼν 148
Επιγαμβρεύω 67.68
Επιούσιος 16
Επέρραψε, assuit, *non* insuit. 104

Επιστρέψαι, *active* 18. 26
Επίτιμησεν 62
Ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε 202
Ἔστηκα, *redundat* 493. *per præsens reddendum* 495
Ἤστησαν 85
Επάζειν, *quid* 464. 465
Ευγενέστερος 424
Ευφραίνομαι 227
Εφίσταμαι 368
Εφιμώθη 66

F

Facere pecuniam 79
Formulæ in Ecclesia frequentatæ nō rejiciendæ 6
Fortè, ne fortè, *paganismum non sapit.* 11

G

Γενεαὶ 1. 36
Gestire, *quid* 311
Γινώσκω 2
Γυνὴ 351
Γύψιον 439

H

Habeo carne indui & Habent resurgere Habeo baptizari 231
Hellenistæ, qui 366. 367.
Humilitas, *veteribus Latinis nomen non virtutis, sed conditionis.* 162. 163

I

Ἰδέα 100
Ἰδεῖν, Atticum, *pro* Colloqui 208
Ἵλεώς σοι 49
Imperfecti *temporis significatio propria* 209

Impro-

Improbitas, quid 219
Infinita *verba per verba* finita *cum* Conjunctione *copulativa sæpe reddenda* 133
Inscriptio Aræ Θεῷ ἀγνώστῳ *apud Athenienses* 430
Invalescunt *res, non personæ.* 378. *de malis* propriè 442
Ἰσχύειν κατά τινα 441
Juvenis, *pro,* milite 146

L

Λαμπρὸς, *Candidus* 383
Latus Christi dextrum perfossum, non sinistrum 338
Liberare, *a servitute proprie,* 308
Λικμήσει 64
Λόγος, *quicquam.* 69
Verbum, *an Sermo* 277.278
Lucas, φιλοπέριστατος 221
Lucas Λατινίζει 446
Lucrifacio, *pro,* vito 512
Λύειν *&* ἐπιλύειν, *quid* 110
Λύτρον *&* λύεσθαι, *quid* 62

M

Μαθητεύω 414
Μακροθύμησον, *prorogationem solutionis pecuniæ, non pœnæ notat* 55
Μακροθυμῶν 249. 250
Μᾶλλον, ἐλλείπει *sæpius* 54
Matrimonia, *pro,* uxoribus 430
Μέθυω, *non semper in malam partem* 286
Μείζων 53. 71
Μέλλοντες 497

Μέλλω,

Μέλλω, pro θέλω 27. 30. 485
Μελλόντων, pro μέλλειν, & vice versa 474. 495
Mereor, apud antiquos, pro Consequor 260
Μεταξὺ 408
Μετεωρίζομαι 228
Μετεωρισμὸς 229
ἀπὸ μιᾶς, quid 237. 238
Μογιλάλος 120
Mœchari aliquam, non proprie dictum 11
Moriens, quis. 210
Μύλος 245
Mutus. 120

N

Ναὶ 12. & obsecrat, & concedit 46
Ναΐδια 443
Νάρδος πιστικὴ 140. a πείθω, vel πίνω deducta ibid.
Bezæ de ea conjectura 141
Νεανισκὸς, miles 146
Νομικὸς 217
Νοσφίζομαι 362

O

Ὠδῖνες 73
Ὁδὸς 461
Οἱ παρ' αὐτοῦ, qui 107
Οἰκέτης, famulus, non servus 243
Ὁμοιοπαθὴς, idem quod ὅμοιος 422
Ὀπίσω αὐτοῦ 255
Ὥρα, tempus 267
Ὅραμα 51
Ὡράειον, quid 439
Ὀθοσάδιον χιτὼν 334
Oriens, pro eo quod oritur 165
Ὡς pro ὅμοιος 110. κατὰ παραβολὴν, καὶ κατὰ βεβαίωσιν 282.

Ὅτι

Ὅτι consecutionem notat 206. post illud sæpe subauditur ἔλεγεν, & apud Grammaticos, σημείωσαι. 129. pro ὅς 15
Οὐμὴ idem quod οὐ 9
Οὐδὲ pro μήτιγε 78
Οὕτως ἐκάθετο 290
Ὀφείλω, reus sum 71
Ὤφθη 154. 371
Ὀψὲ σαββάτων 98. 99
Ὀψάριον } piscis, & quare 298
Ὄψον }

P

Παιδίον, & de statura, & de ætate dicitur 52
Παραδειγματίσαι 2
Παραδοῦν καρπὸν 110
Παράκλητος 321
Παραλαμβάνειν 279
Παροικεῖν 273
Παροικία 398. 399
Παροιμία 313
Παρεστῆσαι κλίνην 472
Παῤῥησιασάμενοι 373
Participia præsentis ἀορίστως etiam Latinis significant. 52. 64. ejus pleonasmus 138. pro Adverbio 373. Participium præsens passivum raro a Latinis usurpatur 203
Παρωξύνετο 425
Pendens, Comicis quid. 466
Πέραν, trans, proprie: cis, citra, secus, secundum, nonnisi secundariò 56
Περὶ, pro ὑπὲρ vel ἕνεκα 399
Περίεργα 441
Πειρασθήσεται, pro πειρασμῷ δοθήσεται 80
Persequi sectam, quid 461

Πίμπρασθαι, τὸ λακᾷν 509
Πισσὰ φάρμακα, quæ 140
Πνεῦμα, pro vento 287
Πνίζω, τὸ ἄγχω 56
Ποιέω, opus facio. 60. Incror 79. ποιεῖν ἀλήθειαν 286
Πολιτεύομαι 468. 469
Πολλαπλασίονα 253
Polyarchium 142
Ποταπὸς pro ποῖος 24. 161. 205
Procuratores Iudææ, ex equestri ordine: præsides Syriæ, viri Consulares 172
Πρὸς, in compositione interdum insuper, adhuc 235
Προσυνάβηθι 235
Προσήλυτοι 410
Προτείνειν τοῖς ἱμᾶσι 465
Προσγεγράμμενοι, pro προφθάσαντες 435
Proverbia dimidiata proferri solita 43. 45
Προσφάγιον 342
Προχειρίζομαι, sequente Infinito, deligo; cum Accusativo, designo. 462
Πρῶτος, cum δευτέρῳ collatus primus, non prior.
Ψεύσασθαι 363
Ψυχρὸν 33
Πτῶμα 75
Πτῶσις 21
Πυγμῇ 118
Πυρία 126
Πυλὼν 382
Pulmentarium, pulmentum 342
Φανεῖν, pro ἐλθεῖν 211
Φαντασία 488. 489. 490. 491. 492
Φαντασιοκοπῶ 491

Φυλα-

Digitized by Google

Φυλακτήρια 70
Φυτεία 45

Q

Quando & quod, *Indefinitè posita*, Subjunctivum *post se, non* Indicativum *postulant* 138. 139
Quoniam, *est particula* sub-continuativa, *non purè* causalis 205

R

Ρᾶκος 26
Ραπίζω 93. 94
Ρᾶπισμα, *quid* 330
Rectus, *pro* Dativo / *pro* Genitivo. 372

S

Σαλεύειν 201
Σεβάσματα, *numina, simulacra* 430
Σεμικίνθια 438. 439
Σινιάσαι 267
Sitit, *pro*, Sitiens promit 62
Σιτομέτριον 231
Σκίρτημα 162
Σκύλλεσθαι 111
Σουδάρια 438. 439
Speculator 115
Stationes, *in Ecclesia primitiva quæ, & unde dictæ* 133
Στενὸς 21
Στηρίζειν πρόσωπον, *quid* 215
Στιβάδας, *quid* 131
Στράτευμα, *milites.* 470
Στρατηγοὶ, *qui* 421
Στρατοπεδάρχης 511

Συμ-

Συμβάλλειν 167. 425
Συμβιβάζω 379. 420. 421
Συμβιβασθέντες 420
Συμβόλιον λαβεῖν 67
Συνάγω 81
Συναλιζόμενος 348
Συνέθεντο 471
Συνείχετο 432
Συνήλασε 371
Συνετήρει αὐτὸν 115
Συνέχυνε 378
Συνέχω 269
Συνκόμισαν 374
Συντάττω, *pro* προστάττω 85
Συνφυεῖσαι ἄκανθαι, *quæ* 471
Συνχέαντι 291
Supernè, *adverbium* in loco, *non* de loco 290
Σύσσημον, *idem quod* σημεῖον 144
Συστέλλω 362
Συστροφὴ 471

T

Τὰ παρ᾽ αὐτῶν, *quæ* 216
Τὰ τοῦ πατρὸς, *quæ* 170
Ταμεῖον, κοῖτων 15
Ταπείνωσις, *quid* 162
Τηλαυγῶς 122
Τέρατα 74
Θέλω, *pro* δύναμαι, *& vice versa*, δυνατὸς, *pro* θέλων 485
Θεὸς ἄγνωστος 430
Θεοὶ ξενικοὶ ibid.
Θεράπεια 77
Θηρίον, *pro* Serpente 508
Θέρμη, *pro* πῦρ 506

Θυμο-

Θυμομαχεῖν 396
Τὸ, *sæpè* παρέλκει, *apud Lucam præcipuè* 126
Τόπον, *non* τύπον *legendum* Jo: 20. 25
Τρέφω 82
Τροποφορεῖν 399. 400. 401
צמחא Syris, *non* germen *tantum, sed etiam* lux 164

V

Verba activa, *non* actum *semper significant, sed interdum* conatum. 10
Verba prægnantia 62
Verbum *pro* Adverbio 80. 81. 128. 200
Verbo præteriti *temporis, subjiciendum verbum* imperfecti *potius temporis, quam* præsentis. 61
Ὑγρὸς 271
Villa, *qua,* 65
Uniones exaluminati 40
Ὑπακούειν *videre, respondere* 395
Ὑποζύγιον, *pro Asino.* 62
Ὑπομιμνήσκομαι 103
Ὑποστέλλεσθαι & ὑποστολὴ 451, 452
Ὑσσὸς 334
Ut, *post*, oportet, *parum Latine ponitur.* 51. 124
Utor 291

Z

Ζῆν τῷ Θεῷ 418
Ζῆν τῷ Φιλίππῳ 16
Ζωογονεῖσθαι 319. 370

FINIS.

Digitized by Google

Errata ſic corrige.

PAg: 10. lin: 2. lege ἀρχαίων. 11. 28. Σκανδαλίζει. 13. 10. ἐπηρεάζω. l. 11. ἐπηρεάζειν. 15. 19 φιλοῦσι. 17. 22. ἐκπενεῖ. 19. 8. ὁ. 15. κάλλος. 24 11. Verſ: 27. 25. 26. πλησίον. 29. ἀσθενούντων. 26. 8 ῥάκος, ῥάκη. 27. 8. αὐτὸν. 30. 2. balteis, ſed jam acquiſitæ in balteis ponuntur. 20. ἀκέραιοι. 31. 2. oræ. 19. Totus. 34. 6. ἐμφατικώτερον. 39. 5. τοὺς. 51. 12. ἀντάλλαγμα. 61. 4. & Apoſtolica. 69. 4. locupletibus teſtibus. 86. 21. *impudentiam*. 91. 9. pronomini. 93. 15. & 17. διέῤῥηξε 95. 19. ἐκείνων. 103. 29. *ditantis*. 121. 29. v: 4. 134. 5. pentecoſten. 152. 29. ὕστερον. 172. 23. πληρωθήσεται. 199. 1. διὰ προσωπώτῳ. 20. ταῦτα 107. 16. dem. 217. 4. ἐπιγνώσεται. 220. 29. initium v. 5 221. 14. *videre lumen*. 235. 1 manducandum. 240 6. λέγομεν. 25. διοικουμένης. 34. *polentâ*. 249 26. dele, eſt. 255. 22. iſte ante eum qui proximè præcedit, quàm poſt. 262. 23. ponantur iſta. 272. 10. pro τὸ, lege 70. 273. 22. *Hieroſolymæ*: 308 24 ἐλευθερώσῃ. 361 8. ſcirpo. 420 1 *colligentes*. 422. 20. *prætores*. 469. 23. genius. 474. 5. doctiſſimus Theophylacti. 10. *militum*. 485. 19. can. 504. 7. *orationem*. 507. 15. idipſum.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ed by Google

Digitized by Google